

ΕΚΔΟΤΙΚΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ
ΣΗΜΑΤΑ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΤΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

(1494 - 1821)

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΠ. ΣΤΑΪΚΟΣ

*Ἐμπρόσθιο κάλυμμα βιβλιοδεσίας: Τὸ τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ Νικόλαου Γλυκοῦ (σ. 107, ἀρ. 197).
Ἐπίσθιο κάλυμμα βιβλιοδεσίας: Τὸ τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ Ἀντωνίου Βεργῆ (σ. 79, ἀρ. 142).*

ΕΚΔΟΤΙΚΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ
ΣΗΜΑΤΑ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΤΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ
(1494 - 1821)

Τὸ βιβλίο
ΕΚΔΟΤΙΚΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ
ΣΗΜΑΤΑ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΤΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ
(1494 - 1821)
πραγματοποιήθηκε χάρι στήν εὐγενική
χορηγία τοῦ

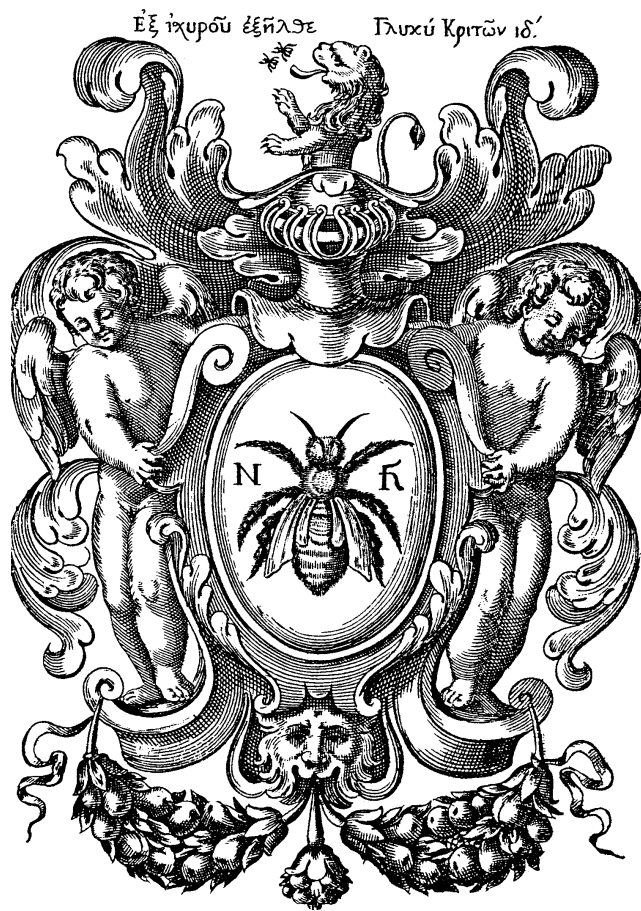
© Κ. Σπ. Στάικος, Ἀθήνα 2009
ISBN: 978-960-98803-0-5 (print)

© ΑΤΩΝ Ε.Ε., Ἀθήνα 2023
ISBN 978-618-5337-27-8 (pdf)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΤΩΝ Ε.Ε.»
Πάνου Ἀραβαντινοῦ 10 – Ἀθήνα 106 74
Τηλ.: 210-722 3722, Fax: 210-723 2754
e-mail: libraries@otenet.gr

Ἡλεκτρονικός ἐκδότης: Ἐθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης & Ἡλεκτρονικοῦ Περιεχομένου (ΕΚΤ)
Ἡ ἔκδοση διατίθεται online στή διεύθυνση: <https://ebooks.epublishing.ekt.gr/index.php/aton/catalog>

ΕΚΔΟΤΙΚΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ
ΣΗΜΑΤΑ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΤΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ
(1494 - 1821)

Κ. ΣΠ. ΣΤΑ·Ι·ΚΟΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΤΩΝ

2009

Στοὺς πρωτεργάτες
τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας

Βιβλιογραφικός Όδηγός

Ἡ ἐπιλογή τοῦ ὕλικου τῶν τυπογραφικῶν σημάτων ἔγινε μὲ βάση τὶς σχετικές βιβλιογραφικὲς ἐκδόσεις καὶ μὲ αὐτοψία σὲ πολλὲς κοσμικὲς καὶ μοναστηριακὲς βιβλιοθῆκες, τόσο τῆς Ἑλλάδας ὅσο καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Δὲν ἔχω πιάσει στὰ χέρια μου ὅλα τὰ βιβλία ποὺ συγκροτοῦν τὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὅποια καὶ μοναδικὰ εἶναι καὶ βρίσκονται σὲ ἀπρόσιτες βιβλιοθῆκες, ἐνῶ ἄλλα ἔφθασαν ἕως τὶς μέρες μας ἀπὸ βιβλιογραφικὲς ἀναφορὲς καὶ μόνο. Ὅλα τὰ σήματα ἀποδίδονται στὶς φυσικὲς τοὺς διαστάσεις καὶ παρατίθενται κατὰ χρονικὴ τάξη, στὸ μέτρο τοῦ δυνατοῦ. Περιγράφονται καὶ συμπληρώνονται μὲ τὴ βιβλιογραφικὴ τοὺς ταυτότητα καί, τέλος, μνημονεύονται βιβλιοθῆκες καὶ συλλογὲς ὅπου θησαυρίζονται ἀντίτυπα, μὲ τὶς κάτωθι ἐνδείξεις:

📖 BIBA = Βιβλιογραφία, ΤΣ = Τυπογραφικὸ σῆμα, ΣΥΛ = Συλλογές.

Πρὸς τοὺς Ἀναγνώστες

Ἡ ιδέα γιὰ τὴ συλλογὴ τυπογραφικῶν καὶ ἐκδοτικῶν σημάτων ποὺ χαρακτηρίζουν τὰ βιβλία τὰ ὁποῖα ἀπευθύνονταν στὸν διάσπαρτο ἑλληνισμὸ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἀρχετυπίας ἕως τὰ προεπαναστατικὰ χρόνια (1470-1821) ἔχει τὶς ρίζες της στὴ δεκαετία τοῦ 1970. Σχετίζεται δέ, ἄμεσα, μὲ τὴ βιβλιοφιλικὴ κίνηση ποὺ συστήθηκε τὸ 1975 (Ἑλληνικὴ Ἑταιρεία Βιβλιοφίλων), μὲ σκοπὸ τὴν ἀνάδειξη τῆς σημασίας ποὺ ἔχει τὸ ἑλληνικὸ βιβλίον, ἀλλὰ καὶ τὸ περιηγητικὸ, στὴ μελέτη καὶ κατανόηση τῶν συνθηκῶν ὑπὸ τὶς ὁποῖες πορεύτηκε τὸ Γένος ἀπὸ τὴν Πτώση τῆς Κωνσταντινούπολης ἕως τὰ χρόνια τῆς ἀνεξαρτησίας. Σημαντικοὶ ἄνθρωποι πλαisiώσαν τὴν φιλοβιβλικὴ αὐτὴ πρωτοβουλία: ἄνθρωποι τοῦ πνεύματος καὶ τῶν γραμμῶν καὶ βιβλιόφιλοι μὲ ὅλη τὴ σημασία τοῦ ὄρου. Οἱ δεσμοὶ ποὺ πλέχθηκαν κατὰ τὴ δραστηριότητα τῆς ἐταιρείας αὐτῆς ἔμειναν ἄρρηκτοι. Ἀπόηχος τῶν δεσμῶν αὐτῶν εἶναι καὶ ἡ συμβολὴ τοῦ ΚΙΚΠΕ στὴν παρούσα ἔκδοση.

Κάθε ἐκδοτικὸ ἐγχεῖρημα ἔχει τοὺς συντελεστὲς του καὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὸν συγγραφέα εἶναι καὶ ἄλλοι ποὺ προσφέρουν οὐσιαστικὰ στὴν τελικὴ εἰκόνα τοῦ κάθε βιβλίου: τοὺς εὐχαριστῶ ὅλους, ἰδιαίτερα ὅμως τὸν φίλον καὶ συνοδοιπόρον στὶς βιβλιολογικὰς ἀναζητήσεις μας Τριαντάφυλλον Σκλαβενίτη.

Ἡ συγκρότηση σὲ σῶμα τοῦ εἰκαστικοῦ αὐτοῦ ὑλικοῦ ἀποτελεῖ φόρον τιμῆς σὲ ἐπώνυμους καὶ ἀνώνυμους ἐκδότες καὶ τυπουργούς, πέρα ἀπὸ τὶς βιβλιογραφικὰς ἀναφορὰς, καθὼς ἀναδεικνύει σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ βιβλίου, δηλαδὴ τὴν τέχνη τοῦ βιβλίου. Δὲν ὑπάρχει ὀδηγικὸς κανόνας γιὰ τὸ στήσιμο τοῦ κειμένου πάνω στὸ χαρτί, καὶ κάθε τυπογράφος ἀφήνει τὴ σφραγίδα του μὲ λογῆς λογῆς τεχνικὰς καὶ καλλιτεχνικὰς προσεγγίσεις: ἐπιλογή στοιχείων καὶ στιγμῶν, διάστιχα, περιθώρια, κοσμήματα, πρωτογράμματα καὶ εἰκονογράφηση, ποὺ ἀναδεικνύουν ἔτσι τὸ κάθε κείμενον σύμφωνα καὶ μὲ τὸ περιεχόμενον του. Ἄλλα τὰ μέτρα καὶ τὰ σταθμὰ τοῦ ποιητικοῦ λόγου στὸ βιβλίον καὶ ἄλλα τοῦ πεζοῦ, ἄλλα τοῦ λειτουργικοῦ καὶ θεολογικοῦ βιβλίου καὶ ἄλλα τοῦ ἱστορικοῦ καὶ ἐγκυκλοπαιδικοῦ: τὸ χαρακτηριστικὸ ποὺ σφραγίζει τὸν προβληματισμὸ, τὶς πρωτοβουλίας, τοὺς κανόνες καὶ τὶς προτάσεις ὅλης αὐτῆς τῆς ἐκδοτικῆς προπαρασκευῆς εἶναι ὁ τυπογράφος, ἡ εἰκαστικὴ ταυτότητα τοῦ ὁποῖου ἐκφράζεται μὲ τὸ τυπογραφικὸ σῆμα.

Κ. Σπ. Στάικος

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρὸς τοὺς Ἀναγνώστες	ix
Εἰσαγωγικὸ Σημείωμα	xiii-xxxi

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄ (15ΟΣ - 16ΟΣ ΑΙΩΝΑΣ)

U. Scinzeler – G. Bissoli & B. Mangio	2-3
N. Βλαστός – Ζ. Καλλιέργης	4-7
Ἄλδος Μανούτιος	8-17
Andrea Torresano	18-19
Gilles de Gourmont	20-22
Ἰούντα	23-29
Arnao Guillen de Brocar	30-31
Ἄνδρέας Κουνάδης	32-37
Οἱ ἀδελφοὶ Νικολίνι Σάβιοι	38-43
Melchior Sessa	44-46
Π. & Β. Ραβάνι – Ἰ. Βαρίσκο	47-49
Οἶκος Ζαννέττι	50-56
Ἰωάννης Φάρρι	57-58
Antonio Blado	59
P. & Ἐ. Στέφανος	60-65
Νικόλαος Σοφιανός	66
Δ. Μαρμαρέτος – Β. & Ἰ. Βάλερης	67-69
Ἄ. & Ἰ. Σπινέλλι – Ν. Κούβλης	70-71
Ἰάκωβος Λεογκίνι	72-74
Ἄλέξιος Ραρτοῦρος	75
Φραγκίσκος Ραμπαζέτος	76-77
A. & Ἄ. Γέμελος	78
Ἄντώνιος Βεργῆς	79
Ἰωάννης Ρικένιος	80
Τὸ Τυπογραφεῖο τῆς Ἀδελφότητος	81
Ἰουλιανοὶ – Ἐ. Γλυζούνης	82-87
Δομίνικος Ντεπολώνιος	88

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄ (17ΟΣ - 19ΟΣ ΑΙΩΝΑΣ)

Οἶκος Ἀντωνίου Πινέλι	90-95
Νικόδημος Μεταξᾶς	96-97
Sacra Congregatio de Propaganda Fide	98-100
Ἰωάννης Βίκτωρ Σάβιος & Φραγκίσκος Μεσσερίνης	101
Ὅρσινό Ἀλβρίτζι	102-103
Νικόλαος Γλυκὺς	104-121
Νικόλαος Σάρος	122-131
Μιχαὴλ Ἄγγελος Βαρβώνιος	132-133
Ἰάσιο – Βουκουρέστι	134-153
Ἀντώνιος Βόρτολι	154-159
Γρηγόριος Κωνσταντινίδης	160-165
Δημήτριος & Πάνος Θεοδοσίου	166-173
Δούκας Σωτήρης	174
Γεώργιος Λουδοβίκος Σούλτζ	174-175
Γεώργιος & Πούμπλιος Μαρκίδες Πούλιου	175-177
Γεώργιος Βεντότης	178-180
Ἀντώνιος Πίγλερ	180
Ἑλληνικὸς Τηλέγραφος	180-181
Ἰωάννης Βαρθολομαῖος Τζβέκιος	182-187
Πατριαρχικὸ Τυπογραφεῖο Κωνσταντινούπολης	188-191
Ἰωάννης Μιχαὴλ Ἐβεράρτος	192-193
Μέλισσα	193
Φιρμίνος Διδότος	194-195
Γενικὸ Εὐρετήριο	199-204
Εὐρετήριο Τυπογράφων-Τυπογραφείων	205-207
Συντομογραφίες Βιβλιοθηκῶν	208
Βιβλιογραφία	209-219

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Τὰ τυπογραφικά σήματα ποὺ χαρακτηρίζουν τὰ έντυπα βιβλία αντιπροσωπεύουν έναν όλόκληρο εἰκαστικό κόσμο καὶ χρονολογοῦνται ἤδη ἀπὸ τὴν πρώτη δεκαετία τῆς ἐξάσκησης τῆς τυπογραφικῆς τέχνης (1450).¹ Συμβολίζουν καὶ σφραγίζουν τὴν ἐκδοτικὴ δραστηριότητα ὡς πρὸς τὴ φιλολογικὴ ἐγκυρότητα τοῦ κειμένου, ἀλλὰ καὶ προβάλλουν ἰδιαιτερότητες τοῦ βιβλίου ὅσον ἀφορᾷ τὴν τυπογραφικὴ τέχνη καὶ τεχνικὴ τῆς στοιχειοθεσίας καὶ ἐκτύπωσης γενικότερα. Τὰ σήματα αὐτά, στὰ πρῶτα βήματα τῆς τυπογραφίας, πλαισίωναν ἢ συμπλήρωναν τοὺς κολοφῶνες τῶν βιβλίων, συνεχίζοντας ἔτσι τὴ χειρόγραφη παράδοση τῶν κωδίκων: ἡ ταυτότητα τοῦ έντύπου ἐξακολουθοῦσε νὰ προσδιορίζεται ἀπὸ τὸν κολοφῶνα, δηλαδὴ τὰ στοιχεῖα τῆς ἐκδοσης ποὺ τυπώνονταν στὸ τέλος τοῦ κειμένου καὶ ἀναφέρονταν στὸν συγγραφέα, τὸν τίτλο τοῦ συγγράμματος, τὸν τόπο ἐκδοσης, τὸν τυπογράφο καὶ στὴ χρονολογία ὀλοκλήρωσης τῆς τυπογραφικῆς ἐργασίας. Σταδιακὰ ὅμως, ἀπὸ τὸ 1500 καὶ μετὰ, οἱ ένδείξεις αὐτές, καθὼς καὶ τὰ τυπογραφικά σήματα, ἄρχισαν νὰ τυπώνονται στὴ σελίδα ποὺ κατέληξε νὰ ὀνομάζεται σελίδα τίτλου, χωρὶς ὡστόσο, ὑποχρεωτικά, νὰ καταργεῖται καὶ ὁ κολοφῶνας.² Ἡ πρώτη ὀλοκληρωμένη σελίδα τίτλου ἑλληνικοῦ βιβλίου ἐμφανίζεται στὶς Ὡδὲς τοῦ Πινδάρου, ποὺ ἐκδόθηκε καὶ τυπώθηκε ἀπὸ τὸν Ζαχαρία Καλλιέργη σὲ συνεργασία μὲ τὸν Cornelio Benigni στὴ Ρώμη τὸ 1515.³

Δὲν ὑπάρχει κάποια συγκεκριμένη καὶ καταγεγραμμένη ἄποψη ποὺ νὰ δηλώνει τὸ σκεπτικὸ γιὰ τὴν καθιέρωση τοῦ τυπογραφικοῦ σήματος. Ἀπλά, τὸ σῆμα αὐτὸ συνέβαλε στὴν ταχύτερη ἀναγνώριση τῆς ἐκδοσης καὶ ἐπιπλέον συμβόλιζε τὴν πλήρη τῆς ταυτότητα, ἢ ὀποία ἀντανακλᾷ τὴν ἁρμονικὴ συνεργασία μεγάλου ἀριθμοῦ ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος, τεχνιτῶν καὶ χειριστῶν τῆς νέας αὐτῆς τέχνης τῆς ἀναπαραγωγῆς τοῦ βιβλίου, δηλαδὴ τῶν τυπουργῶν. Τὰ σήματα δηλώνουν καὶ χαρακτηρίζουν ἐκδοτικούς καὶ τυπογραφικούς οἴκους ἀλλὰ καὶ βιβλιοπωλικούς, ποὺ συχνὰ συνδέονταν μὲ ἐκδοτικὰ κέντρα καὶ προωθοῦσαν στὸ ἐμπόριο ἀποκλειστικὰ δικές τους ἐκδόσεις.

ἘΟ σχεδιασμὸς τοῦ σήματος. Ὡς πρὸς τὸν σχεδιασμὸ καὶ τὴν καλλιτεχνικὴ τους ἀξία, τὰ σήματα διαφέρουν σὲ μεγάλο βαθμὸ. Τὰ ἀρχικὰ ἐραλδικὰ ἐμβλήματα καὶ μονογράμματα ἐξελίχθηκαν μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου σὲ περίτεχνες

συνθέσεις με ποικίλο περιεχόμενο και κεντρικούς «ήρωες» μυθολογικά όντα, και με συμβολισμούς που παραπέμπουν στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους: δύναμη, σταθερότητα, όξυδέρχεια βλέμματος κ.ά. Ένίοτε μάλιστα οι καλλιτέχνες πλαισίωναν τις συνθέσεις αυτές με έλληνικές και λατινικές ρήσεις, που άντλοῦσαν από οὐμανιστικές συλλογές αποφθεγμάτων και γνωμικῶν, διαφημίζοντας ἔτσι τὴν ἐγκυρότητα τῶν ἐκδόσεών τους και προβάλλοντας τὰ στοιχεῖα που τις ξεχώριζαν. Σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις, πέραν τοῦ τυπογραφικοῦ σήματος, ἕνας περιορισμένος ἀριθμὸς ἐκδόσεων ἐμπλουτιζόταν με τὴν προσωπογραφία τοῦ ἐκδότη ἢ τοῦ χρηματοδότη ἐνὸς βιβλίου, ὅπως, λ.χ., στὴν περίπτωση τοῦ Ἰωάννου Μανούτιου, τοῦ Ἐρρίκου Στέφανου, τοῦ Ἀλέξιου Ραρτούρου, τοῦ Ζαχαρία Σκορδύλη κ.ά.⁴

Τὰ τυπογραφικὰ σήματα στὴν πλειονότητά τους παραμένουν ἀνυπόγραφα και ἡ ἀξία τους σὲ καλλιτεχνικὸ ἐπίπεδο ποικίλλει, ἐνῶ ἐλάχιστα φέρουν ὑπογραφή ἢ μποροῦν με ἀσφάλεια νὰ ἀποδοθοῦν σὲ συγκεκριμένους καλλιτέχνες. Τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι τὸν σχεδιασμὸ τους ἀναλάμβαναν χαράκτες και ζωγράφοι που πλαισίωναν τὰ τυπογραφικὰ κέντρα ἢ συνεργάζονταν με τυπογραφικούς και ἐκδοτικούς οἴκους. Ἦς μὴ λησμονοῦμε ὅτι οἱ περισσότεροι πρωτεργάτες τῆς τυπογραφικῆς τέχνης προέρχονταν ἀπὸ παρεμφερεῖς χώρους, ὅπως ἡ χρυσοχοοῖα και ἡ ἀργυροχοοῖα, ἦταν δηλαδὴ ἄνθρωποι τῆς σμίλης και τοῦ κόπτη που διέθεταν τις ἀπαραίτητες γνώσεις σχεδιασμοῦ, χάραξης και ἀπόδοσης τῆς δημιουργίας τους στὸ μέταλλο. Πρῶτος ὁ ἴδιος ὁ Ἰωάννης Γουτεμβέργιος,⁵ που ἦταν διάσημος μεταλλοτεχνίτης, ἀλλὰ και οἱ ἄμεσοι συνεργάτες του Johann Fust και Peter Schoeffer,⁶ ὁ Anton Koberger⁷ και πολλοὶ ἄλλοι. Ὡς χαρακτής ἄλλωστε ἐργαζόταν στὴν αὐλὴ τῆς Τοῦρ και ὁ Γάλλος πρωτοτυπογράφος που ἐγκαινίασε τὴν τυπογραφικὴ τέχνη στὴ Βενετία, ὁ Nicolas Jenson.⁸ Ὁ Konrad Sweynheim πάλι, που εἰσήγαγε τὴν τυπογραφικὴ τέχνη στὴν Ἰταλία, τὸ 1465, μετὰ τὴν ἀποτυχία του νὰ ἐδραιώσει τὴ λειτουργία τυπογραφείου στὴ Ρώμη, ἀνέλαβε νὰ χαράξει τοὺς χάρτες τῆς Κοσμογραφίας τοῦ Πτολεμαίου, που τυπώθηκαν και κυκλοφόρησαν μετὰ τὸν θάνατό του, τὸ 1478.⁹

Πρέπει ἐπίσης νὰ ἐπισημάνουμε ἐδῶ ὅτι πολλὰ τυπογραφικὰ κέντρα εἶχαν ἐξελιχθεῖ σὲ μικρὲς κλειστὲς ἀκαδημίες,¹⁰ ὅπως αὐτὴ τοῦ Ἰωάννου Μανούτιου στὴ Βενετία, τοῦ Johann Amerbach στὴ Βασιλεία και τοῦ Ροβέρτου Στέφανου στὸ Παρίσι, ὅπου ἔβρισκαν ἐργασία κάθε λογῆς πνευματικοὶ ἄνθρωποι και τεχνίτες: λόγιοι και γραμματικοὶ ἐπέλεγαν και ἀντέβαλαν χειρόγραφα, ἐπιμελοῦνταν τῶν διορθώσεων τῶν δοκιμίων, καλλιγράφοι σχεδίαζαν πρωτότυπες γραμματοσειρὲς και πρωτογράμματα και καλλιτέχνες ἐμπλούτιζαν τὸ ὑλικὸ αὐτὸ με ἐπίτιτλα και ἄλλα διακοσμητικὰ, ὅπως και εἰκονογραφῆσεις που ὑπαγόρευαν τὰ πρὸς ἐκδοσὴ κείμενα. Ἐξειδικευμένοι τεχνίτες, πάλι, χάραζαν και ἔχυναν τὰ στοιχεῖα, ἄλλοι στοιχειοθετοῦσαν τὰ κείμενα και σχημάτιζαν τις με-

ταλλικές σελίδες και άλλοι αναλάμβαναν να έκτυπώνουν σελίδα προς σελίδα κάθε βιβλίο, τὸ ὁποῖο τελικὰ περνοῦσε στὰ χέρια τοῦ εἰδικοῦ σταχωτῆ ποὺ συνέρραπτε τὰ φύλλα καὶ ἀπέδιδε ἕτοιμο βιβλιοδετημένο ὑλικὸ πρὸς πώληση.

Τὰ πρῶτα τυπογραφικὰ σήματα. Τὸ πρῶτο τυπογραφικὸ σῆμα στὴν ἱστορία τοῦ βιβλίου χαρακτηρίζει τὸ *Ψαλτήριον* (*Psalterium*), ποὺ τυπώθηκε στὴ Μαγεντία ἀπὸ τὸν Johann Fust καὶ τὸν Peter Schoeffer στὶς 14 Αὐγούστου τοῦ 1457.¹¹ Τὸ βιβλίο αὐτὸ μάλιστα συμβολίζει καὶ τὸ πρῶτο ἔντυπο ποὺ ἀπὸ τὸν κολοφῶνα του δίδει στὴν ἔκδοση τὴν πλήρη ταυτότητά της: τίτλος, τόπος, ὄνομα τυπογράφου καὶ χρονολογία. Γιὰ τὸ ἐκδοτικὸ αὐτὸ σῆμα οἱ δύο πρωτοτυπογράφοι ἐπέλεξαν ἓνα σύμπλεγμα μὲ τὰ οἰκόσημα ἢ ἐμβλήματα τῆς οἰκογένειας τοῦ Fust καὶ τοῦ Schoeffer: Τὸ σῆμα ποὺ κοσμεῖ τὸν κολοφῶνα τοῦ *Ψαλτηρίου* ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος «κολοφῶνα» τοῦ κολοφῶνα καὶ ἀποδόθηκε τυπογραφικὰ μὲ ἐρυθρὰ μελάνη.

Ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1470 καὶ μετὰ καὶ ἄλλοι ἀρχετυπογράφοι ἄρχισαν νὰ κοσμοῦν τὶς ἐκδόσεις τους μὲ ἀνάλογα σήματα, τόσο στὴν Ἰταλία ὅσο καὶ στὸν Βορρᾶ. Ἀρχικὰ, τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἦταν παρὰ μονογράμματα, ποὺ περικλείονται εἴτε σὲ μαῦρο εἴτε σὲ ἐρυθρὸ φόντο καὶ συχνὰ καταλήγουν σὲ σταυρό, ἐν εἶδη στέμματος τῆς ὅλης σύνθεσης. Ἀπλὴ καὶ γραμμικὴ εἶναι καὶ ἡ κορνίζα, ἢ τὸ περιθώριο καλύτερα, ποὺ τὰ περιέβαλλε, ὅπως λ.χ. τοῦ Laurentius de Rubeis de Valentia (Φερράρα, 1482), τοῦ Thomas de Blavis (Βενετία, 1483), τοῦ Antonius Zarotus (Μιλάνο, 1495), τοῦ Fridericus Meynberger (Τούμπινγκεν, 1499) καὶ ἄλλων πολλῶν.

Ἑλληνες λόγιοι στὴν ὑπηρεσία τῆς Οὐμανιστικῆς Παιδείας. Οἱ Ἑλληνες εἶναι οἱ μόνοι ἀπὸ τοὺς ὑπόδουλους λαοὺς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ποὺ ἐξάσκησαν τὴν τυπογραφικὴ τέχνη ἀπὸ τὰ πρῶτα τῆς κιόλας βήματα καὶ οἱ μόνοι, ἐπίσης, ποὺ ἀπὸ τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 16ου αἰῶνα, μὲ ὀρμητῆριο τὴ Δύση, διοχέτευαν σὲ μεγάλο ἀριθμὸ καὶ σὲ τακτικὰ χρονικὰ διαστήματα ἔντυπα βιβλία στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο καὶ στὴν Ἀνατολή.¹² Κατὰ τὴ χαραυγὴ τῆς ἑλληνικῆς τυπογραφίας στὴν Ἰταλία καὶ στὸν Βορρᾶ, οἱ Ἑλληνες λόγιοι καὶ καλλιγράφοι ὄχι μόνον ἐξάσκησαν τὴ νέα αὐτὴ τέχνη, ἀλλὰ, στὸ πλαίσιο τοῦ οὐμανιστικοῦ κινήματος, δίδαξαν τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὴν κλασικὴ, κυρίως, γραμματεία στοὺς Δυτικούς. Δημιούργησαν ἔτσι τὸν πυρήνα τῆς ἐκδοτικῆς φιλοσοφίας τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου κατὰ τὴν Ἀναγέννηση, στὴν ὁποία πρωτοστατεῖ ὁ ἴδιος ὁ καρδινάλιος Βησσαρίων –ὁ μεγαλύτερος λόγιος συλλέκτης βιβλίων κατὰ τὴν Ἀναγέννηση–, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰανὸς Λάσκαρης, ὁ Δημήτριος Χαλκοκονδύλης, ὁ Μᾶρκος Μουσοῦρος, ὁ Ἰωάννης Γρηγορόπουλος καὶ πολλοὶ ἄλλοι.¹³ Σύντομα οἱ λόγιοι αὐτοὶ ἔθρεψαν ἄξιους συνεχιστὲς τοῦ ἔργου τους,

δημιουργώντας μία τάξη ἑλληνιστῶν, στὴν ὁποία συμπεριλαμβάνονται ὀρισμένα ἀπὸ τὰ πλέον διάσημα ὀνόματα τῆς ἰταλικῆς λογιόσυνης τῆς ἐποχῆς, ὅπως, λόγου χάρη, ὁ Leonardo Bruni, ὁ Φραγκίσκος Φίλελφος, ὁ Ermolao Barbaro καὶ ὁ Ἄγγελος Πολιτιανός, ὁ ὁποῖος δὲν ἔκρυψε ποτὲ τὸ χρέος του πρὸς τοὺς Ἑλληνας δασκάλους του, ὅπως μαρτυρεῖ καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ τρία ἐπιγράμματα ποὺ συνέθεσε γιὰ νὰ τιμήσει τὴν ἔλευση τοῦ Δημήτριου Χαλκοκονδύλη στὴ Φλωρεντία τὸ 1475:¹⁴

ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΣΠΟΥΔΑΙΟΥΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

*Φεύγετε Πιερίδων ἀδινὸι θεράποντες ἄρουραν,
πᾶς Ἑλικωνιάδων ἦλθε πόλινδε χορός.
Εἰ δέ τις αὖ κείνου θαλάμους καὶ δώματ' ἐρευνᾷ,
Χαλκεοκονδύλου στήθεα ναιετάει.*

Τὰ ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα τῆς ἐποχῆς τῆς ἀρχετυπίας. Γιὰ πολλὲς δεκαετίες πρὶν καὶ μετὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀρχετυπίας Ἑλληνας καὶ Ἴταλοὶ λόγιοι συνεργάστηκαν στὰ διάφορα μεγάλα τυπογραφικὰ κέντρα τῆς Ἰταλίας γιὰ τὴν ἔκδοση κλασικῶν κειμένων στὸ πρωτότυπο (Βενετία, Μιλάνο, Φλωρεντία), μὲ ἐπίκεντρο, βέβαια, τῆς ὅλης αὐτῆς ἐκδοτικῆς παραγωγῆς τὸ τυπογραφικὸ ἐργαστήρι τοῦ Ἄλδου Μανούτιου στὴ Βενετία, ἀπὸ τὸ 1495. Τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Ἄλδου ἐξελίχθηκε μάλιστα καὶ σὲ ἐκδοτικὸ οἶκο, ἐνῶ λειτουργοῦσε καὶ μὲ τὴ μορφή Ἀκαδημίας, ὅπου πρωτοστατοῦσαν ὁ Μᾶρκος Μουσοῦρος, ὁ Ἰανὸς Λάσκαρης, ὁ Δημήτριος Δούκας, ὁ Ἰουστίνος Δεκάδουος, ὁ Ἰωάννης Γρηγορόπουλος, μὲ τὴ συνεργασία τῶν: Nicolò Leonicensi, Battista Ignatio, Paolo Canal, Francesco Rosetto, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων ποὺ ἦρθαν ἀπὸ τὸν Βορρᾶ, ὅπως ὁ Antonio Urceo καὶ ὁ Ἐρασμος.¹⁵ Κανένα ὠστόσο ἀπὸ αὐτὰ τὰ τυπογραφικὰ κέντρα τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου δὲν χαρακτήρισε τίς ἐκδόσεις του μὲ τυπογραφικὸ σῆμα, ἐκτὸς ἀπὸ ἐκείνες ποὺ ἐπιμελήθηκε ὁ Δημήτριος Χαλκοκονδύλης.

Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, καὶ ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ Ἑλληνας τῆς Βενετίας ἀποφάσισαν τὴν ἴδρυση ιδιόκτητων τυπογραφείων, μὲ σκοπὸ νὰ ὑπηρετήσουν τίς πνευματικὲς καὶ θρησκευτικὲς ἀνάγκες τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, τὰ πράγματα ἄλλαξαν. Ἦδη ἀπὸ τὸ 1486 δύο Κρητικοὶ ἱερωμένοι, ὁ Λαόνικος ὁ Κρῆς καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἀπὸ τὸν Χάνδακα, ἐπιχείρησαν νὰ ἐγκαταστήσουν στὴ Βενετία ἓνα τυπογραφεῖο¹⁶ μὲ καθαρὰ ἑλληνοκεντρικὸ προσανατολισμό. Τὸ ἐγχείρημα δὲν μακροήμερευσε καὶ ἀπὸ τὸ ἐργαστήρι αὐτὸ κυκλοφόρησε μόνο ἡ *Βατραχομουμαχία* καὶ τὸ *Ψαλτήρι*. Μία δεκαετία περίπου ἀργότερα, ὁ Ζαχαρίας Καλλιέργης καὶ ὁ Νικόλαος Βλαστός, μὲ τὴν οἰκονομικὴ ὑποστήριξη τῆς

Ἄννας Νοταρᾶ, κόρης τοῦ τελευταίου Μεγάλου Δούκα τῆς Κωνσταντινούπολης Λουκᾶ Νοταρᾶ, θὰ ὀργανώσουν ἓνα ὀλοκληρωμένο τυπογραφικὸ κέντρο, ποὺ κατὰ γενικὴ ὁμολογία ὑπῆρξε τὸ διασημότερο ἑλληνικὸ τυπογραφεῖο ὄλων τῶν ἐποχῶν. Μὲ τὸ τυπογραφεῖο αὐτὸ μάλιστα ἐγκαινιάζεται καὶ ἡ παράδοση τῶν ἑλληνικῶν τυπογραφικῶν σημάτων.¹⁷ Ἡ ἐκδοτικὴ φιλοσοφία τοῦ τυπογραφείου αὐτοῦ καὶ τὸ ἀγοραστικὸ του κοινὸ δὲν εἶχε γεωγραφικὰ ὅρια, ἀπέβλεπε τόσο στὴ διεθνή ἀγορὰ ὅσο καὶ στοὺς ἀπανταχοῦ Ἕλληνες καί, κυρίως, ἐπεδίωκε, σὲ τυπογραφικὸ ἐπίπεδο, νὰ προσδώσει στὰ ἔντυπα τῆ βυζαντινῆ μεγαλοπρέπεια ποὺ χαρακτηρίζει τὴν ἀντίστοιχη χειρόγραφη παράδοση: Ἐτυμολογικὸν Μέγα (1499), Θεραπευτικὴ τοῦ Γαληνοῦ (1500).

Τὸ δεύτερο αὐτὸ ἐγχείρημα, ὅπως ἄλλωστε καὶ τὸ πρῶτο, δὲν κέρδισε τὴ μάχη μὲ τὸν χρόνο καὶ οἱ οικονομικὲς δυσκολίες ποὺ προσέκυψαν στοὺς χορηγοὺς ἀπὸ τὴν πτώχευση τῆς Τράπεζας τοῦ Tommaso Lippomano στὴ Βενετία ὑποχρέωσαν τὸν Βλαστὸ νὰ ἀναστείλει τὶς ἐπιχειρηματικὲς του δραστηριότητες στὰ τέλη τοῦ 1500.¹⁸ Τὸ 1509 ὁ Ζαχαρίας Καλλιέργης, καὶ πάλι ἀπὸ τὴ Βενετία, θὰ ἐπιχειρήσει νὰ συνεχίσει τὴν τυπογραφικὴ του διαδρομὴ καί, παράλληλα, νὰ γνωστοποιήσει στὸ ἑλληνικὸ κοινὸ τὸν νέο ἐκδοτικὸ του προσανατολισμό.¹⁹ Δηλαδή νὰ κυκλοφορήσει βιβλία γιὰ τὸ δοκιμαζόμενον Γένος, ὥστε νὰ μὴν ἀλλοιωθεῖ ἡ γλῶσσα του καὶ νὰ μείνει ἀλώβητη ἡ ὀρθόδοξη πίστη του.

Τὰ δυτικὰ τυπογραφεῖα ἑλληνικῶν βιβλίων. Μεγάλα καὶ σημαντικὰ ἐκδοτικὰ κέντρα τῆς ἀρχετυπίας συνέχισαν νὰ τυπώνουν ἑλληνικὲς ἐκδόσεις ἀπὸ τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 16ου αἰῶνα καὶ μετὰ, ἐνῶ ὄλο καὶ περισσότερα τυπογραφεῖα ἄρχισαν νὰ προσανατολίζονται καὶ πρὸς τὴν ἐκδοση ἑλληνικῶν κειμένων, καθὼς μάλιστα νέα καὶ πιὸ ἀξιόπιστα χειρόγραφα ἔρχονταν στὸ φῶς, σπάνια καὶ μοναδικά, ἀποτέλεσμα τῶν ἐκτεταμένων περιηγήσεων πρακτόρων, ποὺ περιδιάβαιναν τὴν Ἀνατολὴ προκειμένου νὰ συλλέξουν κώδικες γιὰ λογαριασμὸ ἡγεμόνων καὶ βασιλέων.²⁰ Στὴν Ἰταλία, κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, σημαντικὴ θέση στὴν ἀγορὰ τῶν κλασικῶν ἐκδόσεων εἶχαν, στὴ Βενετία μὲν οἱ κληρονόμοι τοῦ Ἄλδου Μανούτιου καὶ ὁ πεθερὸς του Ἄνδρέας Τορρεσάνο,²¹ στὴ δὲ Φλωρεντία ἡ οἰκογένεια τῶν Ἰούντα,²² ἐνῶ στὴ Ρώμη κυριαρχοῦσε ὁ Antonio Blado.²³ Ἀλλὰ τὴ δόξα τοῦ Ἄλδου, κυρίως, θὰ ζηλέψουν σύντομα καὶ στὸν Βορρᾶ, καὶ στὸ Παρίσι θὰ ἀνατελεῖ τὸ ἄστρο τοῦ Ροβέρτου Στέφανου, μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ βασιλιᾶ τῆς Γαλλίας Φραγκίσκου Α΄. Ὁ Στέφανος θὰ τύχει παγκόσμιας ἀναγνώρισης μὲ τὰ περίτεχνα τυπογραφικὰ στοιχεῖα του, τὰ *Grecs du Roi*, βασισμμένα-χαρακτῆρες, πρωτογράμματα καὶ ἐπίτιτλα-στὴ γραφὴ τοῦ περιώνυμου Ἑλληνα καλλιγράφου Ἄγγελου Βεργίκιου.²⁴ Σπουδαῖα κέντρα τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου ἀναδείχθηκαν ἐπίσης στὴ Γερμανία καὶ σὲ γερμανόφωνες πόλεις, ὅπως τὸ Στρασβούργο, τὸ Ἐρφουρτ, ἡ Φρανκφούρτη, ἡ Βασιλεία καὶ ἄλλα, καθὼς μὲ τὴ

διάδοση του γερμανικού ούμανιστικού κινήματος τὰ πανεπιστημιακὰ καὶ τυπογραφικὰ κέντρα αὐτὰ πλαισιώθηκαν ἀπὸ ἐμπνευσμένους δάσκαλους τῆς ἑλληνικῆς, μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται ὁ Johann Reuchlin, ὁ Μελάγχθων, ὁ Beatus Rhenanus καὶ πάνω ἀπ' ὅλα ὁ Ἑρασμος.

Στὴ Βασιλεία, ποὺ ἔχει νὰ ἐπιδείξει δείγματα τῆς τυπογραφίας της ἤδη ἀπὸ τὸ 1476, θὰ λειτουργήσουν πολλὰ ἐργαστήρια μὲ ἐξαιρετικὲς ἐπιδόσεις ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἔκδοση ἑλληνικῶν κειμένων, ὅπως τοῦ Johann Amerbach, τοῦ Johann Froben, τοῦ Nicolaus Episcopius, τοῦ Heinrich Petri καὶ πολλῶν ἄλλων.²⁵ Ἄς μνημονεύσουμε ἐδῶ ὅτι ἀπὸ τὸ 1514 στὴ Βασιλεία βρίσκεται καὶ ὁ Hans Holbein, ποὺ συνεργάζεται μὲ τον Froben ἀπὸ τὸ 1516, προσδίδοντας στὶς σελίδες τίτλου του μία ἄλλη αἰσθητικὴ, ὅπως λ.χ. στὴν *Εἰσαγωγή τῆς Γραμματικῆς* τοῦ Θεόδωρου Γαζῆ.²⁶ Μεγάλη παράδοση στὴν ἐκτύπωση ἑλληνικῶν βιβλίων δημιούργησε καὶ ἡ Γενεύη, ἡ ὁποία ὀφείλει τὴν ξεχωριστὴ τυπογραφικὴ τῆς παράδοση στὴν αἴγλη ποὺ προσέδωσε μὲ τὶς ἐκδόσεις του ὁ Ροβέρτος Στέφανος, ὁ ὁποῖος ἐγκαταστάθηκε ἐκεῖ ἀπὸ τὸ 1551 διωκόμενος ἀπὸ τοὺς διδάκτορες τῆς Σορβόννης ἐξαιτίας τῶν πεποιθήσεών του γύρω ἀπὸ τὴν αὐθεντικότητα τῆς *Βουλγάτα*. Ἄξιός διάδοχός του ἀναδείχτηκε ὁ γιός του Ἑρρίκος Στέφανος, ποὺ ἀσχολήθηκε μὲ ξεχωριστὴ ἐπιμέλεια γιὰ τὴν ἐπανέκδοση πολλῶν ἑλληνικῶν πρώτων ἐκδόσεων, ὅπως τὰ *Ἄπαντα* τοῦ Πλάτωνα.²⁷

Δύο πόλεις τῶν λεγόμενων Κάτω Χωρῶν, τὸ Λέιντεν καὶ ἡ Ἀμβέρσα, ἀπέκτησαν φήμη καὶ γιὰ τὴν ἀναπαραγωγὴ ἑλληνικῶν βιβλίων, ἀποτέλεσμα τῆς δραστηριότητος τῶν τυπογραφικῶν οἰκῶν τῶν Elzevier²⁸ καὶ τῶν Plantin, ποὺ ἦταν ἀπὸ τοὺς πλέον παραγωγικοὺς τῆς Εὐρώπης. Ἡ οἰκογένεια τῶν Elzevier, μάλιστα, δὲν περιορίστηκε στὸ Λέιντεν, ἀλλὰ ἐξαπλώθηκε καὶ σὲ ἄλλες πόλεις τῆς Ὀλλανδίας, ὅπως στὴ Χάγη καὶ τὴν Οὐτρέχτη. Ὁ Christophe Plantin, πάλι, μὲ εἴκοσι δύο πιεστήρια ποὺ δούλευαν γιὰ λογαριασμό του τὸ 1576, ἔχει νὰ ἐπιδείξει περίπου δύο χιλιάδες τίτλους, μὲ σημαντικότερη ἔκδοση τὴν ὀκτάτομη *Πολύγλωττο Βίβλο* (λατινικά, ἑβραϊκά, ἑλληνικά, συριακά καὶ ἀραμαϊκά) ποὺ κυκλοφόρησε τὸ 1572.²⁹

Ἡ Ἀγγλία ὀφείλει στὰ πανεπιστήμια τῆς Ὁξφόρδης καὶ τοῦ Καίμπριτζ τὴν καλλιέργεια τῶν κλασικῶν σπουδῶν καὶ ἐπομένως τὸ μεγάλο ἐνδιαφέρον ποὺ ἐκδηλώθηκε γιὰ ἑλληνικὲς ἐκδόσεις.³⁰ Τὸ πρῶτο ἑλληνικὸ βιβλίο (*Ὀμιλίας* τοῦ Ἰωάννη τοῦ Χρυσόστομου) τυπώνεται στὸ Λονδίνο ἀπὸ τὸν Reginald Wolfe³¹ τὸ 1543 καὶ τὴ σκυτάλη θὰ πάρουν στὴ συνέχεια τὰ πανεπιστημιακὰ τυπογραφεῖα τῆς Ὁξφόρδης μὲ τὸν Joseph Barnes (1586) καὶ ἀργότερα μὲ τὶς ἐκδόσεις τοῦ John Fell καὶ τοῦ Henry Aldrich.³² Στὸ τέλος τῆς σύντομης αὐτῆς τυπογραφικῆς περιήγησης στὸν Βορρᾶ, νὰ μνημονεύσουμε καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ ἔδειξαν γιὰ τὸ ἑλληνικὸ βιβλίο στὴν Ἰβηρικὴ Χερσόνησο καὶ συγκεκριμένα στὴν Ἀλκαλά τῆς Ἰσπανίας. Ἐκεῖ, μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ καρδινάλιου Francisco

Jiménez de Cinceros λειτούργησε τὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Κομπλούτου (Complutensis), στὸ ὁποῖο ὁ Δημήτριος Δούκας,³³ παλαιὸς συνεργάτης τοῦ Ἰαλδοῦ Μανούτιου στὴ Βενετία, διδάσκει ἑλληνικὰ καὶ ἐκδίδει τὸ πρῶτο ἑλληνικὸ βιβλίον (Μ. Χρυσολωρᾶς, Ἐρωτήματα) στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Arnau Guillen de Brocar, ἤδη ἀπὸ τὸ 1514.³⁴

Ὁ ἐκδοτικὸς προσανατολισμὸς τῶν Ἑλλήνων Τυπογράφων. Στὸν ἰταλικὸ χῶρο τῶρα, ἡ ἔκκληση ποὺ ἀπήλυθε ὁ Ζαχαρίας Καλλιέργης πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς του τὸ 1509 ἀπὸ τὰ Ἐξεψάλματα, νὰ ὑποστηρίξουν δηλαδὴ τὴν παραγωγὴ τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου, θὰ βρεῖ τελικὰ ἀπήχηση, δεκαπέντε περίπου χρόνια ἀργότερα, στὰ σχέδια ἑνὸς ἐμπόρου ἀπὸ τὴν Πάτρα, τοῦ Ἀνδρέα Κουνάδη.³⁵ Ὁ Κουνάδης ἔθεσε τὰ θεμέλια τῶν ἐκδοτικῶν-τυπογραφικῶν κέντρων τῆς Βενετίας μὲ προσανατολισμό: βιβλία γιὰ τοὺς Ἑλληνας, χαράσσοντας παράλληλα καὶ τὸν ἐκδοτικὸν χάρτη τῆς δραστηριότητος αὐτῆς, τὴν ὁποία ὑπηρετήσαν πιστὰ ὅσοι ἀκολούθησαν τὴν ἴδια πορεία ὡς τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα. Σκοπὸς ἦταν νὰ λειτουργήσουν τὰ τυπογραφεῖα ὡς «βιβλιοθήκη» τῆς ἱστορικῆς μνήμης, τῆς γλώσσας καὶ τῆς ὀρθόδοξης πίστεως. Ἐδῶ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε ἕναν ἀφανῆ ἥρωα τῆς ἐκδοτικῆς πρωτοβουλίας τοῦ Κουνάδη, τὸν Δημήτριο Ζῆνο, ποὺ συνέχισε τὸ ἐκδοτικὸ πρόγραμμά του καὶ ἐπιμελήθηκε μεγάλο ἀριθμὸ ἐκδόσεων, ὁ ὁποῖος μάλιστα δὲν ἀποκλείεται νὰ ἔπαιξε καθοριστικὸ ρόλο καὶ στὸν σχεδιασμὸ αὐτοῦ τοῦ ἐκδοτικοῦ χάρτη. Ὁ τυπογραφικὸς καὶ ἐκδοτικὸς χάρτης αὐτῆς τῆς φιλοσοφίας προβάλλει ἀνάγλυφα ἂν ἐξετάσει κάποιος προσεκτικὰ τὰ ἐκδοτικὰ ἐγχειρήματα στὴ Βενετία, τὴν πολυπληθέστερη ἑλληνικὴ κοινότητα τῆς Δύσης γιὰ περισσότερα ἀπὸ τετρακόσια χρόνια. Ἐκεῖ οἱ Ἑλληνας λόγιοι, τυπογράφοι καὶ δραστήριοι φιλομαθεῖς ἔμποροι ἴδρυσαν καὶ θεμελίωσαν μακρόβια τυπογραφεῖα καὶ συνεργάστηκαν μὲ Βενετσιάνους, πρωτίστως, τυπογράφους γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῶν ἐκδοτικῶν τους σχεδίων.

Ἡ θεματικὴ τῶν ἐκδόσεων αὐτῶν ἔχει δύο, κυρίως, σκέλη: κοσμικὰ καὶ θρησκευτικὰ λειτουργικὰ βιβλία. Στὰ κοσμικὰ περιλαμβάνονται: γραμματικὲς, λεξικά, ἱστορικὰ διηγήματα, σχολικὰ βοηθήματα, ἐπιστημονικὲς πραγματεῖες καὶ λαϊκὰ φυλλάδια, ποὺ ἀντανάκλουν τὴ συγγραφικὴ δραστηριότητα τῆς Κρητικῆς Ἀναγέννησης. Στὰ θρησκευτικὰ βιβλία περιλαμβάνονται δογματικά, ἀντιρρητικά, κατηχητικά καὶ ἄλλα θεολογικὰ κείμενα, ἐνῶ στὰ λειτουργικὰ ἐκδόσεις ὅπως: *Εὐαγγέλια*, *Μηναῖα*, *Εὐχολόγια*, *Παρακλητικὲς*, *Πεντηκοστάρια*, *Τριώδια*, *Ὡρολόγια*, *Ψαλτήρια* καὶ πολλὰ ἄλλα. Ἡ ἀνάγκη γιὰ λειτουργικὰ βιβλία στὴν Ἀνατολὴ ἦταν τέτοια, ποὺ σύντομα αὐτὰ θὰ καταστοῦν στυλοβάτες τῆς ὅλης τυπογραφικῆς δραστηριότητος τῶν Ἑλλήνων στὴ Βενετία. Στὸ μεγαλεπήβολο αὐτὸ ἐκδοτικὸ ἐγχείρημα ἢ πολιτικὴ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης δὲν προέβαλε ποτὲ ἐμπόδια ὅσον ἀφορᾷ στὴ διακίνηση τῶν πνευματικῶν καὶ θρησκευτικῶν ἀγαθῶν

τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν Ἀνατολή, μολονότι ἡ ἐξάσκηση τῆς τυπογραφίας στὰ ἐδάφη τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἐξαρτᾶτο ἀπὸ διάφορους ἀστάθμητους παράγοντες, πολιτικούς, θρησκευτικούς καὶ τελικὰ οἰκονομικούς.

Ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα στὴ Δύση καὶ τὴν Ἀνατολή. Μπορεῖ ἡ Βενετία νὰ ὑπῆρξε τὸ ἀδιαφιλονίκητο λίκνο καὶ τὸ κατεξοχὴν κέντρο τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου, ὥστόσο, καὶ κάτω ἀπὸ διαφορετικὲς προϋποθέσεις, συγκυρίες καὶ χρονικὲς περιόδους, οἱ Ἕλληνες ἐξάσκησαν τὴν τυπογραφικὴ τέχνη, ἢ συνεργάστηκαν γιὰ τὴν παραγωγή ἑλληνικῶν βιβλίων ὡς τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰώνα, σὲ μία τεράστια γεωγραφικὴ ἔκταση, στὴ Δύση καὶ τὴν Ἀνατολή, καὶ πιὸ συγκεκριμένα στὶς ἐξῆς πόλεις: Ρώμη, Φλωρεντία, Παρίσι, Γενεύη, Ἀλκαλά, Λονδίνο, Βιέννη, Λειψία, Τεργέστη, Βουκουρέστι, Ἰάσιο, Μοσχόπολη, Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη, Βούδα-Πέστη, Μόσχα, Πετρούπολη, Ὀδησσό, Ἱεροσόλυμα, στὸ Ἅγιον Ὄρος, ἀκόμη καὶ στὴν Κεφαλονιά.³⁶ Ὁ ἐκδοτικὸς χάρτης τῶν πόλεων αὐτῶν καταδεικνύει πὼς τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο δὲν ἐνδιαφέρθηκε μόνο γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων καὶ τὴν ἀπρόσκοπτη τέλεση τῶν θρησκευτικῶν τους καθηκόντων, ἀλλὰ μέσω τῶν τυπογραφείων ἑλληνικῆς ἰδιοκτησίας συμμετεῖχε καὶ ἀκολούθησε τὰ δυτικὰ μεγάλα πνευματικὰ ρεύματα, ὅπως τὸν Διαφωτισμὸ καὶ τὰ μηνύματα τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, ποὺ ἔθρεψαν καὶ τὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα τῶν Ἑλλήνων γιὰ Ἐλευθερία τὸ 1821.

Σημαντικότερο κέντρο τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ τοῦ Ρομαντισμοῦ ἀναδείχθηκε ἡ Βιέννη, καθὼς τὸ πνεῦμα φιλελεύθερου δεσποτισμοῦ ποὺ διέκρινε τὴ χώρα τὴν περίοδο τῆς βασιλείας τῆς Μαρίας Θηρεσίας καὶ τοῦ Ἰωσήφ Β' εὐνόησε τὰ μέγιστα τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο. Ἡ Βιέννη ἐξελίχθηκε σὲ πνευματικὸ καὶ ἐμπορικὸ κόμβο, ὅπου ἐμπνευσμένοι λόγιοι καὶ πατριῶτες, ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Μακεδονίας κυρίως, πρωτοστάτησαν στὴν ἔκδοση ἑλληνικῶν βιβλίων. Στὶς τυποποιημένες ἐπανεκδόσεις γραμματικῶν καὶ ἄλλων βιβλίων ἤρθαν νὰ προστεθοῦν ἑλληνικὲς μεταφράσεις ἔργων τῆς δυτικῆς γραμματείας μὲ ποικίλο περιεχόμενο, ἀπὸ τὴ φιλοσοφία ὡς τὶς θετικὲς ἐπιστῆμες, ὅπως λ.χ. τὰ ἔργα τῶν: Ph.-D. Stanhope, *Ὁ Ἰνδὸς Φιλόσοφος*, 1782· J. Fr. Marmontel, *Ἡθικὴ Ἱστορία Βελισσαρίου*, 1783· Pilpai, *Μυθολογικόν*, 1783· M.A. Ramsay, *Ἡθικὴ Περιήγησις Κύρου*, 1783· R. de la Bretonne, *Σχολεῖον τῶν Ντελικάτων Ἐραστῶν*, 1790· Fr. Chr. Baumeister, *Λογικὴ*, 1795· B. Martin, *Γραμματικὴ τῶν Φιλοσοφικῶν Ἐπιστημῶν*, 1799 καὶ πολλὰ ἄλλα.³⁷ Πρωτεργάτες τῶν μεταφραστικῶν καὶ ἐκδοτικῶν αὐτῶν κινήσεων ἦταν ὁ Γεώργιος Βεντότης, ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς, οἱ ἀδελφοὶ Μαρκίδες Πούλιοι, ὁ Πολυζῶης Λαμπανιτζιώτης καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Ἐδῶ ἄλλωστε, στὴ Βιέννη, τυπώθηκε ἡ *Χάρτα* τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ καὶ κυκλοφόρησε ἡ πρώτη ἑλληνικὴ ἐφημερίδα (1790-1797), ὅπως καὶ τὰ πρῶτα φιλολογικὰ-λογοτεχνικὰ περιοδικά.³⁸

Κέντρα τῆς ὀρθόδοξης ἀντίστασης κατὰ τῆς Καθολικῆς Προπαγάνδας. Ἡ δημιουργία ἐλληνικῶν ἀδέσμευτων τυπογραφικῶν κέντρων, ποὺ δὲν ἐποπτεύονταν ἀπὸ τὴ λογοκρισία ἢ ἀπὸ ἄλλη πολιτικὴ εἴτε ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία, δὲν εἶχε ὡς μόνον στόχο τὸν διαφωτισμὸ τοῦ Γένους σὲ γραμματικὸ καὶ λογοτεχνικὸ ἐπίπεδο καὶ τὴν ἀπρόσκοπτη ἀναπαραγωγή καὶ διάθεση τῶν λειτουργικῶν βιβλίων στοὺς ναοὺς καὶ τοὺς μοναστηριακοὺς κύκλους, καθὼς ἐλλόχευαν καὶ ἄλλοι κίνδυνοι κατὰ τὴ μακραίωνη περίοδο τῆς ὑποδούλωσης, οἱ ὁποῖοι δὲν προέρχονταν ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία ἀλλὰ ἀπὸ τὴ Δύση. Ἡ Μεταρρύθμιση τοῦ Λούθηρου, ἡ Ἀντιμεταρρύθμιση τῶν Ἰησοιτῶν, ἀλλά, κυρίως, οἱ προσηλυτιστικὲς πρακτικὲς τῶν δυτικῶν ἱεραποστόλων, μὲ τὴν ὑποστήριξη τῆς Ἀγίας Ἐδρας, στὴν Πολωνία, τὴν Οὐκρανία, τὴ Ρωσία καὶ τὴ Βαλκανικὴ Χερσόνησο ἀπαιτοῦσαν δυναμικὴ ἀπάντηση ἀπὸ τοὺς ὀρθοδόξους. Πόσω μᾶλλον ποὺ τὴν προσηλυτιστικὴ αὐτὴ τακτικὴ ἐνίσχυε ἡ διάθεση βιβλίων ποὺ μάλιστα προσφέρονταν δωρεὰν στοὺς χριστιανούς, τυπωμένα στὸ τυπογραφεῖο τῆς Ρώμης μὲ τὴν ἐνδειξη: *Sacra Congregatio de Propaganda Fide*.³⁹ Στὴν προπαγάνδα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία στάθηκε ἀντιμέτωπη μὲ προεξάρχοντες τοὺς Πατριάρχες Ἱεροσολύμων Δοσίθεο Σκαρπέτη (1641-1707) καὶ Χρῦσανθο Νοταρᾶ. Ἔτσι, ἀπὸ τὸ 1680 ἄρχισαν νὰ τυπώνονται στὰ τυπογραφεῖα τοῦ Βουκουρεστίου καὶ τοῦ Ἰασίου, καὶ νὰ διανέμονται δωρεὰν ἐπίσης, μνημειακὰ βιβλία μὲ θεολογικὸ περιεχόμενο, δογματικὰ καὶ ἀντιρρητικὰ, ὅπως δηλώνουν καὶ οἱ σελίδες τίτλου: Δοσίθεος, Πατριάρχης Ἱεροσολύμων, *Τόμος Ἀγάπης*, Ἰάσιο 1698· Πέτρος Μογίλας, Ὀρθόδοξος Ὁμολογία, Μονὴ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου τοῦ Συναγώβου, 1699· Σεβαστὸς Τραπεζούντιος Κυμηίτης, *Δογματικὴ Διδασκαλία*, Βουκουρέστι 1703· Δοσίθεος Νοταρᾶς, *Ἱστορία τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Πατριαρχευσάντων*, Βουκουρέστι 1714 κ.ἄ.⁴⁰

Τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Στὸ κέντρο τῆς Ὀρθοδοξίας, στὴν Κωνσταντινούπολη, ἤδη ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 17ου αἰώνα, μὲ πατριαρχικὴ πρωτοβουλία ἐγίνε προσπάθεια νὰ ἀποκτήσει τὸ Φανάρι «φωνή» μὲσω τῆς τυπογραφίας: τόσο γιὰ δογματικὰ ζητήματα, ὅσο καὶ γιὰ νὰ ἀντιμετωπιστοῦν διαφορετικὲς ἐρμηνεῖες καὶ ἀπόψεις γιὰ τοὺς Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὸ ποίμνιο τῆς Ἀνατολῆς.⁴¹

Ὁ Κύριλλος Λούκαρης, ὁ ἐμπνευσμένος καὶ γενναῖος αὐτὸς Πατριάρχης (1570-1638), προσπάθησε νὰ ἐδραιώσει ἐλληνικὸ τυπογραφεῖο στὴν Κωνσταντινούπολη σὲ συνεργασία μὲ ἕναν γνώστη τῆς τυπογραφικῆς τέχνης, τὸν Νικόδημο Μεταξᾶ, ποὺ εἶχε ἀσκηθεῖ στὴν τυπογραφία στὸ Λονδίνο καὶ ἀπολάμβανε τὴν ἀγγλικὴ ὑπηκοότητα.⁴² Τὸ ἐγχείρημα δὲν ἀπέδωσε, μολονότι τὸ ἀπαραίτητο μηχανολογικὸ ὕλικὸ μεταφέρθηκε ἀπὸ τὸ Λονδίνο καὶ ἐγκαταστάθηκε στὴν

οικία του Μεταξᾶ. Με την έκδοση ενός βιβλιδίου μόνο (πιθανόν τις *Όμιλίες* του Μάξιμου Μαργούνιου, *Επισκόπου Κυθήρων*) το 1627, το τυπογραφείο έκλεισε βίαια, ενώ πιεστήρια και στοιχειά κατασχέθηκαν υπό την πίεση και τις παρασκηνακές κινήσεις των *Ίησουϊτών*. Μια ἄλλη έκδοτική πρωτοβουλία του Πατριάρχη Λούκαρη είχε καλύτερη τύχη: Στη Γενεύη τυπώθηκε ἡ μετάφραση τῆς Βίβλου στῆ νεοελληνική ἀπὸ τὸν Μάξιμο Καλλιουπολίτη, στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Pierre Aubert, τὸ 1638, χωρὶς ὅμως, καὶ στὴν περίπτωση αὐτή, τὰ περισσότερα ἀντίτυπα νὰ φθάσουν στὸν τελικὸ προορισμὸ τους.⁴³

Δύο ἀκόμη προσπάθειες τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ τὴν έκδοση ἑλληνικῶν βιβλίων στὴν Κωνσταντινούπολη δὲν εἶχαν συνέχεια καὶ κυκλοφόρησαν μόνο δύο ἔντυπα σὲ διάστημα περίπου 10 ἐτῶν: *Ραντισμοῦ Στηλίτευσις* (1756) καὶ *Διαταγαὶ Γάμων* (1767). Ἀπὸ τὸ 1798 ὅμως, μὲ πρωτοβουλία τοῦ Πατριάρχη Γρηγορίου Ε΄, οἱ προσπάθειες εὐοδώθηκαν, σὲ καιροὺς μάλιστα ποὺ ἡ Εὐρώπη δοκιμαζόταν ἀπὸ τὶς ιδεολογικὲς κρίσεις ποὺ προκάλεσαν τὰ μηνύματα καὶ οἱ νεωτερικὲς τάσεις τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης. Βρισκόμαστε ἄλλωστε σὲ μία περίοδο ποὺ ἀμφισβητεῖται ἔντονα ὁ ρόλος τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας σὲ θέματα γλώσσας καὶ ιδεολογίας, ἀπὸ τοὺς κοραϊκοὺς κυρίως κύκλους. Τὸ τυπογραφεῖο ποὺ στήθηκε στὸν περίβολο τοῦ Πατριαρχικοῦ Οἴκου εἶχε σημαντικὴ παραγωγὴ καὶ ἐξακολουθοῦσε νὰ λειτουργεῖ ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα.⁴⁴

Ἐκδόσεις γιὰ τὸν ἑλληνικὸ κόσμο. Τὰ τυπογραφικά, έκδοτικά καὶ βιβλιοπωλικά σήματα ποὺ παρουσιάζονται καὶ ἀναπαράγονται σ' αὐτὴν τὴν έκδοση ὡς ἔχουν –σηματικὰ καὶ χρωματικὰ– ἀντιπροσωπεύουν ὅσα χαρακτηρίζουν ἑλληνικὰ ἔντυπα ποὺ τυπώθηκαν ἐκτὸς Ἑλλάδος καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821. Πρόκειται, κυρίως, γιὰ βιβλία ποὺ ἀπευθύνονταν στὸ ἑλληνικὸ κοινὸ ἢ στοὺς ὀπαδοὺς τῆς ὀρθόδοξης χριστιανικῆς πίστεως. Ὡστόσο, δημοσιεύονται καὶ σήματα διάσημων τυπογραφείων, στὰ ὁποῖα εἴτε Ἕλληνες λόγιοι ἔπαιξαν καθοριστικὸ ρόλο στὴν ἐδραίωση καὶ τὴν ἐξέλιξή τους, ὅπως τοῦ Ἄλδου Μανούτιου στὴ Βενετία, εἴτε τὸ τυπογραφικὸ τους ὕλικὸ (στοιχεῖα, πρωτογράμματα, ἐπίτιτλα) βασίστηκε στὴ γραφὴ σπουδαίων Ἑλλήνων καλλιγράφων, ὅπως τὰ στοιχεῖα *Greco du Roi* τοῦ Ροβέρτου καὶ τοῦ Ἐρρίκου Στέφανου, στὸ Παρίσι ἀρχικὰ καὶ στὴ Γενεύη στὴ συνέχεια. Κάθετη ἢ εὐθεία γραμμὴ στὸν διαχωρισμὸ αὐτὸ δὲν ὑπάρχει, πόσω μάλλον ποὺ ὀρισμένες παραλλαγὲς τυπογραφικῶν σημάτων τῆς Βενετίας καὶ τῆς Φλωρεντίας ἀπαντοῦν μοναδικὴ φορὰ σὲ ἑλληνικὰ βιβλία καὶ παραμένουν ἀκαταλογογράφητα.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, πολλὰ τυπογραφεῖα ἑλληνικῆς ἰδιοκτησίας, ἢ καὶ μὴ, στὰ ὁποῖα ὅμως Ἕλληνες πρωτοστάτησαν στὴν έκδοση ἑλληνικῶν κειμένων – ὅπως τοῦ Ἰωσήφ Βαουμάιστερ καὶ τοῦ Θωμᾶ Τράττνερ στὴ Βιέννη, ἢ οἱ ἑλλη-

νικῆς ἐκδόσεις ποὺ κυκλοφόρησαν ἀπὸ τὴν Αὐτοκρατορικὴ Ἀκαδημία τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Πετρούπολης, οἱ ἐκδόσεις τοῦ Ἑμμανουὴλ Βρέιτκοφ στὴ Λειψία κ.ἄ. – δὲν χρησιμοποιοῦσαν ὡς διακριτικὸ τους κάποιο τυπογραφικὸ σῆμα.

Σήματα Ἑλλήνων Τυπογράφων. Τὸν κορμὸ τῆς ἱστορίας τῆς ἐλληνικῆς τυπογραφίας, ὅπως καὶ τῶν Ἑλλήνων τυπογράφων-ἐκδοτῶν ποὺ σφράγιζαν τὶς ἐκδόσεις τους μὲ σήματα, συνθέτουν τὰ βιβλία ποὺ κυκλοφόρησαν ἀπὸ ἐργαστήρια ποὺ λειτουργοῦσαν στὴ Βενετία.⁴⁵ Ἦδη ἀπὸ τὸ 1499 ὁ Ζαχαρίας Καλλιέργης καὶ ὁ Νικόλαος Βλαστὸς χαρακτήρισαν τὸν πρῶτο τους τυπογραφικὸ ἄθλο, τὸ Ἑτυμολογικὸν Μέγα, μὲ δύο σήματα: τὸν δικέφαλο ἀετὸ, ἐραλδικὸ ἔμβλημα τῆς ἀριστοκρατικῆς κρητικῆς οἰκογένειας τῶν Καλλιέργη, καὶ ἓνα σύμπλεγμα μὲ τὸ ὀνοματεπώνυμο τοῦ Νικόλαου Βλαστοῦ – καὶ τὰ δύο τυπωμένα μὲ ἐρυθρὰ μελάνη.

Ἡ βραχύβια ἐκδοτικὴ πορεία τοῦ Ἀνδρέα Κουνάδη (πέθανε τὸ 1522/3, δύο χρόνια ἀφότου τυπώθηκε τὸ πρῶτο ἐλληνικὸ βιβλίον γιὰ λογαριασμὸ του) ἀπαθανατίζεται ἀπὸ τὸ ἐκδοτικὸ του σῆμα: ἓνα κουνάβι (κουνάδι) ἐγγεγραμμένο σὲ ὀρθογώνιο πλαίσιο, μὲ τὸ ὁποῖο γιὰ πολλὰ δεκαετίες οἱ κληρονόμοι τοῦ τυπογραφικοῦ ὕλικου καὶ συνεχιστὲς τοῦ ἔργου του ἐξακολούθησαν νὰ κοσμοῦν τὶς ἐκδόσεις τους, λ.χ., τὸ *Εἰρημολόγιον* τοῦ 1584.

Ἰδιαίτερα διακριτὸ εἶναι τὸ τυπογραφικὸ σῆμα ποὺ ἐπέλεξε ὁ Νικόλαος Γλυκὺς ὡς ἀναγνωριστικὸ τῶν ἔργων του, τὴ μέλισσα (παραγωγικὴ καὶ μὲ προῖδον ἡδιστό) ποὺ παραπέμπει στὸ ἐπώνυμό του «Γλυκὺς». Τὸ μακρόβιο αὐτὸ τυπογραφεῖο, ποὺ θεμελίωσε ὁ Γλυκὺς ἀπὸ τὸ 1670, συνέχισε τὴ λειτουργία του ὡς τὴν ἕκτη δεκαετία τοῦ 19ου αἰώνα, μὲ τὴ μέλισσα νὰ προσαρμόζεται σὲ ποικίλα σχήματα καὶ γραφικὲς παραλλαγές, ἔτσι ποὺ νὰ ἀποτελεῖ μοναδικὸ σύνολο στὸν εὐρωπαϊκὸ τυπογραφικὸ χάρτη. Ἀνάλογη εἰκόνα ὡς πρὸς τὴν ποικιλία τοῦ κεντρικοῦ μοτίβου ἐμφανίζει καὶ τὸ σῆμα τοῦ Νικόλαου Σάρου, τοῦ ὁποῖου τὸ τυπογραφεῖο ἄρχισε νὰ λειτουργεῖ στὴ Βενετία τὸ 1680, μὲ κεντρικὸ θέμα τὴ γοργόνα. Ἐνα τρίτο σῆμα, τὸ ὁποῖο κοσμεῖ μεγάλο ἀριθμὸ ἐλληνικῶν βιβλίων ποὺ τυπώθηκαν στὴ Βενετία εἶναι καὶ αὐτὸ τοῦ Δημήτριου καὶ τοῦ Πάνου Θεοδοσίου, μὲ διακριτικὸ ἓναν δικέφαλο ἀετὸ, ἔμβλημα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας στὰ χρόνια τῶν Παλαιολόγων. Τὰ ἄλλα ἐκδοτικὰ ἢ τυπογραφικὰ σήματα τῶν Ἑλλήνων στὴ Βενετία ἐμφανίζονται περιστασιακὰ σὲ βιβλία ποὺ τυπώνουν γι' αὐτοὺς Ἴταλοὶ τυπογράφοι, οἱ ὁποῖοι ἐργάζονταν ἐκεῖ ἢ διέθεταν ἄδεια ἄσκησης τοῦ ἐπαγγέλματος, ὅπως ἡ περίπτωση τοῦ Ἀντώνιου Βεργῆ ἢ τοῦ Νικόλαου Κούβλη (ἀρ. 130).

Ἐντελῶς ξεχωριστὴ περίπτωση, ἀπὸ τυπογραφικὴ καὶ ἐκδοτικὴ ἄποψη, ἀποτελοῦν οἱ ἐκδόσεις ποὺ κυκλοφόρησαν ἀπὸ τὰ μοναστηριακὰ συγκροτήματα καὶ τὶς μεγάλες ἐκκλησίες στὶς Παρίστριες Ἡγεμονίες, δηλαδὴ τὴ Βλαχία καὶ

τῆ Μολδαβία. Τὰ βιβλία ποὺ τυπώθηκαν στὸ Βουκουρέστι καὶ τὸ Ἰάσιο, τόσο στὴν ἑλληνικὴ ὅσο καὶ στὴ ρουμανικὴ γλῶσσα, διακρίνονται ἀπὸ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά: στεροῦνται κατὰ κανόνα πρωτογραμμμάτων καὶ ἐπιτίτλων ἢ ἄλλων διακοσμητικῶν συνθέσεων, εἶναι ὅμως ἐμπλουτισμένα, ἐν εἴδει σήματος, μὲ τὰ ἐμβλήματα ἢ τὰ προσωπικὰ καὶ οἰκογενειακὰ οἰκόσημα τῶν ἡγεμόνων τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας.⁴⁶ Τὰ ἐμβλήματα αὐτά, συνοδευόμενα ἀπὸ διευκρινιστικὰ σημειώματα, ἐκτυπώνονταν συνήθως στὸ verso τῆς σελίδας τίτλου καὶ ἀποτελοῦν ἐπιβλητικὲς συνθέσεις. Κανενὸς εἴδους σῆμα, ποὺ νὰ παραπέμπει στὴν ἐργασία τοῦ τυπογράφου, δὲν συναντοῦμε στὶς ἐκδόσεις ποὺ τυπώθηκαν στὴ Ρουμανία, ἔτσι τὰ ὀνόματα τοῦ Ἄνθιμου Ἰβηρίτη, τοῦ Μητροφάνη Γρηγορά, τοῦ Ἰωάννη Ἐφέσιου, τοῦ Σωτήρη Δούκα καὶ τῶν ἄλλων ἀναφέρονται ἐνίοτε στὶς σελίδες τίτλου καὶ μόνο. Τὰ ἐμβλήματα τῆς Μολδαβίας καὶ τῆς Βλαχίας, ὅπως καὶ τὰ οἰκόσημα τῶν ἐκάστοτε ἡγεμόνων ἀντίστοιχα, ἔχουν ὡς κεντρικὸ μοτίβο ἕναν ἐστεμμένο βοῦ καὶ ἕνα γεράκι ποὺ ὑψώνει μὲ τὸ ράμφος του σταυρό. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς σύνθεσης εἶναι χαραγμένος ὁ ἀκτινοβολῶν ἥλιος, μὲ μορφὴ προσώπου καὶ ἡ σελήνη σὲ διάφορες παραλλαγές ὡς πρὸς τὸ φωτεινὸ της σημεῖο. Περίτεχνη κορνίζα περιβάλλει τὰ θέματα αὐτά, πλαισιωμένη μὲ τὰ ὀνόματα καὶ τοὺς τίτλους τῶν ἡγεμόνων.

Οἱ δύο σπουδαιότεροι ἑλληνικοὶ τυπογραφικοὶ οἴκοι ποὺ λειτούργησαν στὴ Βιέννη κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, καὶ ἔπαιξαν καθοριστικὸ ρόλο στὴ διαπαιδαγώγηση τοῦ Γένους, ἦταν τοῦ Γεωργίου Βεντότη καὶ τῶν ἀδελφῶν Μαρκίδων Πούλιου. Τὰ τυπογραφεῖα αὐτὰ ἀκολούθησαν τὴν αὐστριακὴ τυπογραφικὴ παράδοση καὶ ὄχι τὴ βενετσιάνικη, ἔτσι ὁ Βεντότης κόσμησε τὶς σελίδες τίτλου μὲ συνθέσεις ποὺ παραπέμπουν στὸ περιεχόμενο τῶν κειμένων, ἢ μὲ κοσμήματα ποὺ χρησιμοποιοῦσαν καὶ ἄλλοι τυπογράφοι. Οἱ ἀδελφοὶ Μαρκίδες Πούλιοι, πάλι, ἐπέλεξαν γιὰ ὀρισμένες ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις τοὺς δύο σήματα: ἕνα εἶδος κοσμήματος καὶ μία σύνθεση μὲ τὴ θεὰ Ἀθηνᾶ πάνοπλη, φερόμενη σὲ σύννεφο καὶ «ἐστεμμένη» ἀπὸ ταινία στὴν ὁποία ἀναγράφεται ἀπόφθεγμα.⁴⁷

Τέλος, τὰ βιβλία ποὺ ἐκδόθηκαν στὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὸ Φανάρι, ἀπὸ τὸ 1798 καὶ μετὰ, διακρίνονται κατὰ κανόνα ἀπὸ ἕνα τυπογραφικὸ σῆμα, ποὺ δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ ἐμβλημα τοῦ Πατριαρχείου: ὁ δικέφαλος ἀετὸς σχεδιασμένος λιτὰ, ὁ ὁποῖος ἀποδίδεται σὲ σχηματικὲς παραλλαγές, ἐγγεγραμμένος σὲ διάφορα διακοσμητικὰ πλαίσια.⁴⁸

Ἴταλικά τυπογραφεῖα στὴν ὑπηρεσία τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὰ ἰταλικά τυπογραφεῖα τώρα, ποὺ τύπωναν βιβλία γιὰ λογαριασμὸ τῶν Ἑλλήνων τῆς Βενετίας καὶ τῶν ὀρθοδόξων καὶ ἐλληνοφώνων τῆς Ἀνατολῆς, ὅλα σχεδὸν ἦταν

έγκατεστημένα στη Βενετία. Κατὰ χρονολογική τάξη στο έγχείρημα αυτό πρωτοστάτησαν οί άδελφοί Νικολίνι Σάβιοι (Nicolini da Sabio), οί όποιοι ούσιαστικά κληρονόμησαν τὸ τυπογραφικὸ ὕλικὸ καὶ συνέχισαν τὴν έκδοτικὴ φιλοσοφία τοῦ Ἄνδρέα Κουνάδη. Ὡς σῆμα χρησιμοποίησαν ἄλλοτε μία κορόνα έγγεγραμμένη σὲ διακοσμητικὸ πλαίσιο καὶ ἄλλοτε μία λαχανίδα, στὸν κορμὸ τῆς ὁποίας περιελίσσεται ὄφισ. Ἦδη ἀπὸ τὸ 1521 ὁ οἶκος τοῦ Melchiore Sessa προσανατόλισε τὸν έκδοτικὸ του ὀρίζοντα στὴν παραγωγὴ ἑλληνικῶν ἐντύπων καὶ καθιέρωσε ὡς σῆμα μία γαλῆ ποῦ κρατᾶ στὸ στόμα τῆς ποντίκι. Οί Sessa συνεργάστηκαν σὲ τυπογραφικὸ ἐπίπεδο καὶ μὲ δύο ἄλλους Βενετσιάνους τυπογράφους, τὸν Πέτρο καὶ τὸν Βίκτορα Ραβάνι, ποῦ εἶχαν ἐπιλέξει ὡς σῆμα τὴ γοργόνα. Σημαντικὸς έκδοτικὸς οἶκος ἀναδείχτηκε αὐτὸς τοῦ Χριστόφορου Ζαννέτι, οί κληρονόμοι του ὁποίου, μάλιστα, συνέχισαν τὸ ἔργο του πρὸς τὸν Νότο, κυκλοφορώντας ἑλληνικὲς έκδόσεις καὶ στὴ Ρώμη. Ἐπέλεξαν δύο κυρίως σήματα, μὲ ἐντελῶς διαφορετικὴ θεματικὴ μεταξύ τους: ἓνα ἐρωτιδέα καὶ τρία δόρατα περιβαλλόμενα ἀπὸ πλούσια ἀναγεννησιακὴ κορνίζα.

Πρὸς τὰ μέσα τοῦ 16ου αἰῶνα ἐμφανίζονται στὴν τυπογραφικὴ σκηνὴ τῆς Βενετίας καὶ οί ἄδελφοί Φάρρι, οί ὁποιοί ἐξειδικεύονται στὴν έκδοση κοσμικῶν ἔργων καὶ κυρίως γραμματικῶν ἐργαλείων γιὰ τὴν ἐκμάθηση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. Ὡς σῆμα τους ἔχουν καθιερώσει εἴτε μία ἐστεμμένη σαλαμάνδρα εἴτε ἓνα τρίμορφο πρόσωπο, καὶ σπάνια ἓνα ἱπτάμενο περιστέρι. Μία ἄλλη βενετσιάνικη τυπογραφικὴ ἐταιρεία, ποῦ ἐμφανίζεται ἐπίσης στὰ μέσα τοῦ 16ου αἰῶνα, συστήθηκε ἀπὸ μέλη τῆς οἰκογένειας τῶν Σπινέλλι. Τὰ έκδοτικά τους σχέδια περιελάμβαναν τὴν κυκλοφορία ἀποκλειστικὰ λειτουργικῶν βιβλίων, ὅπως *Εὐαγγέλια*, *Παρακλητικές*, *Ψαλτήρια* καὶ συνεργάστηκαν μὲ Ἑλληνες ποῦ χρηματοδοτοῦσαν τὶς έκδόσεις τους, ὅπως ὁ Νικόλαος Κούβλης. Ὡς ἔμβλημα τους ἔχουν μία κορόνα ἢ, κυρίως, ἓνα γραμμικὸ σύμπλεγμα τοῦ ὀνοματεπώνυμου τοῦ Ἄνδρέα Σπινέλλι.

Τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ μὲ τοὺς Σπινέλλι, ἓνας ἀκόμη Βενετσιάνος τυπογράφος προσθέτει στὸν κατάλογο τῶν έκδόσεών του ἑλληνικὰ λειτουργικὰ βιβλία, συνεργαζόμενος μὲ τὸν Ἰωάννη Ναθαναήλ καὶ τὸν Ζαχαρία Σκορδύλη. Πρόκειται γιὰ τὸν Ἰάκωβο Λεογίνι. Τὸ διακριτικὸ τῶν βιβλίων του εἶναι εἴτε μία γραμμικὴ σύνθεση τῶν ἀρχικῶν τοῦ ὀνοματεπώνυμου του εἴτε ἓνα λιοντάρι σὲ ὄρθια στάση. Παράλληλα, χρονικὰ, μὲ τὸν Λεογίνι ἐργάζεται καὶ ὁ Φραγκίσκος Ραμπαζέτος, ποῦ τυπώνει ὅμως ἀποκλειστικὰ κοσμικὰ ἔργα, μὲ τυπογραφικὸ σῆμα ἀναγεννησιακῆς ἔμπνευσης: δύο ἐρωτιδεῖς ποῦ ἵπτανται ἀντιχριστὰ, προβάλλοντας ἓνα στεφάνι.

Πρὸς τὰ τέλη τοῦ 16ου αἰῶνα, ἀπὸ τὸ 1590, ἓνας ἰδιαίτερα παραγωγικὸς βενετσιάνικος οἶκος, τῶν Ἰουλιανῶν, ἐπικεντρώνει τὰ ἐνδιαφέροντά του στὸ ἑλληνικὸ λειτουργικὸ βιβλίο. Μὲ πρωτεργάτες τοὺς Φραγκίσκο καὶ Ἄνδρέα,

ἀλλὰ καὶ τὸν Βαλδισέρα Ἰουλιανὸ ἀργότερα, θὰ διαμορφώσει παράδοση στὴν ἔκδοση ἑλληνικῶν βιβλίων ὡς καὶ τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 18ου αἰώνα. Τὸ σῆμα τους εἶναι εἴτε ἕνας ἀπέριττος σταυρὸς ἀπὸ πλεγμένο σκοινί, εἴτε μία σφαῖρα χωρισμένη ἀπὸ ὀριζόντια γραμμή, στὸ βόρειο τμήμα τῆς ὁποίας εἶναι σχεδιασμένος ἀετὸς μὲ ἀνοιχτὰ τὰ φτερά, ἐνῶ στὸ νότιο ἕνα χέρι ἐπιδεικνύει ἀνθοδοχεῖο μὲ λωτοὺς – σῆμα ποὺ συναντᾶμε σὲ πλεῖστες σχηματικὲς καὶ σχεδιαστικὲς παραλλαγές.

Ἀκριβῶς στὸ γύρισμα τοῦ αἰώνα, ἀπὸ τὸ 1600 δηλαδὴ καὶ μετὰ, ὁ Ἰωάννης Ἀντώνιος Πινέλι ἐγκαινιάζει τυπογραφικὸ οἶκο ποὺ ἐστιάζεται στὴν ἔκδοση λειτουργικῶν βιβλίων. Ὡστόσο ἀνάμεσα στὶς ἐκδόσεις του περιλαμβάνονται καὶ κοσμικὰ βιβλία καὶ φυλλάδες, ὅπως ὁ Ἀπόκοπος τοῦ Μπεργαδῆ (1627) καὶ ἡ Ριμάδα τοῦ Μεγαλέξανδρου (1630). Τὸ κατεξοχὴν τυπογραφικὸ του σῆμα εἶναι ἕνας κέδρος ἢ πεῦκο ἐγγεγραμμένο σὲ ἀναγεννησιακοῦ σχεδιασμοῦ κορνίζα καὶ σπανιότατα ἕνα περιστέρι ἢ γεράκι ποὺ συγκρατεῖ μὲ τὸ ράμφος του κλάδο ἐλιᾶς. Μὲ τὴν ἑλληνικὴ τυπογραφία ἀσχολήθηκε, ἀπὸ τὰ μέσα περίπου τοῦ 17ου αἰώνα, καὶ ὁ Ὅρσινο Ἀλβρίτζι, ἐκδίδοντας λειτουργικὰ βιβλία καὶ λαϊκὲς φυλλάδες (Ἱστορία τῆς Σωσάνης τοῦ Μάρκου Δεφαράνα, 1667). Τὸ τυπογραφικὸ του σῆμα ἀναπαριστᾷ πύργο, στὶς ἐπάλλξεις τοῦ ὁποίου στηρίζεται ἀγέρωχα ἕνα λιοντάρι.

Δύο ἀκόμη ἐκδοτικοὶ οἶκοι τῆς Βενετίας ἔπαιξαν σημαντικὸ ρόλο στὴν ἐκτύπωση ἑλληνικῶν βιβλίων: τοῦ Μιχαὴλ Ἰγγελοῦ Βαρβώνιου καὶ τοῦ Ἀντώνιου Βόρτολι. Ὁ Βαρβώνιος, ποὺ δραστηριοποιεῖται ἀπὸ τὰ μέσα περίπου τοῦ 17ου αἰώνα, διάλεξε ὡς ἔμβλημά του ἕνα μπαρμποῦνι, περιβαλλόμενο ἐνίοτε ἀπὸ πλούσιες διακοσμητικὲς κορνίζες. Ὁ Βόρτολι συνέχισε οὐσιαστικὰ τὸ ἔργο τοῦ Νικόλαου Σάρου, καθὼς ἀγόρασε τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο τοῦ τελευταίου τὸ 1707/8 καὶ ὑπηρέτησε τὴν ἐκδοτικὴ φιλοσοφία τοῦ προκατόχου του μέχρι τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα περίπου.

Ὡστόσο δὲν οἰκειοποιήθηκε τὸ σῆμα τοῦ Σάρου, ἀλλὰ χρησιμοποίησε τὰ ἀρχικά του A.B., λιτὰ σχεδιασμένα ἀλλὰ καὶ καλλιγραφικά, ἐνῶ, κατὰ περίπτωσιν, χαρακτηρίζει τὶς ἐκδόσεις του καὶ μὲ ἄλλο σῆμα, παρόμοιο μὲ αὐτὸ τοῦ Ἀλβρίτζι: ἕναν πύργο πρὸς τὸν ὁποῖο κινεῖται ἀπειλητικὰ λιοντάρι ἀνασηκωμένο στὰ πίσω πόδια του. Ὑπάρχουν πολλὰ ἀκόμη σήματα Ἰταλῶν τυπογράφων ποὺ εὐκαιρικὰ τύπωσαν μικρὸ ἀριθμὸ βιβλίων, ὅπως ὁ Βίκτωρ Σάβιος, ὁ Μιχαὴλ Ἑρκολε κ.ἄ., ἄλλοτε γιὰ τοὺς Ἑλληνας καὶ ἄλλοτε γιὰ τοὺς Δυτικούς, οἱ ὁποῖοι δὲν χαρακτηρίσαν τὶς ἐκδόσεις τους μὲ τυπογραφικὰ σήματα, ἀλλὰ μὲ κοσμήματα καὶ ἐμβλήματα τῶν χορηγῶν τους.

Τὸ τυπογραφικὸ ὑλικὸ ποὺ ἀναπαράγεται στὴν παρούσα ἔκδοση ἀντλήθηκε τόσο ἀπὸ διεθνῆ βιβλιογραφικὰ βοήθημα ὅσο καὶ ἀπὸ νεότερες καταγραφές, οἱ ὁποῖες ἀνάγουν τὸν ἀριθμὸ τῶν συγγραμμάτων ποὺ ἀπευθύνονταν στὸ ἐλ-

ληνικό αναγνωστικό κοινό, ἢ ἀποτελοῦσαν καρπὸ τῆς συγγραφικῆς ἢ τυπογραφικῆς δραστηριότητος τῶν Ἑλλήνων, σὲ 7.500 περίπου ἐκδόσεις. Δὲν ἀποκλείεται, μάλιστα, ἓνας σεβαστὸς ἀριθμὸς τίτλων νὰ μὴν ἔφθασε ὡς τὶς μέρες μας ἢ νὰ μὴν καταγράφηκε ποτέ.⁴⁹ Ὁ χρονικὸς ὀρίζοντας τῶν ἐκδόσεων, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἀντλήσε ὑλικὸ ἢ μελέτη αὐτή, ἐκτείνεται ἀπὸ τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 15ου ὡς τὶς πρώτες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰώνα.

Ἡ δραστηριότητα τῶν ἐλληνικῶν τυπογραφείων τῆς Διασπορᾶς –κυρίως τὰ βενετσιάνικα κέντρα τοῦ βιβλίου ποὺ τύπωναν ἐλληνικὰ βιβλία γιὰ τὶς διάσπαρτες ἐλληνικὲς τοπικὲς κοινωνίες, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὰ μοναστηριακὰ συγκροτήματα καὶ τὶς ἐκκλησίες– περιορίζεται ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα. Ἡ νέα τάξη πραγμάτων, ποὺ ἄρχισε νὰ διαμορφώνεται μὲ τὴν ἐπικράτηση τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821, ὤθησε ὅσους καταπιάνονταν ποικιλότροπα μὲ τὸ ἐλληνικὸ βιβλίον νὰ στραφοῦν καὶ πρὸς τὸν ἐλληνικὸ χῶρον. Οἱ ἀνάγκες γιὰ ἔντυπα βιβλία, μονόφυλλα πολιτικοῦ χαρακτήρα, διατάγματα, προνόμια καὶ ἄλλα ἦταν σὲ πρώτη ζήτηση σὲ περιοχὲς ποὺ δὲν ὑποδουλώθηκαν στοὺς Τούρκους ποτέ, ὅπως τὰ νησιὰ τοῦ Ἰονίου Πελάγους καὶ ἰδίως ἡ Κέρκυρα. Μὲ τὸ τέλος τοῦ Ἀπελευθερωτικοῦ Ἀγῶνα καὶ τὸν διορισμὸ τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια ὡς Κυβερνήτη τῆς Ἑλλάδος, ἄρχισαν νὰ ἰδρύνονται τυπογραφεῖα, ἀρχικὰ στὴν Αἴγινα καὶ στὴ συνέχεια στὸ Ναύπλιο, στὴν Ἀθήνα καὶ στὴν Ἐρμούπολη, συνεχίζοντας ἔτσι τὴ μακραίωνη παράδοση τῆς ἐλληνικῆς τυπογραφίας, ποὺ δὲν διακόπηκε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἰταλικῆς Ἀναγέννησης.⁵⁰

Τὰ τυπογραφικὰ σήματα, ἐμβλήματα, οἰκόσημα καὶ οἱ διάφορες γεωμετρικὲς καὶ ἄλλες συνθέσεις ποὺ δημοσιεύονται σ' αὐτὸν τὸν τόμο δὲν δηλώνουν συνολικὰ τὴν ἐνασχόληση τῶν Ἑλλήνων μὲ τὴν ἐκδοτικὴ καὶ τυπογραφικὴ δραστηριότητα. Ὡστόσο, ἀναδεικνύουν σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν ἀνεκτίμητη συμβολὴ τῆς ἐλληνικῆς τυπογραφίας στὴ διάδοση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας καὶ γραμματείας στὸν Δυτικὸ Κόσμο, ὅπως καὶ τὴν καθοριστικὴ συνεισφορά της στὴν παραγωγή καὶ κυκλοφορία τῶν ἀπαραίτητων ἐργαλείων γιὰ τὶς πνευματικὲς καὶ θρησκευτικὲς ἀνάγκες τοῦ διάσπαρτου ἐλληνισμοῦ.

Κ. Σπ. Στάικος

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Οί σπουδαιότερες ἐκδόσεις μὲ συλλογὲς τυπογραφικῶν σημάτων εἶναι κατὰ χρονικὴ τάξιν οἱ ἑξῆς: M.L.-C. Silvestre, *Marques Typographiques ou Recueil des Monogrammes, Chiffres, Enseignes, Emblèmes, Devises, Rebus et Fleurons des Libraires et Imprimeurs...*, 2 τόμοι, Paris 1853 (ἀνατ. Bruxelles 1966)· J.Ph. Berjeau, *Early Dutch, German, and English Printer's Marks*, London 1866· P. Kristeller, *Die italienischen Buchdrucker- und Verlegerzeichen, bis 1525*, Naarden, Anton W. Van Bekhoven, 1969 (ἀνατ. τοῦ 1893)· R.B. McKerrow, *Printers & Publishers' Devices in England & Scotland 1485-1640*, London, Printed for the Bibliographical Society at the Chiswick Press, 1913· Prince d'Essling, *Études sur l'art de la gravure sur bois a Venise. Les livres à figures vénitiens, de la fin du XVe siècle et du commencement du XVIe, IIIe Partie*, Florence, Librairie Leo S. Olschki/Paris, Librairie Henri Leclerc, 1914, 161-194· R. Laurent-Vibert – M. Audin, *Les Marques de Libraires et d'Imprimeurs en France aux dix-septième et dix-huitième siècles*, Paris, Chez Édouard Champion, 1925· Ph. Renouard, *Les Marques Typographiques Parisiennes des XVe et XVIe siècles*, Paris, Librairie Ancienne Honoré Champion, 1928· H.W. Davies, *Devices of the Early Printers 1457-1560. Their History and Development with a Chapter on Portrait Figures of Printers*, London, Grafton & Co 1935· A. Meiner, *Des deutsche Signet...* 1922 καὶ H. Grimm, *Deutsche Buchdruckersignete des XVI. Jahrhunderts*, Wiesbaden, Guido Pressler 1965· F. Schreiber, *The Estiennes. An Annotated Catalogue of 300 Highlights of Their Various Presses*, New York, E.K. Schreiber, 1982· Emerenziana Vaccaro, *Le Marche dei Tipografi ed Editori Italiani del Secolo XVI, nella Biblioteca Angelica di Roma*, Firenze, Leo S. Olschki Editore, 1983· Giuseppina Zappella, *Le Marche dei tipografi e degli editori italiani del Cinquecento. Repertorio di figure, simboli e soggetti e dei relativi motti*, 2 τόμοι, Milano, Editrice Bibliografica, 1986· Fernanda Ascarelli, *La Tipografia Cinquecentesca Italiana*, Firenze, Casa Editrice Le Lettere, 1996 (ἀνατ. τοῦ 1953).
2. Βλ. Francesco Barberi, *Il Frontespizio nel Libro Italiano del Quattrocento e del Cinquecento*, 2 τόμ., Milano, Il Polifilo, 1969 καὶ Margaret M. Smith, *The Title-Page. Its Early Development 1460-1510*, The British Library/Oak Knoll Press, 2000.
3. Βλ. ἐδῶ σελ. 7 καὶ Κ. Σπ. Στάικος, «Ὁ χαρακτήρας τοῦ Ἑλληνικοῦ Βιβλίου (15ος-16ος αἰώνας)», *Τὸ Ἐντυπο Ἑλληνικὸ Βιβλίον, 15ος-19ος αἰώνας*, Πρακτικὰ Διεθνοῦς Συμποσίου, Δελφοί, 16-20 Μαΐου 2001, 57-67.
4. Βλ. Ambroise Firmin-Didot, *Alde Manuce et l'Hellénisme à Venise*, Paris, Typographie d'Ambroise Firmin-Didot, 1875 (προμετωπίδα) καὶ Elisabeth Armstrong, *Robert Estienne Royal Printer. An Historical Study of the Elder Stephanus*, Cambridge, at the University Press, 1954, xvi καὶ ἐδῶ σελ. 73-74.
5. Βλ. F. Geldner, *Die Deutschen Inkunabeldrucker. Ein Handbuch der Deutschen Buchdrucker des XV. Jahrhunderts, nach Druckorten*, 2 τόμ., Stuttgart, Anton Hiersemann, 1968, 17-31.
6. Βλ. Geldner, *ῥ.π.*, τόμ. 1, 27-38.
7. *Στὸ ἴδιον*, 162-169.
8. Βλ. V. Scholderer, «Printing at Venice to the end of 1481», *50 Essays in Fifteenth- and Sixteenth Century Bibliography*, edited by Dennis E. Rhodes, Amsterdam, Menno Hertzberger & Co., 1966, 74-89.
9. Βλ. V. Scholderer, «Printers and Readers in Italy in the Fifteenth Century», *50 Essays*, ῥ.π., 203.
10. Βλ. M.J.C. Lowry «The “New Academy” of Aldus Manutius: A Renaissance Dream», *Bul-*

letin of the John Rylands University Library of Manchester LVIII/2 (1976), 378-420 και Κ. Σπ. Στάικος, *Χάρτα της Έλληνικής Τυπογραφίας* (στο έξῆς XET 1), Ἀθήνα 1989, 309-310.

11. Βλ. A.W. Pollard, *Early Illustrated Books*, London, Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., 1893, 25· Davies, ὁ.π., 183 και H.P. Kraus, *Monumenta Xylographica et Typographica*, New York, χ.χ., 27.

12. Ἰδιαίτερη περίπτωση ἀποτελεῖ τὸ ζήτημα τῆς ἐβραϊκῆς τυπογραφίας, καθὼς ἐβραϊκὰ ἔντυπα στὴν Ἰταλία καὶ σὲ ἄλλες εὐρωπαϊκὲς χώρες ἄρχισαν νὰ κυκλοφοροῦν ἤδη ἀπὸ τὴν περίοδο τῆς ἀρχετυπίας. Σημαντικὸ ρόλο στὴ διάδοση τοῦ ἐβραϊκοῦ βιβλίου ἔπαιξε ἡ ἰταλικὴ τυπογραφικὴ-ἐκδοτικὴ φάσμα τῶν Soncini, μὲ πρωτεργάτη τὸν Giloramo Soncino· βλ. A. Zaccaria, *Catalogo di opere ebraiche impresse dei celebri tipografi Soncini ed editori in greco, latino ed italiano*, Fermo 1870. Ξεχωριστὸ ὅμως ἐνδιαφέρον ἔχει ἡ ἐκτύπωση ἐβραϊκῶν κειμένων στὴν Κωνσταντινούπολη, τὴ Θεσσαλονίκη, τὴν Ἀδριανούπολη καὶ τὴ Σμύρνη. Στὴν Κωνσταντινούπολη μάλιστα τὸ πρῶτο ἐβραϊκὸ βιβλίον κυκλοφόρησε τὸ 1493· βλ. A.K. Offenberg, «The First Printed Book Produced at Constantinople (Jacob ben Ašer's Arba' ah Tûrîm, December 13, 1493)», *La Bibliofilia* 3 (1969), 96-112.

13. Βλ. XET 1, ὁ.π.

14. Βλ. É. Legrand, *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés en Grec par des Grecs aux XVe et XVIe siècles*, Paris, Ernest Leroux, 1885, xcvi και Ida Maier, *Ange Politien. La Formation d'un Poète Humaniste (1469-1480)*, Genève, Librairie Droz, 1966, 33.

15. Βλ. XET 1, ὁ.π., 312-314.

16. Στὸ ἴδιο, 197-202.

17. Στὸ ἴδιο, 375-430.

18. Στὸ ἴδιο, 390.

19. Στὸ ἴδιο, 394.

20. Ἡ πρώτη ὀργανωμένη ἑλληνικὴ ἐπιχείρηση ἀναζήτησης ἑλληνικῶν κωδίκων στὴν Ἀνατολὴ γιὰ λογαριασμὸ ἡγεμόνων τῆς Δύσης πραγματοποιήθηκε ἀπὸ τὸν Ἰανὸ Λάσκαρη, κατ' ἐντολὴν τοῦ Λαυρέντιου τοῦ Μεγαλοπρεποῦς· βλ. K. Müller, «Neue Mittheilungen über Janos Laskaris und die Mediceische Bibliothek», *Centralblatt für Bibliothekswesen*, 1(1884), 333-412. Σὲ μεγάλες βιβλιοθήκες τῆς Δύσης κατέληξαν χειρόγραφα τῆς προσωπικῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ἀντώνιου Ἐπαρχου, ποὺ γεννήθηκε στὴν Κέρκυρα καὶ δραστηριοποιήθηκε στὴ Βενετία κυρίως: 88 χειρόγραφα του βρίσκονται στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Βατικανοῦ, 100 κώδικές του πουλήθηκαν τὸ 1544 στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Ἄουκσμπουργκ, 64 χειρόγραφα ἀγόρασε ὁ πρέσβης τοῦ Φιλίππου Β' τῆς Ἰσπανίας Gusman de Silva. Ἄλλοι πάλι κώδικες, μέσω τοῦ Ἐπαρχου, κατέληξαν στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Fontainebleau, ἐμπλουτίζοντας τὴ συλλογὴ ἑλληνικῶν ἔργων τοῦ βασιλιᾶ Φραγκίσκου Α'· βλ. Ἑλλη Γιωτοπούλου-Σισιλιάνου, Ἀντώνιος ὁ Ἐπαρχος. Ἐνας Κερκυραῖος Οὐμανιστὴς τοῦ ΙΣΤ' αἰώνα, Ἀθήνα 1978, 93-101. Ἀλλὰ οἱ ἀναζητήσεις γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἑλληνικῶν κωδίκων ἀπὸ τοὺς Δυτικούς δὲν περιορίστηκαν στὸν 15ο καὶ τὸν 16ο αἰώνα, ἀλλὰ συνεχίστηκαν ἕως καὶ τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 19ου, μὲ τὶς ἐπισκέψεις περιηγητῶν στὰ διάφορα μοναστικὰ κέντρα τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους, κυρίως.

21. Βλ. Antoine Auguste Renouard, *Annales de l'Imprimerie des Aldes, ou Histoire des trois Manuce et de leurs éditions*, Paris, Chez Jules Renouard, Libraire, 1834³ και Annaclara Cataldi Palau, *Gian Francesco d'Asola et la Tipografia Aldina. La vita, le edizioni, la biblioteca dell'Asolano*, Genova, sagep, 1998.

22. Βλ. D. Decia – R. Delfiol – L.S. Camerini, *I Giunti tipografi editori di Firenze 1497-1570, Annali*, 2 τόμοι, Giunti Barbèra, 1978-1979 (ὁ δεῦτερος τόμος μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Camerini μόνο).

23. Βλ. Ascarelli, ὁ.π., 65· Ὁ A. Blado ἀσχολήθηκε ἰδιαίτερα μὲ τὴν ἑλληνικὴ τυπογραφία στὴ Ρώμη χάρις στὴν πρωτοβουλία τοῦ καρδινάλιου Cervini νὰ ἐδραιώσῃ καὶ πάλι τὴν ἐκδοσὴ ἑλληνικῶν βιβλίων στὴν παπικὴ πρωτεύουσα, μετὰ τὶς προσπάθειες τοῦ πάπα Λέοντα Ι' ἀπὸ τὸ 1514· L. Dorez, «Le cardinal Marcello Cervini et l'imprimerie à Rome (1539-1550)», *Mélanges d'archéo-*

logie et d'histoire 12 (1892), 289-313· S. Morrison, «Marcello Cervini, Pope Marcellus II Bibliography's Patron Saint», *IMU* 5 (1962), 301-319· P. Paschini, «Un cardinale éditeur: Marcello Cervini», *Miscellanea di scritti di bibliografia ed erudizione in memoria di Luigi Ferrari*, Firenze, Leo S. Olschki-Editore, 1952, 383-413 και A. Tinto, «Nuovo contributo alla storia della tipographia greca a Roma nel secolo XVI: Nicolo Sofiano», *Gutenberg Jahrbuch* (40), 1965, 171-175.

24. Βλ. Armstrong, *ὄ.π.*, 128-129 και Schreiber, *ὄ.π.*, 76-78.

25. Βλ. κυρίως Ch. W. Heckethorn, *The Printers of Basle. In the XV & XVI. Centuries. Their Biographies, Printed Books and Devices*, London, Unwin Brothers at the Gresham Press, 1897 και τὸν συλλογικὸ τόμο: *Ἐν Βασιλείᾳ πόλει τῆς Γερμανίας. Griechischer Geist aus Basler Pressen*, Universitätsbibliothek Basel, 4. Juli bis 22. August 1992, Mainz, Gutenberg-Museum, 1993.

26. Βλ. A. F. Johnson, *The First Century of Printing at Basle*, London, Ernest Benn Ltd., 1926 και τοῦ ἰδίου, *German Renaissance Title-Borders*, Printed for the Bibliographical Society, at the Oxford University Press, 1929· γιὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Γαζῆ βλ. Heckethorn, *ὄ.π.*, 98 (53) και *Θησαυροὶ τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης* (εἰκ. 151).

27. Γιὰ τὶς ἐκδόσεις τῆς Γενεύης ἀπὸ τὸ 1550 ὡς τὸ 1600 βλ. P. Chaix – A. Dufour – G. Moechli, *Les Livres Imprimés à Genève de 1550 à 1600*, Nouvelle édition, revue et augmentée par G. Moeckli, Genève, Librairie Droz, 1966· M. Manoussakas – C. Staikos, *L'activité éditoriale des Grecs pendant la Renaissance. De l'Italie à Genève, XVe-XVIe siècle*, Athènes, Ministère Grec de la Culture, 1988 και O. Reverdin, *Homère chez Calvin. Figures de l'hellénisme à Genève*, Genève, Droz, 2000, 27-90.

28. Γιὰ τοὺς Elzevier, βλ. κυρίως A. Willems, *Les Elzevier. Histoire et Annales Typographiques*, Brussels 1880· G. Berghman, *Supplément à l'ouvrage sur les Elzevier de M. Alphonse Willems*, Stockholm, Imprimerie Iduns Tryckeri Aktiebolag, 1897 και E. Rahir, *Catalogue d'une Collection Unique de Volumens Imprimés par les Elzevier et Divers Typographes Hollandais du XVIIe siècle*, Bruxelles, γ.γ.

29. Βλ. C. Ruelens – A. De Backer, *Annales plantiniennes depuis la fondation de l'imprimerie plantinienne à Anvers jusqu'à la mort de Ch. Plantin (1555-1589)*, Brussels 1866· M. Rooses, *Christophe Plantin imprimeur anversoise*, Antwerp 1882 και L. Voet – J. Voet-Grisolle, *The Plantin Press (1555-1589)*, 6 τόμοι, Ἄμστερνταμ 1980-1983.

30. Βλ. C. Clair, *A History of Printing in Britain*, London, Cassell, 1965· N. Barker, *The Oxford University Press and the Spread of Learning 1478-1978*, Oxford, at the Clarendon Press, 1978 και E. P. Goldschmidt, *The First Cambridge Press in its European Setting*, Cambridge, at the University Press, 1955. Σχετικὰ μὲ τὴν αἰσθητικὴ τῆς σελίδας τίτλου βλ. Margery Corbett – Ronald Lightbown, *The Comely Frontispiece. The Emblematic Title-Page in England 1550-1600*, Routledge & Kegan Paul, London, Henley and Boston, 1979.

31. Βλ. Clair, *ὄ.π.*, 82.

32. Βλ. Barker, *ὄ.π.*, 15-19 και 121-124.

33. Βλ. F. J. Norton, *Printing in Spain 1501-1520*, Cambridge, University Press, 1966 και J. Irigoien, «La contribution de l'Espagne au développement de la typographie grecque», *Minerva* 10 (1996), 59-75.

34. Γιὰ τὶς ἐλληνικὲς ἐκδόσεις τῆς Ἀλκαλά, βλ. J. M. Abad, *La Imprenta en Alcalá de Henares (1502-1600)*, 3 τόμοι, Madrid, Arco/Libros, S.A., 1991, και γιὰ τὰ Ἐρωτήματα τοῦ Χρυσολωρᾶ, τόμ. 1, σ. 234 (31).

35. Βλ. γιὰ τὸν Ἄ. Κουνάδη, Evro Layton, *The Sixteenth Century Greek Book in Italy. Printers and Publishers for the Greek World*, Venice, Library of the Hellenic Institute of Byzantine and Post-Byzantine Studies, 16, Venice 1994, 337-351.

36. Βλ. *Πεντακόσια Χρόνια Ἐντυπῆς Παράδοσης τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ (1499-1999)*, Κατάλογος Ἐκθεσῆς, ἐπιμ. Κ. Σπ. Στάικος – Τρ. Σκλαβενίτης, Ἀθήνα, Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων, 2000, 1-169.

37. Βλ. Κ. Σπ. Στάικος, *Τὰ τυπωμένα στὴ Βιέννη ἑλληνικὰ βιβλία (1749-1800)*, Ἀθήνα, Ἴδρυμα Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ, 1995.

38. Β.Θ. Μελάς, *Ἡ Χάρτα τοῦ Ρήγα. Διακόσια Χρόνια ἀπὸ τὴν ἐκδόσή της*, Ἀθήνα, MIET, 1997 καὶ γιὰ τὸν περιοδικὸ τύπο βλ. Αἰκατερίνη Κουμαριανοῦ, *Ὁ ἑλληνικὸς προεπαναστατικὸς Τύπος. Βιέννη-Παρίσι (1784-1821)*, Ἀθήνα, Ἴδρυμα Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ, 1995.

39. Γιὰ τὸ τυπογραφεῖο τῆς Προπαγάνδας τῶν Καθολικῶν καὶ τὶς ἑλληνικὲς ἐκδόσεις του, βλ. Ν. Ζαχ. Τσιρπανλῆς, «Οἱ ἑλληνικὲς ἐκδόσεις τῆς “Sacra Congregatio de Propaganda Fide” (17ος αἰ.)». Συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ θρησκευτικοῦ οὐμανισμοῦ», *Παρνασσός* 16 (1974), 508-532 [= «I libri greci publicati dalla “Sacra Congregatio de Propaganda Fide” (XVII sec.). Contributo allo studio dell’umanesimo religioso», *Balkan Studies*, vol. 15, issue 2 (1974), 202-224 καὶ τοῦ ἰδίου «Ὁ Κύριλλος Λούκαρις καὶ ἡ καθολικὴ προπαγάνδα τῆς Ρώμης (1622-1638)», *Κρητολογία* 4 (1977), 49-56.

40. Βλ. *Πεντακόσια Χρόνια*, ὅ.π., 81-99.

41. Βλ. Γ. Μπῶκος, *Τὰ πρῶτα ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα στὸ χῶρο τῆς «Καθ’ ἡμᾶς Ἀνατολῆς» (1627-1827)*, Ἀθήνα, ΕΛΙΑ, 1997, 201-264.

42. Ἀναφορικὰ μὲ τὶς ἐκδόσεις ποὺ ἐπιμελήθηκε τυπογραφικὰ ὁ Νικόδημος Μεταξᾶς καὶ τοὺς τόπους ὅπου πιθανότατα τυπώθηκαν, βλ. L. Augliera, *Libri Politica Religione nel Levante del Seicento. La tipografia di Nicodemo Metaxas primo editore di testi greci nell’Oriente Ortodosso*, Memorie Classe di Scienze Morali, Lettere ed Arti, vol. LXII, Venezia 1996· καὶ ἑλληνικὴ ἔκδοση καὶ ἐδῶ σελ. 96-97.

43. Βλ. É. Legrand, *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-septième siècle*, Paris, Alphonse Picard et Fils, 1894, 363-388 (247)· καὶ Μ.Ι. Μανούσακας, «Νέα Στοιχεῖα γιὰ τὴν πρώτη μετάφραση τῆς Καινῆς Διαθήκης στὴ Δημοτικὴ Γλῶσσα ἀπὸ τὸν Μάξιμο Καλλιουπολίτη», *Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικὰ* 2 (1986), ἀνάτυπο.

44. Βλ. Μπῶκος, ὅ.π., 201-264.

45. Αὐτοτελὴς μελέτη γιὰ τὰ τυπογραφικὰ σήματα τῶν Ἑλλήνων τυπογράφων, ὅπως καὶ αὐτῶν ποὺ τύπωναν βιβλία γιὰ τὸ ἑλληνικὸ κοινὸ δὲν ὑπάρχει, ἀπλὰ ἀναπαράγονται σήματα σὲ διάφορες μελέτες γύρω ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ βιβλίον καὶ σὲ μονογραφίες γιὰ Ἑλληνες τυπογράφους, ὅπως, λόγου χάρι, γιὰ τὸν Νικόλαο Γλυκύ, τὸν Δημήτριο καὶ τὸν Πάνο Θεοδοσίου καὶ τὸν Νικόδημο Μεταξᾶ. Ἕνας ἀριθμὸς τυπογραφικῶν σημάτων παρατίθεται στὴν ἔκδοση: Αἰκατερίνη Κουμαριανοῦ – Λουκία Δρούλια – Ενρο Λάιτον, *Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον 1476-1830*, Ἀθήνα, Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, 1986, 300 κ.έ. Τυπογραφικὰ καὶ ἐκδοτικὰ σήματα ἑλληνικῶν βιβλίων καὶ σελίδων τίτλου τοῦ 15ου καὶ 16ου αἰῶνα ἀναπαράγονται καὶ στὸν τόμο μὲ τὰ ἀρχέτυπα καὶ τὰ παλαιότυπα τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων: Ἀρχέτυπα καὶ Ἐκδόσεις ΙΕ’ & ΙΣΤ’ αἰῶνος, 2 τόμοι, Ἀθήνα, Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, 1971 καὶ στὸ βιβλίον τῆς Ενρο Λάιτον, *The Sixteenth Century*, ὅ.π., 70-75, 86, 94-95, 107, 117, 132, 139, 141, 144-149, 155-158, 169, 181-183, 192, 208, 210, 287, 319-320, 340, 360-361, 408-409, 431, 434, 439, 442, 444, 466, 478-479, 485, 491, 496, 500, 516-517, 525, 542.

46. Τὸ ἔμβλημα τῶν ἡγεμονιῶν τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸν ἐκάστοτε ἡγεμόνα σὲ διάφορες σχεδιαστικὲς παραλλαγές, τόσο ὅσον ἀφορᾷ τὸν σχεδιασμὸ τοῦ ἀετοῦ καὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ βοός, ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὴν κορνίζα ποὺ περιβάλλει τὰ σύμβολα αὐτά.

47. Βλ. Κ. Σπ. Στάικος *Τὰ τυπωμένα στὴ Βιέννη*, ὅ.π., 201, 237.

48. Βλ. *Πεντακόσια Χρόνια*, ὅ.π., 62.

49. Βλ. τὸ συγκεντρωτικὸ βιβλιογραφικὸ ἔργο γιὰ τὰ χρόνια ὡς τὸ 1800 τοῦ Θ.Ι. Παπαδόπουλου, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1466ci. - 1800)*, τόμ. Α’, Ἀλφαβητικὴ καὶ χρονολογικὴ ἀνακατάταξις, Ἀθήναι 1984, τόμ. Β’ (Παράρτημα) Προσθήκαι - συμπληρώσεις - διορθώσεις, τόμ. Β’, Ἀθήναι, Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 48, 1986.

50. Βλ. Μπῶκος, ὅ.π., 267 κ.έ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

15^{ΟΣ} - 16^{ΟΣ}

ΑΙΩΝΑΣ

ULRICH SCINZENZELER

1 Ulrich Scinzenzeler: Ἴσοκράτης, Λόγοι, Μιλάνο [ἔκδοση τοῦ Δημήτριου Χαλκοκονδύλη], 1493.

Τυπ. Σέμα: Τὸ σῆμα τοῦ Ulrich Scinzenzeler εἶναι ἀπὸ τὰ πλέον χαρακτηριστικὰ τῆς ἀρχετυπίας καὶ ξεχωρίζει γιὰ τὸν λιτὸ σχεδιασμό του: ἓνα ὀρθογώνιο πλαίσιο-κορνίζα περικλείει διπλὸ λευκὸ σταυρό, ἡ βάση τοῦ ὁποίου βρίσκεται μέσα σὲ κύκλο. Ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ ἀπὸ τὴν κάθετη κεραία τοῦ σταυροῦ –μέσα στὸν κύκλο– εἶναι χαραγμένα τὰ ἀρχικὰ V(idericus) καὶ S(cinzenzeler) ἀντίστοιχα. Τὸ ὅλο σχέδιο ἔχει μαῦρο φόντο.

BIBA: *HC* 9312. *BMC* VI, 767 (IB. 26857). *GW* 8250. *Indice*, 5421. *Census*, I-210. Rhodes, I2. *BH* I/1, 17-18 (8). KOK, 36 (58). ΠΑΠ I, 217 (2932). Manoussakas - Staikos, *The Publishing Activity*, 78-79 🍷. ΤΣ: Kristeller, 34-35 (98). Davies, 487 (148). Manni (εἰκ. 17). Zappella II, 293. *XET* I, 234-235 (εἰκ. 42). 🍷 ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΒΔΚ * ΓΒ * ΕΒΕ.

GIOVANNI BISSOLI & BENEDETTO MANGIO

2 Giovanni Bissoli & Benedetto Mangio: Σουίδα [ἔκδοση τοῦ Δημήτριου Χαλκοκονδύλη], Μιλάνο, 1499.

Τυπ. Σέμα: Τὸ τυπογραφικὸ σῆμα τῶν Giovanni Bissoli καὶ Benedetto Mangio κοσμεῖ μόνο τὴν ἔκδοση τοῦ Σουίδα (1499). Τὸ συνθέτουν δύο ἀνθισμένα κλαδιά, στὰ ὁποῖα περιπλέκεται ταινία καὶ πάνω της ἔχει χαραχθεῖ τὸ γνωμικὸ SUDAVIT ET ALSIT. Ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ ἀπὸ τὴ σύνθεση ὑπάρχουν τὰ ἀρχικὰ τῶν τυπογράφων: I[oannes] B[issolus] καὶ B[enedictus] M[angius], ἀντίστοιχα.

BIBA: *H* 15135. *BH* I/1, 63-66 (25). Pol. 3632. *Census*, S-829. Rhodes, S14. KOK, 65 (111). ΠΑΠ I, 401 (5323). Manoussakas - Staikos, *The Publishing Activity*, 84-85 🍷. ΤΣ: Kristeller, 22-23 (67). Manni (εἰκ. 26). Zappella II, 995. *XET* I, 234-235 (εἰκ. 42). 🍷 ΣΥΛ: ΒΑΑ * ΒΚΣ * ΓΒ * ΔΒΚ * ΕΒΕ * ΚΒΚ * ΜΕΑΟ * ΜΙΘΠ.

1

2

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΒΛΑΣΤΟΣ

3 Νικόλαος Βλαστός: *Ἐτυμολογικὸν Μέγα*, Βενετία, Ζαχαρίας Καλλιέργης γιὰ τὸν Νικόλαο Βλαστό, 1499.

Τυπ. Σῆμα: Τὸ ἐκδοτικὸ σῆμα τοῦ Βλαστοῦ χαρακτηρίζει τὸ πρῶτο βιβλίο ποὺ κυκλοφόρησε ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο του καὶ ἀντιπροσωπεύει τὸ πρῶτο ἑλληνικὸ ἔντυπο σῆμα καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ φημισμένα καὶ καλαίσθητα τῆς ἀρχετυπίας. Ἴχει ὀρθογώνιο σχῆμα ποὺ ὀρίζεται ἀπὸ δύο ἀνισόπαχες γραμμὲς καὶ εἶναι τυπωμένο μὲ κόκκινη μελάνη. Κεντρικὸς ἄξονας τῆς σύνθεσης εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ Νικόλαου Βλαστοῦ, μὲ τὸ ἀρχικὸ Ν μεγαλόσχημο, ἐνῶ δύο κληματόβεργες ποὺ τὸ περιβάλλουν ἀναρριχῶνται συμμετρικὰ καὶ καλύπτουν ὅλο τὸν χῶρο τοῦ ὀρθογώνιου σχήματος. Τῇ σύνθεσι στέφει σταυρός, ὁ ὁποῖος ἔχει χαραγμένα ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ IC (Ἰησοῦς) καὶ XC (Χριστός).

BIBL: *HC* 14757. *BH* I/1, 55-62 (24). *BMC* V, 580 (IC. 24734). Pol. 3550. *Indice*, 9016. *Census*, E-112. Rhodes, 42 (E2). KOK, 29 (45). ΠΑΠ I, 162 (2159) ΤΣ: Kristeller, 75 (196). Essling III, 169 (1184). Ongania, 126. Orcutt (εἰκ. 35). *BH* I/1, 57. *Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον* (εἰκ. 205). Manoussakas - Staikos, *The Publishing Activity*, 133 (40 b). XET I, 421 (εἰκ. 128). Layton III, 320 (εἰκ. 182, σὲ μαῦρο). *Θησαυροὶ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης*, 102 ΣΥΛ: BBE * ΒΔΚ * ΒΚΣ * ΒΜΜ * ΒΜΧ * ΒΠΚΡ * ΓΒ * ΕΒΕ * ΙΒΣΛ.

ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΗΣ

4 Ζαχαρίας Καλλιέργης: *Ἐτυμολογικὸν Μέγα*, Βενετία, Ζαχαρίας Καλλιέργης γιὰ τὸν Νικόλαο Βλαστό, 1499 (στὸ βιβλίο ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐκδοτικὸ σῆμα τοῦ Καλλιέργη εἶναι τυπωμένο καὶ ἐκεῖνο τοῦ Ν. Βλαστοῦ).

Τυπ. Σῆμα: Ὁ Ζαχαρίας Καλλιέργης χρησιμοποίησε ὡς τυπογραφικὸ σῆμα τὸ ἔμβλημα τῆς ἀρχοντικῆς οἰκογένειας τῶν Καλλιέργη: τὸν δικέφαλο βυζαντινὸ ἀετὸ στὸ στήθος τοῦ ὁποῖου εἶναι χαραγμένη ἀσπίδα μὲ τὰ ἀρχικά του ΖΚ. Ἡ ὅλη σύνθεσι περικλείεται ἀπὸ ὀρθογώνιο πλαίσιο. Τὸ σῆμα τυπώθηκε μὲ κόκκινη μελάνη μίᾳ μόνο φορὰ στὸ *Ἐτυμολογικὸν Μέγα*.

ΤΣ: *BH* I/1, 58. Kristeller, 79 (206). Ongania, 126 (σὲ μαῦρο). Essling III, 169 (1184). *Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον* (εἰκ. 206). XET I, 411 (εἰκ. 124). Vlassi Sponza, 84. Layton III, 318 (εἰκ. 181). *Θησαυροὶ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης*, 106.

3

4

5

5 Ζαχαρίας Καλλιέργης: Σιμπλίκιος, *Ἰπόμνημα εἰς τὰς δέκα κατηγορίας τοῦ Ἀριστοτέλους*, Βενετία, Ζαχαρίας Καλλιέργης γιὰ τὸν Νικόλαο Βλαστό, 1499.

Τυπ. Σέμα: Τὸ σῆμα τυπώθηκε μὲ μαύρη μελάνη καὶ εἶναι πανομοιότυπο μὲ ἐκεῖνο ποὺ τυπώθηκε στὸ *Ἐτυμολογικὸν τὸ Μέγα* (ἀρ. 4).

BIBA: HC 14757. BH I/1, 62 (24). BMC V, 580 (IB. 24737). Pol. 3550. *Indice*, 9016. *Census*, S-535. Δρούλια, 18, 20 (17). Rhodes, 65 (S9). KOK, 63-64 (108) 🍷 ΤΣ: Kristeller, 79 (296). XET I, 411 (εἰκ. 123) 🍷 ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΒΜΚΜ * ΒΜΜ * ΓΒ * ΕΒΕ * ΙΒΣΛ * ΜΣ * ΜΣΤΖ.

6 Cornelio Benigni: Πίνδαρος, *ᾠδαί*, Ρώμη, Ζαχαρίας Καλλιέργης γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Cornelio Benigni, 1515.

Τυπ. Σέμα: Τὸ ἐκδοτικὸ σῆμα τοῦ Cornelio Benigni σχεδιάστηκε πιθανότατα ἀπὸ τὸν Καλλιέργη καὶ τὸ συνθέτει μία ράβδος ἀπὸ τὴ βάση τῆς ὁποίας ἐλίσσονται συμμετρικὰ δύο ὄφεις, σχηματίζοντας τὸ σύμβολο τοῦ ἀπείρου. Στὴν κορυφὴ τῆς ράβδου εἶναι σχεδιασμένες δύο ἀνοιχτὲς φτεροῦγες καὶ στὴν προέκτασή τους λαμπρὸ ἀστέρι. Τὸ σῆμα ἔχει τὶς καταβολές του στὸ κηρύκειο, τὸ ἔμβλημα τῶν ἀρχαίων κηρύκων τοῦ θεοῦ Ἑρμῆ. Ἐμφανίζεται γιὰ δευτέρη φορὰ στὸν Θεόκριτο (*Εἰδύλλια*, 1516).

BIBA: Maittaire II/1, 269. Hoffmann III, 97. Βρετὸς II, 12-13. Brunet IV, 658. Σάθας, 122. BH I/1, 129-131 (47). Δρούλια, 33 (43). ΠΑΠ I, 362 (4853) 🍷 ΤΣ: BH I/1, 129. Barberi, *Il frontespizio nel libro italiano* II, L. Vaccaro, 180 (εἰκ. 199). Zappella II, 190 bis. XET I, 411 (εἰκ. 125). Layton III, 325 (εἰκ. 185). *Θησαυροὶ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης*, 108 🍷 ΣΥΛ: BAA * BBE * ΒΚΣ * ΒΜΛ * ΒΜΜ * ΓΒ * ΕΒΕ * ΜΙΘΠ * ΜΜΛΑΟ.

7 Ζαχαρίας Καλλιέργης: Πίνδαρος, *ᾠδαί*, Ρώμη, 1515.

ΤΣ: Τὸ τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ Καλλιέργη στὸν Πίνδαρο εἶναι πανομοιότυπο μὲ αὐτὸ ποὺ χαρακτηρίζει τὸν Σιμπλίκιο (ἀρ. 5), μὲ μόνη διαφορὰ ὅτι δὲν περικλείεται σὲ ὀρθογώνιο πλαίσιο: XET I, 411 (εἰκ. 124). Zappella II, 111.

8 Ζαχαρίας Καλλιέργης: *Horae in Laudem*, Ρώμη, 1516.

Τυπ. Σέμα: Ὁ Καλλιέργης χρησιμοποίησε τὰ ἀρχικά του ἐν εἴδει τυπογραφικοῦ σήματος μόνον στὴν ἔκδοσή τοῦ *Horae in Laudem*. Ὁ ἀστερίσκος μὲ τὴν τελεία θυμίζει τὰ σήματα ποὺ χρησιμοποιοῦσαν οἱ Ἀλεξανδρινοὶ φιλόλογοι στὶς ἐργασίες τους γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν κλασικῶν κειμένων.

BIBA: BH I/3, 210-211 (175). Γεδεών, *Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες*, 20. *Θησαυροὶ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης*, 108. ΠΑΠ I, 207 (2777) 🍷 ΤΣ: XET I, 401 (εἰκ. 126) 🍷 ΣΥΛ: ΕΒΕ.

ΦΙΛΑΡΟΥ,

ΟΛΥΜΠΙΑ.
ΝΕΜΕΑ.

ΡΥΘΙΑ.
ΙΣΘΜΙΑ.

Μετ' ἑξήκοντα ἑξατάτων ἡμερῶν ἀφ' ἡμῶν
ἀναρχῆς ἡμετέρας ἀρχῆς.

Impressi Romæ per Zachariam Calergi Cretensem, per
missa S. D. N. Leonis. X. Pont. Max. ea etiam condi-
tione, ut nequis alius per quinquennium hos implere,
aut uti uendere Libros possit: atq; qui secus fecerit, is ab uni-
uersa dei Ecclesia toto orbe terrarum expers excommunicatus
tuscq; censetur.

6 - 7

Z.K.

8

9 Ἴαλδος Μανούτιος: *Poetae Christiani Veteres*, 2ος τόμ., Βενετία, 1501.

Τυπ. Σέμα: Ὁ Ἴαλδος ἄρχισε νὰ κοσμεῖ συστηματικὰ τὶς ἐκδόσεις του μὲ τυπογραφικὰ σήματα ἑπτὰ περίπου χρόνια μετὰ τὴν κυκλοφορία τῶν πρώτων βιβλίων του, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ 1501. Τὸ 1499 μάλιστα εἶχε γνωστοποιήσει τὸ ἀπόφθεγμα ποῦ θὰ συμπλήρωνε τὸ τυπογραφικὸ σῆμα του, ὄχι μόνο στοὺς στενοὺς συνεργάτες του ἀλλὰ καὶ στὸ εὐρύτερο ἀναγνωστικὸ κοινὸ του, μέσα ἀπὸ τὴν ἔκδοση τῶν ἔργων τοῦ Ἰαγγελοῦ Πολιτιανοῦ (*Opera*, 1499). Πρόκειται γιὰ τὴ ρήση *festina lente*, ἢ ὁποῖα ἀποδίδεται κατὰ τὴν παράδοση στὸν αὐτοκράτορα Αὐγουστο (Σουητώνιος, *Αὐγουστος*, 25, 4). Ἡ γραφικὴ ἀπεικόνιση τοῦ γνωμικοῦ αὐτοῦ, δηλαδὴ ἡ ἄγκυρα μὲ τὸ δελφίνι, πρωτοεμφανίστηκε στὴν πίσω πλευρὰ πολλῶν μεταλλίων τοῦ αὐτοκράτορα Τίτου Βεσπασιανοῦ (69-79 μ.Χ.).

Τὸ τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ Ἰαλδοῦ Μανούτιου εἶναι τὸ πιὸ γνωστὸ καὶ χαρακτηριστικὸ στὸν κόσμο τῆς τυπογραφίας καὶ συμβολίζει: μὲ τὸ δελφίνι τὴ δραστηριότητα καὶ μὲ τὴν ἄγκυρα τὴ σταθερότητα. Πρωτοεμφανίστηκε στὴν ἔκδοση τῆς Ἰπνερωτομαχίας τοῦ Πολίφιλου (1499) καὶ καθιερώθηκε μὲ τὸν δεῦτερο τόμο τοῦ ἔργου *Poetae Christiani Veteres* (1501) καὶ τὶς *Τραγωδίες* τοῦ Σοφοκλῆ (1502). Ἰκτοτε, τὸ σῆμα χαρακτηρίζει ὅλες σχεδὸν τὶς ἐκδόσεις τοῦ Ἰαλδοῦ, μὲ μικρὲς σχεδιαστικὲς παραλλαγές.

Ἰκατέρωθεν τοῦ κορμοῦ τῆς ἄγκυρας εἶναι τυπωμένα, κατὰ περίπτωση, τὰ ἀρχικὰ AL καὶ DVS ἢ ALDVS MA[nutius]. RO[manus]. Τὸ σύμπλεγμα αὐτὸ τυπωνόταν συνήθως μὲ μαύρη μελάνη, ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστες περιπτώσεις ποῦ τυπώθηκε καὶ μὲ ἐρυθρὰ, ὅπως στὸ *Libri lectionum* τοῦ Ludovicus Caelius Rhodiginus (1516) καὶ στὸ *Sacrae Scripturae Veteris novae Ἰque omnia* (Πάντα τὰ κατ' ἐξοχὴν καλούμενα Βιβλία Θείας, δηλαδὴ *Γραφῆς Παλαιᾶς τε, καὶ Νέας*), 1518.

Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἰαλδοῦ, τόσο ὁ κληρονόμος τοῦ ἀλδινοῦ οἴκου Andrea d'Asola, ὅσο καὶ οἱ γιοὶ τοῦ Ἰαλδοῦ καὶ τοῦ Andrea d'Asola ἐξακολούθησαν νὰ χρησιμοποιοῦν ὡς τυπογραφικὸ σῆμα τὴν ἀλδινὴ ἄγκυρα, διαφοροποιημένη ἐνίοτε σχεδιαστικά, πλαισιωμένη μάλιστα κατὰ περίπτωση μὲ τοὺς προσδιορισμούς: ALDI FILII καὶ Aldus Iunior.

BIBA: Renouard, 24 (1). Firmin-Didot, 186-190. Adams, P 1685. Ahmanson-Murphy I, 42 (31). *Aldo Manuzio Editore* I, 220-221 (XXII). *Aldo Manuzio Tipografo 1494-1515*, 81 (42) ♡. ΤΣ: Fletcher, 45 (1). XET I, 347 (εἰκ. 62) ♡. ΣΥΛ: ΓΒ.

10 Ἰαλδος Μανούτιος: *Σοφοκλῆς, Τραγωδίαι*, Βενετία, 1502.

BIBA: Renouard, 34 (6). Firmin-Didot, 212-213. Adams, S 1438. *Aldo Manuzio Editore* I, 61-62 (XXXVIII). Ahmanson-Murphy I, 68 (48). *Le Edizioni di Testi Greci*, 68-69 (14). *Aldo Manuzio Tipografo 1494-1515*, 105 (62) ♡. ΤΣ: Kristeller, 66-67 (174-178). Vaccaro, 299 (εἰκ. 392). Fletcher, 45 (2) ♡. ΣΥΛ: ΓΒ * EBE.

9

10

12

11 Ἄλδος Μανούτιος: Ἡρόδοτος, Ἱστορίαι, Βενετία, 1502.

BIBΛ: Renouard, 35 (8). Kristeller, 67 (174). Firmin-Didot, 216-218. Adams, H 394. *Aldo Manuzio Editore I*, 64-65. Ahmanson-Murphy I, 70 (50) 📖. ΤΣ: Zappella II, 38. Fletcher, 46 (2a). *Le Edizioni di Testi Greci*, 70-71 (15). *Aldo Manuzio Tipografo 1494-1515*, 108 (64) 📖. ΣΥΛ: ΓΒ * EBE.

12 Ἄλδος Μανούτιος: Λουκιανός, Διάλογοι, Βενετία, 1503.

BIBΛ: Renouard, 39-40 (3). Firmin-Didot, 243-244. Adams, L 1602. Ahmanson-Murphy I, 81 (57). *Le Edizioni di Testi Greci*, 74-75 (17). *Aldo Manuzio Tipografo 1494-1515*, 118 (75) 📖. ΤΣ: Kristeller, 67 (178). Fletcher, 53 (fl) 📖. ΣΥΛ: ΓΒ * EBE * ΜΙΘΠ.

13 Ἄλδος Μανούτιος: Μάξιμος Πλανούδης, Ἀνθολογία, Βενετία, 1503.

BIBΛ: Renouard, 42 (9). Firmin-Didot, 251-254. Adams, A 1181. Ahmanson-Murphy I, 87 (62). *Le Edizioni di Testi Greci*, 80-81 (20). *Aldo Manuzio Tipografo 1494-1515*, 125 (81) 📖. ΤΣ: Fletcher, 47 (3) 📖. ΣΥΛ: EBE * ΜΙΘΠ.

14 Ἄλδος Μανούτιος: *Horae in Laudem Beatissimae Virginis*, Βενετία, 1505.

BIBΛ: Renouard, 49 (3). Firmin-Didot, 227. *Aldo Manuzio Editore I*, 91 (LXVIII). Ahmanson-Murphy I, 101 (74). *Aldo Manuzio Tipografo 1494-1515*, 137 (92) 📖. ΤΣ: Fletcher, 47 (4) 📖. ΣΥΛ: ΓΒ.

15 Ἄλδος Μανούτιος: Πλούταρχος, *Opuscula*, Βενετία, 1509.

BIBΛ: Renouard, 55 (1). Firmin-Didot, 317-321. Adams, P 1634. *Aldo Manuzio Editore I*, 99-101 (LXVI). Ahmanson-Murphy I, 117 (84). B. Hilyard, «Girolamo Aleandro Editor of Plutarch's *Moralia*», *Bibliothèque d' Humanisme et Renaissance* 36 (1974), 517-531. *Le Edizioni di Testi Greci*, 100-101 (27). *Aldo Manuzio Tipografo 1494-1515*, 148-149 (103) 📖. ΤΣ: Fletcher, 54 (f2) 📖. ΣΥΛ: ΓΒ * EBE.

16 Ἄλδος Μανούτιος: Κωνσταντῖνος Λάσκαρης, Ἐπιτομή τῶν ὀκτῶ τοῦ λόγου μερῶν, Βενετία, 1512.

BIBΛ: Renouard, 58 (1). Firmin-Didot, 329-330. *BH I/3*, 180-181 (54). Adams, L 228. ΠΑΠ I, 253 (3427). *Aldo Manuzio Editore I*, 105-106 (LXXI). Ahmanson-Murphy I, 123 (90). *Aldo Manuzio Tipografo 1494-1515*, 152 (107) 📖. ΤΣ: Fletcher, 47 (3), χωρὶς τὸ AL DVS 📖. ΣΥΛ: ΓΒ * EBE.

11

13

14

16

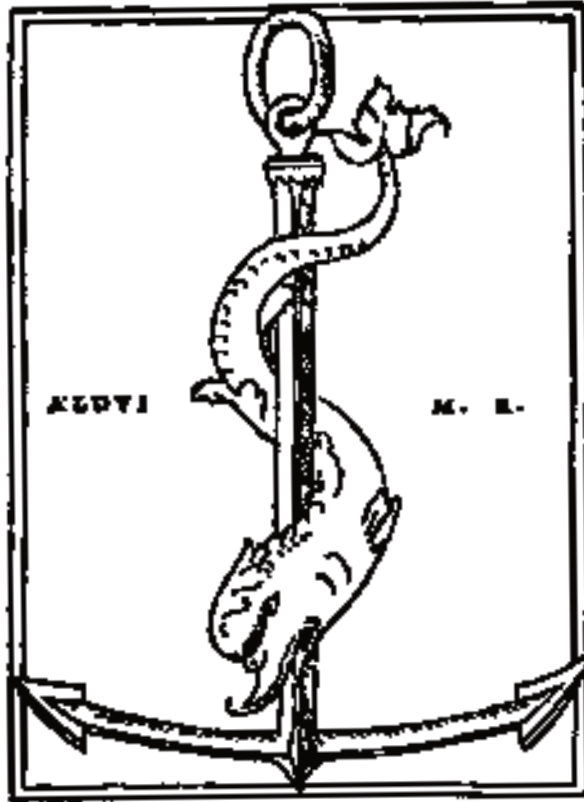
17

22

15

18

20

19

21

17 Ἄλδος Μανούτιος: Ἐμμανουὴλ Χρυσολωρᾶς, Ἐρωτήματα, Βενετία, 1512.

BIBA: Renouard, 59 (2). Firmin-Didot, 328-329. *BH* I/3, 98-99 (1680). Adams, C 1506. ΠΑΠ I, 124 (1680). Ahmanson-Murphy I, 121 (88). *Aldo Manuzio Editore* I, 104 (LXX). *Le Edizioni di Testi Greci*, 102-103 (28). *Aldo Manuzio Tipografo 1494-1515*, 153 (108) 📖 ΤΣ: Fletcher, 48 (5) 📖 ΣΥΛ: EBE.

18 Ἄλδος Μανούτιος: Πλάτων, Ἐπαντα [ἔκδοση τοῦ Μάρκου Μουσούρου], Βενετία, 1513.

BIBA: Renouard, 62 (4). Firmin-Didot, 342-351. *BH* I/1, 100-112 (39). Adams, P 1436. ΠΑΠ I, 363 (4857). *Aldo Manuzio Tipografo 1494-1515*, 162 (116). Ahmanson-Murphy I, 136 (97/1). *Aldo Manuzio Editore* I, 120-123 (LXXVIII). *Le Edizioni di Testi Greci*, 106-107 (30) 📖 ΤΣ: Kristeller, 67 (177). Fletcher, 54 (f4) 📖 ΣΥΛ: BMKM * ΓΒ * EBE.

19 Ἄλδος Μανούτιος: Ἀριστοτέλης, *De natura animalium* (μετάφραση τοῦ Θεόδωρου Γαζῆ), Βενετία, 1513.

BIBA: Renouard, 65 (11). Firmin-Didot, 367. *BH* I/3, 186-188 (159). Adams, A 1765. ΠΑΠ I, 46 (589). Ahmanson-Murphy I, 129 (94). *Aldo Manuzio Editore* I, 76-77 (XLVIII). *Aldo Manuzio Tipografo 1494-1515*, 156 (112) 📖 ΤΣ: Fletcher, 54 (f3) 📖 ΣΥΛ: BKΣ.

20 Andrea Torresano: Πάντα τὰ κατ' ἐξοχὴν καλούμενα Βιβλία Θείας, δηλαδὴ Γραφῆς Παλαιᾶς τε, καὶ Νέας, Βενετία, 1518.

BIBA: Renouard, 84-85 (8). *BMSTCI*, 91. Ahmanson-Murphy II, 39 (142). *Le Edizioni Italiane* II (1932). Cataldi Palau, 610 (*34) 📖 ΤΣ: Kristeller, 67 (177). Fletcher, 54 (f2). Ἀδημοσίευτο μέ ἐρυθρὰ μελάνη 📖 ΣΥΛ: EBE.

21 Andrea Torresano: Λουκιανός, Διάλογοι, Βενετία, 1522.

BIBA: Renouard, 95 (4). Adams, L 1604. Ahmanson-Murphy V, 123 (804). Cataldi Palau, 632-633 (*81) 📖 ΤΣ: Fletcher, 57 (f6) 📖 ΣΥΛ: BKΣ * EBE.

22 Andrea Torresano: Ὅμηρος, Ἐπαντα, Βενετία, 1524.

BIBA: Renouard, 98 (1). Adams, H 745. Ahmanson-Murphy II, 104-106 (197). Cataldi Palau, 637-638 (*92) 📖 ΤΣ: Fletcher, 49 (6) 📖 ΣΥΛ: EBE.

23

24

23 Παῦλος Μανούτιος: Εὐστράτιος, Μητροπολίτης Νικαίας, *Σχόλια εἰς τὰ Ἀριστοτέλους Ἠθικὰ Νικομάχεια*, Βενετία, 1536.

BIBΛ: Renouard, 116 (6). Adams, E 1109. Ahmanson-Murphy IIIa, 31-32 (253). Cataldi Palau, 664-665 (*146) 📖. ΤΣ: Fletcher, 56 (f5) 📖. ΣΥΛ: EBE.

24 Federico Torresano: Ἐτυμολογικὸν Μέγα, Βενετία, 1549.

BIBΛ: Renouard, 145 (4). Δρούλια, 66 (112). Ahmanson-Murphy IIIa, 137-138 (348). Cataldi Palau, 678-679 (*173) 📖. ΤΣ: Cataldi Palau, 718 (Delfino 11), 743 (εἰκ. 21) 📖. ΣΥΛ: ΒΚΣ.

25 Federico Torresano: Τῶν τῆς Ἑλλάδος Ἐξόχων Ρητόρων, Βενετία, 1549.

BIBΛ: Renouard, 145-146 (5). Ahmanson-Murphy IIIa, 138-139 (349). *Le Edizioni Italiane I* (301). Cataldi Palau, 679 (*176) 📖. ΤΣ: Cataldi Palau, 718 (Delfino 10), 742 (εἰκ. 20) 📖. ΣΥΛ: ΒΚΣ.

26 *Apud Aldi filios* [Παῦλος Μανούτιος]: Ἀνθολογία διαφόρων ἐπιγραμμάτων, Βενετία, 1550.

BIBΛ: Renouard, 148 (7). *Toovey Catalogue of a Collection of Books Formed by James, Toovey Principaly from the Library of the Earl of Gosford, the Property of J. Pierpont Morgan*, New York, privately printed by J. Pierpont Morgan, 1901, 1153. Ahmanson-Murphy IIIa, 144-145 (354). 📖. ΤΣ: Renouard 413 (4). Zappella II, 42. H. G. Fletcher, *In Praise of Aldus Manutius. A Quincentenary Exhibition*, The Pierpont Morgan Library, New York, 1995, 29 (15). Cataldi Palau, 718 (Delfino 10) 📖. ΣΥΛ: ΒΔΚ * ΙΒΣΛ.

27 Παῦλος Μανούτιος: Urbanus Bolzanius, *Grammaticae Institutiones*, Βενετία, 1557.

BIBΛ: Renouard, 171 (6). *BMSTCI*, 117. Adams, B 2366. Ahmanson-Murphy IIIa, 246-247 (438). 📖. ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖. ΣΥΛ: ΙΒΣΛ.

28 *In Aedibus Manutianus*: Nicolaus Clenardus, *Instituiones linguae Graecae cum scholiis*, Βενετία, 1570.

BIBΛ: Renouard, 208 (2). Adams, C 2149. Ahmanson-Murphy IIIb, 149-150 (581) 📖. ΤΣ: Fletcher, 33 (21) 📖. ΣΥΛ: ΓΒ.

25

26

27

28

29 Federico Torresano: Ἐμμανουήλ Χρυσολωρᾶς, Ἐρωτήματα, Βενετία, 1539.

Τυπ. Σῆμα: Τὸ ἀρχέτυπο τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ Andrea Torresano (1488) ἀποτελεῖται ἀπὸ διπλὸ σταυρὸ ποὺ στηρίζεται σὲ κύκλο χωρισμένο σὲ τέσσερα ἡμισφαίρια, στὰ δύο ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι χαραγμένα τὰ ἀρχικά του Α.Τ. (Kristeller, 316). Γύρω στὸ 1508 ὅμως, ὁ Torresano ἐπέλεξε ἄλλο σῆμα γιὰ τὶς ἐκδόσεις του: ἕναν πύργο, ποὺ θυμίζει τὸ ἐπίθετό του (Torresano), ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ ἀπὸ τὸν ὁποῖο εἶναι χαραγμένα τὰ ἀρχικά του Α.Τ. Οἱ γιοί του, ποὺ τὸν διαδέχτηκαν, συνέχισαν νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ ἴδιο τυπογραφικὸ σῆμα με ὀρισμένες παραλλαγές. Στὶς ἐλληνικὲς ἐκδόσεις τοὺς οἱ Torresani πλασιώναν τὸν πύργο με ταινία, ἐν εἶδει κορνίζας, πάνω στὴν ὁποῖα εἶναι χαραγμένο: TORESANUS FEDERICUS. Σὲ ὀρισμένες μάλιστα ἀπὸ αὐτὲς ἡ κεντρικὴ σύνθεση πλασιώνεται καὶ ἀπὸ τὶς ρήσεις: Ἀγροὺς καὶ πόλιος σοφία κυβερνᾷ. Τὴν σοφίην σοφὸς ἰθύνει. Βέλτερος ἀλκήειτος ἔφη σεσοφισμένος ἀνὴρ Πλούτου μὴ φεΐδου.

Ταυτόχρονα ὅμως τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας τῶν Torresani, κατὰ τὸ διάστημα ποὺ συνεργάζονταν με τοὺς διαδόχους τοῦ Ἄλδου Μανούτιου, χρησιμοποιοῦσαν στὶς ἐκδόσεις τοὺς, ἰδίως ὁ Federico, ὡς τυπογραφικὸ σῆμα καὶ τὴ στερεότυπη ἀλδινὴ ἄγκυρα με τὸ δελφίνι.

BIBA: Renouard, 118 (2). BH I/3, 376-377 (378). AEBBE I, 238. Λαδᾶς - Χατζηδῆμος I, 23 (27). ΠΑΠ I, 126 (1696). Cataldi Palau, 671 (*158) ΤΣ: Renouard, 410-411 (9). AEBBE I, 110 (115). Zappella II, 1172. Cataldi Palau, 718 (a. 1542, Torre 3) ΣΥΛ: BBE * ΓΒ * ΜΜΛΑΟ.

30 Francesco Torresano: Κωνσταντῖνος Λάσκαρης, Ἐπιτομὴ τῶν ὀκτῶ τοῦ λόγου μερῶν, Βενετία, 1540.

BIBA: Σάθας, 50. BH I/3, 394 (401). ΠΑΠ I, 254 (3436). Cataldi Palau, 673 (*163) ΤΣ: Cataldi Palau, 717 (Torre 4) ΣΥΛ: ΓΒ * ΕΒΕ * ΜΜΛΑΟ.

29

30

31 Gilles de Gourmont: François Tissard, *Βίβλος ἢ Γνωμαγυρική (Γνώμων ἄγυρις)*, Παρίσι, 1507.

Τυπ. Σῆμα: Τὸ σῆμα τοῦ Gilles de Gourmont ἔχει ὡς κεντρικὸ μοτίβο τὸ οἰκόσημό του –τρία τριαντάφυλλα κάτω ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι σχεδιασμένη ἡ ἡμισέληνος– καὶ ἐμφανίζεται σὲ δύο σχεδιαστικὲς παραλλαγές. Στὴν πρώτη, τὸ οἰκόσημο πλαισιώνεται ἀπὸ δύο γυναικεῖες μορφές ποὺ φέρουν φωτοστέφανο καὶ ἡ δεξιὰ μορφή κρατᾶ ἀνοιχτὸ βιβλίο. Τὴ σύνθεση στέφει ἄγγελος ἐξολοθρευτῆς ποὺ ἵπταται μεταξὺ ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἐτοιμάζεται νὰ ἀποκεφαλίσῃ τὸν δαίμονα. Στὴ δεύτερη παραλλαγή τὸ οἰκόσημο τοῦ Gilles de Gourmont (ἀρ. 35), πάνω ἀπὸ τὸ ὁποῖο εἶναι χαραγμένη ἵπποτικὴ περικεφαλαία καὶ στὴν κορυφὴ τῆς σχεδιασμένου ἄγγελος, στηρίζουν μὲ τὰ μπροστινὰ πόδια τους φτερωτὰ ἐλάφια. Καὶ στὶς δύο παραλλαγές τὸ ὄνομα τοῦ Gilles de Gourmont ἐγγράφεται στὴ βάση τοῦ σήματος, ἀλλὰ στὴ δεύτερη πλαισιώνεται καὶ ἀπὸ τὴ ρήση: TOST OV TARD PRES OV LOING A LE FORT DV FEBLE BESOING. Τὸ σῆμα συμπληρώνεται, κατὰ περίπτωσιν, ἀπὸ ἑλληνικὰ γνωμικὰ γραμμένα ἐκατέρωθεν τῶν καθέτων πλευρῶν τοῦ σχεδίου: ΓΝΩΘΙ ΣΑΥΤΟΝ ΜΗΔΕΝ ΑΓΑΝ. Ἄγαμεμνόνεια φρέατα Ἄγαθὴ καὶ μάζα μετ' ἄρτον Σπεῦδε Βραδέως Νόει καὶ τότε πράττε.

BIBA: Omont, «Essai sur les débuts», 17-19 (1). Moreau, 256 (188). 🍷 ΤΣ: Omont, «Essai sur les débuts», 17. Silvestre I, 43 (82). Renouard, *Les marques typographiques*, 117 (380), χωρὶς τίς ἑλληνικὲς ρήσεις 🍷 ΣΥΛ: EBF.

32 Gilles de Gourmont: Ἐμμανουὴλ Χρυσολωρᾶς, *Ἐρωτήματα*, Παρίσι, 1507.

BIBA: Omont, «Essai sur les débuts», 20-21 (4). BH I/3, 160 (135). Moreau, 277 (50). Δρούλια, 26 (30). Manoussakas - Staikos, *L'activité éditoriale*, 10-11. ΠΑΠ I, 124 (1676) 🍷 ΤΣ: Omont, «Essai sur les débuts», 20. *Θησαυροὶ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης*, 151. Γιὰ τίς ἑλληνικὲς ρήσεις βλ. καὶ Δ. Φλάμπουρας, «Ἑλληνικὲς ρήσεις σὲ σήματα τῶν πρώτων Γάλλων τυπογράφων. Οἱ περιπτώσεις τῶν τριῶν Γερμανῶν ποὺ εἰσήγαγαν τὴν τυπογραφία στὴ Γαλλία», *Ζυγός* 10-11 (1974), 118-128 🍷 ΣΥΛ: IBΣΛ.

33 Gilles de Gourmont: François Tissard, *Dialogus Προθυμοπάτρις καὶ Φρόνιμος*, Παρίσι, 1508 [1509].

BIBA: Omont, «Essai sur les débuts», 21-23 (V). Brunet V, 866-867. Moreau, 299 (199) 🍷 ΤΣ: Omont, «Essai sur les débuts», 21 🍷 ΣΥΛ: EBF.

LIBER GNOBAGYRICUS.

31

ΕΡΜΗΜΑΤΑ ΕΡΥΖΟΑΩΡΑ.

ΓΝΟΒΗ ΣΑΥΤΩΝ

ΜΗΕΝ ΑΥΑΝ

Grammatica Chrysolocra

32

Ἄγαθὴ καὶ μετὰ μετ' ἔρως.

Ἄγαθὴ καὶ μετὰ μετ' ἔρως.

Ἄγαθὴ καὶ μετὰ μετ' ἔρως.

33

ἀγὼρ ἀφ' ἀγῶρα.

ἀγὼρ ἀφ' ἀγῶρα.

ἀγὼρ ἀφ' ἀγῶρα.

ἀγὼρ ἀφ' ἀγῶρα.

34

34 Gilles de Gourmont: Πλούταρχος, *Περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας, κ.ἄ.*, Παρίσι, 1509.

BIBA: Omont, «Essai sur les débuts», 23-24 (VI). Hoffmann III, 183-184. Moreau, 336 (160) 🍷. ΤΣ: Omont, «Essai sur les débuts», 24 🍷. ΣΥΛ: ΕΒΓ.

35 Gilles de Gourmont: Ἐμμανουὴλ Χρυσολωρᾶς, *Ἐρωτήματα*, Παρίσι [μετὰ τὸ 1520].

BIBA: Manoussakas - Staikos, *Griekse Uitgeversactiviteiten*, 8(1) 🍷. ΤΣ: Silvestre I, 43 (83). Omont, «Essai sur les débuts», 10. Renouard, *Les marques typographiques*, 117 (381) 🍷. ΣΥΛ: ΒΚΣ.

35

ΙΟΥΝΤΑ

36 Φίλιππος Ίούντα: Έμμανουήλ Χρυσολωρᾶς, Έρωτήματα, Φλωρεντία, 1514.

Τυπ. Σήμα: Ἡ οἰκογένεια τῶν Ίούντα χρησιμοποίησε ὡς τυπογραφικὸ σήμα τὸ ἔμβλημα τῆς πόλης τῆς Φλωρεντίας: ἓναν κρίνο με δύο ἐρωτιδεῖς ἐκατέρωθεν, ποὺ πλαισιώνονται ἀπὸ ἀναγεννησιακοῦ χαρακτήρα φυτικὴ διακόσμηση. Τὸ σήμα ἐμφανίζεται σὲ διάφορες παραλλαγές ὡς πρὸς τὸ μέγεθος καὶ τὸν σχεδιασμό. Πρωτοεμφανίστηκε στὶς βενετικὲς ἐκδόσεις τοῦ Λουκαντόνιο Ίούντα ἤδη ἀπὸ τὸ 1493 (Βιργίλιος, *Opera*) καὶ στὴ Φλωρεντία ἀπὸ τὸ 1510 (G. Flavio, *De Bello Iudaico*). Τὰ ἀρχικὰ ἢ τὸ ἀρχικὸ τοῦ ἐκάστοτε ἐπικεφαλῆς τοῦ ἐκδοτικοῦ τυπογραφείου ἀναγράφονταν συχνὰ στὸ κέντρο ἢ στὴ βάση τῆς κεντρικῆς σύνθεσης καὶ συμπληρώνονταν μετὰ τὴ ρῆση NIL CANDIDIUS ἢ καὶ IN DOMINO CONFIDO.

Σὲ πολλὰς φλωρεντινὲς ἐκδόσεις ὁ κρίνος ἀπεικονίζεται νὰ φυτρώνει ἀπὸ τὴ γῆ καὶ γύρω του νὰ περιτυλίγεται ὁ δαίμονας τοῦ τυπογραφείου μετὰ τὴ μορφὴ ὄφειως.

BIBA: Bandini II, 54. Renouard, XXXVIII (58). Brunet I, 1853. BH I/3, 205 (168). Graesse II, 151. Decia – Delfiol, 86 (59). ΠΑΠ I, 124-125 (1682) 🍷. ΤΣ: Kristeller, 15 (43). Orcutt, 151. Decia – Delfiol (εἰκ. 1). Zappella II, 645 🍷. ΣΥΛ: ΒΚΣ.

38

36

37 Φίλιππος Ίούντα: Φιλόστρατος, *Εἰκόνες*, Φλωρεντία, 1517.

BIBΛ: Bandini II, 123. Renouard, XLII (102). Brunet IV, 619. Graesse V, 273. Decia – Delfiol (εικ. 105) ❀ ΤΣ: Kristeller, 15 (46). Orcutt, 148. Davies, 313. Zappella II, 646. Decia – Delfiol (εικ. 2) ❀ ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΓΒ.

38 Φίλιππος Ίούντα: Θεόδωρος Γαζής, *Γραμματική*, Φλωρεντία, 1520.

BIBΛ: Σάθας, 39. Renouard, XLIV (30). *BH* I/3, 256 (225). ΠΑΠ I, 177 (2363). Δρούλια, 41 (59). Decia – Delfiol, 110 (131) ❀ ΤΣ: Kristeller, 15 (45). Decia – Delfiol (εικ. 3). Ascarelli, 135 (49). Zappella II, 648. ❀ ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΓΒ * ΕΒΕ.

42

40

39 Βερνάρδος Ίούντα: Θουκυδίδης, *Ίστορία*, Φλωρεντία, 1526.

BIBΛ: Bandini II, 208. Renouard, XLIX (87). Brunet V, 844. Graesse VI, 148. Decia – Delfiol, 131 (136) ❀ ΤΣ: Kristeller, 15 (44). Orcutt, 151. Decia – Delfiol (εικ. 4). Zappella II, 649 ❀ ΣΥΛ: ΓΒ * ΕΒΕ.

40 Λουκαντόνιο Ίούντα: Nicolaus Leonicus Thomaeus, *De Varia Historia*, Βενετία, 1531.

BIBΛ: Renouard, XXVII (104). *BH* I/3, 336-337 (317). ΠΑΠ I, 424 (5618) ❀ ΤΣ: Kristeller, 83 (223). Zappella II, 623 ❀ ΣΥΛ: ΒΒΕ.

39

37

41 Λουκαντόνιο Ίούντα: Ἀρσένιος Ἀποστόλης, Ἀρχιεπίσκοπος Μονεμβασίας, *Σχόλια τῶν πάνυ δοκίμων εἰς ἑπτὰ τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου*, Βενετία, 1534.

BIBA: Βρετὸς II, 25-26. Σάθας, 129. *BH* I/1, 219-224 (92). Δρούλια, 51-52 (79). ΠΑΠ I, 38 (468) 🍷 ΤΣ: Essling III, 167 (1041) σὲ ἐρυθρὰ ἐκτόπωση. *AEBBE* I, 91 (88). Zappella II, 628 🍷 ΣΥΛ: BBE * ΒΕΦΛ * ΒΚΣ * ΓΒ * ΙΒΣΛ.

42 Βενέδικτος Ίούντα: Ἐμμανουήλ Χρυσολωρᾶς, *Ἐρωτήματα*, Φλωρεντία, 1540.

BIBA: Bandini II, 233. Renouard, LIV (130). Brunet I, 1853. *BH* I/3, 392 (397). Δρούλια, 57 (91). Decia – Delfiol, 144-145 (239). ΠΑΠ I, 126 (1698) 🍷 ΤΣ: Decia – Delfiol (εἰκ. 5). Zappella II, 647 🍷 ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΓΒ.

44

43-44 *Apud Iuntas:* Δημήτριος Φαληρέας, *Περὶ Ἑρμηνείας*, Φλωρεντία, 1552.

BIBA: Bandini, *Index*, I, 93, 17. Brunet II, 583. Graesse II, 356. Decia – Delfiol, 158 (286) 🍷 ΤΣ: Ascarelli, 135 (50). Decia – Delfiol (εἰκ. 8). Vaccaro, 97 (εἰκ. 68). Zappella II, 1049-1050. *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας* 🍷 ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΕΒΕ * ΜΙΘΠ.

43

41

46

45

45 *Apud Iuntas*: Ἀριστοτέλης, *Περὶ Ποιητικῆς*, Φλωρεντία, 1564.

BIBΛ: Bandini, *Index*, 96, 28. Brunet I, 477. Adams, A 1901. Hoffmann I, 282. Decia – Delfiol, 179 (349) 🍷 ΤΣ: Ascarelli, 135 (51). Zappella II, 654 🍷 ΣΥΛ: ΓΒ.

46-47 Φίλιππος Ίούντα: Βησσαρίων, Καρδινάλιος, *Lettere & Orazioni*, Φλωρεντία, 1594.

BIBΛ: *BMSTCI*, 90. Camerini, 115 (216). ΠΑΠ II, 97 (*301) 🍷 ΤΣ: Silvestre I, 245 (449). Ascarelli, 136-137 (54, 56). Davies, 317. Decia – Delfiol (εικ. 11). Vaccaro, 97 (εικ. 69). Zappella II, 651-652 🍷 ΣΥΛ: ΒΚΣ.

48 Φίλιππος Ίούντα: Λόγγος, *Ποιμενικά*, Φλωρεντία, 1598.

BIBΛ: Adams, L 1447. Hoffmann II, 531. Camerini, 129 (256) 🍷 ΤΣ: Ascarelli, 136 (55), 137. Decia – Delfiol (εικ. 9). Zappella II, 656 🍷 ΣΥΛ: ΒΚΣ.

49 *Apresso i Giunti*: Ἰωάννης Ταρχανιώτης, *Delle Historie del Mondo*, 2 τόμοι, Βενετία, 1598.

BIBΛ: Adams, T 140. ΠΑΠ II, 101 (*309) 🍷 ΤΣ: Πανομοιότυπο χωρίς τὰ ἀρχικά L.A. (Luca Antonio) στὴν ἔκδοση: Sforza Oddi, *I morti Vivi, Commedia*, Firenze, 1608. Camerini, 174-175 (εικ. 5) 🍷 ΣΥΛ: ΒΚΣ.

48

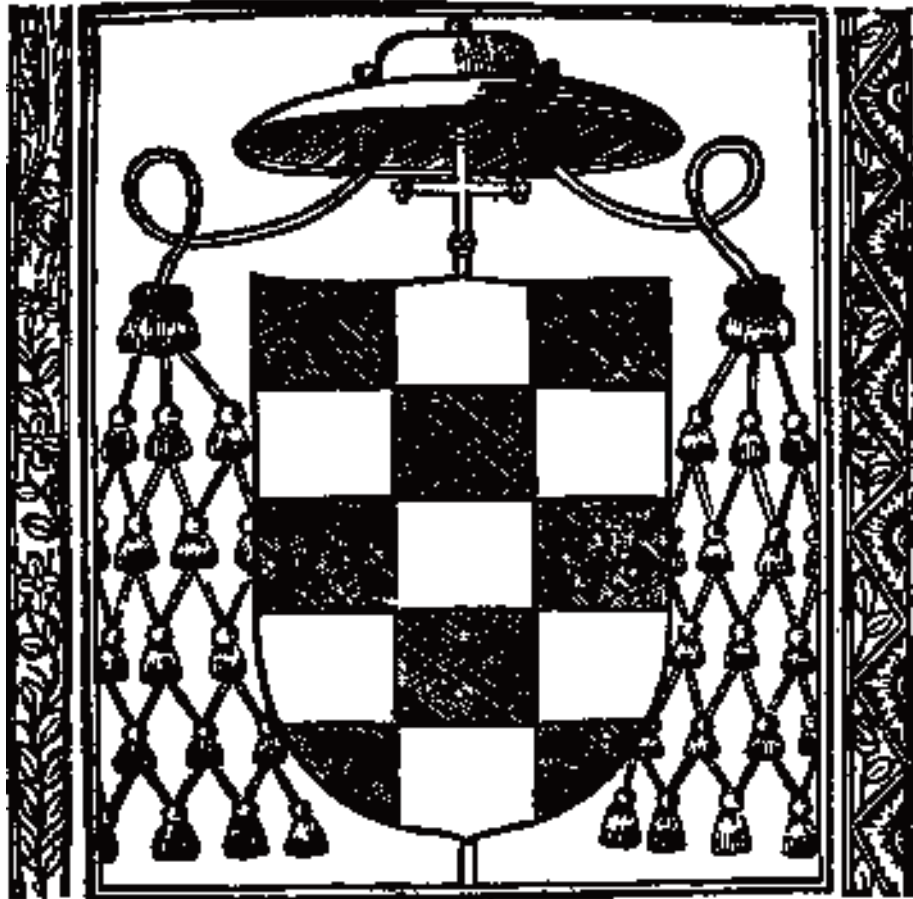
49

ARNAO GUILLEN DE BROCAR

50-51 Arnao Guillén de Brocar: Ἐμμανουήλ Χρυσολωῶς, Ἐρω-
τήματα, Ἀλκαλά, 1514.

Τυπ. Σῆμα: Οἱ ἐλληνικὲς ἐκδόσεις τοῦ Brocar κοσμοῦνται εἴτε μὲ τὸ οἰκόσημο τοῦ καρ-
δινάλιου Francisco Jiménez de Cisneros, εἴτε μὲ τὸ τυπογραφικὸ του σῆμα: ἓνα σύ-
μπλεγμα μὲ τὰ ἀρχικὰ A. (Arnao) G. (Guillén) στὸ ὕφος τῶν ἀνάλογων τῆς ἀρχετυπίας,
τὸ ὁποῖο εἶναι ἐγγεγραμμένο σὲ κύκλο ποὺ χωρίζεται σὲ δύο ἡμισφαίρια μὲ ὀριζόντια
γραμμὴ, στὸ κέντρο τῆς ὁποίας ὑψώνεται σταυρός. Τὴν ὅλη σύνθεση, ποὺ περικλείεται
σὲ ὀρθογώνιο, κοσμοῦν ἀραβουργήματα.

BIBA: BH I/1, 118-120 (41). BMSTCS, 23. Adams, C 1507. Δρούλια, 29 (37). ΠΑΠ I, 124 (1681). Norton,
172. Abad I, 234-235 (31) ♣. ΤΣ: Abad I, 71. Θησαυροὶ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, 169 (149), 170
♣. ΣΥΛ: ΓΒ * EBE.

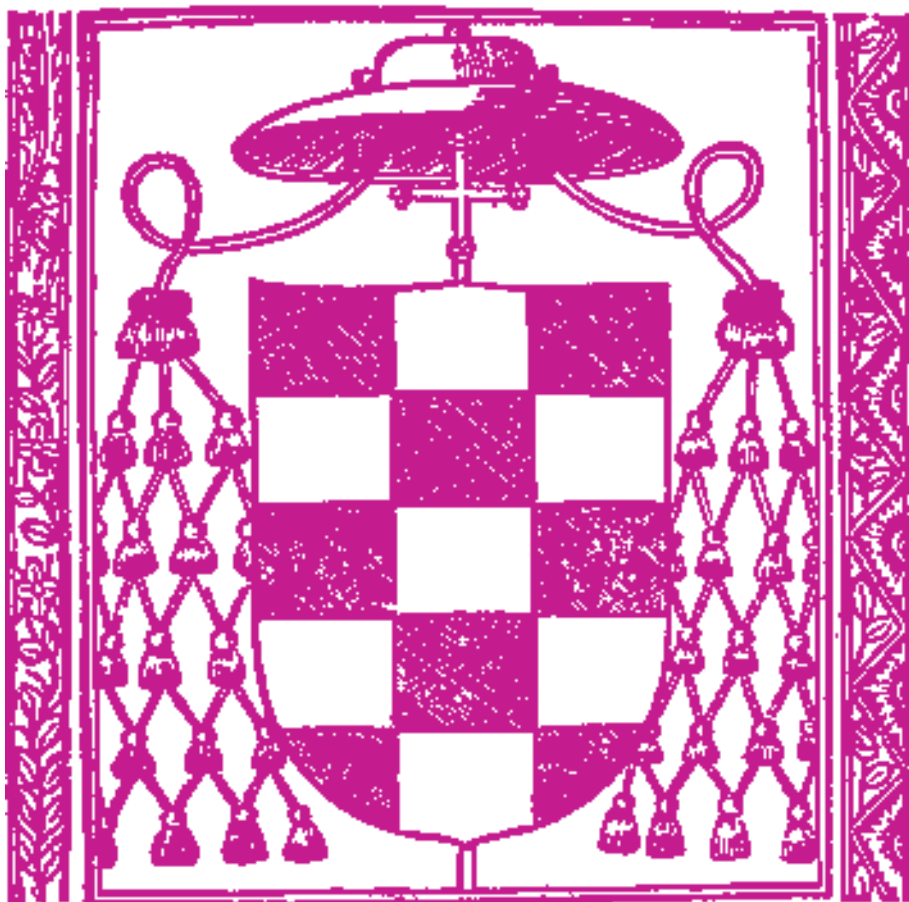

51

52 Arnau Guillén de Brocar: [Βίβλος] *Complutensian Polyglot*, τόμοι 6, Ἰακκάλ, 1514-1517 (= κυκλοφόρησε τὸ 1522).

BIBΛ: *BH* I/1, 112-118 (40). Έ. Legrand, «*Bibliographie hispano-grecque: 1477-1800*», *Bibliographie hispanique*, vols. I-III, New York, G. P. Putnam's Sons, 1915-1917 (40). Adams, B 968. Darlow - Moule I, 1, 412. *BMSTCS*, 12. ΠΑΠ I, 83 (1088). Abad I, 222-233 (284) 🍷. ΤΣ: *Θησαυροὶ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης*, 169 (149), 170 🍷. ΣΥΛ: IBΣΛ.

52

53-54 *Ἀνδρέου Κουνάδου: Ὁρολόγιον*, Βενετία [ἔκδοση τοῦ Δαμιανοῦ τοῦ ἐκ Σπετζίου], 1524.

Τυπ. Σῆμα: Τὸ σῆμα τοῦ Κουνάδη πρωτοεμφανίστηκε μετὰ τὸν θάνατό του (†1522/23) καὶ χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς του καὶ συνεχιστὲς τοῦ τυπογραφικοῦ οἴκου του ὡς σύμβολο, κατὰ κάποιον τρόπο, τῆς ἐκδοτικῆς πρωτοβουλίας του. Πρόκειται γιὰ ἓνα κουνάβι, ἢ κουνάδι, ὄρθιο, τὸ ὁποῖο περικλείεται σὲ σχῆμα ποῦ θυμίζει ἀσπίδα, στὴν κορυφή της ὁποίας εἶναι σχεδιασμένο ἄνθος. Τὴ σύνθεση συμπληρώνει τὸ ὄνομα «Ἀνδρέου Κουνάδου», χαραγμένο δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ καὶ ἐμφανίζεται, κατὰ περίπτω-ση, μὲ μικρὲς παραλλαγὲς ἀναφορικά, κυρίως, μὲ τὸν γεωμετρικὸ διάκοσμο ποῦ περιβάλλει τὸ σῆμα ἀλλὰ καὶ τὴν ἀναγραφή τοῦ ὀνόματος τοῦ Κουνάδη, ὅπως καὶ τὴ χρήση ἐρυθροτυπίας.

Τὸ ἔμβλημα τοῦ Κουνάδη κοσμεῖ διάφορες ἐκδόσεις λειτουργικῶν βιβλίων, ὅπως τοῦ Ἰάκωβου Λεογκίνι, τοῦ Φραγκίσκου Ἰουλιανοῦ καὶ ἄλλων. Πιθανότατα εἶχε γίνεи «σῆμα κατατεθὲν» ἐπανεκδόσεων ποῦ πρωτοτυπώθηκαν ἀπὸ τοὺς συνεχιστὲς τοῦ οἴκου τοῦ Κουνάδη.

BIBA: BH I/1, 181-182 (71). Γεδεών, *Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες*, 21. ΠΑΠ I, 207 (2786). *Θησαυροὶ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης*, 116 (113) ΤΣ: BH I/1, 181. Zappella II, 504. *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας*. Layton III, 340 (εἰκ. 188) ΣΥΛ: EBE.

55 [Ἀνδρέας Κουνάδης]: *Ὅμηρος, Ἰλιάς*, Βενετία, Στέφανος Σάβιος, 1526.

BIBA: Βρετὸς II, 19-20 (30). Σάθας, 135. BH I/1, 188-192 (75). Δρούλια, 47-48 (73). ΠΑΠ I, 206 (2769). Follieri, 119-130. Layton III, 341-344. *Θησαυροὶ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης*, 112-113 (109) ΤΣ: BH I/1, 188. Πολέμη, 29 (6). *Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον* (εἰκ. 47) ΣΥΛ: ΓΒ * EBE.

56 [Ἀνδρέας Κουνάδης]: *Ἀπολλώνιος*, Βενετία, Στέφανος Σάβιος, 1534.

BIBA: Βρετὸς II, 23-25 (36). BH I/1, 219 (91). ΠΑΠ I, 37 (451*). Γ. Κεχαγιόγλου, «Πρῶτες ἐκδόσεις τῆς ριμάδας τοῦ Ἀπολλωνίου: Νέα στοιχεῖα», *Ἑλληνικά* 37 (1986), 154-156. Λαδᾶς - Χατζηδημόσ I, 20-21 (23). Layton I, 98 (15) ΤΣ: Layton III, 185 (εἰκ. 149) ΣΥΛ: Βιβλιοθήκη τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Yale.

57 *Ἀνδρέου Κουνάδου: Μάρκος Δεφαράνας, Λόγοι Διδακτικοί*, Βενετία, ἔκδοση τοῦ Δαμιανοῦ τοῦ ἐκ Σπετζίου, 1543.

53

54

55

56

BIBL: Βρετὸς II, 27 (41). Σάθας, 229. BH I/1, 245-246 (105). Follieri, 159. ΠΑΠ I, 146 (1974) 📖. ΤΣ: Layton III, 86 (εἰκ. 81) 📖. ΣΥΛ: BAM.

58 [Ἄνδρέας Κουνάδης]: *Πεντηκοστάριον*, Βενετία, Ἰωάννης Ἀντώνιος καὶ Πέτρος τοῦ Νικολίνι τῶν Σαβιέων, 1544.

BIBL: BH I/1, 263 (109). Δρούλια, 62 (102). ΠΑΠ I, 351 (4699) 📖. ΤΣ: Πολέμη, 29 (7). Layton III, 340 (εἰκ. 189) 📖. ΣΥΛ: ABB * BKS * ΓΒ.

59 *Ἀνδρέου Κουνάδου: Τυπικὸν καὶ τὰ Ἀπόρρητα*, Βενετία, Ἰωάννης Ἀντώνιος καὶ Πέτρος τῶν Σαβιέων, 1545.

BIBL: BH I/1, 268-270 (114). Μοσχονᾶς, *Κατάλογοι τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης*, 198-199. Παντελεήμων Λαυριώτης, «Κατάλογος ἀρχετύπων», 170-171. Δαπέργολας, *Ἐκθεσις ἑπτανησιακοῦ βιβλίου καὶ ἐντύπου*, 7. Δρούλια, 64 (106). Stoyanov, 23 (18). ΠΑΠ I, 439 (5860). *Θησαυροὶ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης*, 113 (110). *Πεντακόσια Χρόνια Ἐντυπῆς Παράδοσης*, 36-37 (15) 📖. ΤΣ: AEBBE, 149 (173). Πολέμη, 32 (14) 📖. ΣΥΛ: EBE * BBE.

60 [Ἄνδρέας Κουνάδης]: Ἰωάννης Βεντράμος, *Ἱστορία τῶν γυναικῶν*, Βενετία, Πέτρος τοῦ Νικολίνι τῶν Σαβιέων, 1549.

BIBL: BH I/1, 282 (123 bis). Β. Κνὸς, «Un miroir des femmes du XVIe siècle», *Ἑλληνικά* 14 (1955), 123-157. Γ.Θ. Ζώρας, *Βυζαντινὴ Ποίησις*, Ἀθήνα, Βασικὴ Βιβλιοθήκη I, 1956, 316-323. Φ.Κ. Μπουμπουλίδης, «Παρατηρήσεις εἰς μεσαιωνικὸν κείμενον. Τζάνε Βεντράμου Ἱστορία τῶν γυναικῶν», *Ἀθηνᾶ* 59 (1955), 231-239. ΠΑΠ I, 78 (1030) 📖. ΤΣ: Layton III, 340 (εἰκ. 190) 📖. ΣΥΛ: KBM.

61 *Ἀνδρέου Κουνάδου: Ἰωαννίκιος Καρτάνος, Παλαιὰ καὶ Νέα Διαθήκη*, Βενετία, Damiano di Santa Maria, 1549.

BIBL: Adams, K 609 (6). Layton II, 140. ΠΑΠ I, 224 (3038). Layton III, 160-161. Κακουλίδη-Πάνου, γλωσσικὸ ἐπίμετρο Ἑλένη Καραντζόλα, *Θεσσαλονίκη, Κέντρο Ἑλληνικῆς Γλώσσας*, 2000 📖. ΤΣ: Eide-neier, 111. Κακουλίδη-Πάνου (εἰκ. 2) 📖. ΣΥΛ: KBAOY.

62 *Τύπος Κουνάδου: Τριώδιον*, Βενετία, Ἰάκωβος Λεογκίνι, 1565.

BIBL: Βρετὸς I, 6 (14). Σάθας, 229. BH I/2, 4 (144). ΠΑΠ I, 434 (5769) 📖. ΤΣ: Layton III, 73 (εἰκ. 66) 📖. ΣΥΛ: ΜΜΛΑΟ.

Αΐψου

Κορυμάνου.

57

58

Αΐψου

59

Κορυμάνου.

60

63 Τύπος Κουνάδου: Ὀκτώηχος, Βενετία, Ἰάκωβος Λεογίνι, 1565.

BIBΛ: ΒΗ Ι/2, 3-4 (143). ΠΑΠ Ι, 333 (4461) ❀. ΤΣ: Layton III, 360 (εἰκ. 195) ❀. ΣΥΛ: Βιβλιοθήκη τοῦ Wilhelms-Gymnasium, Μόναχο.

64 Τύπος Κουνάδου: Πεντηκοστάριον, Βενετία, Ἰάκωβος Λεογίνι, 1579.

BIBΛ: Σκλαβενίτης, «Προσθήκες στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία», 137-139 (5). ΠΑΠ Ι, 351 (4703*) ❀. ΤΣ: Σκλαβενίτης (πίν. ΙΑ', 4) ❀. ΣΥΛ: ABB.

Εἰκ. 1. Τὸ Παρὸν Τυπικόν, Βενετία, Λεογίνι, 1577.

Αρχης Κορυθου.

61

64

Ριζου

62

Κορυθου.

Τρισε Κορυθου.

63

ΟΙ ΑΔΕΛΦΟΙ ΝΙΚΟΛΙΝΙ ΣΑΒΙΟΙ

65 Στέφανος Σάβιος: Μέγας Βασίλειος, *Opera Quaedam*, Βενετία, 1535.

Τυπ. Σήμα: Πολλά από τὰ βιβλία ποὺ τύπωσαν οἱ ἀδελφοὶ καὶ οἱ γιοὶ τοῦ Νικολίνι ἀπὸ τὸ Σάβιο (Nicolini da Sabio) χαρακτηρίζονται μόνο ἀπὸ τὰ ἐκδοτικά σήματα τῶν χρηματοδοτῶν τους, ὅπως τῶν κληρονόμων τοῦ Κουνάδη καὶ τοῦ Melchiorre Sessa. Ὡστόσο, ἀρκετὲς τυπογραφικὲς ἐργασίες τους, ἂν ὄχι καὶ ἐκδόσεις τους, διακρίνονται ἀπὸ δύο τυπογραφικὰ σήματα ποὺ καθιέρωσαν στὶς τυπογραφικὲς ἐργασίες τους. Τὸ ἓνα πρωτοεμφανίζεται στὴ Βενετία τὸ 1521 (A. Achillinus, *De humani corporis anatomia*) καὶ ἀπεικονίζει κουνουπίδι (τὸ ἀποκαλούμενο κουνουπίδι τῆς Σαβοΐας) στὸν γυμνὸ κορμὸ τοῦ ὁποῖου περιελίσσεται φίδι καὶ συμπληρώνεται ἀπὸ τὴ λέξη: *BRASICA* (= κουνουπίδι) χαραγμένη στὴ βάση του. Ἡ σύνθεση περικλείεται ἀπὸ γραμμικὸ σχῆμα σὲ μορφή ἀσπίδας, ἢ ὁποία μὲ τὴ σειρά τῆς περιβάλλεται ἀπὸ φυτικὸ γεωμετρικὸ διάκοσμο ποὺ ἀναπτύσσεται μέσα σὲ ὀρθογώνιο σχῆμα. Τὸ σῆμα συναντᾶται καὶ σὲ ἄλλες παραλλαγές: λ.χ. ἐκατέρωθεν τοῦ κυρίως σώματος τῆς σύνθεσης χαράσσονταν συχνὰ τὰ διακριτικά τους: IO AN TO ET FRA TELLI.

65

Ὁ Στέφανος Σάβιος ὅμως χρησιμοποίησε καὶ ἓνα δικό του τυπογραφικὸ σῆμα, ποὺ δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ ἔμβλημα τῆς γενέτειράς του, τῆς πόλης Sabio: Ἐνα στέμμα πάνω ἀπὸ μία γέφυρα, στὴ βάση τοῦ ὁποῖου εἶναι χαραγμένη ἡ λέξη *SABIOC*. Τὸ ἔμβλημα περικλείεται σὲ κορνίζα, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς ὁποίας εἶναι χαραγμένο, συνήθως, τὸ ὄνομά του: ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΣΑΒΙΟΣ ἢ ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΣΑΒΙΕΥΣ, καὶ πρωτοεμφανίζεται στὸ *Εὐαγγέλιον* τοῦ 1539.

BIBA: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος I, 21-22 (24). Stoyanov, 22 (11). ΠΑΠ I, 73-74 (977) 🍷 ΤΣ: Ascarelli, 183 (107). *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας*. Vaccaro, 313 (εἰκ. 419). Zappella II, 387 🍷 ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΜΜΛΑΘ.

66

67

68

66 Στέφανος Σάβιος: Ἀλκίνοος, Λόγος Διδασκαλικός, Βενετία, 1535.

BIBL: Hoffmann I, 109. *BMSTCI*, 16. Κατάλογος τῶν βιβλίων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Β' (Ἑλληνική Φιλολογία), Ἀθήνα, Τυπογραφεῖον τοῦ Κάλλους, 1884, 43 (879). 📖 ΤΣ: Zappella II, 387. Staikos, *Greek Philosophical Editions*, 13 📖 ΣΥΛ: ΕΒΕ.

67 Στέφανος Σάβιος: Εὐαγγέλιον, Βενετία, 1539.

BIBL: *BH* I/1, 235 (99). Λαζάρου, Κατάλογος Ἐντύπων Βιβλιοθήκης Ὀλυμπιωτίσσης, 95-96. Δρούλια, 59 (60). ΠΑΠ I, 84 (1104) 📖 ΤΣ: Τὸ τυπογραφικὸ σῆμα πλαισιώνεται μὲ τὸ ὄνοματεπώνυμο: Στέφανος Σάβιος, τυπωμένο μὲ ἐρυθρὰ μελάνη. Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΒΚΣ.

68 Στέφανος Σάβιος: Θεοδώριτος, Ἐπίσκοπος Κύρου, Διάλογοι τρεῖς, Ρώμη, 1547.

BIBL: *BMSTCI*, 667. Ascarelli, *Le Cinquecentine Romane*, 283. Layton III, 416 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ABB * ΓΒ.

73

69 Ἰωάννης, Ἀντώνιος καὶ Ἀδελφοὶ Σάβιοι: Ἐπίκτητος, Συμπλίκιου, Ἐξήγησις εἰς τὸ τοῦ Ἐπικτήτου ἐγχειρίδιον, Βενετία, 1528.

BIBL: Hoffmann II, 11-12. Brunet II, 1011. *BMSTCI*, 235. Finazzi, 33 (58). Layton III, 411 📖 ΤΣ: Kriesteller, 109 (278). Essling III, 176 (2193). Zappella II, 226. Layton III, 408 (εικ. 206) 📖 ΣΥΛ: ΓΒ * ΕΒΕ.

69

70

71

70 Ἰωάννης, Ἀντώνιος καὶ Ἀδελφοὶ Σάβιοι: *Δαμασκηνὸς ὁ Στουδίτης, Θησαυρὸς*, Βενετία, 1562.

BIBL: Λαδᾶς - Χατζηδημὸς I, 50 (54). *Θησαυρὸς Δαμασκηνοῦ τοῦ ὑποδιακόνου καὶ Στουδίτου τοῦ Θεσσαλονικέως*, ἐπιμ. Ε. Δελεδήμος, Θεσσαλονίκη, 1971. Stoyanov (42). ΠΑΠ I, 137 (1849). Layton III, 166-167 🍷. ΤΣ: Essling I, II/2, 450 (1175). Vaccaro, 312 (εἰκ. 417). *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας*. Layton III, 117 (εἰκ. 106) 🍷. ΣΥΛ: ΒΚΣ.

71-72 Σχόλ.: Οἱ ἐκδόσεις ποὺ ἐπιμελήθηκαν οἱ Σάβιοι γιὰ λογαριασμὸ τῶν Ζαννέτι καὶ Sessa, ἰδιαίτερα οἱ λειτουργικὲς καὶ θεολογικὲς, σπανίζουν ἢ ἔχουν διασωθεῖ σὲ μοναδικὰ ἀντίτυπα, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα μάλιστα ἀκέφαλα ἢ κολοβά. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ παραθέτω ἐδῶ καὶ δύο παραλλαγές τοῦ σήματος τῶν Σάβιων ποὺ χρησιμοποιήθηκαν σὲ λατινικὲς ἐκδόσεις, ὅπως: A. Achillinus, *De humani corporis anatomia*, Βενετία, 1521, καθὼς δὲν ἀποκλείεται νὰ κοσμοῦσαν καὶ ἑλληνικὲς ἐκτυπώσεις τους. Βλ. Bigmor & Wyman II, 283 καὶ Kristeller, 109 (276-277).

72

73 Giovanni Marci Salvioni, *apud Petrum de Nicolinis de Sabio: Ἐμμανουὴλ Χρυσολωρᾶς, Ἐρωτήματα*, Βενετία, 1548.

BIBL: BH I/3, 448-449 (439). ΠΑΠ I, 127 (1708) 🍷. ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 🍷. ΣΥΛ: ΓΒ.

Εἰκ.2. Δαμασκηνὸς ὁ Στουδίτης, Βιβλίον Ὀνομαζόμενον Θησαυρός, Βενετία, Ἰωάννης Ἀντώνιος καὶ Ἀδελφοὶ Σάβιοι, 1562.

MELCHIORE Sessa

74 Melchiore Sessa: Κωνσταντῖνος Λάσκαρης, Ἐπιτομὴ τῶν ὀκτῶ τοῦ λόγου μερῶν, Βενετία, 1521.

Τυπ. Σῆμα: Τὸ σῆμα τῶν Sessa, τὸ ὁποῖο χαρακτῆριζε καὶ τὸ βιβλιοπωλικό τους κατάστημα, παριστάνει γάτα ποὺ κρατᾷ στὸ στόμα της ποντίκι. Ἡ σύνθεση ἐγγράφεται σὲ κύκλο καὶ στὸ ἐπάνω τμήμα της χαραχθῆκε στέμμα μὲ τὰ ἀρχικά τοῦ ὀνοματεπώνυμου κάθε μέλους τῆς οἰκογένειας τῶν Sessa ἐκατέρωθεν. Τὸ σῆμα πρωτοχρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸν ἰδρυτὴ τοῦ οἴκου Giovanni Battista Sessa τὸ 1501 (Kristeller 289) καὶ ἐμφανίζεται μὲ πολλὰ σχεδιαστικὰ παραλλαγές, ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὸ κόσμημα ποὺ περιβάλλει τὴν κυρίως σύνθεση, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν στάση τῆς γάτας.

BIBA: Σάθας, 50. BH I/3, 271-272 (239). Μοσχονᾶς, Κατάλογοι τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης, 249. BMSTCI, 370. Adams, L 232. Graesse IV, 113. Panzer VIII, 1052. Nicolardi, 64-65 (35). ΠΑΠ I, 253 (3432). 🍷 ΤΣ: Kristeller, 117 (298). Ascarelli, 161 (78). Essling III, 168 (1396). Zappella II, 598. Nicolardi, πίν. XXVI (298 VI) 🍷 ΣΥΛ: ΓΒ * EBE * MBAO.

74

75

75 Melchiore Sessa: *Dictionarium Graecum*, Βενετία, 1525.

BIBA: BMSTCI, 214. Panzer VIII, 1282. Nicolardi, 81 (62) 🍷 ΤΣ: Kristeller, 117 (299). Ascarelli, 168 (79). Essling III, 169 (41). Zappella II, 597. Barberi II, 132, 148. 🍷 ΣΥΛ: ΒΚΣ.

76-77 Melchiore Sessa: Ἀριστοφάνης, *Κωμῳδίαι*, Βενετία, 1538.

BIBA: Adams, A 1709. Hoffmann I, 252. BMSTCI, 42. *Le Edizioni Italiane del XVI secolo*, I, 214 🍷 ΤΣ: Essling III, 169 (2040) 🍷 ΣΥΛ: ΒΚΣ.

76

80

77

78 Melchiore Sessa: Κωνσταντῖνος Λάσκαρης, Ἐπιτομὴ τῶν ὀκτῶ τοῦ λόγου μερῶν, Βενετία, 1539.

BIBL: ΠΑΠ I, 254 (3435). ΠΑΠ II, 28 (*77). Layton III, 451. 🍷 ΤΣ: Vaccaro, 346 (ειχ. 474). Zappella II, 592 🍷 ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΒΑΟ.

79 Melchiore Sessa: Ἀμμώνιος Ἑρμείου, Ὑπόμνημα εἰς τὰς πέντε φωνὰς Πορφυρίου, Βενετία, 1545.

BIBL: Hoffmann I, 127. Adams, A 985. *BMSTCI*, 48. *Le Edizioni Italiane del XVI secolo*, 118. Layton III, 452 🍷 ΤΣ: *AEBBE*, 173 (208) 🍷 ΣΥΛ: ΒΚΣ.

80 Melchiore Sessa: Ὅμηρος, Ἰλιάς, Βενετία, 1547.

BIBL: Hoffmann II, 316. Brunet III, 271. *BMSTCI*, 330. Adams, H 753. Layton III, 453 🍷 ΤΣ: Vaccaro, 347 (ειχ. 475). Zappella II, 589 🍷 ΣΥΛ: ΙΒΣΛ.

78

79

ΠΕΤΡΟΣ & ΒΙΚΤΩΡ ΡΑΒΑΝΙ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΑΡΙΣΚΟ

81 Βίκτωρ Ραβάνι: Ἐμμανουήλ Χρυσολωρᾶς, Ἐρωτήματα, Βενετία, 1531.

Τυπ. Σῆμα: Τὸ τυπογραφικὸ σῆμα τῶν Ραβάνι πρωτοχρησιμοποιήθηκε τὸ 1525 καὶ μετὰ τὸν θάνατο τοῦ ἰδρυτῆ τοῦ οἴκου Πέτρου Ραβάνι ἀπὸ τὸν γιὸ καὶ κληρονόμο του Βίκτορα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς συνεχιστὲς τῆς ἐκδοτικῆς δραστηριότητάς του. Ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορὰ σὲ ἑλληνικὴ ἐκδοσὴ τὸ 1531 καὶ ἀπεικονίζει ἐστεμμένη σειρήνα (γοργόνα) μὲ δύο οὐρὲς τὶς ὁποῖες κρατᾷ ἢ πλέκονται σὲ κάθε τῆς χέρι. Οἱ παραλλαγὲς ποὺ ἐμφανίζονται στὸν σχεδιασμὸ τῆς σειρήνας ἀφοροῦν στὴ στάση τῆς καὶ στὸν διάκοσμο ποὺ τὴν περιβάλλει.

81

82

Ὁ Ἰωάννης Βαρίσκο, ποὺ ἄρχισε νὰ συνεργάζεται μὲ τὴν οἰκογένεια Ραβάνι ἀπὸ τὸ 1531, οἰκειοποιήθηκε τὸ τυπογραφικὸ τους σῆμα –περιβάλλοντάς το ὅμως μὲ διαφορετικὴ κορνίζα–, δὲν τὸ χρησιμοποίησε ὥστόσο παρὰ τὸ 1558 στὴν ἐκδοσὴ τοῦ Ἰσοκράτη (*Πρὸς Δημόνικον Παραίνεσις*). Παράλληλα ὁ Βαρίσκο πλαισίωνε τὸ «κλασικὸ» σῆμα τοῦ Βίκτορα Ραβάνι μὲ τὶς ρήσεις: *Τῆς σοφίας πέρασον θαρσαλέως πελάγη. Οὐ βλέπτει, αὐτὰρ τοὺς ναυτίλλοντας ἐγείρει σειρὴν ἡμετέρης εὐστομος ἐν σελίσιν τῶ καὶ ἄνευ δεσμῶν, καὶ πάσης κηροῦ ἀλοιφῆς.* Ὁ Ἰωάννης Βαρίσκο τύπωσε βιβλία, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Βενετία, καὶ στὴ Ρώμη, ἐνῶ στὴν πινακίδα μὲ τὴ γοργόνα ποὺ εἶχε ἀναρτήσει ἔξω ἀπὸ τὸ ἐργαστήρι του προσέθεσε ἀπὸ τὸ 1558 καὶ τὴ ρήση: *Θεοῦ διδόντος, οὐδὲν ἰσχύει φθόνος: καὶ μὴ διδόντος οὐδὲν ἰσχύει πόνος* (Vaccaro, εἰκ. 364).

BIBL: BH I/1, 337 (318). ΠΑΠ I, 125 (1690). Layton III, 444 🍷 ΤΣ: Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας. Zappella II, 1088. Layton III, 442 (εἰκ. 216) 🍷 ΣΥΛ: ΓΒ * EBE.

82 Βίκτωρ Ραβάνι: Ἐμμανουήλ Χρυσολωρᾶς, *Ἐρωτήματα*, Βενετία, 1540.

BIBA: BH I/3, 392-393 (398). *BMSTCI*, 172. Layton III, 445. ΠΑΠ I, 126 (1699) 📖 ΤΣ: *AEBBE*, 138 (158) 📖 ΣΥΛ: ΓΒ.

83 Βίκτωρ Ραβάνι: Ἐμμανουήλ Χρυσολωρᾶς, *Ἐρωτήματα*, Βενετία, 1545.

BIBA: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος I, 25 (30). Σκλαβενίτης, «Προσθήκες στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία», 131-132 (2). ΠΑΠ I, 126 (1704) 📖 ΤΣ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος I, 25. Zappella II, 1089. Layton III, 443 (εἰκ. 217) 📖 ΣΥΛ: ΕΒΕ.

84-85 *Ex Sirenis Officina*: Battista Guarini, *Erotemata*, Βενετία, 1550.

BIBA: BH I/3, 459 (508). ΠΑΠ I, 127 (1712). Layton III, 446 📖 ΤΣ: Zappella II, 1099, χωρὶς νὰ πλαισιώνεται ἀπὸ τὸ ἀπόφθεγμα. Layton III, 444 (εἰκ. 218) 📖 ΣΥΛ: ΓΒ.

83

84

86 [Ἰωάννης Βαρίσκο]: Ἰσοκράτης, *Orationes Tres*, Φραγκίσκος Ραμπαζέτος, Βενετία, 1567.

BIBA: Hoffmann II, 476. *BMSTCI*, 342 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΙΒΣΛ.

87-88 Ἰωάννης Βαρίσκο: Ἰσοκράτης, *Πρὸς Δημόνικον*, Βενετία, 1567.

BIBA: Hoffmann II, 476. *BMSTCI*, 342 📖 ΤΣ: Vaccaro, 364 (εἰκ. 402). Zappella II, 1095, 1099 📖 ΣΥΛ: ΒΚΣ.

Ο Δούκας, ο οποίος είναι ο βασιλιάς της Γαλιτίας

Ο Δούκας, ο οποίος είναι ο βασιλιάς της Γαλιτίας

Ο Δούκας, ο οποίος είναι ο βασιλιάς της Γαλιτίας

Ο Δούκας, ο οποίος είναι ο βασιλιάς της Γαλιτίας

85

Ο Δούκας, ο οποίος είναι ο βασιλιάς της Γαλιτίας

Ο Δούκας, ο οποίος είναι ο βασιλιάς της Γαλιτίας

Ο Δούκας, ο οποίος είναι ο βασιλιάς της Γαλιτίας

Ο Δούκας, ο οποίος είναι ο βασιλιάς της Γαλιτίας

86

87

Ο Δούκας, ο οποίος είναι ο βασιλιάς της Γαλιτίας

Ο Δούκας, ο οποίος είναι ο βασιλιάς της Γαλιτίας

Ο Δούκας, ο οποίος είναι ο βασιλιάς της Γαλιτίας

Ο Δούκας, ο οποίος είναι ο βασιλιάς της Γαλιτίας

88

ΟΙΚΟΣ ZANNETTI

89 Βαρθολομαῖος Ζαννέτι: Ἰωάννης Γραμματικός, *Κατὰ Πρό- κλου περὶ αἰδιότητος τοῦ κόσμου*, Βενετία, 1535.

Τυπ. Σῆμα: Τὸ σῆμα τοῦ Βαρθολομαίου Ζαννέτι ἐγγράφεται σὲ ὀρθογώνιο πλαίσιο καὶ ἀπεικονίζει γυμνὸ παιδὶ πού κρατᾶ κλάδο ἐλαίας καὶ στηρίζεται σὲ κορμὸ δένδρου. Τῇ σύνθεσιν πλαισιώνουν, κατὰ περίπτωσιν, οἱ ῥήσεις: Οὐ μετὰ πολὺ σὺν θεῷ ἀνὴρ ἐσό- μενος. Ἀρχὴ τὸ ἥμισυ παντός.

Τὸ σῆμα τοῦ Χριστόφορου Ζαννέτι συνθέτουν τρία δόρατα γύρω ἀπὸ τὰ ὁποῖα πε- रिπλέκεται κορδέλα καὶ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τῆς σύνθεσιν χαράσσονται ἐνίοτε τὰ ἀρχικά C.Z. Μία ἀναγεννησιακοῦ χαρακτήρα κορνίζα περιβάλλει τὸ κεντρικὸ μοτίβο τοῦ σήματος.

90

91

Τὸ τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ Φραγκίσκου Ζαννέτι δὲν διαφέρει πολὺ ἀπὸ αὐτὸ τοῦ Χριστόφορου, παρὰ μόνον στὸ ὅτι ἡ κεντρικὴ σύνθεσιν περιβάλλεται ἀπὸ διαφορετικὴ κορνίζα, τὰ ἀρχικά τοῦ ὀνόματός του δὲν πλαισιώνουν τὸ σῆμα, ἐνῶ στὴν κορυφὴ τοῦ σχεδιαγράμματος ὑπάρχει τὸ ἔμβλημα τῆς *Compagnia di Gesù*.

BIBA: Hoffmann II, 440. E. Martini, «Chi era il copista Camillo Veneto?», *La Bibliofilia* 15 (1913), 41-45. Δρούλια, 53 (82). Layton III, 516 🍷 ΤΣ: Zappella II, 987 🍷 ΣΥΛ: ΒΚΣ.

90 Βαρθολομαῖος Ζαννέτι: Ὁρολόγιον, Βενετία, 1535.

BIBA: Σάθας, 142. BH I/1, 226 (94). Layton II, 138-142. ΠΑΠ I, 207 (2788) 🍷 ΤΣ: Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας. Zappella II, 988 🍷 ΣΥΛ: ΓΒ.

1877 JPP

Of person

with a large

89

1877 JPP

Of person

with a large

1877 JPP

92

91 Βαρθολομαῖος Ζαννέτι: Ἰωάννης Στοβαῖος, *Ἐκλογαί*, Βενετία, 1535.

BIBL: Hoffmann III, 415. Adams, S, 1870. Brunet V, 545 *BMSTCI*, 360. Layton III, 518 🍷 ΤΣ: Zappella II, 988. Layton III, 516 (εἰκ. 243) 🍷 ΣΥΛ: ΒΚΣ.

92 Βαρθολομαῖος Ζαννέτι: Ἰωαννίκιος Καρτάνος, *Παλαιὰ καὶ Νέα Διαθήκη*, Βενετία, 1536.

BIBL: Σάθας, 149-150. *BH* I/1, 226-233 (95). Κακουλίδη-Πάνου (εἰκ. 1). Layton II, 138-139. ΠΑΠ I, 224 (3036). Eideneier, 106, 108, 110 🍷 ΤΣ: Vaccaro, 372 (εἰκ. 516). Layton III, 516 (εἰκ. 243), τὸ σῆμα δὲν πλαισιώνεται μὲ τὴ ρήση. Zappella II (988). Eideneier, 110. Κακουλίδη-Πάνου, 33-44 (εἰκ. 5) 🍷 ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΕΒΕ.

94

95

93 Βαρθολομαῖος Ζαννέτι: Ἀλέξανδρος Ἀφροδισιεύς, *Φυσικά. Περὶ Τύχης*, Βενετία, 1536.

BIBL: Hoffmann I, 114. Adams, A, 677. *BMSTCI*, 17. Brunet I, 161. Layton III, 518 🍷 ΤΣ: Zappella II, 987. Layton III, 517 (εἰκ. 244), μὲ διαφορὸς ὡς πρὸς τὴ ρήση. Staikos, *Greek Philosophical Editions*, 9 🍷 ΣΥΛ: ΒΚΣ.

94 Χριστόφορος Ζαννέτι: Δαμασκηνὸς ὁ Στουδίτης, *Θησαυρός*, Βενετία, 1562.

BIBL: Λαδᾶς - Χατζηδημιος I, 50 (54). ΠΑΠ I, 137(1849) 🍷 ΤΣ: Πολέμη, 30 (9). Λαδᾶς - Χατζηδημιος I, 46 🍷 ΣΥΛ: ΒΚΣ.

1775

1775

1775

93

97

95 Χριστόφορος Ζαννέτι: Ἀντώνιος Ἀχέλης, Πολιορκία τῆς Μάλτας, Βενετία, 1571.

BIBΛ: *BH* I/4, 173-176 (683). Κ.Δ. Μέρτζιος, «Ὀκτὼ ἄδεια διὰ τὴν ἐκτύπωσιν βιβλίων ἐν Βενετία (1559-1572)», *Ἀθηνᾶ* 69 (1966-1967), 174, 179-180. ΠΑΠ I, 3 (9) 📖. ΤΣ: *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας*. Layton III, 525 (εἰκ. 247) 📖. ΣΥΛ: EBE.

96 Χριστόφορος Ζαννέτι: Βιβλίον Μαΐου μηνός, Βενετία, 1588.

BIBΛ: Π. Λάμπρου, *Κατάλογος Β' σπανίων βιβλίων τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας, πωλουμένων ἐν Ἀθήναις παρὰ...*, Ἀθήνα 1864, 5. *BH* I/2, 50-51 (177). ΠΑΠ I, 296 (3977) 📖. ΤΣ: *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας*. Λαδᾶς - Χατζηδημιος I, 46. Layton III, 525 (εἰκ. 248) 📖. ΣΥΛ: ΓΒ * EBE * ΜΔΑΟ.

99

97 Φραγκίσκος Ζαννέτι: Κανόνες καὶ Δόγματα, Ρώμη, 1583.

BIBΛ: Βρετὸς I, 9-10. Σάθας, 160. *BH* I/2, 33-40 (168). *AEBBE* II, 232. ΠΑΠ I, 223 (3021). 📖. ΤΣ: Ἡλιοῦ I, 129. *AEBBE* II, 118 (454). Χαρακτικὸ μὲ τὸ οἰκόσημο τοῦ πάπα Γρηγορίου ΙΓ'. 📖. ΣΥΛ: ΓΒ.

98-99 Φραγκίσκος Ζαννέτι: Ματθαῖος Δεβαρῆς, *De Graecae Particulis*, Ρώμη, 1588.

BIBΛ: Σάθας, 159. *BH* I/2, 52-60 (179). Μοσχονᾶς, *Κατάλογοι τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης*, 257-258. ΠΑΠ I, 142 (1915) 📖. ΤΣ: Παραλλαγή: Vaccaro, 206 (εἰκ. 236). Zappella II, 434 📖. ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΓΒ * EBE.

96

101

100

100 Ζαχαρίας Σκορδύλης: Νικήτας ὁ Φιλόσοφος, Ἑρμηνεία εἰς τὰ κατάστιχα Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, Βενετία, Φραγκίσκος Ζαννέτι, 1563.

BIBL: BH I/1, 314-318 (140). Finazzi, 51 (92). ΠΑΠ I, 328 (4408). ΠΑΠ II, 66 (*218). Layton III, 241 (202) 🍷. ΤΣ: BH I/1, 315. Layton III, 95 (εἰκ. 89) 🍷. ΣΥΛ: ΓΒ * ΔΒΚ.

101 Χριστόφορος Ζαννέτι: Ἐμμανουὴλ Γλυζούνης, Λογαριαστική, Βενετία, 1599.

BIBL: BH I/2, 120-124 (219). ΠΑΠ I, 186 (2484). Layton III, 211, 542 🍷. ΤΣ: Ἡλιοῦ I, 55. Layton III, 210 (εἰκ. 166), 542 (εἰκ. 257) 🍷. ΣΥΛ: ΒΒΟ.

102 *Apud Bartholomaeum Zannettum*: Κωνσταντῖνος Λάσκαρης, Ἐπιτομὴ τῶν ὀκτῶ τοῦ λόγου μερῶν, Ρώμη, 1608.

BIBL: BH II/1, 58 (40). ΠΑΠ I, 254 (3445) 🍷. ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 🍷. ΣΥΛ: ΓΒ.

98

102

103 **Ἰωάννης Φάρρι καὶ ἀδελφοί:** Nicolaus Leonicus Thomaeus, *Conversi in latinum, atque explanatio... Aristotelis de partibus animalium*, Βενετία, 1540.

Τυπ. Σήμα: Τρία τυπογραφικὰ σήματα κοσμοῦν τὶς ἑλληνικὲς ἐκδόσεις τοῦ Ἰωάννη Φάρρι. Τὸ πρῶτο ἀπεικονίζει τριπρόσωπη μορφή ἐστεμμένου γενειοφόρου περιβαλλόμενη ἀπὸ κορνίζα-οἰκόσημο, τὸ ὁποῖο περικλείεται σὲ ὀρθογώνιο πλαίσιο. Συχνὰ τὰ ἀρχικὰ I καὶ F εἶναι χαραγμένα ἐκατέρωθεν τῆς μορφῆς καὶ ἀπὸ τὸ 1542 τὸ σήμα ἀπαντᾷ πλασιωμένο ἀπὸ τὶς ρήσεις: *Concordia parvae res crescunt* *Τῇ ὁμοιοῖα τὰ μικρὰ αὐξάνονται*. Τὸ δεῦτερο ἐκδοτικὸ σήμα ἀντιπροσωπεύει ἐστεμμένη σαλαμάνδρα μέσα στὶς φλόγες, σύνθεση ποὺ συμπληρώνεται ἐνίοτε ἀπὸ τὶς ρήσεις: *Sopra ogni uso mortal* *M'è dato albergo*.

103

105

Τέλος, τὸ τρίτο σήμα ἀπεικονίζει ἰπτάμενο περιστέρι ποὺ μεταφέρει μὲ τὸ ράμφος τοῦ κλάδο ἐλαίας καὶ μὲ τὰ νύχια τοῦ κρατάει ταινία, στὴν ὁποία εἶναι χαραγμένες οἱ λέξεις: *PACEM MECUM PORTO*.

BIBL: *BH* I/3, 389 (393). *BMSTCI*, 375. E. F. Cranz, *A Bibliography of Aristotle Editions, 1501-1600*, Baden-Baden, 1971, 35. ΠΑΠ I, 57 (738) 📖. ΤΣ: Zappella II, 1019 📖. ΣΥΛ: ΒΚΣ.

104 **Ἰωάννης Φάρρι:** *Αἴσωπος, Μῦθοι*, Βενετία, 1542.

BIBL: *BMSTCI*, 8. Adams, A 285. *Le Edizioni Italiane I* (337) 📖. ΤΣ: Vaccaro, 274 (ειχ. 347) 📖. ΣΥΛ: ΒΚΣ.

105-106 *Ex Officina Farrea*: Θεόκριτος, *Ειδύλλια*, Βενετία, 1543.

BIBA: BH I/3, 420 (444). Finazzi, 43 (77). Δρούλια, 59-60 (98). ΠΑΠ I, 420 (5582) ♡ ΤΣ: Πολέμη, 28 (5). *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας*. Vaccaro, 232 (εἰκ. 261). Zappella II, 1183 ♡ ΣΥΛ: ΒΚΣ.

107 *Ex Officina Farrea*: Ἐμμανουὴλ Χρυσολωρᾶς, *Ἐρωτήματα*, Βενετία, 1544.

BIBA: BH I/3, 422 (447). Παντελεήμων Λαυριώτης, «Κατάλογος ἀρχετύπων», 170. ΠΑΠ I, 126 (1703) ♡ ΤΣ: Zappella II, 356 ♡ ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΜΛΑΟ.

104

106

107

108 Antonio Blado: Εὐστάθιος, Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, *Παρεκβολαὶ εἰς Ὅμηρου Ἰλιάδα*, τόμος 1, Ρώμη, 1542.

Τυπ. Σῆμα: Τὸ τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ Antonio Blado ἀπεικονίζει ἐστεμμένο ἀετὸ μὲ ἀνοιχτὲς τὶς φτεροῦγες, πὸν μὲ τὰ νύχια του κρατᾷ λευκὸ λάβαρο. Στὴ βάση τῆς σύνθεσης διακρίνεται μιὰ πόλη καὶ στὸ βάθος βουνά, πιθανότατα ἡ γενέτειρα τοῦ Blado, ἡ Asola. Ἀριστερὰ τῆς σύνθεσης εἶναι χαραγμένα τὰ ἀρχικά του: A. B. Ἐνα δεῦτερο σῆμα πὸν χαρακτηρίζει τὶς ἐλληνικὲς ἐκδόσεις τοῦ Blado ἔχει ὡς κεντρικὸ θέμα τοῦ γυμνοῦ ἀνδρα πὸν φορᾷ καπέλο καὶ κρατᾷ στὸ ἀριστερὸ χέρι μπουκέτο μὲ ἄνθη, ἐνῶ μὲ τὸ δεξιὸ τροφοδοτεῖ πυρὰ σὲ βωμό. Γύρω ἀπὸ τὸ ὀρθογώνιο σχῆμα πὸν περιβάλλει τὴ σύνθεση εἶναι χαραγμένη ἡ ρῆσις: BONUS EVENTUS ΑΓΑΘΟΣ ΔΑΙΜΩΝ.

BIBL: Βρετὸς II, 27 (40). *BH* I/1, 237-238 (101). *BMSTCI*, 240. Δρούλια, 58 (94). Stoyanov, 23 (23). ΠΑΠ I, 170 (2285) ΤΣ: Ascarelli, 67 (22). *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας*. Zappella II, 128 ΣΥΛ: BBE * BKΣ * ΓΒ * ΕΒΕ * ΜΔΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

109 Antonio Blado: Κλαύδιος Αἰλιανός, *Ποικίλη Ἱστορία (Varia Historia)*, Ρώμη, 1545.

BIBL: *BMSTCI*, 7. Adams, A 221. Hoffmann I, 11. Brunet I, 62. Ascarelli, *Le Cinquecentine Romane*, 2 ΤΣ: Vaccaro, 174 (εἰκ. 192). Zappella II, 671 ΣΥΛ: BBE * BMM * ΓΒ.

108

109

110 Ροβέρτος Στέφανος: Εὐσέβιος Παμφίλου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, Παρίσι, 1544.

Τυπ. Σῆμα: Τὸ στερεότυπο τυπογραφικὸ σῆμα τῶν Στεφάνων ἀπεικονίζει δένδρο ἐλιᾶς κάτω ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἕνας ἄνδρας μὲ προτεταμένο τὸ χέρι του ὑποδεικνύει τὸ γνωμικόν: NOLI ALTUM SAPERE. Ἡ ρήση εἶναι χαραγμένη ἄλλοτε δίπλα στὸν κορμὸ τοῦ δένδρου καὶ ἄλλοτε σὲ ταινία περιπλεγμένη στὰ κλαδιά του. Τὸ τυπογραφικὸ σῆμα χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τῶν Στεφάνων, τόσο στὸ Παρίσι ὅσο καὶ στὴ Γενεύη. Ὁ Ροβέρτος Στέφανος ὅμως, μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ βασιλικοῦ τυπογράφου –κυρίως ἀπὸ τότε ποὺ χρησιμοποίησε ὡς πρότυπο τὴν καλλιγραφικὴ γραφὴ τοῦ Ἅγγελου Βεργίκιου (1544), ὅπως καὶ τὰ πρωτογράμματα καὶ τὰ ἐπίτιτρα ποὺ κοσμοῦν τὰ χειρόγραφα του–, γιὰ τὶς ἐκδόσεις τοῦ βασιλικοῦ τυπογραφείου καθιέρωσε ἄλλο σῆμα: ἕνα βέλος γύρω ἀπὸ τὸ ὁποῖο περιπλέκονται φίδι καὶ κλαδί ἐλιᾶς ἢ δάφνης. Στὴ βάση τῆς σύνθεσης εἶναι χαραγμένη ἡ φράση: Βασιλεῖ τ' ἀγαθῶ κρατερῶ τ' αἰχμητῆ.

BIBL: Renouard, *Annales de l'imprimerie des Estiennes*, 59 (11). Armstrong, 52-54. Mortimer, *Harvard College Library*, I, 219. *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας*. Schreiber, 76-79 (77) 🍷. ΤΣ: Silvestre II, 597 (1026). Schreiber, 263 (132) 🍷. ΣΥΛ: BBE * BKΣ * ΓΒ.

111 Ροβέρτος Στέφανος: Μανουὴλ Μοσχόπουλος, *Περὶ σχεδῶν (De ratione examinandae)*, Παρίσι, 1545.

BIBL: Renouard, *Annales de l'imprimerie des Estiennes*, 64 (11). Hoffmann II, 602. Schreiber, 82 (86) 🍷. ΤΣ: Silvestre II, 81 (161). Schreiber, 263 (132) 🍷. ΣΥΛ: ΓΒ.

112-113 Ροβέρτος Στέφανος: *Καينὴ Διαθήκη*, Παρίσι, 1546.

BIBL: Renouard, *Annales de l'imprimerie des Estiennes*, 65 (2). Armstrong, 136. *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας*. Mortimer, *Harvard College Library*, I, 74. Schreiber, 85-86 (90). Darlow - Moule, 4616. *Θησαυροὶ τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης*, 162 (143) 🍷. ΤΣ: Silvestre II, 339 (619). Renouard, *Les marques typographiques*, 89 (296). Schreiber, 263 (133), 254 (8) 🍷. ΣΥΛ: BKΣ.

114 *Ex officina Roberti Stefani: Alphabetum Graecum*, Παρίσι, 1550.

BIBL: H. Omont, «Alphabets Grecs & hébreux publiés à Paris au XVIe siècle», *Bulletin de la Société de l'histoire de Paris et de l'Ile-de-France*, Paris 1885, 9 (10). Layton I, 99-100 (19). ΠΑΠ I, 252 (3413) 🍷. ΤΣ: Renouard, *Les marques typographiques*, 89 (299). Schreiber, 255 (11) 🍷. ΣΥΛ: BKΣ.

Βασίλει' ἀγαθῶν κερταρῶν τ' αἰχμητῶν.

111

Βασίλει' ἀγαθῶν κερταρῶν τ' αἰχμητῶν.

112

Βασίλει' ἀγαθῶν κερταρῶν τ' αἰχμητῶν.

110

115 Ἑρρίκος Στέφανος: Ἀθηναγόρας, Ἀπολογία περὶ Χριστιανῶν (*Apologia pro Christianis*), [Γενεύη], 1557.

BIBL: Renouard, *Annales de l'imprimerie des Estiennes*, 115 (1). Hoffmann I, 399. Moeckli, 30. Schreiber, 131 (140) 🍷. ΤΣ: Renouard, *Les marques typographiques*, 89 (294). Schreiber, 255 (15) 🍷. ΣΥΛ: ΙΒΣΛ.

116 Ἑρρίκος Στέφανος: Μάξιμος Πλανούδης, Ἀνθολογία διαφόρων ἐπιγραμμάτων [Γενεύη], 1566.

BIBL: Renouard, *Annales de l'imprimerie des Estiennes*, 126 (4). Moeckli, 62. Hoffmann I, 169. J. Hutton, *The Greek Anthology in France and in the Latin Writers of the Netherlands to the year 1800*, Ithaca, 1946, 128-133. Schreiber, 142-143 (159). Manoussakas - Staikos, *L'activité éditoriale*, 186-187. Reverdin, 31, 38 (II/5) 🍷. ΤΣ: Renouard, *Les marques typographiques*, 91 (302). Schreiber, 259 (25) 🍷. ΣΥΛ: ΒΚΣ.

113

114

117 Ἑρρίκος Στέφανος: *Poetae Graeci Principes Heroici Carminis* [Γενεύη], 1566.

BIBL: Renouard, *Annales de l'imprimerie des Estiennes*, 126 (5). Moeckli, 65. Brunet IV, 757. Hoffmann III, 233-234. Schreiber, 143-145 (160) 🍷. ΤΣ: Schreiber, 254 (9) 🍷. ΣΥΛ: ΒΚΣ.

118 Ἑρρίκος Στέφανος: *Ποίησις Φιλόσοφος* [Γενεύη], 1573.

BIBL: Renouard, *Annales de l'imprimerie des Estiennes*, 140 (8). Moeckli, 79. J. Bernays, *Joseph Justus Scaliger*, Berlin 1855 (ἐπανέκδ. Onsabrüch 1965), 276. Schreiber, 161 (187) 🍷. ΤΣ: Schreiber, 256 (17) 🍷. ΣΥΛ: ΓΒ.

119 Ἑρρίκος Στέφανος: Διονύσιος Περιηγητής, *Περιήγησις τῆς οἰκουμένης* [Γενεύη], 1577.

120

BIBA: Renouard, *Annales de l'imprimerie des Estiennes*, 145 (5). Moeckli, 89. Hoffmann I, 592. Schreiber, 167 (200). Reverdin, 52-53 🍷. ΤΣ: Schreiber, 256 (18) 🍷. ΣΥΛ: ΒΚΣ.

120 Ἑρρίκος Στέφανος: Πλάτων, Ἐπαντα [Γενεύη], 1578.

BIBA: Renouard, *Annales de l'imprimerie des Estiennes*, 145-146 (1). Moeckli, 93. Hoffmann III, 119-121. Schreiber, 167-170 (201). Manoussakas - Staikos, *L'activité éditoriale*, 194-195. Reverdin, 48 (III/7). *Θησαυροὶ τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης*, 190. *Homère chez Calvin*, 72-75 🍷. ΤΣ: Schreiber, 257 (19). Reverdin 73 (A 23) 🍷. ΣΥΛ: ΓΒ* EBE.

116

121 Παῦλος Στέφανος: Πίνδαρος, Ὀλύμπια, Πύθια, Νέμεα, Ἴσθμια, Γενεύη, 1612.

BIBA: Renouard, *Annales de l'imprimerie des Estiennes*, 197 (22). Schreiber, 222 (276) 🍷. ΤΣ: Schreiber, 261 (32) 🍷. ΣΥΛ: EBE.

122 Ροβέρτος Στέφανος Γ': Μένανδρος καὶ Φιλιστίων, *Sententiae Comparatae*, Παρίσι, 1613.

BIBA: Renouard, *Annales de l'imprimerie des Estiennes*, 202 (6). Hoffmann II, 591. Schreiber, 225 (280) 🍷. ΤΣ: Schreiber, 260 (29) 🍷. ΣΥΛ: Βιβλιοθήκη τοῦ Fred Schreiber, Νέα Ὑόρκη.

117

118

121

122

115

119

123 Νικόλαος Σοφιανός: Ώρολόγιον, Βενετία, 1544/45.

Τυπ. Σήμα: Τὸ ἐκδοτικὸ-τυπογραφικὸ σήμα τοῦ Σοφιανοῦ ἀπαντᾷ μία καὶ μοναδική φορά στὸ Ώρολόγιον τοῦ 1544/45. Ἀπεικονίζει ἀνορθωμένο λέοντα ποὺ βαστάει μὲ τὰ δύο μπροστινά του πόδια σπαθί σὲ θέση μάχης καὶ περιβάλλεται ἀπὸ πλαίσιο-κορνίζα στὸ ὁποῖο περιπλέκονται συμμετρικὰ κλαδιὰ δάφνης ἢ ἐλιᾶς. Τὸ κόσμημα εἶναι ὅμοιο μὲ αὐτὸ ποὺ συμπληρώνει τὸ ἐκδοτικὸ σήμα τοῦ Δημήτριου Μαρμαρέτου στὸ *Εἰρημολόγιον* τοῦ 1549 (ἀρ. 124). Τὸ σήμα τοῦ Σοφιανοῦ χρησιμοποίησαν ἀργότερα αὐτούσιο δύο τυπογράφοι τῆς Πάδοβας, ὁ Giacomo Fabriano (1540-1556) καὶ ὁ Lorenzo Pasquati (1577)· βλ. Zapella II, 792 καὶ Vaccaro, 149 (εἰκ. 151).

123

BIBA: Βρετὸς I, 4-5 (11). BH I/1, 271 (115). ΠΑΠ I, 208 (2790). A. Tinto, «Nuovo contributo alla storia della tipografia greca a Roma nel secolo XVI: Nicolo Sofiano», *«Gutenberg Jahrbuch»* 1965, 171-175 καὶ τοῦ ἰδίου «The History of a Sixteenth-Century Greek Type», *The Library*, 5η σειρ. 25 (1970), 285-293. W. Pettas, «Nikolaos Sophianos and Greek Printing in Rome», *The Library*, 5η σειρ. 29 (1974) 206-213 καὶ Φανὴ Μαυροειδῆ, «Εἰδήσεις γιὰ ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα τῆς Ἰταλίας τὸν 16ο αἰώνα», *Δωδώνη* 4(1975) 237-241, 244, 247-251 🍷 ΤΣ: BH I/1, 271. *Τὸ Ἑλληνικὸ βιβλίον* (εἰκ. 214). *Θησαυροὶ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης*, 118 🍷 ΣΥΛ: EBE.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΑΡΜΑΡΕΤΟΣ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ & ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ ΒΑΛΕΡΗΣ

124 Δημήτριος Μαρμαρέτος: *Είρομολόγιον*, Βενετία, 1549.

Τυπ. Σήμα: Τὸ ἐκδοτικὸ σήμα τοῦ Δημήτριου Μαρμαρέτου ἐνσωματώθηκε σὲ κορνίζα πανομοιότυπη μὲ ἐκείνη ποὺ περιέβαλε τὸ σήμα τοῦ Νικόλαου Σοφιανοῦ καὶ παριστάνει στήλη πάνω στὸ κιονόκρανο τῆς ὁποίας σχεδιάστηκε ἀετὸς μὲ ἀνοιχτὲς τὶς φτεροῦγες του. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὴ σύνθεση διακρίνονται τὰ ἀρχικὰ Δ καὶ Μ.

Δύο τυπογραφικά, ἢ μᾶλλον ἐκδοτικά, σήματα χαρακτηρίζουν τὶς ἐκδόσεις τῶν ἀδελφῶν Βασίλειου καὶ Ἰππόλυτου Βάλερη, τὰ ὁποῖα περιβάλλονται ἀπὸ τὴν ἴδια κορνίζα, ἀπὸ ὅπου ἀναδύονται φυτικὲς συνθέσεις: φτερά, κλαδιὰ δάφνης καὶ γιρλάντες μὲ φρούτα. Στὴ βάση τῆς ἰδιαίτερα περίτεχνης αὐτῆς κορνίζας εἶναι χαραγμένο τὸ ὄνομα ΒΑΛΕΡΙC. Τὰ σήματα αὐτὰ διαφέρουν ἐντούτοις ὅσον ἀφορᾷ τὴν κεντρικὴ σύνθεση. Αὐτὸ τοῦ Βασίλειου κοσμοῦν δύο ἀνορθωμένοι λέοντες ποὺ βαστοῦν μὲ τὰ μπροστινὰ πόδια στεφάνι, ἐνῶ τοῦ Ἰππόλυτου ἓνας ἀετὸς μὲ ἀνοιχτὲς τὶς φτεροῦγες κρατᾷ στὸ ράμφος του κλαδὶ ἐλιᾶς καὶ ἀναπαύεται στὴν κορυφὴ ἐνὸς δένδρου (ἀρ. 125).

BIBL: ΠΑΠ II, 42 (130α). Μαυροειδῆ, «Εἰδήσεις γιὰ ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα», 245, 251 🍷 ΤΣ: Layton III, 156 (εἰκ. 132) 🍷 ΣΥΛ: ΜΦΑΟ.

125 Βασίλειος Βάλερης: Τριώδιον, Βενετία, 1555.

BIBΛ: Μαυροειδῆ, «Εἰδήσεις γιὰ ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα», 247. ΠΑΠ I, 434 (5765*). Μ.Σ. Κορδώσης, «Ἑλληνικὰ παλαιότυπα τῆς Μονῆς Παντοκράτορος τοῦ Ἁγίου Ὁρους», *Κληρονομιά* 11 (1979), 425
📖 ΤΣ: Layton III, 496 (εἰκ. 235) 📖 ΣΥΛ: ΜΠΑΟ.

125

126 Ἰππόλυτος Βάλερης: *Βιβλίον Μαρτίου μηνός*, Ἰωάννης Ναθαναήλ, Βενετία, 1568.

ΒΙΒΛ: ΒΗ Ι/4, 138-139 (650). Δρούλια, 76-77 (132). ΠΑΠ Ι, 291 (3905) 🍷 ΤΣ: ΒΗ Ι/4, 139. *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας*. Δρούλια, 79 (9). Λαδᾶς - Χατζηδημιος Ι, 52. Layton III, 491 (εικ. 233) 🍷 ΣΥΛ: ΜΜΛΑΟ * ΜΠΑΟ * ΠΒΑ.

126

ΑΝΔΡΕΑΣ & ΙΑΚΩΒΟΣ ΣΠΙΝΕΛΛΙ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΟΥΒΛΗΣ

127 Άνδρέας Σπινέλλι: *Στιχηρά Ψαλλόμενα*, Βενετία, 1548.

Τυπ. Σήμα: Οί Σπινέλλι χρησιμοποίησαν στις εκδόσεις τους δύο τυπογραφικά σήματα: ένα «στέμμα ιστορημένο», τὸ ὁποῖο χαρακτηρίζει τὸ κτήριο ὅπου ἦταν ἐγκατεστημένο τὸ ἐργαστήρι τους (ἔχων ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ αὐτοῦ διὰ σημεῖον, στέμμα ιστορημένον) καὶ ἓνα σύμπλεγμα γραμμάτων πὸν συντομογραφοῦν τὸ ὄνομα ANDREA SPINELLI. Τὸ σήμα αὐτὸ σφραγίζει καὶ πολλὲς ἐκδόσεις ἄλλων τυπογράφων, ὅπως τοῦ Zuan Tauroceni, τοῦ Domenico Poloni καὶ τοῦ Francesco Giuliani.

Τὸ ἐκδοτικὸ ἔμβλημα τοῦ Κούβλη, πὸν τυπώθηκε στὸν κολοφῶνα τῆς *Παρακλητικῆς* (1559/1560), ἀπεικονίζει στυλιζαρισμένο κλουβὶ πουλιῶν μὲ τροῦλο, τὸ ὁποῖο εἶναι σχεδιασμένο μέσα σὲ καλλιγράμμο διακοσμητικὸ πλαίσιο.

BIBL: BH I/3, 445 (484). Μ. Ι. Μανούσακας, «Προσθήκαι καὶ Συμπληρώσεις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιογραφία τοῦ Ἐ. Legrand», 44-46. Μ. Φώσκολος, «Συμπλήρωμα στὶς ἑλληνικὲς ἱστορικὲς βιβλιογραφίες (1523-1874)», Ὁ Ἑρανιστὴς 12 (1975), 32. Λαδᾶς - Χατζηδῆμος I, 32-34 (40). ΠΑΠ I, 293 (3939). ΠΑΠ II, 40-41 (*128). Layton III, 479 ΤΣ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος I, 30. Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας. Layton III, 478 (εἰκ. 226) ΣΥΛ: ΜΠΑΟ.

128 Άνδρέας Σπινέλλι: *Στιχηρά Ψαλλόμενα*, Βενετία, 1549.

BIBL: BH I/3, 451-452 (494). Δρούλια, 66-67 (113). ΠΑΠ I, 298 (4004). Layton III, 479 ΤΣ: Ἄδημοσίευτο ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΖΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

129 Άνδρέας Σπινέλλι: *Παρακλητικὴ*, Βενετία, 1559/1560.

BIBL: BH I/1, 303-307 (137). Λαδᾶς - Χατζηδῆμος I, 46-47 (51). Δρούλια, 73-74 (127). ΠΑΠ I, 346 (4633). Layton III, 481 ΤΣ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος I, 47. Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας. Layton III, 72 (εἰκ. 65) ΣΥΛ: ΒΚΣ.

130 Νικόλαος Κούβλης: *Παρακλητικὴ*, Βενετία, Ἄνδρέας Σπινέλλι, 1559-1560.

BIBL: BH I/1, 303-307 (137). Λαδᾶς - Χατζηδῆμος I, 46-47 (51). Δρούλια, 73-74 (127). ΠΑΠ I, 346 (4613). ΤΣ: Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας. Layton III, 479 (εἰκ. 227) ΣΥΛ: ΒΚΣ.

131 Άνδρέας Σπινέλλι: *Εὐαγγέλιον*, Βενετία, Βαλδισέρα Ἰουλιανός, 1711.

BIBL: ΠΑΠ I, 88 (1155). ΠΑΠ II, 193-194 (*514) ΤΣ: Ἄδημοσίευτο ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΜΛΑΟ.

129

130

127

128

131

132 Ίάκωβος Λεογκίνι: *Εὐαγγέλιον*, Βενετία, 1560.

Τυπ. Σῆμα: Ὁ Λεογκίνι χρησιμοποίησε δύο τυπογραφικὰ σήματα στὶς ἑλληνικὲς ἐκδόσεις του, ἐνῶ κοσμεῖ ὅλα σχεδὸν τὰ λειτουργικὰ βιβλία ποὺ τύπωσε καὶ μὲ τὸ σῆμα τοῦ Ἀνδρέα Κουνάδου, μὲ τὶς ἐνδείξεις: *Τύπος Κουνάδου*, *Ἐκ τῶν τύπων τοῦ Κουνάδου* (*Εἰρμολόγιον*, 1584). Τὸ ἓνα σῆμα τοῦ Λεογκίνι ἀποτελεῖται ἀπὸ γραμμικὴ σύνθεση τῶν ἀρχικῶν I (acopo) καὶ L (eoncini), ποὺ τὰ συνδέει σχηματίζοντας Η, στὴ βάση τοῦ ὁποῖου στηρίζεται σταυρός. Ἡ σύνθεση περικλείεται σὲ δάφνινο στεφάνι. Τὸ ἄλλο σῆμα του, ἓνα λιοντάρι σὲ ὄρθια στάση, περιβάλλεται ἀπὸ γεωμετρικὸ κόσμημα, ἐν εἶδει θυρεοῦ, τὸ ὁποῖο χρησιμοποίησε καὶ στὶς λατινικὲς ἐκδόσεις του.

Ὁ Ἰωάννης Ναθαναήλ καὶ ὁ Ζαχαρίας Σκορδύλης, ποὺ συνεργάστηκαν μὲ τὸν Λεογκίνι, μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ ἐκδότη καὶ διορθωτῆ, ἀπαθανατίζονται στὶς ἐκδόσεις του μὲ προσωπογραφίες χαραγμένες στὸ ὕφος αὐτῶν τοῦ Ἀλέξιου Ραρτούρου (ἀρ. 134, 135, 137 ἀντίστοιχα).

132

133

BIBA: Γ. Λαδᾶς «Προσθῆκαι καὶ Σημειώσεις εἰς τοὺς ἐκδοθέντας τόμους τῆς *Bibliographie Hellénique* τοῦ É. Legrand καὶ τῶν συνεχισάντων ταύτην L. Petit καὶ H. Pernot. Σειρὰ πρώτη (1522-1790)», Ὁ Συλλέκτης 1 (1947-1951), *Παράρτημα*, 6-7 (7). *BH* I/4, 78-79 (599). Ἡλιοῦ I, 66. Λαδᾶς - Χατζηδῆμος I, 48-49 (53). ΠΑΠ I, 84 (1108). Layton III, 364 🍷 ΤΣ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος I, 56, 59. Πολέμη, 32 (15). *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας*. Layton III, 361 (εἰκ. 196) 🍷 ΣΥΛ: ΒΚΣ.

133 Ίάκωβος Λεογκίνι: *Ἀπόστολος*, Βενετία, 1573.

BIBA: Ἡλιοῦ I, 61-62 (14*). Λαδᾶς - Χατζηδῆμος I, 57 (67). ΠΑΠ I, 39 (488). Layton III, 366 🍷 ΤΣ: Ἡλιοῦ I, 46 (14). Πολέμη, 35 (19). Layton III, 141 (εἰκ. 122) 🍷 ΣΥΛ: ΓΒ.

134 Ἰωάννης Ναθαναήλ: *Ἡ Θεία Λειτουργία*, Βενετία, Ἰάκωβος Λεογκίνι, 1574.

134

135

BIBΛ: BHI/2, 205-208 (268). Δρούλια, 78 (136). ΠΑΠ I, 323 (4357). P. Canart, «La carrière ecclésiastique de Jean Nathanael, chapelain de la communauté grecque de Venise (XVIe siècle)», *La chiesa greca in Italia dall' VIII al XVI secolo. Atti del Convegno storico interecclesiale (Bari 30 apr. - 4 magg. 1969)*, Padova 1972, τόμ. II, 793-824 και τοῦ ἰδίου «Jean Nathanaël et le commerce des manuscrits grecs à Venise au XVIe siècle», *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente (secoli XV-XVI). Aspetti e problemi*, Firenze 1977, τόμ. II, 417-438. Εὐτυχία Δ. Λιάτα, «Ἱερεῖς τῶν Ἑλλήνων τῆς Βενετίας ἀπό 1412-1558 (Κατάλογοι καὶ Ἑγγραφα)», *Θησαυρίσματα* 13 (1976), 102 (43). Layton III, 396-401 📖 ΤΣ: N. P. Kiselev, «Knigi grecheskoi pechati v sobranii gosudarstvennoi biblioteki SSSR im V. I. Lenina», *Kniga* 26 (1973), 136. *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας*. Layton III, 96 (εἰκ. 91) 📖 ΣΥΛ: ΒΜΔ * ΕΒΕ * ΜΙΑΟ * ΜΚΑΟ * ΜΚΛΑΟ * ΜΜΛΑΟ * ΜΞΑΟ * ΜΞΡΑΟ * ΜΦΑΟ * ΜΧΑΟ * ΣΑΑΑΟ.

135 Ζαχαρίας Σκορδύλης: Περὶ τῶν τῆς συγγενείας βαθμῶν, Βενετία, Ἰάκωβος Λεογκίνι, 1564.

BIBΛ: Βρετὸς I, 7-8 (16). BHI/2, 1-3 (142). Finazzi, 51 (93). Vlassi Sponza, 80. Layton III, 457 📖 ΤΣ: Vlassi Sponza 80. Layton III, 95 (εἰκ. 90a) 📖 ΣΥΛ: ΜΕΒ.

136 Ζαχαρίας Σκορδύλης: Περὶ τῶν τῆς συγγενείας βαθμῶν, Βενετία, Ἰάκωβος Λεογκίνι, 1581.

BIBΛ: BHI/2, 88(199). Layton III, 456, 458, 467, 473, 483 📖 ΤΣ: Layton III, 95 (εἰκ. 90b) 📖 ΣΥΛ: ΒΒ.

136

137 Ἀλέξιος Ραρτούρος: *Διδαχαί*, Βενετία, Ἐν τῇ οἰκίᾳ Ἀλεξίου ἱερέως τοῦ Ραρτούρου, 1560.

Τυπ. Σῆμα: Ἡ ἔκδοση τοῦ Ραρτούρου χαρακτηρίζεται, ἐν εἴδει τυπογραφικοῦ σήματος, ἀπὸ τὴν προσωπογραφία του, ἢ ὁποῖα ἀπαντᾷ πρώτη καὶ μοναδική φορὰ σὲ ἑλληνικὸ ἔντυπο. Τὸ βιβλίον πιθανότατα τυπώθηκε σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ τυπογραφεῖα ἑλληνικῶν βιβλίων στὴ Βενετία, πού εἶχαν στὶς κάσες τους τὰ στοιχεῖα τῆς οἰκογένειας *Augustin Grecque* τοῦ Pierre Haultin: δὲν ἀποκλείεται νὰ βγῆκε ἀπὸ τὶς πρέσες τοῦ Φραγκίσκου Ζαννέτι.

BIBL: Ζαβίρας, 111. Βρετὸς I, 5 (12). Σάθας, 212. BH I/1, 308-313 (138). Δρούλια, 73 (126). Τσάκωνα (εἰκ. 126). Layton II, 27-29. ΠΑΠ I, 383 (5098). Layton III, 170. Κ.Φ. Ζαρίδη, «Ἐγνωστα στοιχεῖα γιὰ τὸν Κερκυραῖο ἱερομόναχο Ἰωαννῆτιο Καρτάνο ἀπὸ ἀνέκδοτα ἔγγραφα τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Κερκύρας (1528-1529)», *Δωδώνη* 21 (1992), 57-77 ❀. ΤΣ: BH I/1, 308. AEBBE I, 224 (297). Πολέμη, 31 (13). Layton, *The Harvard College Library*, 28. Layton III, 165 (εἰκ. 141a). *Πεντακόσια Χρόνια Ἐντυπῆς Παράδοσης*, 38 (16) ❀. ΣΥΛ: BBE * BKΣ * BMM * EBE.

138 Φραγκίσκος Ραμπαζέτος: *Αἰσώπου Μῦθοι*, Βενετία, 1561.

Τυπ. Σῆμα: Τὸ τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ Ραμπαζέτου ἔχει ἔντονα ἀναγεννησιακὸ ὕφος: δύο ἐρωτιδεῖς πάνω σὲ σύννεφο κρατοῦν ἀπὸ ἓνα στεφάνι καὶ ἡ ὅλη σύνθεση περικλείεται σὲ καλαίσθητη κορνίζα ἀναλόγου ὕφους, στὴν κορυφὴ τῆς ὁποίας ἀναγράφεται τὸ γνωμικὸ ET ANIMO ET CORPORI.

BIBL: ΠΑΠ I, 456 (6045). ΠΑΠ II, 62 (*203α). Finazzi, 50 (91). Layton III, 440 📖. ΤΣ: Zappella II, 990. Vlassi Sponza 91. Layton III, 439 (εἰκ. 214) 📖. ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΙΒΣΛ.

139 Φραγκίσκος Ραμπαζέτος: *Φραγκίσκος Λεονταρίτης, Modulationum sex vocum quae vulgo motecta vocantur*, Βενετία, 1564.

BIBL: Ν.Μ. Παναγιωτάκης, *Φραγκίσκος Λεονταρίτης. Κρητικὸς Μουσικοσυνθέτης τοῦ 16ου αἰώνα. Μαρτυρίες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του*, Βιβλιοθήκη τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν Βενετίας, ἀρ. 22, Βενετία 1990, 146-148 📖. ΤΣ: Παναγιωτάκης (εἰκ. 9). Vaccaro, 325 (εἰκ. 439) 📖. ΣΥΛ: Βιβλιοθήκη τοῦ Museo Civico Bibliografico Musicale, Μπολόνια.

140 Φραγκίσκος Ραμπαζέτος: *Στέφανος χρήσιμος*, Βενετία, 1567.

BIBL: ΒΗ I/4, 131-132 (642). Finazzi, 52 (94). Δρούλια, 76 (131). ΠΑΠ I, 133 (1801). Layton III, 440 📖. ΤΣ: Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας. Zappella II, 989 📖. ΣΥΛ: ΙΒΣΛ * ΜΕΒ.

138

139

141 Αύγουστίνος Γέμελος: Δημήτριος Τάγιας, Πορτολάνος, Βενετία [Χριστόφορος Ζαννέτι], 1573.

Τυπ. Σήμα: Τò έκδοτικό σήμα τῶν Γέμελων, ποὺ ἀναμίχθηκαν ἐνεργὰ στὴν ἔκδοση καὶ προώθηση τῶν ἑλληνικῶν βιβλίων, παραπέμπει σχεδιαστικὰ σὲ οἰκόσημο: ἓνα ἀναγεννησιακὸ πλαίσιο περιβάλλει δίδυμους ἐρωτιδεῖς ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους εἶναι χαραγμένοι δύο σταυροί. Τὴ σύνθεση στέφει ταινία, στὴν ὁποία ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τῆς οἰκογένειας: ΓΕΜΕΛΟΣ. Τὸ σήμα ἐμφανίστηκε στὸν Πορτολάνο τοῦ 1573 μίᾱ καὶ μοναδική φορά.

BIBΛ: ΒΗ Ι/2, 16-17 (152). Στ. Ι. Μακρυμίχαλος, «Ἑλληνικοὶ Πορτολάνοι τοῦ 16ου, 17ου καὶ 18ου αἰῶνα», Ὁ Ἑρανιστῆς 1 (1963), 128-155. ΠΑΠ Ι, 370 (4959). Layton III, 246. *Θησαυροὶ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης*, 288, 290 🍷. ΤΣ: Μακρυμίχαλος (εἰκ. 2). *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας*. Layton III, 287 (εἰκ. 273) 🍷. ΣΥΛ: ΜΞΑΟ.

142 Ἀντώνιος Βεργῆς: Ψαλτήριον, Βενετία, 1578.

Τυπ. Σῆμα: Ὁ Ἀντώνιος Βεργῆς χαρακτήρισε καὶ τὶς τρεῖς ἐκδόσεις του μὲ ἓνα τυπογραφικὸ σῆμα ἀνάλογοι σχεδιαστικοῦ ὕφους μὲ αὐτὸ ποὺ πρωτοχρησιμοποίησε στὰ ἑλληνικὰ βιβλία ὁ Σπινέλλι (ἀρ. 127), δηλαδὴ ἓνα σύμπλεγμα τῶν γραμμάτων ποὺ συντομογραφοῦν τὸ ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΒΕΡΓΗΣ, τὸ ὁποῖο περιβάλλεται ἀπὸ κύκλο ἐγγεγραμμένο σὲ τετράγωνο.

BIBL: BH I/2, 27-28 (159). Φανή Μαυροειδῆ, *Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος Βενετίας στὸν ἸΣΤ΄ αἰῶνα: ἔκδοση Β΄ Μητρώου ἐγγράφων 1533-1562*, Ἀθήνα, Βιβλιοθήκη Ἱστορικῶν Μελετῶν, 1976, 130, 132, 138-140. H. Carter, «Plantin's Types and their Makers», *Gedenboek der Plantin-Dagen 1555-1955, International Congres voor Boekdrukkunst en Humanisme, 4-10 September 1955*, Antwerpen, 1956, 171. Layton III, 500-505. ΠΑΠ I, 94 (1235). Layton III, 248 (289) ♡. ΤΣ: *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας*. Layton III, 500 (εἰχ. 236) ♡. ΣΥΛ: ΕΒΓ.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΙΚΕΝΙΟΣ

143 Ἰωάννης Ρικένιος: *Βιβλίον Μαρτίου μηνός*, Βενετία, 1584.

Τυπ. Σήμα: Ὁ Ἰωάννης Ρικένιος, τυπογράφος ἐλληνικῶν ἀποκλειστικὰ λειτουργικῶν βιβλίων, ἦταν γνωστὸς ὡς Giovanni Battista Richeni ἢ Rikenius καὶ ὑπέγραφε τὶς ἐλληνικὲς ἐκδόσεις του ὡς Ρικένιος, Ρικαῖνος ἢ Ρικένι. Δὲν ἀπαντᾷ σὲ καμία λατινικὴ ἢ ἰταλικὴ βιβλιογραφία καὶ ἐπομένως πρόκειται γιὰ ἕναν Ἴταλὸ τυπουργὸ ποὺ ἀσχολήθηκε μᾶλλον μόνο μὲ τὴν ἐλληνικὴ τυπογραφία. Τὸ τυπογραφικὸ σήμα του εἶναι ἐμπνευσμένο ἀπὸ ἐκεῖνο τοῦ Ἀνδρέα Σπινέλλι: ἕνα μονόγραμμα μὲ τὰ ἀρχικά του Z[uan] B[attista] R[ichenius], ποὺ περικλείεται σὲ κύκλο ἐγγεγραμμένο σὲ τετράγωνο πλαίσιο.

BIBA: BH I/4, 265-266 (779). Λαδᾶς - Χατζηδῆμος I, 73-78 (82). Stoyanov, 27 (58). ΠΑΠ I, 29 (3907). C. Lecuir, *Les éditeurs Grecs à Venise au XVIe siècle*, ἀδημοσίευτη διατριβὴ κατατεθειμένη στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Παρισιοῦ Δ', περ. 1985. Layton III, 483-488 📖 ΤΣ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος I, 77. *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας*. Layton III, 485 (εἰκ. 229) 📖 ΣΥΛ: ΜΔΑΟ.

143

ΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΤΗΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΑΣ
ΣΤΗ ΛΕΟΝΤΟΠΟΛΗ

144 Τυπογραφείο τῆς Ἀδελφότητος: Μελέτιος Πηγᾶς, Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, Ἰπὲρ τῶν χριστιανῶν εὐσεβείας πρὸς Ἰουδαίους ἀπολογία, Λεοντόπολις (L'viv), 1593.

Τυπ. Σῆμα: Πρόκειται γιὰ τὸ τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ Ἰβάν Φεντόροφ (Ivan Fedorov), τὸ ὁποῖο χρησιμοποίησαν στὸ τυπογραφεῖο τῆς Ἀδελφότητος στὴ Λεοντόπολη, ὅπως καὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ Ρώσου πρωτοτυπογράφου. Ὁ Φεντόροφ δραστηριοποιεῖται στὴ Λεοντόπολη (Λβόφ) ἀπὸ τὸ 1574. Τὸ σῆμα του παριστάνει κάστρο μὲ τρεῖς πύργους, στὴν κεντρικὴ πύλη τοῦ ὁποῖου εἶναι σχεδιασμένο ἄλογο ποὺ στέκεται στὰ δύο του πόδια. Ἡ σύνθεση περιβάλλεται ἀπὸ γεωμετρικὸ κόσμημα, ποὺ ἐγγράφεται σὲ ὀρθογώνιο πλαίσιο. Πρόκειται, πιθανότατα, γιὰ τὸ ἔμβλημα τῆς Λεοντόπολης.

BIBL: Ἰ. Κιγάλλας, *Σχεδίασμα κατόπτρου τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας*, Ἑρμούπολη 1846, 66. Βρετὸς I, 10 (21). BH I/2, 88-89 (200). Μανιατόπουλος, *Εὐρετήριο*, 11. ΠΑΠ I, 350 (4692*) ♡ ΤΣ: H. Kunze, *Das grosse Buch vom Buch*, Berlin 1983, 99. Christine Thomas, «Russian Printing to 1700, as Reflected in the Collections of the British Library», *Bulletin du Bibliophile*, 1 (Paris-1995), 19 (3) ♡ ΣΥΛ: BB.

ΛΕΟΝΤΟΠΟΛΙΣ

Ἐπιτάφιος ἐκ οἰκίας ἀδελφῶν.
Ἰουδαϊσμοῦ α φ ς γ
Βουλῆς ἐργασίαν ἀνάστηται.

144

ΙΟΥΛΙΑΝΟΙ
ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΓΛΥΖΟΥΝΗΣ

145 Φραγκίσκος Ίουλιανός: Ἀνθολόγιον, Βενετία, 1587.

Τυπ. Σῆμα: Ὁ Φραγκίσκος καὶ ὁ Βαλδισέρα Ίουλιανός, κατὰ κανόνα, δὲν χαρακτηρίσαν τὶς ἐκδόσεις τους μὲ σῆμα, ἀλλὰ χρησιμοποίησαν, ἐνίοτε, τὸ σῆμα τοῦ Ἀνδρέα Κουνάδη καὶ ἀπὸ τὸ 1591 ἓνα σχέδιο ποὺ συμβολίζει τὴ συνεργασία τους μὲ τὸν Ἐμμανουὴλ Γλυζούνη. Τὸ ἐκδοτικὸ σῆμα τοῦ Γλυζούνη ἀπεικονίζει σταυρό, τὸν ὁποῖο πλαισιώνουν τὰ ἀρχικὰ ΙΣ (Ἰησοῦς), ΧΣ (Χριστός), ΝΙΚΑ, ἐνῶ σὲ μιὰ ἄλλη σχεδιαστικὴ παραλλαγή τοῦ σταυροῦ εἶναι χαραγμένες οἱ λέξεις ΖΩΗ, ΦΩΣ καὶ τὰ ἀρχικὰ Ε.Μ.Γ.

Ὁ οἶκος τῶν Ίουλιανῶν ἄρχισε νὰ κοσμεῖ συστηματικὰ τὶς ἐλληνικὲς ἐκδόσεις του μὲ τυπογραφικὸ σῆμα ἀφότου ἀνέλαβε τὸ τυπογραφεῖο ὁ Ἰωάννης Ἀντώνιος Ίουλιανός τὸ 1604, μολονότι τὸ θέμα τοῦ τυπογραφικοῦ του διακριτικοῦ πρωτοεμφανίζεται τὸ 1587 (ἀρ. 145). Στὶς τυπογραφικὲς ἐργασίες του, ποὺ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸ 1582, ὁ Φραγκίσκος χρησιμοποίησε κατὰ περίπτωσιν τὸ ἔμβλημα τοῦ Ἀνδρέα Σπινέλλι (*Βιβλίον Ἀπριλίου μηνός*, 1592). Τὸ σῆμα ἀπεικονίζει σφαῖρα ποὺ τέμνεται σὲ δύο ἡμισφαίρια ἀπὸ ὀριζόντια γραμμὴ. Στὸ βόρειο τμήμα εἶναι χαραγμένος ἀετὸς μὲ ἀνοιχτὲς τὶς φτεροῦγες του, ἐνῶ στὸ νότιο ἓνα προτεταμένο χέρι κρατεῖ ἀνθοδοχεῖο μὲ λωτούς. Ἡ ὅλη σύνθεσις περιβάλλεται, κατὰ περίπτωσιν, ἀπὸ πλούσια ἀναγεννησιακοῦ χαρακτήρα κορνίζα μὲ διακοσμητικὰ μοτίβα, ἀετούς καὶ ἐρωτιδεῖς.

BIBL: *BH I/2*, 48-50 (175). ΠΑΠ I, 31-32 (365). Παπαδάκη, 135-136 (2) 📖. ΤΣ: Παπαδάκη (εἰκ. 1). Ἡ ἀναπαραγωγή τοῦ σήματος ἔγινε ἀπὸ μὴ καθαρὸ ἀντίγραφο 📖. ΣΥΛ: ΔΒΚ * Πανεπιστημιακὴ Βιβλιοθήκη τῆς Χαϊδελεβέργης.

146 Ἐμμανουὴλ Γλυζούνης: Ὀκτώηχος, Βενετία, Φραγκίσκος Ίουλιανός, 1587.

BIBL: Layton III, 311. *Τετράδια Ἐργασίας*, 2000, 40 (118). Παπαδάκη, 136-137 (3) 📖. ΤΣ: Παπαδάκη (εἰκ. 2) 📖. ΣΥΛ: Πανεπιστημιακὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Τούμπινγκεν.

147 Ἐμμανουὴλ Γλυζούνης: Ἰωάννης Κλίμακος, Κλίμαξ τοῦ Παραδεισοῦ, Βενετία, Φραγκίσκος Ίουλιανός, 1590.

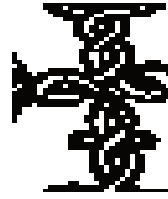
BIBL: Σάθας, 216 (πρβλ. 205). *BH I/2*, 66-70 (185). Κατραμῆς, *Φιλολογικὰ ἀνάλεκτα Ζακύνθου*, 212. Μανιατόπουλος, *Εὐρετήριον*, 41. ΠΑΠ I, 215 (2905) 📖. ΤΣ: Παπαδάκη (εἰκ. 6) 📖. ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΚΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

148 Ἐμμανουὴλ Γλυζούνης: Βιβλίον Σεπτεμβρίου μηνός, Βενετία, Φραγκίσκος Ίουλιανός, 1595.

BIBL: *BH I/2*, 110-111. ΠΑΠ I, 305 (4109). Παπαδάκη, 154-156 (19) 📖. ΤΣ: Παπαδάκη (εἰκ. 10) 📖. ΣΥΛ: ΕΒΕ * ΜΜΛΑΟ * ΜΧΑΟ.

145

147

146

150

149

149 Έμμανουήλ Γλυζούνης: *Βιβλίον Ὀκτωβρίου μηνός*, Βενετία, Φραγκίσκος Ἰουλιανός, 1595.

BIBL: Κατραμῆς, *Φιλολογικά ἀνάλεκτα Ζακύνθου*, 212. *BH I/2*, 111 (213). Stoyanov, 27 (66). ΠΑΠ I, 307 (4139). Layton III, 295 ΤΣ: Πολέμη, 38 (28). Layton III, 149 (εικ. 129). Παπαδάκη (εικ. 11)
ΣΥΛ: ΕΒΕ * ΜΜΛΑΟ * ΜΧΑΟ.

150 Έμμανουήλ Γλυζούνης: *Ἀναγνωστικόν*, Βενετία, Φραγκίσκος Ἰουλιανός, 1595-1596.

BIBL: *BH I/2*, 112-114 (216). ΠΑΠ I, 186 (2480). Παπαδάκη, 159-162 (22) ΤΣ: Παπαδάκη (εικ. 13)
ΣΥΛ: ΜΠΑΟ * ΜΚΛΑΟ * ΜΜΜ.

151 Έμμανουήλ Γλυζούνης: *Σύνταγμα*, Βενετία, Φραγκίσκος Ἰουλιανός, 1595.

BIBL: Σάθας, 203. Βρετὸς I, 10 (22). *BH I/2*, 100 (206). ΠΑΠ II, 99 (*305). Layton III, 295. Παπαδάκη 157-159 ΤΣ: Layton III, 144 (εικ. 124). Παπαδάκη (εικ. 12) ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΞΑΟ * ΜΞΡΑΟ.

151

157

152

152 Έμμανουήλ Γλυζούνης: *Ὀκτώηχος*, Βενετία, Φραγκίσκος Ἰουλιανός, 1596.

BIBL: Β. Γ. Σκορδέλης, «Ἡ Ὀκτώηχος καὶ ἡ φυλλάδα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἢ τὸ σχολεῖον καὶ ὁ λαός», *Παρνασσός* 7 (1883), 197-211. *BH I/2*, 124-125 (221). ΠΑΠ I, 334 (4469). Παπαδάκη, 163
ΤΣ: Layton III, 138 (εικ. 120). Παπαδάκη (εικ. 15) ΣΥΛ: ΠΒΟ.

153 Ἰωάννης Ἀντώνιος Ἰουλιανός: *Γερμανός, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Ἡ Θεία Λειτουργία*, Βενετία, 1604.

BIBL: Ἀβιβλιογράφητο ΤΣ: *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας* ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΙΒΣΛ.

153

155

160

154

154 Ἰωάννης Ἀντώνιος Ἰουλιανός: Θεόδωρος Μοντζελέζε, *Τραγωδία ὀνομαζόμενη Εὐβιένα*, Βενετία, 1646.

BIBL: Μ. Φώσκολος, «Τὰ Παλαιὰ Ἑλληνικὰ Βιβλία τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῆς Ρώμης», Ὁ Ἑρανιστής 9 (1971), 39-40 (25). Ἡλιού Ι, 145 (σημ. 18). Λαδᾶς - Χατζηδῆμος Ι, 137-139 (189). ΠΑΠ Ι, 320 (4320) 📖 ΤΣ: Φώσκολος (πίν. 2*). Ἡλιού Ι, 97*. Λαδᾶς - Χατζηδῆμος Ι, 138 📖 ΣΥΛ: ΕΚΑΑΡ.

155 Ἀνδρέας Ἰουλιανός: Ἐπαντα τῆς Καινῆς Διαθήκης, Βενετία, 1669.

BIBL: ΒΗ ΙΙ/3, 90-91 (711). Μοσχονᾶς, *Κατάλογοι τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης*, 19. Πικραμένου-Βάρφη, *Ἡ Ἁγία Λαύρα τῶν Καλαβρύτων*, 6. Παπαϊωάννου, «Ἑλληνικὰ παλαιότυπα», 145-146. ΠΑΠ Ι, 83 (1092) 📖 ΤΣ: *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας. Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον* (εἰκ. 217). *Θησαυροὶ τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης* (115) 📖 ΣΥΛ: ΒΒΕ * ΓΒ * ΕΒΕ * ΜΚΛΑΟ * ΜΜΛΑΟ * ΜΧΑΟ.

156 Ἀνδρέας Ἰουλιανός: *Βιβλίον Νοεμβρίου μηνός*, Βενετία, 1684.

BIBL: ΒΗ ΙΙ/5, 136 (204). ΠΑΠ Ι, 310 (4177) 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΜΚΛΑΟ * ΜΜΛΑΟ * ΜΦΑΟ.

157 Ἀνδρέας Ἰουλιανός: *Βίοι Ἁγίων*, Βενετία, 1685.

BIBL: ΒΗ ΙΙ/2, 424-425 (593). Ἀντωνίου, Μητροπολίτου πρώην Ἡλείας, «Κατάλογος χειρογράφων καὶ ἐντύπων τῆς ἐν Σκιάθῳ Ἱερᾶς Μονῆς Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου», *Θεολογία*, τόμ. 32, τεύχ. Β' (1961), 258. Pierris, 1. ΠΑΠ Ι, 279 (3769) 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΓΒ * ΜΔΑΟ * ΜΜΛΑΟ * ΜΕΡΑΟ * ΣΑΑΑΟ.

158 Βαλδισέρα Ἰουλιανός: *Εὐαγγέλιον*, Βενετία, 1711.

BIBL: ΠΑΠ Ι, 88 (1154). ΠΑΠ ΙΙ, 193 (*510) 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΜΜΛΑΟ.

159 Βαλδισέρα Ἰουλιανός: *Αἱ Θεῖαι καὶ Ἱεραὶ Λειτουργεῖαι*, Βενετία, 1711.

BIBL: ΠΑΠ Ι, 260 (3528). ΠΑΠ ΙΙ, 196 (*518) 📖 ΤΣ: Φώσκολος, «Τὰ Παλαιὰ Ἑλληνικὰ Βιβλία» (εἰκ. 3) 📖 ΣΥΛ: ΜΒΑΟ * ΣΑΑΑΟ.

160 Βαλδισέρα Ἰουλιανός: Μαρίνος Τζάνες Μπουνιαλῆς, *Κατὰ-νυξίς ὠφέλιμος*, Βενετία, 1711.

BIBL: Παπαδόπουλος, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1544-1863)*, 18. ΠΑΠ ΙΙΙ, 88. 📖 ΤΣ: ΠΑΠ ΙΙΙ, 86 📖 ΣΥΛ: ΜΒΑΟ.

156

158

159

161 Δομίνικος Ντεπολώνιος: *Εὐαγγέλιον*, Βενετία, 1599.

Τυπ. Σῆμα: Τὸ τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ Ντεπολώνιου ἢ Ἡτεπολώνιου (Domenico de Poloni) εἶναι ἐνσωματωμένο εἴτε στὶς ξυλογραφίες τῶν σελίδων τίτλου εἴτε στὶς ξυλογραφίες τῶν ἐπίτιτλων καὶ ἀπεικονίζει ἱπτάμενο ἀετὸ ὑπὸ τὸ φῶς λαμπροῦ ἡλίου. Ἡ σύνθεση περιβάλλεται ἀπὸ ἀπλὸ κόσμημα στὸ ὁποῖο εἶναι χαραγμένες οἱ λέξεις: RENOVATA IUVENTUS. Ἐνα παρόμοιο σῆμα, μὲ κεντρικὴ σύνθεση τὸν ἀετὸ, πλαισιωμένο ἀπὸ τὶς ἴδιες λέξεις, χρησιμοποίησαν ὁ Domenico καὶ ὁ Giovanni Battista Guerra (Βενετία, 1560-1600), καθὼς καὶ ὁ Giovanni Maria Scotto (Νάπολη, 1559-1566 καὶ Ρώμη, 1552)· βλ. Zappella II, 132, 134.

161

162

BIBΛ: Ἡλιὸς I, 319 (34). Λαδᾶς - Χατζηδῆμος I, 92 (99). Νικόδημος Παυλόπουλος, Ἄρχιμανδρίτης, *Τὸ Α, Β, Γ τοῦ Καταλόγου τῆς Βιβλιοθήκης τῶν ἐντύπων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Λειμῶνος*, Μυτιλήνη 1976, 32. Stoyanov, 28 (69). Φ. Ἡλιού, «Ἑλληνικὰ Βιβλία στὴ Βουλγαρία», *Ὁ Ἑραμιστὴς* 15 (1978-1979), 321-329. ΠΑΠ I, 85 (1120) ♡. ΤΣ: Ἀδημοσίευτο ♡. ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΒΑΟ * ΜΔΑΟ.

162 Δομίνικος Ντεπολώνιος: *Βιβλίον Φεβρουαρίου μηνός*, Βενετία, 1599.

BIBΛ: ΒΗ I/4, 348-349 (857). ΠΑΠ II, 102 (*311). Layton III, 435 ♡. ΤΣ: Layton III, 434 (εἰκ. 211) ♡. ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΕΒΕ * ΜΑΠΑΟ * ΜΔΑΟ * ΜΚΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

17^{ΟΣ} - 19^{ΟΣ}

ΑΙΩΝΑΣ

ΟΙΚΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΠΙΝΕΛΙ

163 Ἰωάννης Ἀντωνίου Πινέλι: Γαβριήλ Σεβῆρος, *Συνταγματίον*, Βενετία, 1600.

Τυπ. Σῆμα: Τὸ κατεξοχὴν σῆμα τῆς τυπογραφικῆς οἰκογένειας τῶν Πινέλι, ποὺ κοσμοῦσε ὅλες σχεδὸν τὶς ἑλληνικὲς ἐκδόσεις τους, ἔχει κεντρικὸ μοτίβο ἕναν κέδρο ἢ πεῦκο ποὺ περιβάλλεται ἀπὸ ἰδιαίτερα καλοσχεδιασμένη κορνίζα μὲ ἔντονα διακοσμητικὰ στοιχεῖα ἀναγεννησιακοῦ χαρακτήρα. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς κεντρικῆς σύνθεσης, κατὰ περίπτωσιν, ὑπῆρχαν χαραγμένα τὰ ἀρχικά: Α.Ρ.(Π) ἢ Γ.Ρ. ἢ Γ.Α.Ρ. Σὲ ἕνα καὶ μόνον ἑλληνικὸ βιβλίον οἱ Πινέλι χρησιμοποίησαν ὡς τυπογραφικὸ σῆμα μίαν εἰκόνα μὲ περιστέρι ἢ γεράκι καθισμένο σὲ κορμὸ δέντρου, ποὺ κρατᾷ μὲ τὸ ράμφος του κλάδο ἐλαίας. Ἡ ὅλη σύνθεσις περικλείεται σὲ κορνίζα ἀναγεννησιακοῦ χαρακτήρα. Τὸ σῆμα αὐτὸ εἶναι ὅμοιον μὲ αὐτὸ τοῦ Pietro Dusinelli (Zappella II, 360) μὲ διαφορὰ ὅτι τοῦ Πινέλι δὲν πλαισιώνεται ἀπὸ τῆς ῥῆσις: ΚΑΛΗ Η ΕΚ ΤΗΣ ΑΡΕΤΗΣ ΦΙΛΙΑ.

BIBA: Ζαβίρας, 217. Βρετὸς I, 11 (27). Σάθας, 219. Κατραμῆς, *Φιλολογικὰ ἀνάλεκτα Ζακύνθου*, 137. BH I/2, 142-151 (235). Μανιατόπουλος, *Εὐρετήριον*, 9. AEBBE II, 250. Παυλόπουλος, 98. ΠΑΠ I, 395 (5249). Layton III, 431. ΤΣ: AEBBE II, 217 (605). *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας*. Zappella I (360). Layton III, 169 (εἰχ. 144). ΣΥΛ: BBE * ΜΔΑΟ * ΜΚΑΟ * ΜΜΛΑΟ * ΜΣ * ΣΑΑΑΟ.

167

165

164 Ἀντώνιος Πινέλι: *Τριώδιον*, Βενετία, 1600.

BIBΛ: *BH* I/2, 142 (234). *BH* II/1, 35 (22). ΠΑΠ I (5779). ΠΑΠ II, 105 (*320α). Layton III, 431 📖. ΤΣ: Layton III, 139 (εἰκ. 121) 📖. ΣΥΛ: ΜΜΛΑΟ * ΜΦΑΟ.

165 Ἀντώνιος Πινέλι: *Εὐχολόγιον*, Βενετία, 1602.

BIBΛ: *BH* II/3, 82-83 (700). Λαζάρου, *Κατάλογος ἐντύπων βιβλιοθήκης Ὀλυμπιωτίσσης*, 103-104. *Bibliotheca Auerbachiana*, 14 (3). ΠΑΠ I, 163 (2188) 📖. ΤΣ: *Bibliotheca Auerbachiana* (ἐξώφυλλο) 📖. ΣΥΛ: ΣΑΑΑΟ.

166-167 Ἀντώνιος Πινέλι: *Εὐχολόγιον*, Βενετία, 1619/1620.

BIBΛ: *BH* II/1, 143-144 (105). Γεδεών, «Πατριαρχική μέριμνα», 405. *Bibliographie Ionienne* I, 35 (104). ΠΑΠ I, 164 (2191). *Le civiltà del Libro*, 126-127 (31) 📖. ΤΣ: *BH* II/1, 144. Ἡλιοῦ I, 75. *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας*. Πολέμη, 42 (35). Vlassi-Sponza, 83. Layton III, 431 (εἰκ. 210). *Le civiltà del Libro*, 127 📖. ΣΥΛ: ΓΒ.

171

164

170

168 Ἀντώνιος Πινέλι: Νικηφόρος Πασχαλεύς, *Ἐγχειρίδιον μεθοδικόν*, Βενετία, 1622.

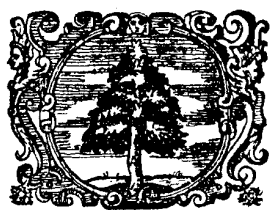
BIBΛ: *BH* II/1, 156-158 (113). *Bibliographie Ionienne* I, 35 (107). *Bibliotheca Auerbachiana*, 19 (7). Λαδάς - Χατζηδῆμος I, 116. ΠΑΠ I, 348 (4674) 📖. ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖. ΣΥΛ: ΓΒ.

169 Ἀντώνιος Πινέλι: Στυλιανὸς Ρίκης, *Ἀκολουθία τοῦ Ὁσίου Στυλιανοῦ*, Βενετία, 1626.

BIBΛ: *BH* II/1, 203 (149). *Bibliographie Ionienne* I, 38 (118). Petit, 268. ΠΑΠ I, 385 (5126) 📖. ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖. ΣΥΛ: ΒΚΣ.

170 Ἀντώνιος Πινέλι: Μπεργαδῆς, *Ἀπόκοπος*, Βενετία, 1627.

BIBΛ: *BH* II/1, 252-253 (172). ΠΑΠ I, 78 (1038) 📖. ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖. ΣΥΛ: ΑΒΒ * ΕΒΕ.

168

169

173

176

166

174

171-172 Ἰωάννης Πέτρου Πινέλι: Ὁρολόγιον, Βενετία, 1635.

BIBΛ: BH II/1, 326-327 (237). *Bibliographie Ioniennne* I, 44 (142). ΠΑΠ I, 209 (2822) 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΒΚΣ.

173 Ἰωάννης Πέτρου Πινέλι: Σύνταγμα Ἀκολουθιῶν, Βενετία, 1636.

BIBΛ: BH II/1, 338 (250). *Bibliographie Ioniennne* I, 45 (144). ΠΑΠ I, 413 (5505) 📖 ΤΣ: Ἡλιοῦ I, 78 (32)*. Λαδᾶς - Χατζηδημος I, 106 📖 ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΓΒ * ΜΓΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

174 Ἰωάννης Πέτρου Πινέλι: Τυπικόν, Βενετία, 1643.

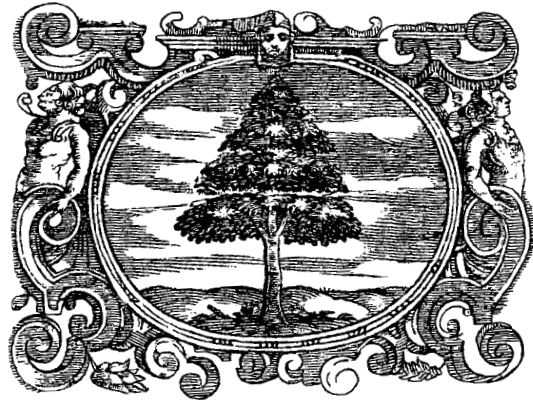
BIBΛ: Σάθας, 408. BH II/1, 445-446 (333). *Bibliographie Ioniennne* I, 50-51 (166). Γεδεών, «Σημειώσεις ἐκ σεισοπλήκτων βιβλίων», Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, 32 (1912), 298. ΠΑΠ I, 440 (5867) 📖 ΤΣ: Πολέμη, 40 (29) 📖 ΣΥΛ: ΒΒΕ * ΓΒ * ΜΙΑΟ * ΜΜΛΑΟ * ΜΕΑΟ * ΒΜΔ.

175 Ἰωάννης Πέτρου Πινέλι: Κωνσταντῖνος Λάσκαρης, Γραμματική, Βενετία, 1645.

BIBΛ: BH II/2, 23-24 (378). ΠΑΠ I, 254 (3446) 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΕΒΕ * ΜΚΛΑΟ.

176 Ἰωάννης Πέτρου Πινέλι: Εὐχολόγιον, Βενετία, 1662.

BIBΛ: Γεδεών, «Πατριαρχικὴ μέριμνα», 413. Ἡλιοῦ I, 320 (70). Λαδᾶς - Χατζηδημος I, 152 (214). ΠΑΠ I, 164 (2198) 📖 ΤΣ: Ἡλιοῦ I, 130*. Πολέμη, 42 (36)* 📖 ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΓΒ * ΜΧΑΟ.

175

ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ
Ἄρρη μετατυπωθὲν, καὶ
διωρθωθὲν παρὰ
Θεοφιλῆ του Ἱερομονάχου
τοῦ Ἰζαφουρνάρου
παχαλίων ἐτῶν κή. καὶ Συ-
τάγματιου τινός περὶ ἁγ-
ῶν τοῦ ἔλου ἐνιαυτοῦ εἰς
κοινῶ γλῶσσην μετενεχθέν
τος παρὰ τοῦ λογιῆτα του ἐν
Ἱερομονάχοις κυρίου νικηφόρου
τῆ παχαλίου.
CON PRIVILEGIO.
Ἐνετιήσιν παρ' Ἰωάν. πέτρου τῶ
Πινέλλω πρὸ α. χ. λ. ε.

172

177 William Stansby: Θεόφιλος Κορουδαλεύς: Ἐκθεσις περὶ Ρητορικῆς, Λονδίνο, 1625.

Τυπ. Σῆμα: Τρία διαφορετικὰ σήματα κοσμοῦν τὶς ἐκδόσεις ποὺ ἀποδίδονται στὸν Νικόδημο Μεταξᾶ. Τὸ πρῶτο εἶναι τοῦ τυπογράφου William Stansby καὶ ἀπεικονίζει νέο ποὺ κρατᾶ στὸ ἀριστερό του χέρι δέμα μὲ βιβλία, ἐνῶ τὸ δεξιὸ του ἀποτελεῖ ὀρμητήριο κυνηγετικοῦ γερακιοῦ. Ὁ νέος ἀτενίζει μορφὴ ποὺ διακρίνεται μέσα ἀπὸ τὰ σύννεφα. Ἡ σύνθεση περιβάλλεται ἀπὸ διακοσμητικὴ κορνίζα, στὴν ὁποία ἐγγράφεται ἡ ρήση MOLLIA CYM DURIS. Τὸ δεύτερο σῆμα εἶναι τοῦ August Matthews καὶ ἔχει ὡς κεντρικὸ μοτίβο τὸ οἰκόσημο τῆς βασιλικῆς οἰκογένειας τῆς Ἀγγλίας, τὸ ὁποῖο περιβάλλεται ἀπὸ τὴ ρήση: HONI SOIT QVI MAL Y PENSE. Τέλος, τὸ τρίτο, τοῦ William Jones, ἀπεικονίζει ἄγκυρα στὴν ὁποία περιελίσσεται κλάδος ἐλαίας ἢ δάφνης καὶ ἐκατέρωθεν ἀναγράφεται ἡ φράση FLOREAT IN AETERNUM.

BIBΛ: Ζαβίρας, 314. Βρετὸς II, 31 (49). Σάθας, 253. Κατραμῆς, *Φιλολογικὰ ἀνάλεκτα Ζακύνθου*, 126-127. BH II/1, 194-200 (144). *Bibliographie Ioniennne* I, 38 (117). Μοσχονᾶς, *Κατάλογοι τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης*, Β', 44. Layton, «Nikodemos Metaxas», 154. ΠΑΠ I, 237 (3203). Augliera, 239 📖. ΤΣ: McKerrow, 149 (393). Augliera, 248 📖. ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΜΜΛΑΟ.

178 Νικόδημος Μεταξᾶς – John Haviland: Κύριλλος Λούκαρης, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Σύντομος πραγματεία κατὰ Ἰουδαίων [Κωνσταντινούπολη - Κεφαλονιά;], 1627.

BIBΛ: Βρετὸς I, 18 (50). Π. Λάμπρου, «Ἱστορικὴ πραγματεία περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ προόδου τῆς τυπογραφίας ἐν Ἑλλάδι μέχρι τοῦ ἔτους 1821», *Χρυσάλλης* 3 (1865), 362. BH II/1, 234-237 (166). *Bibliographie Ioniennne* I, 40-41 (127). Layton, *The Harvard College Library*, 29-30. ΠΑΠ I, 268-269 (3643) 📖. ΤΣ: Layton, «Nikodemos Metaxas» (εἰκ. 1) καὶ τῆς ἰδίας, *The Harvard College Library*, 30. *Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον* (εἰκ. 232). Augliera, 251. *Θησαυροὶ τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης*, 140 📖. ΣΥΛ: ΕΒΕ * ΙΒΣΛ * ΜΜΛΑΟ.

179 Νικόδημος Μεταξᾶς – William Jones: Γρηγόριος Παλαμᾶς, Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, Λόγοι ἀποδεικτικοί [Λονδίνο, 1627].

BIBΛ: Βρετὸς I, 10 (20). Δημητρακόπουλος, *Ὁρθόδοξος Ἑλλάς*, 81. BH II/1, 237-240 (167). *Bibliographie Ioniennne* I, 40 (126). Layton I, 108-109 (47). ΠΑΠ I, 341-342 (4577) 📖. ΤΣ: McKerrow, 158 (423). Layton, «Nikodemos Metaxas» (εἰκ. 9). *Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον* (εἰκ. 228). Augliera, 241. *Πεντακόσια Χρόνια Ἐντυπῆς Παράδοσης*, 65 (35) 📖. ΣΥΛ: ΒΒΕ * ΒΚΣ * ΓΒ * ΕΒΕ * ΜΚΛΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

177

178

179

SACRA CONGREGATIO DE PROPAGANDA FIDE

180 Sacra Congregatio de Propaganda Fide: Πέτρος Ἀρκούδιος, *Ἐρμηνεῖα τῶν πέντε κεφαλαίων*, Ρώμη, 1628.

Τυπ. Σῆμα: Τὸ ἔμβλημα ποὺ κοσμεῖ τὶς ἐκδόσεις τῆς «Προπαγάνδας» προβάλλει τὸν προσηλυτιστικὸ χαρακτήρα της: ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς διδάσκων, κρατώντας ἐνίοτε λάβαρο καὶ κηρύσσοντας ἐνώπιον πιστῶν. Τῇ σύνθεσιν περιβάλλει ἡ ρῆσις EVNTES IN UNIVERSUM MUNDUM PRAEDICA TE EVANG OMNI CREAT. Στὴν ἔκδοσιν τοῦ *Convincium* τὸ τυπογραφικὸ σῆμα ἀπεικονίζει λύρα μὲ φόντο σφίγγα (ἀρ. 182).

BIBL: Ζαβίρας, 355. Βρετὸς I, 20 (57). BH II/1, 259-260 (181). Μοσχονᾶς, *Κατάλογοι τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης*, Β', 241, 308, 313. ΠΑΠ I, 196 (2635) 📖. ΤΣ: BH II/1, 265. *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας* 📖. ΣΥΛ: BBE * BKΣ * ΓΒ.

181 Sacra Congregatio de Propaganda Fide: Πέτρος Ἀρκούδιος, *Περὶ τοῦ Καθαρηρίου Πυρός*, Ρώμη, 1637.

BIBL: Ζαβίρας, 145. Βρετὸς I, 23 (72). Σάθας, 264. Δημητρακόπουλος, *Ὁρθόδοξος Ἑλλάς*, 75. BH II/1, 342-346 (254). *Bibliographie Ionienne* I, 45-46 (148). Μοσχονᾶς, *Κατάλογοι τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης*, Β', 248. ΠΑΠ I, 66-67 (896) 📖. ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖. ΣΥΛ: BKΣ * ΓΒ.

183

184

185

180

181

182 Sacra Congregatio de Propaganda Fide: Μεθόδιος ὁ Ὀλύμπου, *Convivium decem Virginum*, Ρώμη, 1656.

BIBL: Ζαβίρας, 149. Βρετὸς I, 176 (32). Σάθας, 270. BH II/2, 90 (419). J. Carmela, *Bibliografia di Leone Allaci (1588-1669)*, Παλέρμο 1962, 32-33. ΠΑΠ I, 316-317 (4278) 📖. ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖. ΣΥΛ: ΓΒ * ΒΦΗΛ.

183 Sacra Congregatio de Propaganda Fide: Λέων Ἀλλάτιος, *Vindiciae Synodi Ephesinae*, Ρώμη, 1661.

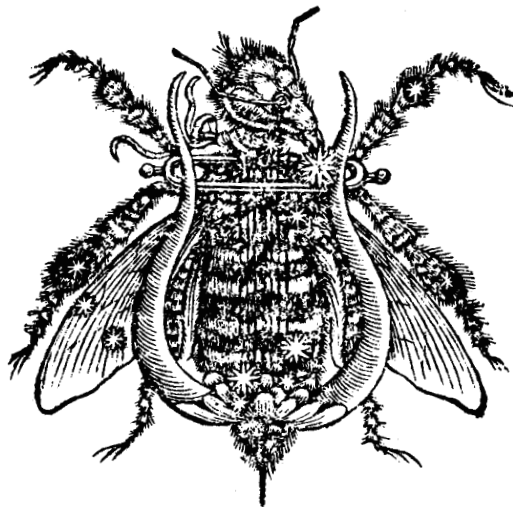
BIBL: Ζαβίρας, 157. Βρετὸς I, 176 (35). Σάθας, 272. BH II/2, 135 (441). Carmela, *Bibliografia*, 37. ΠΑΠ I, 25 (283) 📖. ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖. ΣΥΛ: ΒΑΚΧ * ΒΚΣ * ΓΒ.

184 Sacra Congregatio de Propaganda Fide: Νεόφυτος Ροδινός, Ἔκθεσις πνευματικῆς, Ρώμη, 1671.

BIBL: Βρετὸς I, 27 (79). BH II/2, 266 (500). Ν. Βέης, *Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων*, 1967, 279. ΠΑΠ I, 387 (5145) 📖. ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖. ΣΥΛ: ΒΚΣ.

185 *Typis Sacrae Congregationis de Propaganda Fide: Alphabetum Graecum*, Ρώμη, 1771.

BIBL: Layton I, 105 (37). ΠΑΠ I, 26 (302), 100 (σημ. 1) 📖. ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖. ΣΥΛ: ΒΚΣ.

182

ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΙΚΤΩΡ ΣΑΒΙΟΣ
ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ ΜΕΣΣΕΡΙΝΗΣ

186 Ἰωάννης Βίκτωρ Σάβιος: Βιβλίον καλούμενον Θηκαράς, Βενετία, 1642.

Τυπ. Σῆμα: Τὸ τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ Ἰωάννη Βίκτωρα Σάβιου κοσμεῖ μία μόνο ἑλληνικὴ ἔκδοση: Θηκαράς (1643) καὶ ἀπεικονίζει δύο λέοντες ἀνορθωμένους ἐκατέρωθεν ἀνθισμένου θάμνου. Ἡ σύνθεση περιβάλλεται ἀπὸ ἀναγεννησιακὴ κορνίζα. Τὸ τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ Μεσσερίνη, ποὺ ἀπαντᾷ μοναδική φορὰ στὴν Ἐκλογή, ἀντιπροσωπεύει τὴν τυπογραφικὴ ἐργασία του στὴν ἔκδοση αὐτὴ γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Ἰωάννη Σάβιου καὶ ἔχει ὡς κεντρικὸ μοτίβο μία ἄμπελο τὴν ὁποία περιβάλλει κορνίζα, στὸ πλαίσιο τῆς ὁποίας εἶναι χαραγμένη ἡ ρήση: EGO TE PLANTAVI VINEA MEA ELECTA.

BIBL: Βρετὸς I, 40 (114). Σάθας, 314. Κατραμῆς, Φιλολογικὰ ἀνάλεκτα Ζαχύνθου, 221-222. BH II/1, 447-449 (336). ΠΑΠ I, 250 (3392) 🍷 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 🍷 ΣΥΛ: BBE * EBE * MKΛAO * MMΛAO.

187 Φραγκίσκος Μεσσερίνης: Ἀγάπιος Λάνδος, Ἐκλογή, Βενετία, 1643.

BIBL: BH II/5, 58-59 (76). ΠΑΠ I, 243 (3275) 🍷 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 🍷 ΣΥΛ: EBF.

186

187

ΟΡΣΙΝΟ ΑΛΒΡΙΤΖΙ

188 Όρσινο Άλβρίτζι: Άπόστολος, Βενετία, 1663.

Τυπ. Σήμα: Τò τυπογραφικò σήμα τοῦ Άλβρίτζι ἀπεικονίζει πύργο στὶς ἐπάλλξεις τοῦ ὁποίου εἶναι σχεδιασμένος λέοντας ποὺ μὲ τὸ δεξιὸ πόδι του στηρίζει ρόδακα. Τὴν ὅλη σύνθεση περιβάλλει διακοσμητικὸ πλαίσιο. Τὸ σήμα αὐτὸ κοσμεῖ μόνο τὶς θρησκευτικοῦ καὶ λειτουργικοῦ περιεχομένου ἐκδόσεις του, ἐνῶ γιὰ τὶς λαϊκὲς φυλλάδες ἐπέλεξε διάφορες χαλκογραφίες μὲ καθαρὰ διακοσμητικὸ χαρακτήρα (ἀρ. 192). Πανομοιότυπο σχεδιαστικὰ τυπογραφικὸ σήμα χρησιμοποιήθηκε καὶ ἀπὸ τὸν Άντώνιο Βόρτολι (ἀρ. 325).

BIBΛ: Ἡλιὸς I, 101 (54). Λαδᾶς - Χατζηδημὸς I, 153 (216). ΠΑΠ I, 40 (503) 📖 ΤΣ: Ἐδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΓΒ.

189 Όρσινο Άλβρίτζι: Δαμασκηνὸς ὁ Στουδίτης, Θησαυρὸς, Βενετία, 1664.

BIBΛ: ΠΑΠ I, 138 (1859). ΠΑΠ II, 145 (*421) 📖 ΤΣ: Ἐδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΜΒΑΟ.

190 Όρσινο Άλβρίτζι: Βιβλίον Ἀπριλίου μηνός, Βενετία, 1664.

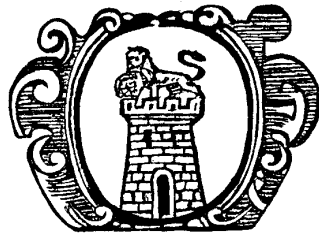
BIBΛ: Σάθας, 338 (σημ. 1). ΒΗ II/2, 187-188 (458). ΠΑΠ I, 294 (3952) 📖 ΤΣ: Ἐδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΒΒΕ * ΕΒΕ * ΜΜΛΑΟ.

191 Όρσινο Άλβρίτζι: Ὁρολόγιον, Βενετία, 1670.

BIBΛ: ΒΗ II/2, 261-262 (491). *Bibliographie Ioniennne* I, 60 (201). ΠΑΠ I, 210 (2831) 📖 ΤΣ: Βελουδῆς [393]. *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας* 📖 ΣΥΛ: Βιβλιοθήκη τοῦ Ἄρσενάλ, Παρίσι.

192 Όρσινο Άλβρίτζι: Μπεργαδῆς, Ἀπόκοπος, Βενετία, 1677.

BIBΛ: ΒΗ II/2, 217 (475). ΠΑΠ I, 78 (1040). Layton, *The Harvard College Library*, 49 (22). 📖 ΤΣ: *Πεντακόσια Χρόνια Ἐντυπῆς Παράδοσης*, 41 (21) 📖 ΣΥΛ: ΒΚΣ.

188

189

190

191

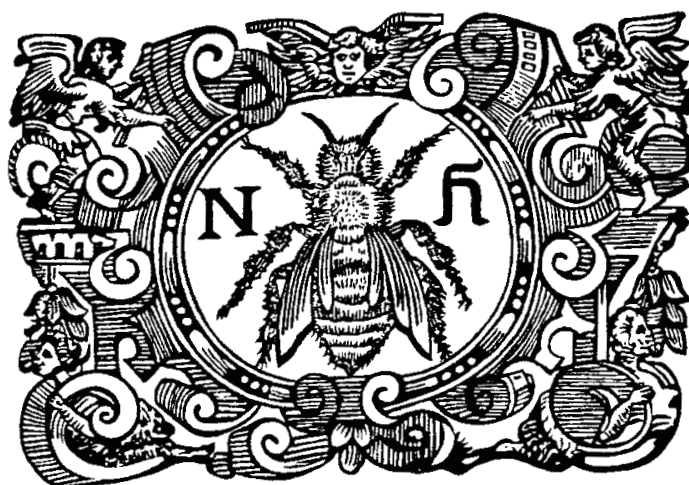
192

193 Νικόλαος Γλυκός: Ὁρολόγιον, Βενετία, 1670.

Τυπ. Σήμα: Ὁ Νικόλαος Γλυκός επέλεξε ἓνα ἐκδοτικό-τυπογραφικὸ σήμα τὸ ὁποῖο χρησιμοποίησαν καὶ οἱ διάδοχοί του ὡς τὸ 1854. Πρόκειται γιὰ τὴ μέλισσα, παραγωγικὴ καὶ μὲ ἥδιστο προϊόν, ποὺ παραπέμπει ἀλληγορικὰ στὸ ὄνομά του: «Γλυκός». Τὸ σήμα σὲ ὅλες τὶς παραλλαγές του συνοδεύεται πάντοτε ἀπὸ τὰ ἀρχικὰ Ν καὶ Γ, χαραγμένα ἐνθεν καὶ ἐνθεν τοῦ σώματος τῆς μέλισσας. Ὅλοι μάλιστα οἱ συνεχιστὲς τοῦ τυπογραφικοῦ ἔργου τοῦ ἱδρυτῆ τοῦ οἴκου διατήρησαν ἀπὸ σεβασμὸ τὰ ἀρχικὰ του στὴν τυπογραφικὴ σύνθεση, χωρὶς νὰ τὰ ἀντικαταστήσουν μὲ αὐτὰ τοῦ ἐκάστοτε ἐπικεφαλῆς τοῦ τυπογραφείου. Τὸ σήμα πρωτοεμφανίζεται στὸ Ὁρολόγιον τοῦ 1670 καὶ συνυπάρχει μὲ τὸ σήμα τοῦ Ὁρσίνου Ἀλβρίτζι (ἀρ. 193). Δύο ἀπὸ τὰ πλέον μεγαλόσχημα τυπογραφικὰ του σήματα περιβάλλονται ἀπὸ πλούσια διακόσμηση μὲ ἵπποτικά ἐμβλήματα, ποὺ στέφονται ἀπὸ λέοντες καὶ συμπληρώνονται ἀπὸ τὴ ρήση (Κριτές, Σαμφών, κεφ. ΙΔ'), ἐξ' ἰχυροῦ ἐξῆλθε Γλυκύ (ἀρ. 197, 201).

BIBΛ: ΒΗ ΙΙ/2, 261-262 (491). *Bibliographie Ionienne* I, 60 (201). Μέρτζιος, «Κατάλογος τῶν ἐν Ἐνετίῃσι παρὰ τῷ Νικολάῳ Γλυκεῖ ἐκτυπωθέντων καὶ ἐκδοθέντων βιβλίων ἀπὸ τοῦ 1670-1830», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικά* 10 (1935), 53-157. Ἡλιοῦ Ι, 80. ΠΑΠ Ι, 210 (2831). Βελουδῆς, 188 (1) ♡ ΤΣ: Βελουδῆς [393] ♡ ΣΥΛ: Βιβλιοθήκη τοῦ Ἀρσενάλ, Παρίσι.

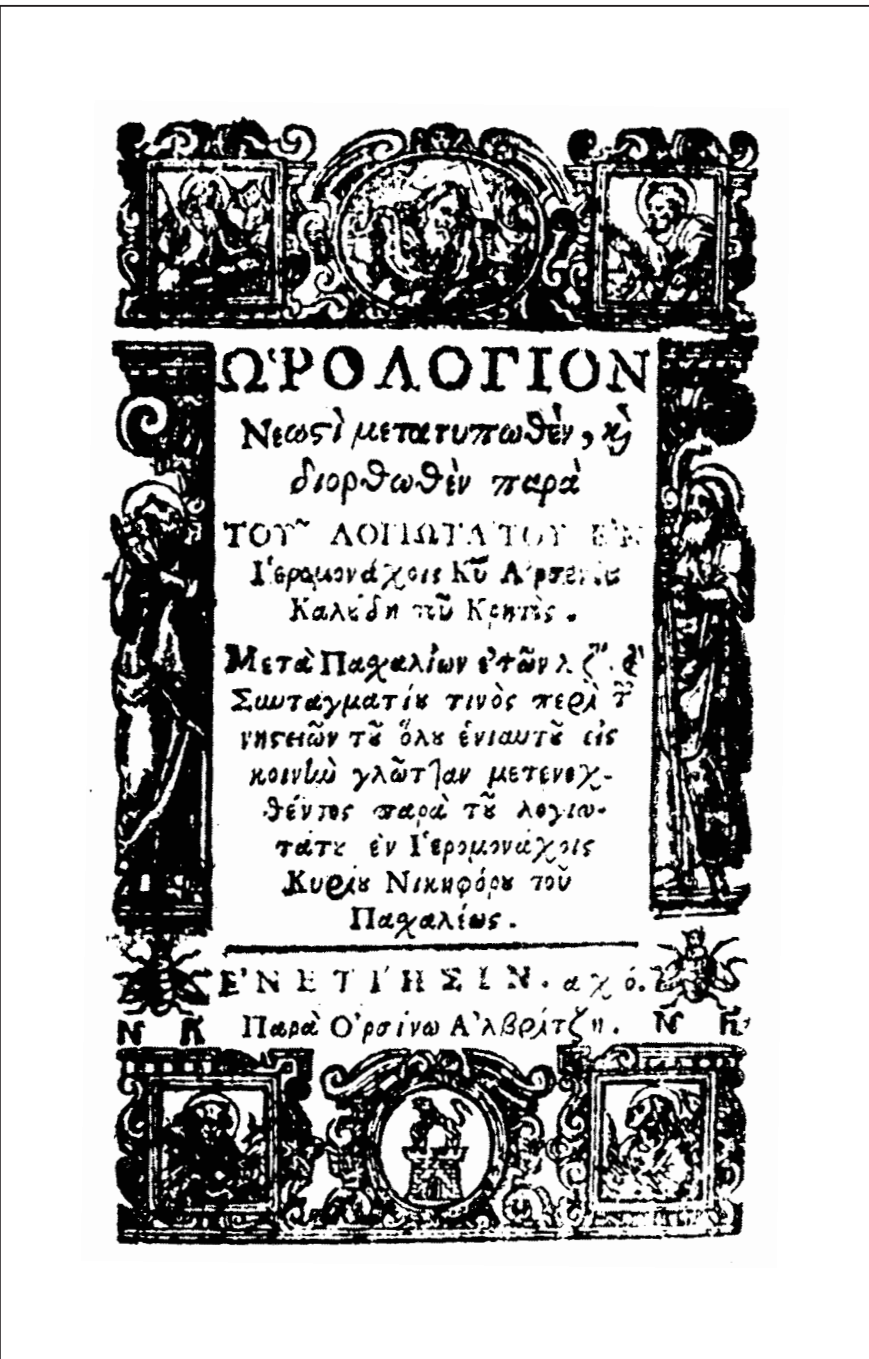
194

195

194 Νικόλαος Γλυκός: Ἀγάπιος Λάνδος, Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία, Βενετία, 1671.

BIBΛ: ΒΗ ΙΙ/5, 96 (141). ΠΑΠ Ι, 244-245 (3307). Βελουδῆς, 189 (2). ΠΑΠ ΙΙΙ, 59 ♡ ΤΣ: Ἡλιοῦ Ι, 110*. *Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον* (εἰκ. 118, ια' 1679). *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας* ♡ ΣΥΛ: ΙΒΣΛ * ΜΔΧΑΟ * ΜΣΠΑΟ.

195 Νικόλαος Γλυκός: Κωνσταντίνος Λάσκαρης, Ἐπιτομὴ τῶν ὀκτῶ τοῦ λόγου μερῶν, Βενετία, 1673.

BIBL: Ἡλιοῦ I, 320 (75). Λαδᾶς - Χατζηδῆμος I, 167 (240). ΠΑΠ I, 255 (3448) 🍷. ΤΣ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος I, 166. Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον (εἰκ. 118, ζ' 1776). Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας. Βελουδῆς [396], 1677 🍷. ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΓΒ.

196-197 Νικόλαος Γλυκός: Νικόλαος Βούλγαρης, Κατήχησις Ἱερὰ, Βενετία, 1681.

BIBL: Βρετὸς I, 37-38 (110). Σάθας, 342. ΒΗ II/2, 366-380 (558). Μοσχονᾶς, Κατάλογοι τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης, Β', 235-236. Δαπέρογολας, Ἐκθεσις ἑπτανησιακοῦ βιβλίου καὶ ἐντύπου, 8. ΠΑΠ I, 106 (1438). Βελουδῆς, 193 (58). ΠΑΠ III, 65 🍷. ΤΣ: Ἡλιοῦ I, 127*. Bibliotheca Auerbachiana, 42 (ἀρ. 20). Λαδᾶς - Χατζηδῆμος I, 229*. Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον (εἰκ. 118, δ' 1681). Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας 🍷. ΣΥΛ: ΓΒ * ΕΒΕ * ΚΒΑ * ΜΒΑΟ * ΜΙΑΟ * ΜΚΛΑΟ.

199

198

198 Νικόλαος Γλυκός: Ψαλτήριον τοῦ Δαβίδ, Βενετία, 1681.

BIBL: ΒΗ II/2, 365 (556). ΠΑΠ I, 95 (1262). Βελουδῆς, 193 (63) 🍷. ΤΣ: ΒΗ II/2, 365. Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας 🍷. ΣΥΛ: ΒΘΑ.

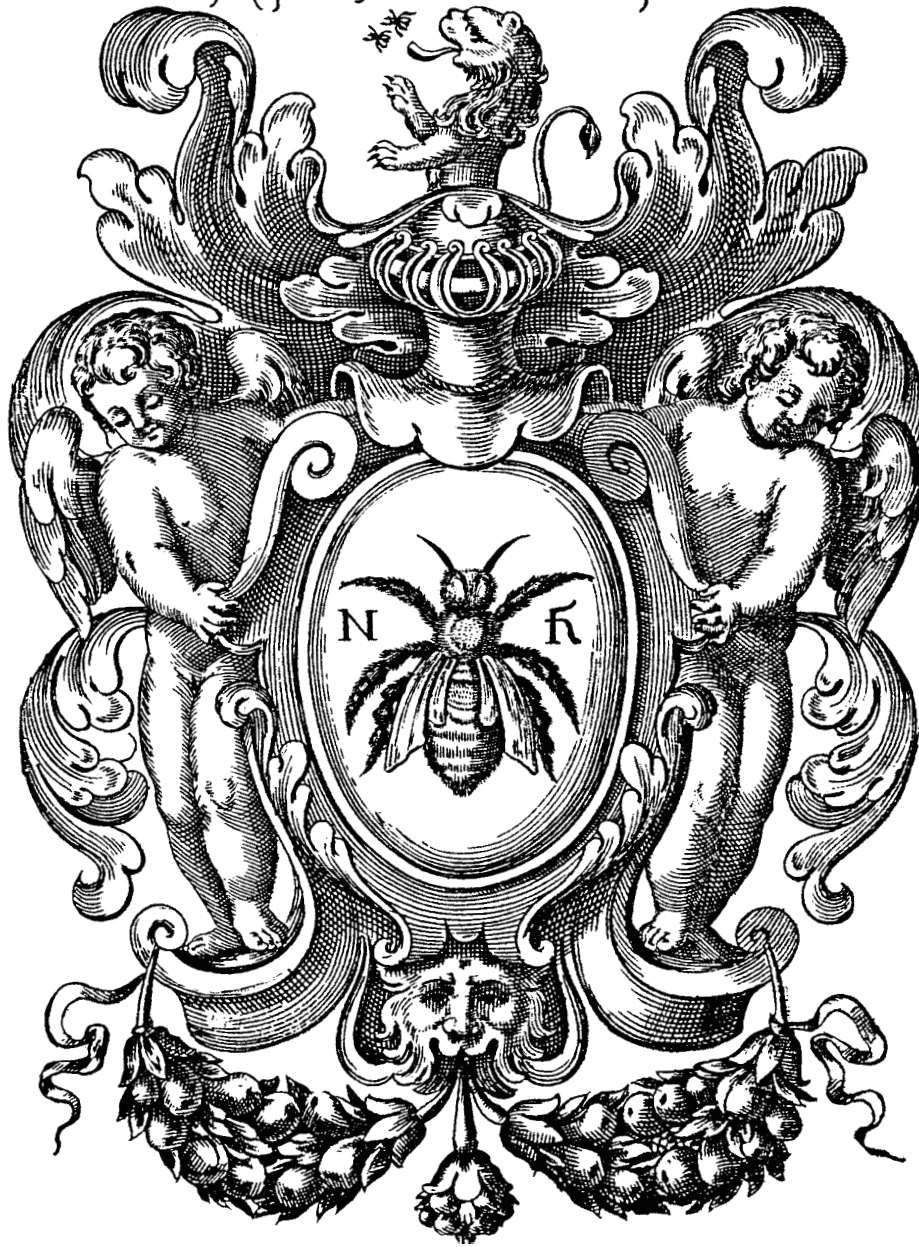
199 Νικόλαος Γλυκός: Τριώδιον, Βενετία, 1683.

BIBL: ΒΗ II/2, 418 (582). Γεδεών, Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες, 130. ΠΑΠ I, 435 (5791). Βελουδῆς, 194 (74). ΠΑΠ III, 69 🍷. ΤΣ: Βελουδῆς [398] 🍷. ΣΥΛ: ΕΒΕ.

200 Νικόλαος Γλυκός: Μάξιμος Μαργούνιος, Βίοι Ἁγίων, Βενετία, 1685.

BIBL: Βρετὸς I, 14 (σημ. 34). ΒΗ II/2, 424 (592). Petit, XXVII. ΠΑΠ I, 279 (3770). Βελουδῆς, 135 (87) 🍷. ΤΣ: *Le civiltà del Libro*, 128 (34)* 🍷. ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΜΜΛΑΟ * ΜΣΠΑΟ * ΜΧΑΟ.

Ἐξ ἰχυροῦ ἐξῆλθε Γλυκύ Κριτῶν ἰδ'.

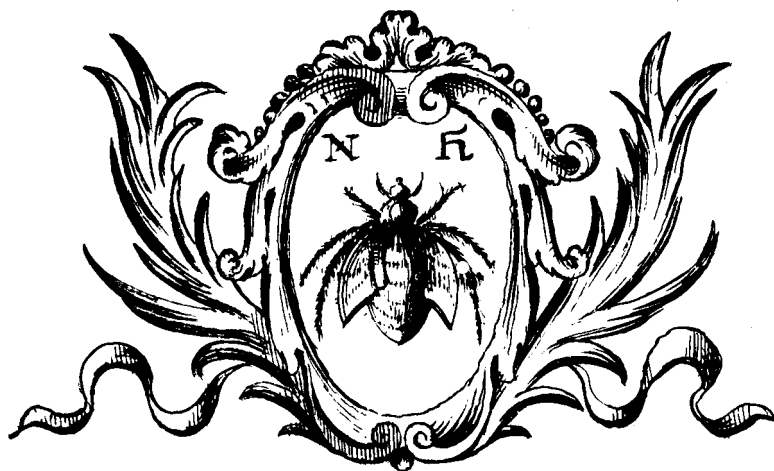
197

201 Νικόλαος Γλυκός: Ἡ Θεία Γραφή, Βενετία, 1687.

BIBΛ: ΒΗ ΙΙ/2, 439-443 (610). ΠΑΠ Ι, 82-83 (1087). Θησαυροὶ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, 122, 124 (116). Βελουδῆς, 196 (93). ΠΑΠ ΙΙΙ, 73 ΤΣ: Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας. Θησαυροὶ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης 125 (116) ΣΥΛ: ΒΒΕ * ΒΚΣ * ΒΠΘ * ΕΒΕ * ΜΒΑΟ * ΜΚΑΟ * ΜΚΛΑΟ * ΜΜΛΑΟ * ΜΕΡΑΟ * ΜΣΠΑΟ * ΜΧΑΟ.

202 Νικόλαος Γλυκός: Ἀπόστολος, Βενετία, 1687.

BIBΛ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος Ι, 207 (292). ΠΑΠ Ι, 40 (507). Βελουδῆς, 195 (92). ΠΑΠ ΙΙΙ, 72 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΜΜΛΑΟ.

204

203 Νικόλαος Γλυκός: Ὀκτώηχος, Βενετία, 1712.

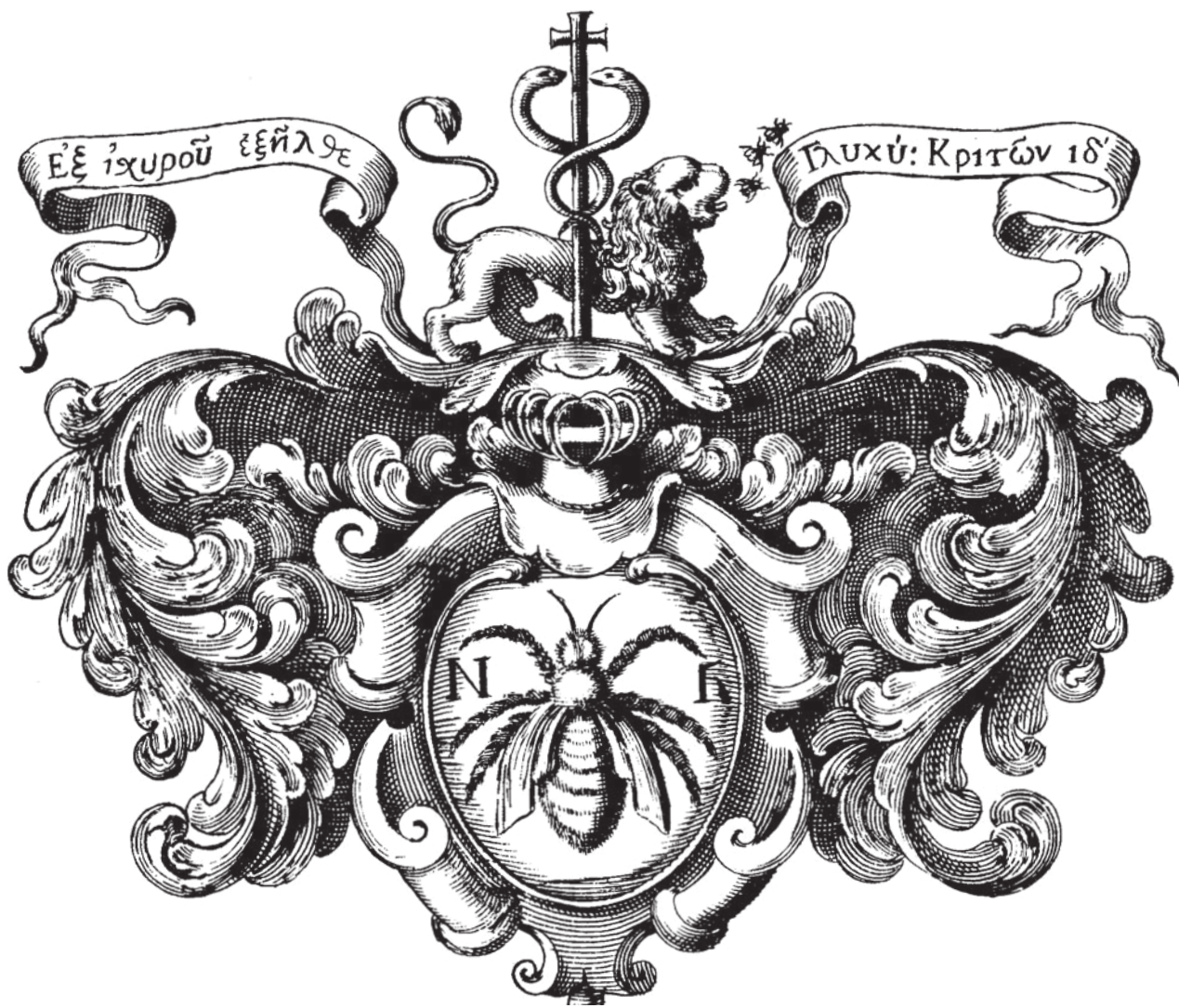
BIBΛ: ΒΗ ΙΙΙ/1, 104 (80*). ΠΑΠ Ι, 335 (4498). Βελουδῆς, 199 (131). ΠΑΠ ΙΙΙ, 89 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο ΣΥΛ: ΓΒ.

204 Νικόλαος Γλυκός: Εὐχολόγιον, Βενετία [1729-1758].

BIBΛ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος ΙΙ/1, 24-26 (19). ΠΑΠ Ι, 165 (2215). ΠΑΠ ΙΙΙ, 97 ΤΣ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος ΙΙ/1, 25 (εἰκ. 6). Πολέμη, 45 (39) ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΜΠΑΟ.

205 Νικόλαος Γλυκός: Θεόφιλος Κορουδαλεύς, Ὑπόμνημα εἰς τὴν Λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, Βενετία, 1729.

BIBΛ: Ζαβίρας, 314. Βρετὸς ΙΙ, 46 (88). Σάθας, 254. ΠΑΠ Ι, 237 (3201). Βελουδῆς, 201-202 (158). Πεντακόσια Χρόνια Ἐντυπῆς Παράδοσης, 44-46 (28). ΠΑΠ ΙΙΙ, 98 ΤΣ: Ἡλιοῦ Ι, 242*. Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον (εἰκ. 118, ἰβ 1729). Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας. Βελουδῆς [396], 1729 ΣΥΛ: ΒΒΕ * ΒΚΣ * ΓΒ * ΕΒΕ * ΜΒΑΟ * ΜΜΛΑΟ * ΣΑΑΑΟ.

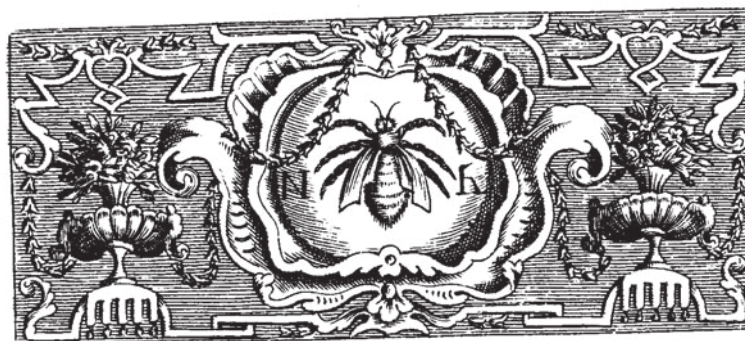
201

206 Νικόλαος Γλυκός: Ἐμμανουὴλ Ρωμανίτης, Ὁ Μετανοῶν δι- δασκόμενος, Βενετία, 1742.

BIBA: Βρετὸς I, 69 (187). Κατάλογος βιβλίων τοῦ καταστήματος X. Νικολαΐδου Φιλαδελφῆως, Ἀθήνα 1856, 64. Σάθας, 600. ΒΗ III/1, 296-298 (292). Stoyanov, 46 (266). ΠΑΠ I, 316 (4271). Βελουδῆς, 204 (187). ΠΑΠ III, 106 🍷. ΤΣ: Ἡλιού I, 241*. Λαδᾶς - Χατζηδηῖμος II/1, 49 (εἰκ. 11)*. Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον (εἰκ. 118, ε' 1774). Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας 🍷. ΣΥΛ: ΒΑΑ * ΒΒΕ * ΒΚΣ * ΕΒΕ * ΜΑΜΧ.

207 Νικόλαος Γλυκός: Ὁρολόγιον Μέγα, Βενετία, 1767.

BIBA: ΒΗ III/2, 69 (669). ΠΑΠ I, 211 (2857). 🍷. ΤΣ: Ἀδημοσίευτο. 🍷. ΣΥΛ: ΜΙΑΟ * ΣΚΠΡΑΟ.

205

208 Νικόλαος Γλυκός: Αἱ Θεῖαι Λειτουργίαι, Βενετία, 1773.

BIBA: ΒΗ III/2, 165 (778*). Μοσχονᾶς, Κατάλογοι τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης, Β', 246. Stoyanov, 55 (379). ΠΑΠ I, 261 (3547). Βελουδῆς, 215 (329). ΠΑΠ III, 157 🍷. ΤΣ: ΠΑΠ III, 157* 🍷. ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΑΠΑΟ * ΜΙΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

209 Νικόλαος Γλυκός: Ἱερεμίας Σιναΐτης, Ἡ Νέα Κλίμακα, Βενε- τία, 1774.

BIBA: Σάθας, 606. ΒΗ III/2, 195 (809*). Μοσχονᾶς, Κατάλογοι τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης, Β', 256. ΠΑΠ I, 215 (2909). Βελουδῆς, 216 (342). ΠΑΠ III, 160 🍷. ΤΣ: Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον (εἰκ. 118, θ' 1687). Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας 🍷. ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΜΒΑΟ * ΜΜΛΑΟ * ΣΑΑΑΟ.

210 Νικόλαος Γλυκός: Βιβλίον Μαΐου μηνός, Βενετία, 1774.

BIBA: Μοσχονᾶς, Κατάλογοι τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης, Β', 164. Ἡλιού I, 325 (222a). ΠΑΠ I, 295 (3995). Βελουδῆς, 216 (344). ΠΑΠ II, 283 (*730). ΠΑΠ III, 160 🍷. ΤΣ: Λαδᾶς - Χατζηδηῖμος II/1, 152 (εἰκ. 54). 🍷. ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΒΜΔ * ΕΒΕ * ΜΒΑΟ * ΜΚΛΑΟ * ΜΣΠΑΟ.

211 Νικόλαος Γλυκός: Εὐχολόγιον, Βενετία, 1776.

BIBA: ΒΗ III/2, 223-224 (855*). ΠΑΠ I, 166 (2233). Βελουδῆς, 217 (364). ΠΑΠ III, 164 🍷. ΤΣ: Ἡλιού, 19ος, 91 🍷. ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΓΑΟ * ΜΔΑΟ * ΜΚΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

209

214

206

202

217

196

200

203

208

212 Νικόλαος Γλυκός: Ὁρολόγιον, Βενετία, 1777.

BIBΛ: ΠΑΠ ΙΙ, 292 (*751). Βελουδῆς, 219 (388). ΠΑΠ ΙΙΙ, 169 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΑΠΑΟ * ΜΖΑΟ * ΜΚΑΟ.

213 Νικόλαος Γλυκός: Ψαλτήριον, Βενετία, 1780.

BIBΛ: Βρετὸς Ι, 102 (289). ΒΗ ΙΙΙ/2, 352-353 (1026). ΠΑΠ Ι, 97 (1304). Βελουδῆς, 224 (459). ΠΑΠ ΙΙΙ, 184 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΜΙΑΟ * ΜΚΑΟ * ΜΜΛΑΟ * ΜΞΑΟ * ΜΣΠΑΟ.

214-215 Νικόλαος Γλυκός – Σφραγὶς τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου: Ἀγάπιος Λάνδος, Βιβλίον καλούμενον Νέος Παράδεισος, Βενετία, 1780.

BIBΛ: Petit, XVIII. ΒΗ ΙΙΙ/2, 339 (1017*). ΠΑΠ Ι, 249 (3373). Βελουδῆς, 223 (453). ΠΑΠ ΙΙΙ, 183 ΤΣ: Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον (εἰκ. 118, γ' 1780). Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας. Ἡλιού, 19ος, 47 ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΜΚΛΑΟ * ΜΦΑΟ * ΜΧΑΟ.

216 Νικόλαος Γλυκός: Εὐαγγέλιον, Βενετία, 1781.

BIBΛ: Κλεόμβροτος, *Mytilena Sacra*, τόμ. Β', Θεσσαλονίκη 1974, 118. Μ. Φώσκολος, «Συμπλήρωμα στὶς ἑλληνικὲς ἱστορικὲς βιβλιογραφίαις (1523-1874)», Ὁ Ἑραμιστῆς 12 (1975), 43. Stoyanov, 52 (347). ΠΑΠ Ι, 90 (1183). Βελουδῆς, 212 (296) ΤΣ: Ἀδημοσίευτο ΣΥΛ: ΓΒ * ΙΒΣΛ * ΜΚΛΑΟ.

217 Νικόλαος Γλυκός: Συνέσιος ὁ Κυρηναῖος, Ἐπιστολάριον, Βενετία, 1782.

BIBΛ: Βρετὸς ΙΙ, 74 (174). Στεργιογλίδης, Κατάλογος τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Πυθαγορείου Γυμνασίου, 15. ΒΗ ΙΙΙ/2, 379 (1073). Stoyanov, 60 (465). ΠΑΠ Ι, 410 (5456). Βελουδῆς, 226 (491). ΠΑΠ ΙΙΙ, 188 ΤΣ: Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον (εἰκ. 118, γ' 1786). Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας ΣΥΛ: ΒΒΕ * ΒΚΣ * ΓΒ * ΕΒΕ * ΜΒΑΟ * ΜΜΛΑΟ * ΜΠΛΑΟ * ΜΧΑΟ.

218 Νικόλαος Γλυκός: Ἐτυμολογικὸν Μέγα, Βενετία, 1782.

BIBΛ: Βρετὸς ΙΙ, 74 (173). ΒΗ ΙΙΙ/2, 379-380 (1074*). Stoyanov, 60 (466). ΠΑΠ Ι, 162 (2162). Βελουδῆς, 226 (492). ΠΑΠ ΙΙΙ, 188 ΤΣ: Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας ΣΥΛ: ΒΒΕ * ΒΚΣ * ΜΞΑΟ * ΜΙΑΟ * ΜΚΑΟ * ΜΞΑΟ * ΜΠΛΑΟ.

219 Νικόλαος Γλυκός: Ὀκτώηχος, Βενετία, 1784.

BIBΛ: ΠΑΠ ΙΙΙ, 606 (37) ΤΣ: ΠΑΠ ΙΙΙ, 604 ΣΥΛ: ΜΒΑΟ.

212

210

213

Α

Γ

Ρ

Ω

215

219

216

225

220 Νικόλαος Γλυκός: Ἰωάσαφ Κορνήλιος, Ἐγχειρίδιον ρητορικόν, Βενετία, 1788.

BIBΛ: Ζαβίρας, 372. ΒΗ III/2, 485-486 (1217*). Stoyanov, 64 (514). ΠΑΠ I, 236 (3195). Βελουδῆς, 232 (573). ΠΑΠ III, 201 ΤΣ: Βελουδῆς [396], 1797 ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΓΒ * ΜΒΑΟ * ΜΙΑΟ.

221 Νικόλαος Γλυκός: Ὀκτώηχος, Βενετία, 1789.

BIBΛ: Ἡλιού I, 326 (259). Καρᾶς, «Ἑλληνικὰ βιβλία καὶ χειρόγραφα σ' ἓνα μοναστήρι τῆς Βόρειας Μολδαβίας [Νεάμτς-Neamt]», 84. Λαδᾶς - Χατζηδῆμος II/2, 141 (588). ΠΑΠ I, 336 (4527). Βελουδῆς, 233 (586) ΤΣ: Ἡλιού, 19ος, 56* ΣΥΛ: ΓΒ.

223

207

226

222 Νικόλαος Γλυκός: Μητροφάνης, Ἱερομόναχος Ναυπλίου, Ἀκολουθία Γερασίμου, Βενετία, 1789.

BIBΛ: Σάθας, 610. Petit, 94. ΒΗ III/2, 494-495 (1229). ΠΑΠ I, 317 (4285). Βελουδῆς, 233 (582). ΠΑΠ III, 202 ΤΣ: Βελουδῆς [396], 1774. Ἡλιού, 19ος, 184* ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΓΒ * ΕΒΕ * ΜΔΑΟ * ΜΙΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

223 Νικόλαος Γλυκός: Ἀποστόλων Πράξεις καὶ Ἐπιστολαί, Βενετία, 1789.

BIBΛ: ΠΑΠ III, 605, 607 (39) ΤΣ: ΠΑΠ III, 604 ΣΥΛ: ΜΠΑΟ.

224 Νικόλαος Γλυκός: Ἀνθολόγιον, Βενετία, 1792.

BIBΛ: Σάθας, 101. Λαδᾶς - Χατζηδῆμος III/1, 114-115 (61). ΠΑΠ I, 33 (405). Βελουδῆς, 235 (621) ΤΣ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος III/1, 141 (εἰκ. 20) ΣΥΛ: ΒΚΣ.

225 Νικόλαος Γλυκός: Βιβλίον Ἰουνίου μηνός, Βενετία, 1792.

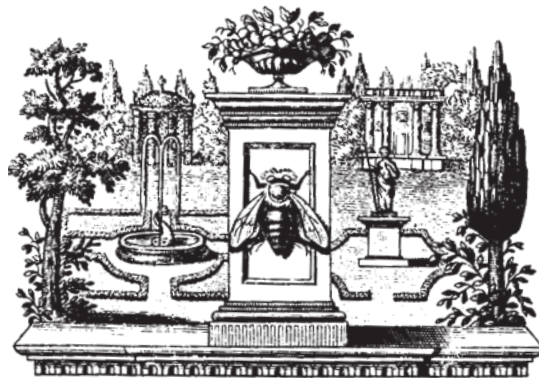
BIBΛ: Βρανούσης, «Ἐπιστημονικὰ ἀποστολαὶ τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου κατὰ τὸ ἔτος 1960», 513. Λαδᾶς - Χατζηδῆμος III/1, 149 (81). Stoyanov, 66 (542). ΠΑΠ I, 99 (4032). Βελουδῆς, 236 (630). ΠΑΠ III, 209 ΤΣ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος III/1, 149 (εἰκ. 28) ΣΥΛ: ΚΒΑ * ΜΑΠΑΟ * ΜΒΑΟ * ΜΔΑΟ * ΜΚΛΑΟ * ΜΚΝΑΟ * ΜΜΛΑΟ * ΜΣΠΑΟ * ΣΑΑΑΟ.

211

224

236

218

226 Νικόλαος Γλυκός: Τὰ τέσσερα Θεῖα καὶ Ἱερὰ Εὐαγγέλια, Βενετία, 1799.

BIBL: Ραστέ, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (Συμβολὴ στὴ δεκαετία 1791-1799)*, 58. Λαδᾶς - Χατζηδημιος ΠΙ/2, 243 (170). Stoyanov, 71 (616). ΠΑΠ Ι, 92 (1220). Βελουδῆς, 246 (763). ΠΑΠ ΙΙΙ, 227 ΤΣ: Ἡλιού, 19ος, 35* ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΜΒΑΟ * ΜΙΑΟ * ΜΚΛΑΟ * ΣΑΑΑΟ.

227 Νικόλαος Γλυκός: Αἱ πράξεις τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, Βενετία, 1801.

BIBL: Χατζηδημιος - Σίμος, «Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1863. Προσθήκες», 249-270 (*Α 390). Βελουδῆς, 247 (791). Ἡλιού, 19ος, 24 (*1801.53). ΠΑΠ ΙΙΙ, 235 ΤΣ: Ἡλιού, 19ος, 24 ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΜΚΛΑΟ.

228 Νικόλαος Γλυκός: Εὐαγγέλιον, Βενετία, 1811.

BIBL: Ἡλιού ΙΙΙ, 18, *75 (Α 2212). Ἡλιού, 19ος, 303 (*1811.30) ΤΣ: Ἡλιού, 19ος, 303 ΣΥΛ: ΒΦΗΛ * ΙΒΣΛ * ΜΑΣΜ.

229 Μιχαὴλ Γλυκός: Ἐπιτομή Ἀνθιμοῦ Γαζῆς, Λεξικόν, τόμ. 2, Βενετία, 1812.

BIBL: Γκίνης - Μέξας Ι, 88 (*524), 111 (*680), 143 (*887). Αἰκατερίνη Κουμαριανοῦ, «Ἐπιτομὴ Ἀνθιμοῦ Γαζῆ, Λεξικόν Ἑλληνικόν», 163-186. Βελουδῆς, 257 (963), 259 (1003), 264 (1096). Ἡλιού, 19ος, 247 (*1809.2), 322 (*1812.4), 446-447 (*1816.11). *Θησαυροὶ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης*, 130 (122) ΤΣ: Ἡλιού, 19ος, 247, 322, 447, 578. Χαρακτικὸ ἀνάλογο μὲ τὸ σῆμα κατατεθὲν *Περιοδικῶν καὶ Ἐφημερίδων* ποὺ κυκλοφόρησαν στὴ Βιέννη, ὅπως ὁ *Λόγιος Ἑρμῆς καὶ ἡ Ἐφημερίς* (ἀρ. 370, 381) ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΓΒ * ΕΒΕ * ΜΙΑΟ * ΜΕΑΟ * ΜΠΛΑΟ.

230 Νικόλαος Γλυκός: Κατάλογος τῶν κοινῶν βιβλίων τῆς Τυπογραφίας Νικολάου Γλυκοῦ, Βενετία, 1812.

BIBL: Γκίνης - Μέξας Ι, 116 (*712). Βελουδῆς, 259 (1012). Ἡλιού, 19ος, 337 (*1812.43) ΤΣ: Ἡλιού, 19ος, 227, 337 ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΒΦΗΛ * ΙΒΣΛ.

231 Νικόλαος Γλυκός: Ψαλτήριον, Βενετία, 1812.

BIBL: Γκίνης - Μέξας ΙΙ, 470 (6656). Βελουδῆς, 260 (1021). Ἡλιού, 19ος, 350-351 (*1812.79). ΠΑΠ ΙΙΙ, 273 ΤΣ: Ἡλιού, 19ος, 350 ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΓΑΟ * ΜΖΑΟ * ΜΜΛΑΟ * ΜΕΑΟ * ΜΧΑΟ.

232 Νικόλαος Γλυκός: Δοκίμια καὶ Ὀνομασίαι τῶν Χαρακτήρων τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας Νικολάου Γλυκοῦ, Βενετία, 1812.

BIBL: Γκίνης - Μέξας Ι, 112 (*690). Ἡλιού, 19ος, 325 (*1812.13). Βελουδῆς, 259 (1006) ΤΣ: Βελουδῆς [394] ΣΥΛ: ΒΒΕ * ΒΚΣ * ΕΒΕ.

232

235

234

237

233

238

241

230

228

242

227

231

233 Νικόλαος Γλυκός: Συνέσιος ὁ Κυρηναῖος, Ἐπιστολαί, Βενετία, 1812.

BIBΛ: Γκίνης - Μέξας I, 119 (*731). Βελουδῆς, 260 (1017). Ἡλιού, 19ος, 346-347 (*1812.69). ΠΑΠ III, 272 📖. ΤΣ: Ἡλιού, 19ος, 346 📖. ΣΥΛ: ΒΒ * ΒΠΘ * ΓΒ * ΕΒΕ * ΒΚΝΕ.

234 Νικόλαος Γλυκός: Βησσαρίων Μακρῆς, Σταχυολογία Τεχνολογική, Βενετία, 1813.

BIBΛ: Γκίνης - Μέξας I, 125 (*780). Βελουδῆς, 261 (1038). Ἡλιού, 19ος, 374-375 (*1813.57). ΠΑΠ III, 276 📖. ΤΣ: Ἡλιού, 19ος, 374 📖. ΣΥΛ: ΒΑΚΧ * ΕΒΕ * ΙΒΣΛ * ΜΑΠΑΟ * ΜΙΑΟ * ΜΞΑΟ.

235 Νικόλαος Γλυκός: Ὁρολόγιον, Βενετία, 1815.

BIBΛ: Γκίνης - Μέξας II, 472 (6671). Ἡλιού, 19ος, 44 (*1815.91). ΠΑΠ III, 282 📖. ΤΣ: ΠΑΠ III, 280 📖. ΣΥΛ: ΜΒΑΟ.

236 Νικόλαος Γλυκός: Σέργιος Μακραῖος, Ἐπιτομή Φυσικῆς Ἀκροάσεως, Βενετία, 1816.

BIBΛ: Γκίνης - Μέξας I, 146 (*906). Βελουδῆς, 265 (1103). Ἡλιού, 19ος, 457 (*1816.36). ΠΑΠ III, 284 📖. ΤΣ: Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον (εἰκ. 118, ι' 1816). Ἡλιού, 19ος, 457 📖. ΣΥΛ: ΒΒΕ * ΒΚΘΔ * ΓΒ * ΕΒΕ * ΜΞΑΟ * ΜΚΑΟ.

237 Νικόλαος Γλυκός: Περιγραφή Ἱερὰ τοῦ Ἀγίου καὶ Θεοβαδίστου Ὁρους Σινᾶ, Βενετία, 1817.

BIBΛ: Γκίνης - Μέξας I, 159-160 (*994). Βελουδῆς, 267 (1143). Ἡλιού, 19ος, 513 (*1817.88). ΠΑΠ III, 290 📖. ΤΣ: Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον (εἰκ. 118, β' 1817). Ἡλιού, 19ος, 513 📖. ΣΥΛ: ΒΒΕ * ΒΚΣ * ΓΒ * ΕΒΕ * ΜΑΠΑΟ * ΜΒΑΟ * ΜΓΑΟ * ΜΔΑΟ * ΜΞΑΟ * ΜΖΑΟ * ΜΜΛΑΟ * ΜΞΑΟ * ΜΠΑΟ * ΜΠΛΑΟ.

238-239-240 Νικόλαος Γλυκός: Σεραφεῖμ Πισσίδειος, Περιγραφή τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Κύκκου, Βενετία, 1817.

BIBΛ: Γκίνης - Μέξας I, 160 (*995). Βελουδῆς, 267 (1144). Ἡλιού, 19ος, 513-514 (*1817.89). ΠΑΠ III, 290 📖. ΤΣ: Βελουδῆς [396], 1820. Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον (εἰκ. 118, στ' 1816). Ἡλιού, 19ος, 463, 513, 514. Στὸ τέλος τοῦ βιβλίου κτητορικὸ ἔμβλημα τοῦ πρώην Μητροπολίτου Ἀγκύρας Σεραφεῖμ Πισσιδέιου (1782): Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον (εἰκ. 158) 📖. ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΒΦΗΛ * ΓΒ * ΕΒΕ * ΜΒΑΟ * ΜΙΑΟ * ΜΚΛΑΟ * ΜΠΛΑΟ.

241 Νικόλαος Γλυκός: Ἀγιασματάριον Μέγα, Βενετία, 1819.

BIBΛ: Γκίνης - Μέξας I, 177 (*1112). Βελουδῆς, 269 (1187). ΠΑΠ III, 296 📖. ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖. ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΜΑΠΑΟ * ΜΙΑΟ * ΜΠΑΟ * ΜΞΑΟ * ΜΧΑΟ.

245

221

220

222

229

242 Νικόλαος Γλυκός: *Κωνσταντίνος Λάσκαρης, Γραμματική*, Βενετία, 1819.

BIBΛ: Γκίνης - Μέξας I, 181 (*1133). Βελουδής, 270 (1199). ΠΑΠ III, 297 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο ΣΥΛ: ΙΒΣΛ * ΜΜΛΑΟ * ΜΞΑΟ.

243 Νικόλαος Γλυκός: *Πρακτικὴ διὰ κάθε λογαριασμὸν εἰς πωλήματα*, Βενετία, 1819.

BIBΛ: Παπαδόπουλος, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1544-1863)*, 31 (*78). ΠΑΠ III, 300 ΤΣ: ΠΑΠ III, 302 ΣΥΛ: ΜΜΛΑΟ * ΜΞΑΟ.

244 Νικόλαος Γλυκός: *Ἰωάννης Δαμασκηνός, Ὀκτώηχος*, Βενετία, 1820.

BIBΛ: Γκίνης - Μέξας I, 201 (*1262). Βελουδής, 272 (1239) ΤΣ: Βελουδής [396], 1818 ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΓΒ.

245 Νικόλαος Γλυκός: *Βιβλίον Νοεμβρίου μηνός*, Βενετία, 1820.

BIBΛ: Γκίνης - Μέξας I, 200 (*1254). Βελουδής, 272 (1237). ΠΑΠ III, 305 ΤΣ: Ἡλιού, 19ος, 586 ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΜΑΠΑΟ * ΜΒΑΟ * ΜΞΑΟ * ΜΚΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

246 *Ἐν τῇ Τυπογραφίᾳ Νικολάου Γλυκού: Ὁρολόγιον*, Βενετία, 1832.

BIBΛ: Ἡλιού IV, 300, *176 (Α 4709). ΠΑΠ III, 333 ΤΣ: Ἡλιού, 19ος, 463 ΣΥΛ: ΙΒΣΛ * ΜΞΑΟ.

247 Νικόλαος Γλυκός: *Εὐχολόγιον*, Βενετία, 1832.

BIBΛ: Γκίνης - Μέξας I, 325 (*2186). Βελουδής, 277 (1320). ΠΑΠ III, 331 ΤΣ: *Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον* (εἰκ. 118, α' 1832). Ἡλιού, 19ος, 81 ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΜΛΑΟ * ΜΞΑΟ * ΜΧΑΟ.

248 *Ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας Νικολάου Γλυκού: Σύνοψις Ἱερά*, Βενετία, 1847.

BIBΛ: ΠΑΠ III, 629 (90) ΤΣ: ΠΑΠ III, 630 ΣΥΛ: ΜΚΑΟ.

249 *Ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας Νικολάου Γλυκού: Λεξικὸν Ἱταλικὸν καὶ Γραικικὸν*, Βενετία, 1848.

BIBΛ: Γκίνης - Μέξας II, 228 (*4883). ΠΑΠ III, 435 ΤΣ: ΠΑΠ III, 434 ΣΥΛ: ΜΞΑΟ.

243

244

246

248

249

247

239

240

250-251 Νικόλαος Σάρος: Πεντηκοστάριον, Βενετία, 1687.

Τυπ. Σήμα: Τὸ τυπογραφικὸ σήμα τοῦ Νικόλαου Σάρου ἀπεικονίζει γοργόνα-σειρήνα, τῆς ὁποίας τὸ σῶμα καταλήγει σὲ δύο οὐρὲς ποὺ τὶς κρατᾶ μὲ τὰ χέρια τῆς, ἐνῶ δεξιὰ καὶ ἀριστερά, ἢ ὡς στέψη τῆς σύνθεσης, χαράσσονταν τὰ ἀρχικά του: Ν.Σ. Τὸ σήμα ἐμφανίζεται μὲ πολλὰ σχεδιαστικὲς παραλλαγές καὶ περιβάλλεται κατὰ κανόνα ἀπὸ κορνίζες ἀναγεννησιακοῦ χαρακτήρα. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Σάρου χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸν Ἄντωνιο Βόρτολι ἀκόμη καὶ ὅταν ὁ τελευταῖος εἶχε ἐκπληρώσει τὶς συμβατικὲς ὑποχρεώσεις του πρὸς τοὺς κληρονόμους τοῦ Σάρου. Ἡ γοργόνα, ὡς τυπογραφικὸ σήμα, πρωτοχρησιμοποιήθηκε σὲ ἑλληνικὰ βιβλία ἀπὸ τὸν Pietro Ravanni, ἤδη ἀπὸ τὸ 1531 (ἀρ. 81). Στὴν ἔκδοση τοῦ Πεντηκοσταρίου τοῦ 1687 (ἀρ. 251), ὁ Σάρος συνεργάστηκε μὲ τὸν Ludovico Avanzi (Βενετία, 1556-1576), ὁ ὁποῖος ἔβαλε τὴ σφραγίδα του στὸ verso τῆς σελίδας τίτλου: δηλαδὴ τὸ τυπογραφικὸ τοῦ σήμα ποὺ ἀπεικονίζει ἐλιά, γύρω ἀπὸ τὸν κορμὸ τῆς ὁποίας περιελίσσεται ταινία μὲ τὴν ἐπιγραφή: Pax alit artes (Zappella, I, 902).

BIBΛ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος I, 210 (289). Παπαϊωάννου, «Ἑλληνικὰ παλαιότυπα», 139. ΠΑΠ I, 353 (4722). ΠΑΠ III, 73 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο. ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΜΜΛΑΟ * ΜΧΑΟ.

252 Νικόλαος Σάρος: Μιχαὴλ Κιγάλας, Συνταγματίον, Βενετία, 1688.

BIBΛ: Βρετὸς I, 38 (111). Σάθας, 413. ΒΗ II/5, 141-142 (215). Stoyanov, 36 (154). ΠΑΠ I, 132 (3122). ΠΑΠ III, 74 ΤΣ: ΒΗ II/2, 454. Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον (εἰκ. 210, ἀ' 1686). Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΑΠΑΟ * ΜΒΑΟ * ΜΔΑΟ * ΜΔΧΑΟ * ΜΚΝΑΟ * ΜΜΛΑΟ * ΜΞΑΟ * ΜΣΑΟ * ΜΦΑΟ.

253 Νικόλαος Σάρος: Βιβλίον Νοεμβρίου μηνός, Βενετία, 1689.

BIBΛ: ΒΗ II/5, 149 (229). Λοβέρδου-Τσιγαρίδα, «Τὰ παλαιὰ ἑλληνικὰ βιβλία», 246. ΠΑΠ I, 310 (4178). ΠΑΠ II, 174 (*478). ΠΑΠ III, 76 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΜΚΛΑΟ * ΜΦΑΟ.

254-255 Νικόλαος Σάρος: Γεράσιμος Κακαβέλας, Λόγος ἱστορικὸς... Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Κομνηνοῦ, Βενετία, 1689.

BIBΛ: Βρετὸς I, 40 (115). Σάθας, 384. ΒΗ II/2, 455 (626). Bibliographie Ionienne I, 70 (233). ΠΑΠ I, 218 (2948) ΤΣ: Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας ΣΥΛ: ΒΜΜ * ΕΒΕ.

256 Νικόλαος Σάρος: Ἀπόστολος, Βενετία, 1692.

BIBΛ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος I, 220 (321). ΠΑΠ I, 40 (509). ΠΑΠ III, 78 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΜΛΑΟ.

250

265

266

251

264

260

253

257 Νικόλαος Σάρος: *Τῆς Καινῆς Διαθήκης ᾿Απαντα*, Βενετία, 1692.

BIBΛ: ΒΗ ΙΙ/5, 159 (244). Λαζάρου, *Κατάλογος ἐντύπων βιβλιοθήκης Ὀλυμπιωτίσσης*, 25 (21). ΠΑΠ Ι, 83 (1096). ΠΑΠ ΙΙΙ, 78 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο ΣΥΛ: ΜΑΠΑΟ * ΜΒΑΟ * ΜΚΑΟ * ΜΚΝΑΟ * ΜΞΑΟ.

258 Νικόλαος Σάρος: Ἀγάπιος Λάνδος, *Βίβλος καλουμένη Καλοκαιρινή*, Βενετία, 1692.

BIBΛ: Σπ. Λάμπρου, «Προσθήκαι εἰς τὴν νεοελληνικὴν βιβλιογραφίαν», *Νέος Ἑλληνομνήμων*, 212. Ἡλιού Ι, 119-120 (78). Λαδᾶς - Χατζηδῆμος Ι, 220-221 (322). Stoyanov, 37 (171). ΠΑΠ Ι, 246 (3334). ΠΑΠ ΙΙΙ, 78 ΤΣ: *Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον* (εἰκ. 211, β' 1692). *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας* ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΑΠΑΟ * ΜΒΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

259 Νικόλαος Σάρος: Ἀκολουθία τοῦ Ναοῦμ, Βενετία, 1695.

BIBΛ: ΒΗ ΙΙΙ/1, 118 (94). Σικλαβενίτης, «Προσθήκαι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιογραφίαν», 147. ΠΑΠ Ι, 335 (4500) ΤΣ: Ἡλιού Ι, 143. Πολέμη, 46 (40). *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας*. Λαδᾶς - Χατζηδῆμος Ι, 227* ΣΥΛ: ΒΒΕ * ΓΒ.

252

263

260 Νικόλαος Σάρος: Ὠρολόγιον, Βενετία, 1705.

BIBΛ: Ἀβιβλιογράφητο ΤΣ: *Βιβλιοφιλία* 96 (Ἀπρίλιος-Μάιος-Ἰούνιος), 2002 ΣΥΛ: Ἀγοράστηκε σὲ δημοπρασία τοῦ οἴκου Σπανοῦ (2002).

261 Νικόλαος Σάρος: Γρηγέντιος, Ἀρχιεπίσκοπος Κερρώ, *Διάλογος*, Βενετία, 1709.

BIBΛ: Κατραμῆς, *Φιλολογικὰ ἀνάλεκτα Ζακύνθου*, 137. ΒΗ ΙΙΙ/1, 69-70 (54). Petit, XXIII. Stoyanov, 39 (189). ΠΑΠ Ι, 190 (2533). ΠΑΠ ΙΙΙ, 87 ΤΣ: *Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον* (εἰκ. 210, δ' 1687). *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας*. ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΜΒΑΟ * ΜΔΑΟ * ΜΚΛΑΟ * ΜΜΛΑΟ * ΜΦΑΟ.

262 Νικόλαος Σάρος: Ἀπόστολος, Βενετία, 1710.

BIBΛ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος ΙΙ/1 (1). ΠΑΠ Ι, 40 (512). ΠΑΠ ΙΙΙ, 87 ΤΣ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος ΙΙ/1 (εἰκ. 1) ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΓΑΟ * ΜΣΠΑΟ.

258

261

268

263 Νικόλαος Σάρος: Νικόλαος Γαβριηλόπουλος, Ἀκολουθία Γερασίμου, Βενετία, 1718.

BIBΛ: Βρετὸς I, 64 (167). Σάθας, 596. Κατραμῆς, Φιλολογικά ἀνάλεκτα Ζακύνθου, 335. Bibliographie Ioniennne I, 85 (288). ΒΗ III/1, 148 (115). ΠΑΠ I, 175 (2326) 🇬🇧 ΤΣ: Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίο (εἰκ. 210, γ' 1718). Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας 🇬🇧 ΣΥΛ: ΓΒ.

264 Νικόλαος Σάρος: Παρακλητικὴ, Βενετία, 1719.

BIBΛ: Ἡλιὸς I, 322 (126). Λαδᾶς - Χατζηδῆμος II/2, 16 (267). Λοβέρδου-Τσιγαρίδα, «Τὰ παλαιὰ ἑλληνικὰ βιβλία», 248. ΠΑΠ I, 347 (4652). ΠΑΠ III, 92 🇬🇧 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 🇬🇧 ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΓΒ * ΜΜΛΑΟ * ΜΜΑΟ.

265 Νικόλαος Σάρος: Εὐχολόγιον, Βενετία, 1720.

BIBΛ: Γεδεών, «Πατριαρχικὴ μέριμνα», 14. Ἡλιὸς I, 322 (129). ΠΑΠ I, 165 (2213) 🇬🇧 ΤΣ: Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίο (εἰκ. 210, σ' 1720). Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας 🇬🇧 ΣΥΛ: ΓΒ.

279

254

255

280

266 Νικόλαος Σάρος: Εὐαγγέλιον, Βενετία, 1728.

BIBΛ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος II/1, 20-24 (16). Λαδᾶς - Χατζηδῆμος II/2, 23-24 (287). ΠΑΠ I, 88 (1158). ΠΑΠ III, 98 🇬🇧 ΤΣ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος II/1, 21 (εἰκ. 5). Πεντακόσια Χρόνια Ἐντυπῆς Παράδοσης, 43 🇬🇧 ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΜΜΛΑΟ * ΜΒΑΟ * ΜΞΑΟ.

267 Νικόλαος Σάρος: Πεντηκοστάριον, Βενετία, 1739.

BIBΛ: Κουτλουμουσιανοῦ, Πεντηκοστάριον..., 1837, ζ'. ΒΗ III/1, 272-273 (261*). Stoyanov, 45 (253). ΠΑΠ I, 353 (4728). ΠΑΠ III, 103 🇬🇧 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 🇬🇧 ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΔΑΟ * ΜΚΑΟ * ΜΜΛΑΟ * ΜΞΑΟ * ΜΞΑΟ.

268 Νικόλαος Σάρος: Δαμασκηνὸς ὁ Στουδίτης, Θησαυρός, Βενετία, 1742.

BIBΛ: Πλουμίδης, 225. Λαδᾶς - Χατζηδῆμος II/2, 39 (330). ΠΑΠ I, 139 (1871). ΠΑΠ III, 106 🇬🇧 ΤΣ: Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίο (εἰκ. 210, β' 1742) 🇬🇧 ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΑΠΑΟ * ΜΞΑΟ * ΣΑΑΑΟ.

257

259

262

278

275

269 Νικόλαος Σάρος: Ἀκολουθία Ἀχιλλίου, Βενετία, 1745.

BIBΛ: ΒΗ ΙΙΙ/1, 328 (323). Λαδᾶς - Χατζηδῆμος ΙΙ/1, 57-58 (44). ΠΑΠ Ι, 8 (73). ΠΑΠ ΙΙΙ, 110 📖. ΤΣ: Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον (εἰκ. 138). Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας 📖. ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΓΒ * ΜΒΑΟ * ΜΚΝΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

270-271-272 Νικόλαος Σάρος: Εὐχολόγιον, Βενετία, 1745.

BIBΛ: Ἡ βιβλιοθήκη Ἀνδρέου Ζ. Μάμουκα, Ἀθήνα 1886, 19. ΒΗ ΙΙΙ/1, 335-336 (329*). ΠΑΠ Ι, 165 (2219). ΠΑΠ ΙΙΙ, 110 📖. ΤΣ: Ἀδημοσίευτο. Στὸ Εὐχολόγιον τοῦ 1745 δὲν τυπώθηκε τὸ σῆμα τοῦ Σάρου στὴν ξυλογραφία τῆς σελίδας τίτλου, ἀλλὰ συμπληρώθηκε μὲ τὰ ἀρχικὰ τῶν κτητόρων τοῦ βιβλίου σὲ χειρόγραφη μορφή ἢ ἔμεινε ἡ θέση κενή (ἀρ. 270-272) 📖. ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΒΑΟ * ΜΜΛΑΟ * ΜΧΑΟ * ΣΑΑΑΟ.

256

273

273 Νικόλαος Σάρος: Ὀκτώηχος, Βενετία, 1747.

BIBΛ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος ΙΙ/1, 64-65 (50). ΠΑΠ Ι, 335 (4508) 📖. ΤΣ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος ΙΙ/1, 63 (εἰκ. 24) 📖. ΣΥΛ: ΒΒΕ * ΓΒ.

274 Νικόλαος Σάρος: Ψαλτήριον, Βενετία, 1747.

BIBΛ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος ΙΙ/1, 64 (51). ΠΑΠ Ι, 96 (1281) 📖. ΤΣ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος ΙΙ/1, 64 (εἰκ. 27) 📖. ΣΥΛ: ΓΒ.

275 Νικόλαος Σάρος: Ἀνθολόγιον, Βενετία, 1748.

BIBΛ: Ἀβιβλιογράφητο 📖. ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖. ΣΥΛ: ΜΙΑΟ.

276 Νικόλαος Σάρος: Ψαλτήριον, Βενετία, 1749.

BIBΛ: ΒΗ ΙΙΙ/1, 372-373 (380*). ΠΑΠ Ι, 96 (1282) 📖. ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖. ΣΥΛ: ΓΒ.

277 Νικόλαος Σάρος: Εὐχολόγιον, Βενετία, 1749.

BIBΛ: Ἡλιὸς Ι, 324 (174). Λαδᾶς - Χατζηδῆμος ΙΙ/2, 47 (351). ΠΑΠ Ι, 165 (2220). ΠΑΠ ΙΙΙ, 115 📖. ΤΣ: Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον (εἰκ. 210, ε' 1760) 📖. ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΑΠΑΟ * ΜΒΑΟ * ΜΙΑΟ * ΜΚΑΟ * ΜΜΛΑΟ * ΜΠΑΟ * ΜΦΑΟ.

267

274

281

283

278 Νικόλαος Σάρος: Ἀποστόλων Πράξεις καὶ Ἐπιστολαί, Βενετία, 1762.

BIBL: ΠΑΠ I, 458 (6078). ΠΑΠ II, 253 (*660 α.) 📖. ΤΣ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος II/1, 68* (εἰκ. 23) 📖. ΣΥΛ: IBΣΛ.

279 Νικόλαος Σάρος: Βιβλίον Ἀπριλίου μηνός, Βενετία, 1768.

BIBL: ΒΗ III/2, 83 (685*). Μ. Φώσκολος, «Τὰ Παλαιὰ Ἑλληνικὰ Βιβλία τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῆς Ρώμης», Ὁ Ἐραμιστής 9 (1971), 56. Stoyanov, 52 (349). ΠΑΠ I, 295 (3692). ΠΑΠ III, 147 📖. ΤΣ: Ἀδημοσίευτο. Τῆ θέση τῶν ἀρχικῶν Ν.Σ. (ἀρ. 280) καταλαμβάνει σταυρός. 📖. ΣΥΛ: IBΣΛ * ΜΒΑΟ * ΜΔΑΟ * ΜΚΛΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

280 Νικόλαος Σάρος: Βιβλίον Ἰουλίου μηνός, Βενετία, 1776.

BIBL: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος II/1, 146 (136). Λοβέρδου-Τσιγαρίδα, «Τὰ παλαιὰ ἑλληνικὰ βιβλία», 246. ΠΑΠ I, 301 (4056). ΠΑΠ III, 165 📖. ΤΣ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος II/1, 145 (εἰκ. 51) 📖. ΣΥΛ: ΓΒ.

281 Νικόλαος Σάρος: Ἀνθολόγιον, Βενετία [1776].

BIBL: ΒΗ III/2, 217-218 (847*). Stoyanov, 56 (394). ΠΑΠ I, 33 (398) 📖. ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖. ΣΥΛ: ΓΒ.

270

271

272

282 Νικόλαος Σάρος: Βιβλίον Νοεμβρίου μηνός, Βενετία, 1777.

BIBL: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος II/1, 158 (142). Gaidagis, *Catalogue cartolor Grecesti de la Biblioteca Centrală Universitară «M. Eminescu»*, 250. ΠΑΠ I, 311 (4187). ΠΑΠ III, 168 📖. ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖. ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΓΒ * ΕΒΕ * ΜΠΑΟ * ΜΣΠΑΟ.

283 Νικόλαος Σάρος: Αἱ Θεῖαι Λειτουργίαι, Βενετία, 1777.

BIBL: ΒΗ III/2, 233 (870*). Καρᾶς, «Ἑλληνικὰ βιβλία καὶ χειρόγραφα», 83. ΠΑΠ I, 262 (3551). ΠΑΠ III, 166 📖. ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖. ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΑΠΑΟ * ΜΒΑΟ * ΜΜΛΑΟ * ΜΧΑΟ.

284 Νικόλαος Σάρος: Ζητήματα διάφορα θεολογικά, Βενετία, 1778.

BIBL: Παπαδόπουλος, *Ἑλληνική Βιβλιογραφία (1544-1863)*, 33. ΠΑΠ III, 171 📖. ΤΣ: ΠΑΠ III, 180 📖. ΣΥΛ: ΜΒΑΟ.

276

284

282

277

269

285 Μιχαήλ Ἄγγελος Βαρβώνιος: *Εὐχολόγιον*, Βενετία, 1684.

Τυπ. Σῆμα: Τὸ τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ Μιχαήλ Ἄγγελου Βαρβώνιου ἔχει ἀλληγορικὸ χαρακτήρα καὶ ἀπεικονίζει ἓνα μπαρμποῦνι (barbon στὴ βενετσιάνικη διάλεκτο) ποὺ «ἀναπαύεται» στὰ κύματα τῆς θάλασσας. Τὴ σύνθεση περιβάλλει καλαίσθητη ἀναγεννησιακὴ κορνίζα, ἐμπλουτισμένη μὲ φυτικὸ διάκοσμο καὶ ἀνθρώπινες μορφές. Τὰ ἀρχικὰ Μ. Β. μὲ τὰ ὁποῖα συμπληρώνεται ἐνίοτε μία παραλλαγὴ τοῦ σήματος ἀπαντοῦν μόνον στὰ λειτουργικὰ βιβλία (*Εὐχολόγιον*, 1684).

BIBΛ: Μανούσακας, «Προσθήκαι καὶ Συμπληρώσεις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιογραφίαν», 53-55 (8). Λαδᾶς - Χατζηδῆμος I, 200 (279). ΠΑΠ I, 164 (2204) 🍷 ΤΣ: Μανούσακας, «Προσθήκαι», 54 (εἰκ. 5) 🍷 ΣΥΛ: ΒΑΑ.

286 Μιχαήλ Ἄγγελος Βαρβώνιος: Ἰωάννης Μάκολας, *Βιβλίον ἱστορικὸν καλούμενον Ἰουστίνος*, Βενετία, 1686.

BIBΛ: Ζαβίρας, 368. Μουστοξύδης, 64. Δε-Κιγάλλας, 69. Βρετὸς II, 39-40 (73). Σάθας, 411. Κατραμῆς, Φιλολογικὰ ἀνάλεκτα Ζακύνθου, 227-229. ΒΗ II/2, 429-431 (599). *Bibliographie Ionienne* I, 69 (229). Λαζάρου, *Κατάλογος ἐντύπων βιβλιοθήκης Ὀλυμπιωτίσης*, 124-125. ΠΑΠ I, 81 (1079) 🍷 ΤΣ: ΒΗ II/2, 429. *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας* 🍷 ΣΥΛ: ΒΑΑ * ΒΚΣ * ΒΠΘ * ΜΜΛΑΟ * ΜΣ.

287 Μιχαήλ Ἄγγελος Βαρβώνιος: Στυλιανὸς Ρίκης, *Ἀκολουθία Στυλιανουῦ*, Βενετία, 1690.

BIBΛ: Σάθας, 168. ΒΗ II/2, 457-458 (630). *Bibliographie Ionienne* I, 70-71 (236). Petit, 268. ΠΑΠ I, 385 (5127) 🍷 ΤΣ: Τσάκωνα (135) 🍷 ΣΥΛ: ΒΒΕ * ΒΜΜ.

285

286

287

Είχ. 3. Σελίδα τίτλου από την έκδοση: Δημήτριος Κωνσταντίνου (Demetrius Cantemir), Κριτήριο η Διάλεξις του Σοφοῦ με τὸν Κόσμον, Ἰάσιο, Ἀθανάσιος Ἱερομόναχος καὶ Διονύσιος Μοναχός, 1698.

288 Ἰωάννης Δούκας, Βοεβόδας Μολδοβλαχίας: Συμεών, Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, *Κατὰ αἱρέσεων. Καὶ περὶ τῆς μόνης ὀρθῆς τῶν Χριστιανῶν ἡμῶν πίστεως*, Ἰάσιο, Μονὴ Τζετατζούια, 1683.

Τυπ. Σῆμα: Τὰ σήματα ποὺ χαρακτηρίζουν τὰ βιβλία ποὺ τυπώθηκαν στὸ Βουκουρέστι καὶ στὸ Ἰάσιο ἀναπαράγουν τὰ ἐμβλήματα τῶν ἡγεμονιῶν τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας. Δηλαδή τὸν ἐστεμμένο βοῦ καὶ τὸ γεράκι ποὺ μὲ τὸ ράμφος του ὑψώνει σταυρὸ. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς σύνθεσης χαράχθηκαν μὲ ἀνθρώπινα χαρακτηριστικὰ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη. Σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ἡγεμόνες τῆς Οὐγγροβλαχίας ἐνέγραψαν τὰ σύμβολα τῆς Μολδαβίας καὶ τῆς Βλαχίας σὲ συνθέσεις ποὺ περιελάμβαναν τὸν δικέφαλο ἀετό, ἐστεμμένο καὶ μὲ τὰ σκῆπτρα τῆς ἐξουσίας: δηλαδή τὸ οἰκόσημο τῶν Παλαιολόγων ὡς αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου (ἀρ. 301-302).

Ἡ ἐπιλογή τῶν συμβόλων τῶν παρίστριων ἡγεμονιῶν τῆς Οὐγγροβλαχίας δὲν ἀποκλείεται νὰ πηγάζει ἀπὸ ἓνα δημοτικὸ τραγούδι, τὸ ὁποῖο ἐξυμνεῖ τὸν πόλεμο ποὺ ξεσήκωσε κατὰ τῶν Τούρκων ὁ Μιχαὴλ ὁ Γενναῖος.

*Μιχάλ-μπέης μας κίνησε νὰ πάη νὰ πολεμήση
Πέρνει βαγγέλια ἄπ' τὴν Βλαχιά καὶ τὸν σταυρὸ ἀπ' τὴν Πόλι.
Μπροστὰ παένει ὁ σταυρὸς κατόπι τὰ βαγγέλια,
Μιχάλ-μπέης ἀνάμεσα σὰν ἥλιος σὰν φεγγάρι.
Ἐκεῖ ποῦ πᾶν καὶ κόνεψαν, στὰ πράσινα λιβάδια,
Ρίχνουν μπαϊράκια κόκκινα στὰ πράσινα τσαντίρια.
Ἐὰν ἔφκιασαν τὸν πόλεμο, τὸ ἔρημο τὸ τσέγκι,
Ὁ καρραούλης φώναξεν, ὁ καρραούλης λέει:
Πάψε, Μιχάλ, τὸν πόλεμο, τὸ ἔρημο τὸ τσέγκι
Νὰ μετροῦμεν τ' ἀσκέρι μας νὰ μετροῦμεν τὸ σεφέρι.
Μετροῦν οἱ Τούρκοι τρεῖς φορὲς τοὺς λείπουν τρεῖς χιλιάδες.
Μετροῦν καὶ τὰ Βλαχόπουλα τοὺς λείπουν τρεῖς νομάτοι.
Κρίμα σε τέτια παιδιὰ, σὲ τέτια παλληκάρια.*

BIBΛ: Βρετὸς I, 39-40 (113). Bianu - Hodos I, 273-275 (81). ΒΗ II/2, 414-416 (578). ΠΑΠ I, 409 (5450). Ariadna Camariano – N. Camariano «Cantece populare crecești despre Mihai Viteazul», *Opere Postume*, ἔκδ. μὲ τὴν ἐπιμ. τοῦ Constantin C. Giurescu, τόμ. 1, *Studi Istorice Greco-Române*, Βουκουρέστι, Fundația Pentru Literatură și Artă «Regele Carol II», Βουκουρέστι 1939, 111. D. Nastase, «L' aigle bicephale dissimulée dans les armoiries de pays Roumains, vers une crypto-heraldique», *Roma, Constantinopoli, Mosca, Atti del I Seminario Internazionale di Studi Storici «Da Roma alla terza Roma»*, 21-23 Aprile 1981, Università degli Studi di Roma «La Sapienza», 357-374 📖 ΤΣ: Bianu - Hodos I, 282 (εἰκ. 190), χωρὶς τὴν κορνίζα. 📖 ΣΥΛ: MBAO * MΓAO * MKAO * BAA * ΓΒ.

289 Κωνσταντίνος Μπασαράμπα, Ἡγεμόνας Οὐγγροβλαχίας: Μάξιμος Πελοποννήσιος, Ἐγχειρίδιον κατὰ τοῦ Σχίσματος τῶν Παπιστῶν, Βουκουρέστι, Αὐθεντικὴ Τυπογραφία Βουκουρεστίου, 1690.

BIBΛ: Βρετὸς I, 42 (116). Bianu - Hodos I, 297-298 (89). ΒΗ II/2, 475-478 (635). ΠΑΠ I, 284 (3826).
❖ ΤΣ: Bianu - Hodos I, 391 (εἰκ. 226) ❖ ΣΥΛ: ΒΒΕ * ΜΒΑΟ * ΜΙΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

288

290 Κωνσταντίνος Μπασαράμπα, Ἡγεμόνας Οὐγγροβλαχίας: Μελέτιος Συρίγος, Κατὰ τῶν καλβινικῶν κεφαλαίων καὶ ἐρωτήσεων Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως Ἀντίρρησης, Βουκουρέστι, 1690.

BIBΛ: Βρετὸς I, 41-42 (119). Bianu - Hodos I, 298-315 (90). ΒΗ II/2, 458-473 (632). ΠΑΠ I, 414 (5514).
❖ ΤΣ: Bianu - Hodos I, 316 (εἰκ. 213), χωρὶς τὸ πλαίσιο ❖ ΣΥΛ: ΒΑΑ * ΒΒΕ * ΒΚΣ * ΜΒΑΟ * ΜΓΑΟ * ΜΙΑΟ.

291

289

291 Κωνσταντίνος Μπασαράμπα, Ἡγεμόνας Οὐγγροβλαχίας: Βασίλειος ὁ Μακεδών, *Κεφάλαια Παραινετικά*, Βουκουρέστι, Ἄνθιμος Ἱερομόναχος, 1691.

BIBA: BH II/3, 5-6 (643). Bianu - Hodos I, 324-326 (93). ΠΑΠ I, 73 (972) 📖 ΤΣ: Bianu - Hodos, I, 325 (εἰκ. 215) 📖 ΣΥΛ: MBAO * MIAO.

293

292 Κωνσταντίνος Μπασαράμπα, Ἡγεμόνας Οὐγγροβλαχίας: *Θεῖον καὶ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον* [Βουκουρέστι], Τυπογραφεῖον τῆς Μητρόπολης Οὐγγροβλαχίας, 1693.

BIBΛ: Bianu - Hodos I, 328-335 (95). BH II/3, 11-19 (652). ΠΑΠ I, 87 (1150) 📖. ΤΣ: Bianu - Hodos, I, 330 (εἰκ. 218) 📖. ΣΥΛ: ΜΜΛΑΟ * ΜΣΑΟ.

293 Κωνσταντίνος Μπασαράμπα, Ἡγεμόνας Οὐγγροβλαχίας: *Ἀνθολόγιον*, Μονὴ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου τοῦ Συναγώβου, Ἄνθιμος Ἱερομόναχος ἐξ Ἰβηρίας, 1697.

BIBΛ: Βρετὸς I, 44-45 (127). Bianu - Hodos I, 347-349 (106). BH II/3, 52-53 (678). Ἥλιου I, 126 (83). Λαδᾶς - Χατζηδημὸς I, 232-243 (339). ΠΑΠ I, 32 (378) 📖. ΤΣ: Λαδᾶς - Χατζηδημὸς I, 234. Bianu - Hodos I, 322 (εἰκ. 214), χωρὶς τὸ πλαίσιο 📖. ΣΥΛ: ΒΚΣ.

294 Ἀντίοχος Κωνσταντίνου, Ἡγεμόνας Μολδαβίας: Δημήτριος Κωνσταντίνου (Demetrius Cantemir), *Κριτήριον ἢ Διάλεξις τοῦ Σοφοῦ μετὸν Κόσμον*, Ἰάσιο, Ἀθανάσιος Ἱερομόναχος καὶ Διονύσιος Μοναχός, 1698.

BIBΛ: Βρετὸς I, 46 (130). Bianu - Hodos I, 354-365 (110). ΒΗ II/3, 59-60 (682). ΠΑΠ I, 111 (1502)
 ❖ ΤΣ: Bianu - Hodos I, 358 (εἰκ. 223) ❖ ΣΥΛ: ΒΒ.

294

295 Κωνσταντίνος Μπασαράμπα, Ἡγεμόνας Οὐγγροβλαχίας: Ὁρθόδοξος Ὁμολογία τῆς Πίστεως, Μονὴ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου τοῦ Συναγώβου, Ἄνθιμος Ἱερομόναχος ἐξ Ἰβηρίας, 1699.

BIBΛ: Βρετὸς I, 46-47 (131). Bianu - Hodos I, 378-389 (117). ΒΗ II/3, 61-75 (684). ΠΑΠ I, 339 (4556)
 ❖ ΤΣ: Bianu - Hodos I, 316 (εἰκ. 213), χωρὶς τὸ πλαίσιο ❖ ΣΥΛ: ΒΑΑ * ΒΒΕ * ΒΜΔ * ΓΒ * ΜΒΑΟ * ΜΙΑΟ * ΜΚΑΟ * ΜΜΛΑΟ * ΜΞΑΟ.

296 Κωνσταντίνος Μπασαράμπα, Ἡγεμόνας Οὐγγροβλαχίας: *Ψαλτήριον τοῦ Προφήτου καὶ Βασιλέως Δαβίδ*, Μονὴ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου τοῦ Συναγώβου, Ἄνθιμος Ἱερομόναχος ἐξ Ἰβηρίας, 1700.

BIBΛ: Βρετὸς I, 47 (132). Bianu - Hodos I, 409-411 (122). ΒΗ II/3, 77-78 (692). ΠΑΠ I, 95 (1269) ❖ ΤΣ: Bianu - Hodos I, 316 (εἰκ. 213), χωρὶς τὶς λεκτικὲς ἐνδείξεις ❖ ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΓΒ.

* ΕΛΕΩ ΘΕΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ *

* ΠΑΣΗΣ ΟΥΓΚΡΟΒΛΑΧΙΑΣ *

* ΜΠΑΣΑΡΑΜΠΑΣ * ΒΟΕΒΟΔΑΣ *

* ΑΥΘΕΝΤΗΣ ΚΑΙ Η ΕΜΟΝ *

297 Κωνσταντίνος Μπασαράμπα, Βοεβόδας Ούγγροβλαχίας: Σεβαστὸς Τραπεζούντιος Κυμηνίτης, Δογματικὴ Διδασκαλία, Βουκουρέστι, Ἐνθιμος Ἱερομόναχος ἐξ Ἰβηρίας, 1703.

BIBA: Βρετὸς I, 51-52 (141). Bianu - Hodos I, 450-451 (140). ΒΗ III/1, 25-26 (19). ΠΑΠ I, 240 (3240) ❖ ΤΣ: Bianu - Hodos I, 322 (εἰκ. 214), διαφορετικὸ ὡς πρὸς τὶς λεκτικὲς ἐνδείξεις. Πεντακόσια Χρόνια Ἐντοπῆς Παράδοσης, 95 (59) ❖ ΣΥΛ: ΒΒΕ * ΒΚΣ * ΓΒ * ΜΒΑΟ * ΜΜΛΑΟ * ΜΕΑΟ.

295

298 Κωνσταντίνος Μπασαράμπα, Βοεβόδας Ούγγροβλαχίας: Ἐρμηνεία καὶ Ἀκολουθία εἰς Ἐγκαίνια Ναοῦ, Βουκουρέστι, Ἐνθιμος Ἱερομόναχος ἐξ Ἰβηρίας, 1703.

BIBA: Βρετὸς I, 52 (142). Bianu - Hodos I, 450-451 (141). ΒΗ III/1, 26-70 (20). ΠΑΠ I, 196 (2632) ❖ ΤΣ: Bianu - Hodos I, 391 (εἰκ. 226), μὲ διαφορετικὸ πλαίσιο ❖ ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΒΑΟ * ΜΔΑΟ * ΜΙΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

299 Κωνσταντίνος Μπασαράμπα, Ἡγεμόνας Οὐγγροβλαχίας: Εὐθύμιος Ζιγαδηνός, Πανοπλία Δογματικὴ Ἀλεξίου Βασιλέως τοῦ Κομνηνοῦ, Τεργοβίστε, Ἐνθιμος Ἱερομόναχος ἐξ Ἰβηρίας, 1710.

BIBL: Βρετὸς I, 56 (154). Bianu - Hodos I, 482-483 (160). ΒΗ III/1, 95-96 (69). ΠΑΠ I, 451 (5979) 🍷 ΤΣ: Bianu - Hodos I, 449 (εἰκ. 249), με διαφορετικὰ ἀρχικά. Πεντακόσια Χρόνια Ἐντυπης Παράδοσης, 97 (εἰκ. 34) 🍷 ΣΥΛ: ΒΒΕ * ΒΚΣ * ΓΒ * ΜΒΑΟ * ΜΓΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

Εἰλέω Θεῷ Γωάννης Κωνσταντίνος μπασαράμπα βοεβόδας
αὐθόνης καὶ ἡγεμόν πάσης ὀγγροβλαχίας

296

300 Κωνσταντίνος Μπασαράμπα, Ἡγεμόνας Οὐγγροβλαχίας: Γνωμικὰ παλαιῶν τινῶν Φιλοσόφων, μτφρ. ἀπὸ τὴν ἰταλικὴ γλώσσα, Τεργοβίστε, Μάνος Ἀποστόλης, 1713.

BIBL: Ζαβίρας, 330, 348. Bianu - Hodos I, 489-492 (166). ΒΗ III/1, 106-107 (83). ΠΑΠ I, 143 (1924) 🍷 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 🍷 ΣΥΛ: ΒΚΣ.

298

297

299

301

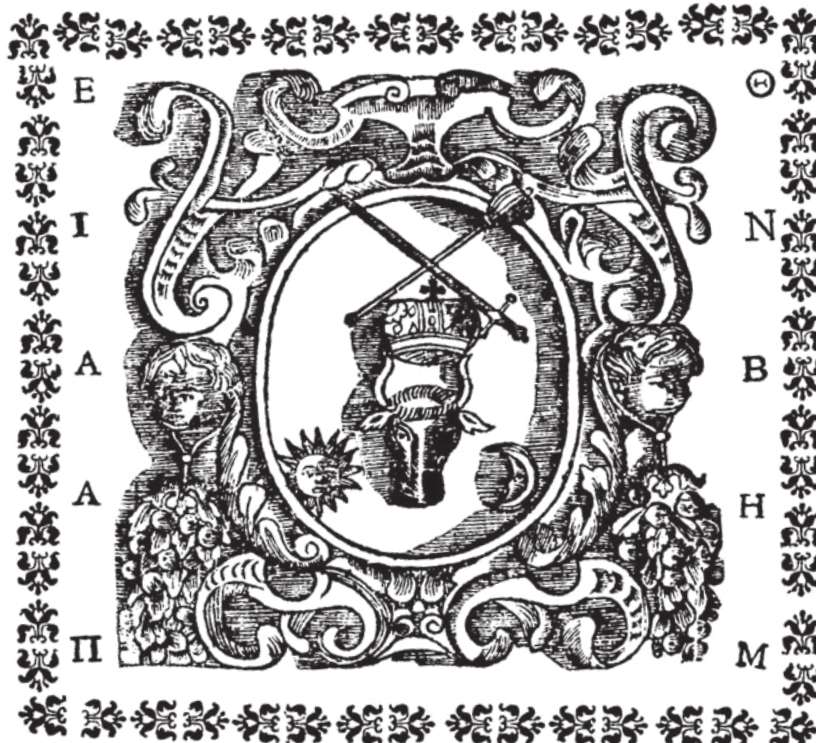
301 Στέφανος Καντακουζηνός, Ἡγεμόνας Οὐγγροβλαχίας: ᾿Ανθι-
 μος Μητροπολίτης ἐξ Ἰβηρίας, *Νουθεσίαι Χριστιανικοπολιτικάι*,
 Βουκουρέστι, Μητρόπολις Βουκουρεστίου, 1715.

BIBΛ: Bianu - Hodos I, 498-499 (172). ΒΗ ΙΙΙ/1, 123-124 (99). ΠΑΠ Ι, 31 (360) ♡ ΤΣ: Bianu - Hodos
 Ι, 494 (εἰκ. 267), χωρὶς τὶς λεκτικὰς ἐνδείξεις ♡ ΣΥΛ: ΓΒ * ΕΒΕ.

Ε Λ Ε Ω Θ Ε Ο Υ

300

303

302 Στέφανος Καντακουζηνός, Ἡγεμόνας Οὐγγροβλαχίας: Χρῦσανθος, Πατριάρχης Ἱεροσολύμων, *Συνταγματίον. Περὶ τῶν Ὀφρικίων*, Τεργοβίστε, Γεώργιος Ραδοβίτζης, 1715.

BIBΛ: Βρετὸς I, 60-62 (159). Bianu - Hodos I, 499-500 (173). BH III/1, 125-127 (101). ΠΑΠ I, 331 (4439)
❖ ΤΣ: Bianu - Hodos I, 247 (εἰκ. 200). *Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον* (εἰκ. 145) ❖ ΣΥΛ: ΒΑΑ * ΒΚΣ * ΓΒ * ΜΒΑΟ * ΜΙΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

303 Νικόλαος Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτος, Ἡγεμόνας Οὐγγροβλαχίας: Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Ἐκδοσις τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως*, Ἰάσιο, Τυπογραφεῖο τοῦ Ἁγίου Τάφου, Κωνσταντῖνος Βυζάντιος, 1715.

BIBΛ: Βρετὸς I, 61-62 (160). Bianu - Hodos I, 501 (174). BH III/1, 122-123 (98). ΠΑΠ I, 136 (1833)
❖ ΤΣ: Bianu - Hodos I, 498 (εἰκ. 269), χωρὶς τὸ πλαίσιο ❖ ΣΥΛ: ΓΒ * ΕΒΕ * ΜΒΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

305

304

306

304 Νικόλαος Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτος, Ἡγεμόνας Οὐγγροβλαχίας: Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, *Ἱστορία Ἱερὰ ἤτοι τὰ Ἰουδαϊκά*, Βουκουρέστι, Ἱερομόναχος Διονύσιος τοῦ Φλώρου, 1716.

BIBΛ: Βρετὸς I, 62 (161). Bianu - Hodos I, 509-512. BH III/1, 133-137 (105). ΠΑΠ I, 282 (3807) ΤΣ: Bianu - Hodos I, 509 (εἰκ. 270) ΣΥΛ: BAA * ΒΚΣ * ΓΒ * ΜΒΑΟ * ΜΜΛΑΟ * ΜΞΑΟ.

305 Νικόλαος Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτος, Ἡγεμόνας Οὐγγροβλαχίας: *Περὶ τῶν Καθηκόντων Βίβλος*, Βουκουρέστι, Μονὴ τῶν Ἀγίων Πάντων, Στώικας Ἰακωβίτζης, ἱερεὺς, 1719.

BIBΛ: Βρετὸς II, 45-46 (86). Bianu - Hodos II, 1-2 (178). BH III/1, 153-162 (126). ΠΑΠ I, 283 (3814) ΤΣ: Bianu - Hodos II, 2 (εἰκ. 284). *Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον*, 200 (εἰκ. 155) ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΓΒ * ΕΒΕ * ΜΒΑΟ * ΜΙΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

306 Ἀλέξανδρος Ἰωάννου Ὑψηλάντης, Ἡγεμόνας Οὐγγροβλαχίας: *Συνταγμάτιον Νομικόν*, Βουκουρέστι, Τυπογραφεῖον τῆς Μητροπόλεως Οὐγγροβλαχίας, 1780.

BIBΛ: Bianu - Hodos II, 246-249 (425). BH III/2, 350-351 (1024). ΠΑΠ I, 213 (2898) ΤΣ: Bianu - Hodos II, 248 (εἰκ. 303) ΣΥΛ: ΓΒ.

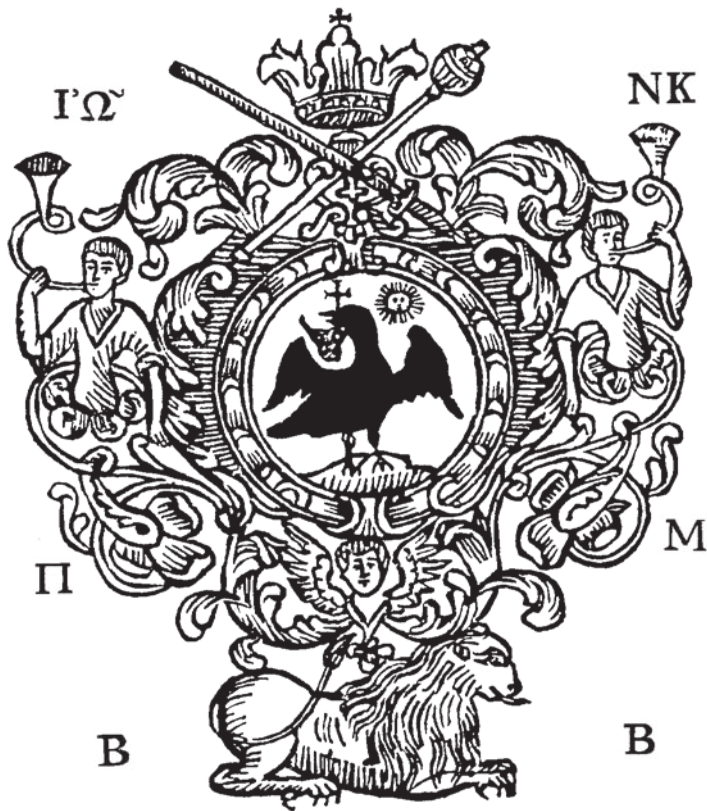
307

307 Μιχαήλ Στριλβίτσι: Νικόλαος Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτος, *Λόγος κατὰ Νηκοτιανῆς τοῦ Ἀοιδίου*, Ἰάσιο, Μιχαήλ Ρῶ καὶ Γεώργιος Χατζῆ Δήμου ἐκ Τρίκκης, 1786.

BIBΛ: Bianu - Hodos II, 316 (509). BH III/2, 458 (1175). ΠΑΠ I, 283 (3813) ΤΣ: Bianu - Hodos II, 293 (εἰκ. 307). *Τὸ τυπογραφικὸ σῆμα τοῦ Mihail Strilbitchi* ΣΥΛ: ΕΒΕ.

309

308

308 Νικόλαος Πέτρου Μαυρογένης, Ἡγεμόνας Οὐγγροβλαχίας: Bauer Monsieur de, *Περιγραφή τῆς Βλαχίας*, Βουκουρέστι, Δημήτριος Τυπογράφος, 1789.

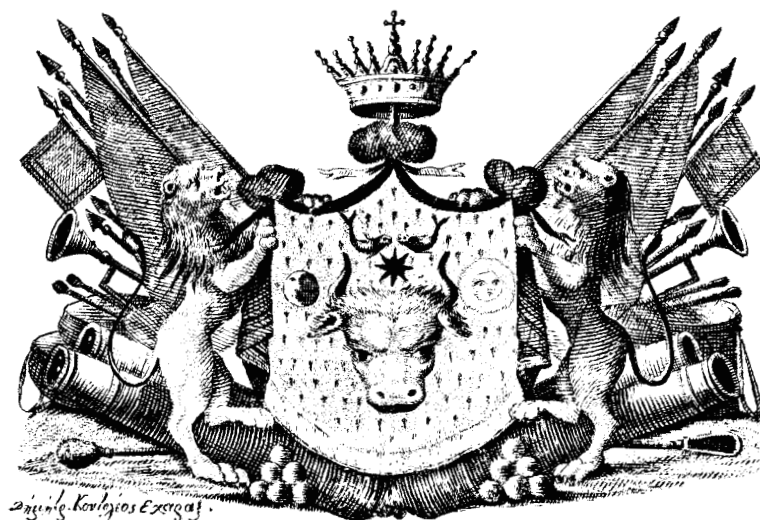
BIBΛ: Bianu - Hodos II, 332-333 (531). ΒΗ III/2, 498-499 (1236) 📖. ΤΣ: Bianu - Hodos II, 332 (εἰκ. 311) 📖. ΣΥΛ: ΜΜΛΑΟ.

309 Νικόλαος Πέτρου Μαυρογένης, Ἡγεμόνας Οὐγγροβλαχίας: Μανολάκης τοῦ Περσιάνου, *Συνοπτικὴ περιλήψις τῶν ἡρωϊκῶν κατορθωμάτων Νικολάου Πέτρου Μαυρογένη*, Βουκουρέστι, Δημήτριος Τυπογράφος, 1789.

BIBΛ: Bianu - Hodos II, 333-334 (532). ΒΗ III/2, 499-502 (1238). ΠΑΠ I, 357 (4784) 📖. ΤΣ: Bianu - Hodos II, 334 (εἰκ. 312) 📖. ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΓΒ.

310-311 Σκαρλάτος Καλλιμάχης, Ἡγεμόνας Μολδαβίας: *Κῶδιξ Πολιτικὸς τοῦ Πριγκιπάτου τῆς Μολδαβίας*, Μέρος Α΄, Ἰάσιο, Ἑλληνικὸ Τυπογραφεῖο τῆς Μονῆς τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, 1816.

BIBΛ: Bianu - Hodos III, 163-176 (927). Γκίνης - Μέξας I, 148 (917). Ἡλιού, 19ος, 465 (1816.56) 📖. ΤΣ: Bianu - Hodos III, 166 (εἰκ. 357-358). Ἡλιού, 19ος, 465. *The Publishing Centers*, 119 📖. ΣΥΛ: ΒΚΣ.

ΣΚΑΡΛΑΤΟΣ
ΚΑΛΛΙΜΑΧΗΣ
ΑΥΘΕΝΤΗΣ
ΠΑΣΗΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
ΒΟΕΒΟΔΑΣ
ΚΑΙ ΗΓΕΜΩΝ
ΜΟΛΔΑΒΙΑΣ.

312 Ἀντώνιος Βόρτολι: Ἔνθη Εὐλαβείας, Βενετία, 1708.

Τυπ. Σῆμα: Ὁ Ἀντώνιος Βόρτολι, ποὺ ἀνέλαβε νὰ συνεχίσει τὸ ἔργο τοῦ Νικόλαου Σάρου ἀγοράζοντας τὸ τυπογραφεῖο του (1706/7), χρησιμοποίησε δύο τυπογραφικὰ σήματα. Τὸ πρῶτο ἀντιπροσωπεύει ἓνα σύμπλεγμα τῶν ἀρχικῶν του Α.Β. (ἀρ. 312) καὶ τὸ δεύτερο ἀπεικονίζει πύργο μὲ λέοντα σὲ ἐπιθετικὴ στάση (ἀρ. 325). Τὰ ἀρχικὰ Α.Β. στέφουν τὴ σύνθεση, ἢ ὁποῖα περιβάλλεται μὲ διακοσμητικὸ πλαίσιο. Ὅρισμένες ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις του χαρακτηρίζονται ἀπὸ ἐμβλήματα ἡγεμόνων ποὺ διετέλεσαν χορηγοὶ του, ὅπως ὁ Κωνσταντῖνος Μαυροκορδάτος, Ἡγεμόνας πάσης Οὐγγροβλαχίας (ἀρ. 313).

BIBΛ: Κατραμῆς, *Φιλολογικὰ ἀνάλεκτα Ζακύνθου*, 375. Σταμέλος, «Περὶ δύο βιβλίων», *Πανδώρα* 7 (1856-1857), 335-336. Σάθας, 597. *Bibliographie Ionienne* II, 79 (266). *BH* III/1, 59-62 (47). ΠΑΠ I, 30 (350). *Θησαυροὶ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης*, 124 (117). ΠΑΠ III, 85. **ΤΣ:** Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς *Τυπογραφίας*. **ΣΥΛ:** ΓΒ * ΕΒΕ * ΜΔΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

314

313 Ἀντώνιος Βόρτολι: Ὁρολόγιον, Βενετία, 1714.

BIBΛ: Ἡλιού I, 141 (93*). Λαδᾶς - Χατζηδηῖμος II/2, 11 (254). ΠΑΠ I, 210 (2840*). ΠΑΠ II, 197 (519α). ΠΑΠ III, 90. **ΤΣ:** Στὴ θέση τοῦ τυπογραφικοῦ σήματος τὸ οἰκόσημο τοῦ ἡγεμόνα Κωνσταντῖνου Βοεβόδα Βραγκοβάνου. Ἀδημοσίευτο. **ΣΥΛ:** ΚΚΠΗΚ * ΣΑΑΑΟ.

314 Ἀντώνιος Βόρτολι: Ἡλίας Μηνιάτης, Διδαχαί, Βενετία, 1716.

BIBΛ: Γ. Λαδᾶς, «Ἡ ἐν ἔτει 1716 πρώτη ἔκδοση τῶν “Διδαχῶν καὶ Πανηγυρικῶν λόγων” τοῦ Ἡλίου Μηνιάτη», *Ὁ Συλλέκτης* A/1 (1947), 12-19. Λαδᾶς - Χατζηδηῖμος II/1, 6-11 (εἰκ. 8). ΠΑΠ I, 314 (4237*) **ΤΣ:** Ὁ Λέων τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἀγκαλιάζει τὸ ἐμβλημα τῆς νήσου Κεφαλονιάς: Ι.Γ. Τυπάλδος-Λασκαράτος, «Συλλογὴ Ἑραλδικῶν Μνημείων τῆς Κεφαλονιάς», *Κεφαλληνικά Χρονικά* 4 (1980-1982), 174-177. ΠΑΠ III, 90. **ΣΥΛ:** ΓΒ * ΜΜΛΑΟ * ΜΣΠΑΟ.

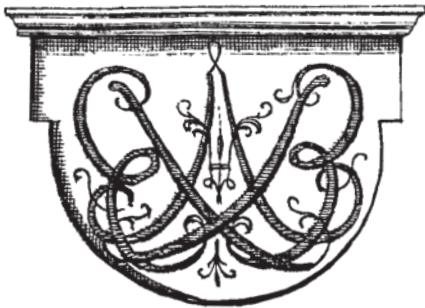
312

315

313

317

316

315-316 Ἀντώνιος Βόρτολι: Βίκτωρ Κλαπατζαράς, Λόγος ἐγκωμιαστικός, Βενετία, 1725.

BIBΛ: *Bibliographie Ionienne*, I, 89 (299). ΒΗ ΙΙΙ/1, 199-200 (164). Λαδάς - Χατζηδημιός ΙΙ/1, 15-18 (11). ΠΑΠ Ι, 231 (3126) 📖 ΤΣ: Ἡλιοῦ Ι, 162, 183. *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας* 📖 ΣΥΛ: ΓΒ.

317 Ἀντώνιος Βόρτολι: Ὁρολόγιον Μέγα, Βενετία, 1744.

BIBΛ: Γεδεών, *Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες*, 296. Ἡλιοῦ Ι, 323 (163). Λαδάς - Χατζηδημιός ΙΙ/2, 40-41 (335). ΠΑΠ Ι, 210 (2844). ΠΑΠ ΙΙΙ, 109 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΒΑΟ * ΜΚΝΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

318-319 Ἀντώνιος Βόρτολι: Μεθόδιος Ἀνθρακίτης – Μπαλάνος Βασιλόπουλος, Ὁδὸς Μαθηματικῆς, τόμ. 1, Βενετία, 1749.

BIBΛ: Βρετὸς ΙΙ, 106 (284). Σάθας 594. ΒΗ ΙΙΙ/1, 368-370 (375). ΠΑΠ Ι, 71 (934) 📖 ΤΣ: Τὸ ἔμβλημα αὐτὸ ἀπαντᾷ μοναδικῇ φορᾷ στὴν ἔκδοση τῆς *Μαθηματικῆς Ὁδοῦ*: ὁ Φοῖνικας γεννᾶται ἀπὸ τὴν τέφρα τοῦ περιβαλλόμενος ἀπὸ κόσμημα, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ ὁποῖου χαράχθηκε ἡ οὐράνια καὶ ἡ γήινη σφαῖρα. Ἡ ταινία ποὺ στέφει τὴ σύνθεση γράφει: *Μετὰ τὸ πεπρωμένον ἀνίστημι. Καὶ ἐκ τοῦ ὀλισθήματος ἰχυρωτέρα* 📖 ΣΥΛ: ΒΒΕ * ΒΚΣ * ΓΒ * ΜΒΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

322

320-321 Ἀντώνιος Βόρτολι: Σεραφεῖμ Πισσιδίειος, Νέος Θησαυρὸς – Ἀγγιλὰν Γιανὲ Κιτάπ, Βενετία, 1756.

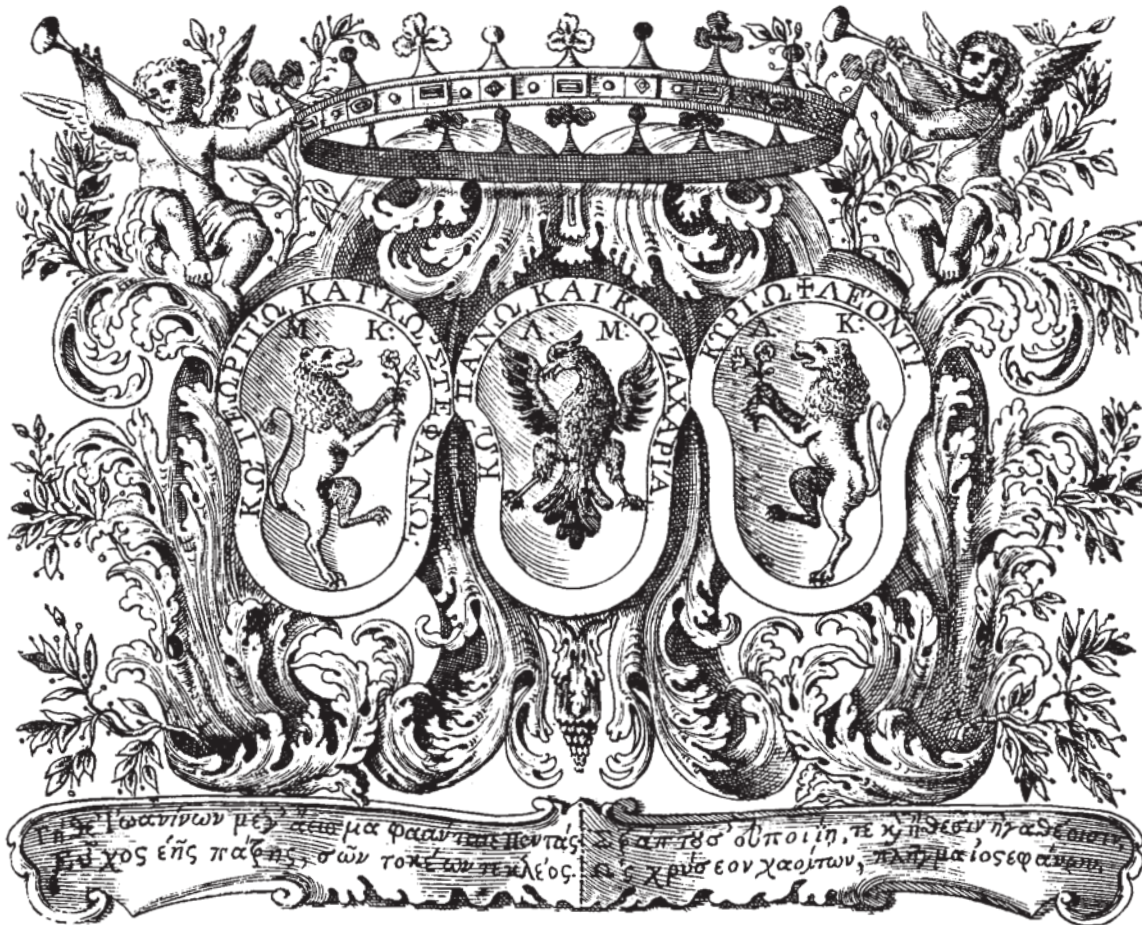
BIBΛ: Γεδεών, *Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες*, 314-315. S. Salaville - E. Dallegio, *Karamanlidika. Bibliographie analytique d'ouvrages en langue turque imprimés en caractères grecs*. 30-36. Λαδάς - Χατζηδημιός ΙΙ/1, 94 (75). ΠΑΠ Ι, 327 (4395) 📖 ΤΣ: *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας*. Τὸ οἰκόσημο τοῦ Σεραφεῖμ Πεισιδίου, Μητροπολίτη τῆς Ἀγκυρας καὶ ἡ Σφραγὶς τῆς Μονῆς τοῦ Κύκκου, στὴν ὁποία διατέλεσε Ἐπίσκοπος. *Layton, The Harvard College Library*, 93 (7) 📖 ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΒΜΔ * ΓΒ.

322 Ἀντώνιος Βόρτολι: Γεώργιος Κωνσταντίνου, Λεξικὸν Τετραγλωσσον, Βενετία, 1757.

BIBΛ: Βρετὸς ΙΙ, 55 (114). ΒΗ ΙΙΙ/1, 472-473 (503). Stoyanov, 49 (303). ΠΑΠ Ι, 233 (3151). ΠΑΠ ΙΙΙ, 126 📖 ΤΣ: *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας*. Τὸ οἰκόσημο τοῦ Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου ὡς ἡγεμόνα πάσης Οὐγγροβλαχίας 📖 ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΓΒ * ΜΒΑΟ * ΜΚΛΑΟ * ΜΣΑΟ.

318

Σύνθεση μετὰ τὸ οἰκόσημα τῆς οἰκογένειας Καραιῶάννου καὶ Μαρούτζη ποὺ ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορά σὲ ἔντυπο ἑλληνικὸ βιβλίο.

319

323 Ἀντώνιος Βόρτολι: Χρυσάνθος Νοταράς, Συνταγμάτιον, Βενετία, 1778.

BIBL: Βρετὸς I, 60-61 (159). Κατάλογος βιβλίων ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἄλλων ἐκδοθέντων ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ τυπογραφείου «Ὁ Φοῖνιξ», 14. ΒΗ III/2, 293-294 (941*). Γεδεών, Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες, 332-333. ΠΑΠ I, 331 (4440). ΠΑΠ III, 174 🍷. ΤΣ: Ἡλιοῦ I, 177. Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας 🍷. ΣΥΛ: ΒΑΑ * ΒΚΣ * ΓΒ * ΜΑΠΑΟ * ΜΒΑΟ * ΜΓΑΟ * ΜΙΑΟ * ΜΚΑΟ * ΜΚΝΑΟ * ΜΜΛΑΟ * ΜΞΑΟ * ΜΣΑΟ.

321

325

324 Ἀντώνιος Βόρτολι: Τριώδιον, Βενετία, 1779.

BIBL: Λαδᾶς - Χατζηδημὸς II/1, 168-169 (157). Stoyanov, 58 (443). ΠΑΠ I, 436-437 (5812). ΠΑΠ III, 178 🍷. ΤΣ: Λαδᾶς - Χατζηδημὸς II/1, 168 (εἰκ. 59). Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας. Πεντακόσια χρόνια Ἐντυπῆς Παράδοσης, 34 (15). *La civiltà del Libro*, 131 (40*) 🍷. ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΓΑΟ * ΜΞΑΟ * ΜΣΠΑΟ.

325 Ἀντώνιος Βόρτολι: Ἱστορία τοῦ Ἡμπερίου, Βενετία, 1779.

BIBL: Π. Λάμπρου, «Βιβλιακά», Πανδώρα 9 (1858-1859), 390. ΒΗ III/2, 306 (960). *Bibliotheca Auerbachiana*, 73-74 (39). ΠΑΠ I, 159 (2130) 🍷. ΤΣ: Ἡλιοῦ I, 143. *Bibliotheca Auerbachiana*, 74 (39). Πεντακόσια χρόνια Ἐντυπῆς Παράδοσης. *La civiltà del Libro*, 77* 🍷. ΣΥΛ: ΒΚΣ.

326 Ἀντώνιος Βόρτολι: Μεθόδιος Ἀνθρακίτης, Ἐπίσκεψις Πνευματικοῦ πρὸς Ἀσθενῆ, Βενετία, 1781.

BIBL: ΒΗ III/2, 359 (1038). ΠΑΠ I, 35 (436) 🍷. ΤΣ: Ἀδημοσίετο 🍷. ΣΥΛ: ΒΒΕ * ΒΚΣ * ΓΒ * ΜΧΑΟ.

327 Ἀντώνιος Βόρτολι: Ἀδαμάντιος Κοραῆς, Σύνοψις τῆς Ἱερᾶς Ἱστορίας, Βενετία, 1783.

BIBL: ΒΗ III/2, 421 (1123*). Πικραμένου-Βάρφη, Ἡ Ἁγία Λαύρα τῶν Καλαβρύτων, 21. ΠΑΠ I, 235 (3171). ΠΑΠ III, 192 🍷. ΤΣ: Πεντακόσια χρόνια Ἐντυπῆς Παράδοσης, 34 (15) 🍷. ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΓΒ * ΕΒΕ * ΜΒΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

327

326

320

324

323

328-329 Γρηγόριος Κωνσταντινίδης, Μοσχοπολίτης, Ἀκολουθία τῆς Ὁσίας Θεοδώρας, Μοσχόπολις, 1731.

Τυπ. Σέμα: Τὸ τυπογραφεῖο τῆς Μοσχόπολης στήθηκε στὴ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στὴ Μοσχόπολη πρὶν ἀπὸ τὸ 1725 καὶ λειτούργησε ὡς τὸ 1769. Ἀργότερα, πιθανὸν γύρω στὰ 1746, πέρασε στὴν ἰδιοκτησία τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Ναοῦμ, στὶς ὄχθες τῆς λίμνης Ἀχρίδος. Ὅλες σχεδὸν οἱ ἐκδόσεις τοῦ τυπογραφείου αὐτοῦ ἀφοροῦν λειτουργικὰ βιβλία, συνηθέστερα δὲ ἀκολουθίες διαφόρων νεομαρτύρων. Ὡς τυπογράφος ἀναγράφεται ὁ ἱερομόναχος Γρηγόριος Κωνσταντινίδης (Κωνσταντίνου) ἀπὸ τὴ Μοσχόπολη, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὸ 1745 διορίζεται καὶ καθηγητὴς τῆς ἐκεῖ Νέας Ἀκαδημίας. Τὸ διακριτικὸ τῶν ἐκδόσεών του ἔχει ὡς κεντρικὸ θέμα τὸν Εὐαγγελιστὴ Λουκᾶ, ποὺ σχεδιάστηκε καθήμενος στὸ σύμβολό του, τὸν βοῦ, σὲ στάση γραφῆς, ἐνῶ ἐκατέρωθεν διακρίνονται δύο ἐκκλησιαστικὰ συγκροτήματα. Στὴ μία πλευρὰ τῆς σύνθεσης, σὲ ὀβάλ γραμμικὸ σχῆμα, χαράχθηκε ἓνα Χ, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ ὁποῖου τὰ ἀρχικὰ ΓC καὶ MC (= Γ[ρηγόριο]c M[οσχοπολίτη]c). Τὸ 1744 στὴ σελίδα τίτλου τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Βησσαρίωνος ὁ τυπογράφος Γρηγόριος χρησιμοποιεῖ ἓνα ἄλλο ἔμβλημα γιὰ μία καὶ μοναδικὴ φορά: τὸ σύμβολο τοῦ εὐαγγελιστῆ Λουκᾶ, ὁ φτερωτὸς βοῦς, ποὺ ἐπιδεικνύει ἀνοιχτὸ βιβλίο καὶ κρατᾷ κοντάρι, τὸ ὁποῖο καταλήγει σὲ σταυρό. Ὁ φωτιστέφανος ποὺ περιβάλλει τὴν κεφαλὴ του ἔχει χαραγμένο τὸ μονόγραμμα τοῦ εὐαγγελιστῆ (ΛΚ) καὶ στὴ βάση τῆς σύνθεσης χαράχθηκαν δύο συμμετρικὲς ἀράδες μὲ ἕξι ὅμοια γράμματα: B.B.B. B.B.B. Ἐμβόλιμα στὰ γράμματα αὐτὰ ὑπάρχει ἓνα μονόγραμμα, ποὺ δὲν ἀποκλείεται νὰ παραπέμπει στὴν ταυτότητα τοῦ χαρακτή. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ σήματα μὲ κεντρικὸ θέμα τὸν εὐαγγελιστὴ Λουκᾶ, ὁ Κωνσταντινίδης ἐνέταξε τὸ γραμμικὸ σύμβολο μὲ τὰ ἀρχικὰ του, ἢ τὰ ἀρχικὰ του μόνο, σὲ πολλὲς διακοσμητικὲς συνθέσεις καὶ ἀνθέμια ποὺ κοσμοῦν τὶς ἐκδόσεις του, ὅπως: στὸν Πήγασο ἢ στὸ εἰκόνημα τοῦ Ὁσίου Ναοῦμ καὶ σὲ μία παράξενη εἰκόνα, ποὺ παριστάνει τὸν Ἡρακλῆ σὲ παιδικὴ ἡλικία νὰ πνίγει δύο φίδια, καθήμενος στὸ κεφάλι τοῦ συμβόλου τοῦ εὐαγγελιστῆ Λουκᾶ (ἀρ. 329).

BIBL: BH III/1, 235 -236 (204). Petit, 277. Peyfuss, 101-104(1). ΠΑΠ I, 17(184) 📖. ΤΣ: Χάρτης Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας. Peyfuss, 113 (εἰκ. 11) 📖. ΣΥΛ: ΜΜΛΑΟ.

330 Γρηγόριος Κωνσταντινίδης, Μοσχοπολίτης, Ἀναστάσιος Γόρδιος, Ἀκολουθία Ἁγίου Ἱερομάρτυρος Σεραφεῖμ, Μοσχόπολις, 1740.

BIBL: BH III/1, 273 (263). Petit, 251. Peyfuss, 106-109 (4). ΠΑΠ I, 188 (2522) 📖. ΤΣ: Peyfuss, 106 (εἰκ. 9) 📖. ΣΥΛ: ΕΒΕ.

328

330

331

336

329

335

331 Γρηγόριος Κωνσταντινίδης, Μοσχοπολίτης, Ἀκολουθία τοῦ Ὁσίου Ναούμ, Μοσχόπολις, 1740.

BIBL: BH III/1, 274 (264). Petit, 201-202. ΠΑΠ I, 15 (151). Peyfuss, 109-115 (5) ❀ ΤΣ: Μιχαλόπουλος, Μοσχόπολις, 16 ❀ ΣΥΛ: BBE * ΓΒ.

332 Γρηγόριος Κωνσταντινίδης, Μοσχοπολίτης, Ἀκολουθία τῶν Ἀγίων Πέντε καὶ Δέκα Ἱερομαρτύρων, Μοσχόπολις, 1741.

BIBL: BH III/1, 284-290 (286). Petit, 184. Peyfuss, 120-122 (7). ΠΑΠ I, 13 (136) ❀ ΤΣ: Peyfuss, 127 (εἰκ. 14) ❀ ΣΥΛ: ΔΒΚ * ΜΜΛΑΟ.

332

333-334 Γρηγόριος Κωνσταντινίδης, Μοσχοπολίτης, Ἀκολουθία τῶν Ἀγίων Ἑπταρίθμων, Μοσχόπολις, 1741-1742.

BIBL: BH III/1, 284-290 (286). ΠΑΠ I, 13 (136). Peyfuss, 115-120 (6) ❀ ΤΣ: Peyfuss, προμετωπίδα ❀ ΣΥΛ: ΓΒ * ΕΒΕ * ΜΒΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

335-336 Γρηγόριος Κωνσταντινίδης, Μοσχοπολίτης, Ἀκολουθία τοῦ Ἀγίου Βησσαρίωνος, Μοσχόπολις, 1744.

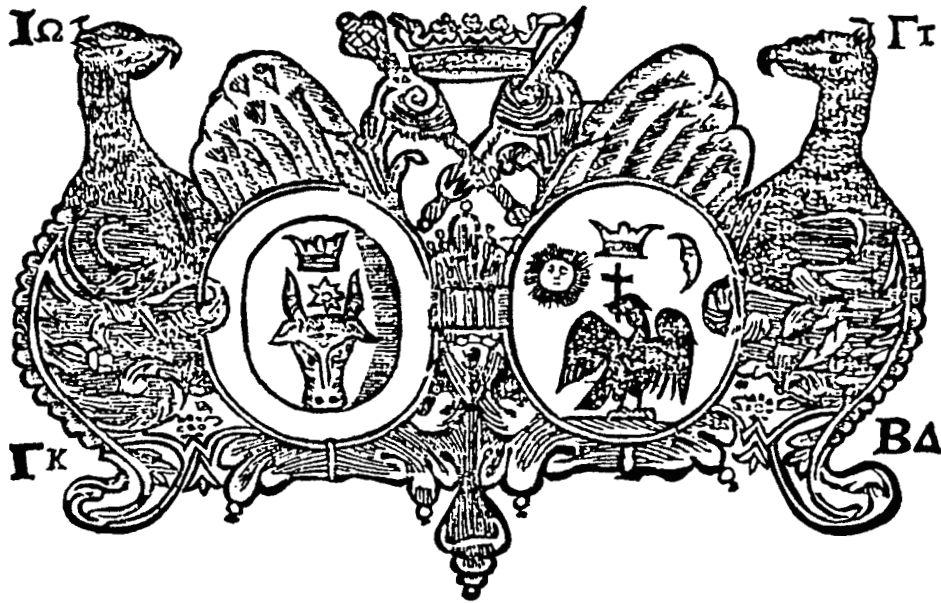
BIBL: BH III/1, 315-317 (313). Petit, 27. Peyfuss, 133-135 (14). ΠΑΠ I, 10 (109) ❀ ΤΣ: Ὁ Βιβλιόφιλος. ❀ ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΓΒ * ΕΒΕ * ΜΜΛΑΟ.

337 Γρηγόριος Κωνσταντινίδης, Μοσχοπολίτης, Ἀκολουθία τοῦ Ὁσίου Ἀντωνίου, Εἰς τὴν Τυπογραφία τοῦ Ὁσίου Ναούμ, 1746.

BIBL: Λαδᾶς - Χατζηδημος, II/1, 58-60 (45). Peyfuss, 139-140 (16) ΠΑΠ I, 10 (104) ❀ ΤΣ: Λαδᾶς - Χατζηδημος, II/1, 59 (εἰκ. 21) ❀ ΣΥΛ: ΓΒ.

334

338

338-339 Γρηγόριος Κωνσταντινίδης, Μοσχοπολίτης: Μελέτιος Πηγᾶς, Ὁρθόδοξος διδασκαλία, Ἐν τῇ Τυπογραφίᾳ τοῦ Μητροπολίτου Γρηγορίου, 1769.

BIBΛ: ΒΗ ΙΙΙ/2, 102-105 (710). ΠΑΠ Ι, 350 (4693). Peyfuss, 159-165 (21) ❀ ΤΣ: Μιχαλόπουλος, Μοσχόπολις [4]. Peyfuss, 94 (εἰκ. 7), 163 (εἰκ. 20) ❀ ΣΥΛ: ΒΑΑ * ΒΒΕ * ΕΒΕ * ΜΒΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

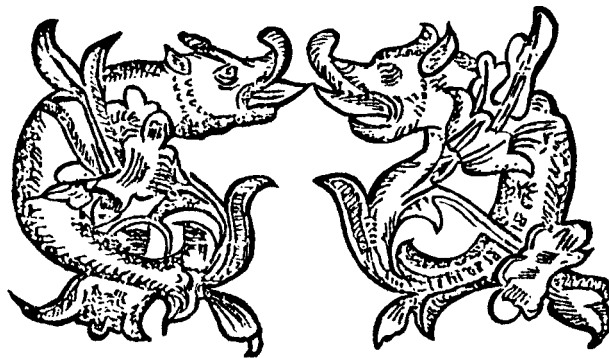
Εἰκ. 4. Ἀκολουθία τοῦ Ὁσίου καὶ Θεοφόρου Πατρὸς ἡμῶν Ναοῦμ τοῦ Θαυματουργοῦ, Μοσχόπολις, Γρηγόριος Ἱερομόναχος Κωνσταντινίδης, 1740, ἐν εἶδει κολοφώνα.

337

333

339

340 Δημήτριος Θεοδοσίου: *Αἱ Θεῖαι Λειτουργίαι*, Βενετία, 1759.

Τυπ. Σῆμα: Ὁ Δημήτριος Θεοδοσίου χαρακτήρισε τὶς ἐκδόσεις του μὲ τὸ ἔμβλημα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας τὴν ἐποχὴ τῶν Παλαιολόγων: τὸν ἐστεμμένο δικέφαλο ἀετὸ πὸ βαστάει μὲ τὰ νύχια του τὰ σύμβολα τῆς ἐξουσίας. Ἐκατέρωθεν τοῦ ἀετοῦ εἶναι χαραγμένα τὰ ἀρχικὰ Δ.Θ. καὶ –ὅταν ἀνέλαβε τὸ τυπογραφεῖο ὁ ἀνιψιὸς του Πάνος Θεοδοσίου– Π.Θ. Μία περίτεχνη ἀναγεννησιακοῦ ὕφους κορνίζα περιβάλλει τὴν ὅλη σύνθεση, ἐνῶ στὶς λειτουργικὲς ἐκδόσεις του τὸ σῆμα ἐνσωματώνεται στὶς ξυλογραφίες πὸ κοσμοῦν τὶς σελίδες τίτλου, ὅπως καὶ στὴν περίπτωσιν τοῦ Ν. Γλυκὺ καὶ τοῦ Ν. Σάρου.

BIBΛ: ΒΗ ΙΙΙ/1, 490 (526). ΠΑΠ Ι, 261 (3540). 📖 ΤΣ: Πλουμίδης, 55 (πίν. 5) 📖 ΣΥΛ: ΜΔΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

341

343

341 Δημήτριος Θεοδοσίου: *Βιβλίον Ἰουλίου μηνός*, Βενετία, 1761.

BIBΛ: ΒΗ ΙΙΙ/2, 4-5 (570). ΠΑΠ Ι, 301 (4053). ΠΑΠ ΙΙ, 253 (660) 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίετο 📖 ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΜΙΑΟ * ΜΞΑΟ.

342 Δημήτριος Θεοδοσίου: *Λοβέρδος Στάνου, Βίβλος χρονικὴ περιέχουσα τὴν ἱστορίαν τῆς Βυζαντίδος*, Βενετία, 1767.

BIBΛ: Βρετὸς ΙΙ, 61 (131). ΒΗ ΙΙΙ/2, 59-62 (654). ΠΑΠ Ι, 98-99 (1130). 📖 ΤΣ: Πλουμίδης, 70 (πίν. Α') 📖 ΣΥΛ: ΒΒΕ * ΒΚΣ * ΓΒ * ΜΜΛΑΟ * ΜΧΑΟ.

343 Δημήτριος Θεοδοσίου: *Θεῖον καὶ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον*, Βενετία, 1768.

BIBΛ: Λαδᾶς - Χατζηδημὸς ΙΙ/1, 113 (105). ΠΑΠ Ι, 90 (1185). 📖 ΤΣ: Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας 📖 ΣΥΛ: ΓΒ.

340

346

342

344 Δημήτριος Θεοδοσίου: Βησσαρίων Μακροῦς, Ἱερομόναχος, *Σταχυολογία Τεχνολογική κατ' ἐρωταπόκρισιν τῆς Γραμματικῆς Τέχνης*, Βενετία, 1768.

BIBΛ: Βρετὸς II, 39 (72). ΒΗ III/2, 89-90 (692). ΠΑΠ I, 273 (3692). 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΜΒΑΟ * ΜΔΑΟ.

345 Δημήτριος Θεοδοσίου: *Ὁρολόγιον Μέγα*, Venice, 1770.

BIBΛ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος II/1, 121-123 (117). ΠΑΠ I, 211 (2859) 📖 ΤΣ: *Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον* (εἰκ. β', 1777) 📖 ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΒΑΟ * ΜΙΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

345

344

347

346 Δημήτριος Θεοδοσίου: *Ὁκτώηχος*, Βενετία, 1773.

BIBΛ: Κορδῶσης, «Ἑλληνικὰ παλαιότυπα», 433. ΠΑΠ I, 336 (4515) 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΓΒ.

347 Δημήτριος Θεοδοσίου: *Ὁρολόγιον Μέγα*, Βενετία, 1775.

BIBΛ: ΒΗ III/2, 215 (843). ΠΑΠ I, 211 (2862). 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΜΙΑΟ.

348 Δημήτριος Θεοδοσίου: *Εὐχολόγιον τὸ Μέγα*, Βενετία, 1775.

BIBΛ: Ἡλιὸς I, 325 (224). Λαδᾶς - Χατζηδῆμος IV/2, 115 (518). ΠΑΠ I, 166 (2231) 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΜΛΑΟ.

349 Δημήτριος Θεοδοσίου: *Βιβλίον Ὁκτωβρίου μηνός*, Βενετία, 1777.

BIBΛ: ΒΗ III/2, 243 (891). ΠΑΠ I, 309 (4158). 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΚΑΟ * ΜΜΛΑΟ * ΜΣΑΟ.

350 Δημήτριος Θεοδοσίου: *Ψαλτήριον τοῦ Δαυίδ*, Βενετία, 1779.

BIBΛ: ΠΑΠ I, 97 (1303). ΠΑΠ II, 297 (764) 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΑΠΑΟ.

351 Δημήτριος Θεοδοσίου: Thomas a Kempis, *Ἑρμηνεῖαι Εὐσεβεῖς*, Βενετία, 1780.

BIBΛ: ΒΗ III/2, 330 (1000). ΠΑΠ I, 425 (5632) 📖 ΤΣ: *Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον* (εἰκ. γ', 1780) 📖 ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΓΑΟ * ΜΙΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

348

349

350

351

362

352 Δημήτριος Θεοδοσίου: Αί Θεΐαι Λειτουργΐαι, Βενετία, 1785.

BIBΛ: ΒΗ ΙΙΙ/2, 437 (1149). ΠΑΠ Ι, 262 (7556) 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΠΑΟ * ΜΧΑΟ.

353 Δημήτριος Θεοδοσίου: Ὁκτώηχος, Βενετία, 1787.

BIBΛ: ΒΗ ΙΙΙ/2, 478 (1205). ΠΑΠ Ι, 336 (4526) 📖 ΤΣ: Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον (εἰκ. ε΄, 1787) 📖 ΣΥΛ: ΓΒ.

354 Δημήτριος Θεοδοσίου: Ὁρολόγιον Μέγα, Βενετία, 1789.

BIBΛ: Ἥλιού, 19ος, 326 (260). ΠΑΠ Ι, 212 (2876). Πηδώνια, Ἑλληνικὰ Παλαιότυπα τῆς Βιέννης, 86-87 (1) 📖 ΤΣ: Πηδώνια, 86 📖 ΣΥΛ: Ἑλληνικὸ Σχολεῖο τῆς Βιέννης.

355 Δημήτριος Θεοδοσίου: Ὁρολόγιον Μέγα, Βενετία, 1792.

BIBΛ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος ΙΙΙ/1, 180 (95). ΠΑΠ Ι, 212 (2879) 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΜΧΑΟ.

358

355

356

356 Πάνος Θεοδοσίου: Βιβλίον Μαΐου μηνός, Βενετία, 1795.

BIBΛ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος ΙV/1, 372 (233). ΠΑΠ Ι, 297 (4001) 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΜΜΛΑΟ * ΜΣΠΑΟ.

357 Πάνος Θεοδοσίου: Αί Θεΐαι Λειτουργΐαι, Βενετία, 1795.

BIBΛ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος ΙV/1, 341 (199). ΠΑΠ Ι, 262 (3559) 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΓΒ * ΕΒΕ * ΜΜΛΑΟ * ΜΣΑΟ.

358 Πάνος Θεοδοσίου: Ὁκτώηχος, Βενετία, 1798.

BIBΛ: ΠΑΠ ΙΙΙ, 608-609 (45) 📖 ΤΣ: ΠΑΠ ΙΙΙ, 608 📖 ΣΥΛ: ΜΖΑΟ.

359 Πάνος Θεοδοσίου: Θεῖον καὶ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον, Βενετία, 1801.

BIBΛ: Γκίνης - Μέξας Ι, 13 (74). Ἥλιού, 19ος, 11-12 (1801.22) 📖 ΤΣ: Πλουμίδης, 71 (πίν. Ε΄) 📖 ΣΥΛ: ΒΒΜ * ΓΒ * ΜΒΑΟ * ΜΜΛΑΟ * ΜΞΑΟ.

352

353

354

361

357

360 Πάνος Θεοδοσίου: Θεοφύλακτος, Ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας, Ἑρμηνεία εἰς τὰ τέσσερα Ἱερὰ Εὐαγγέλια, Βενετία, 1802.

BIBΛ: Γκίνης - Μέξας I, 23 (140). Ἡλιού, 19ος, 38 (1802.27) 📖 ΤΣ: Πλουμίδης, 71 (πίν. Ε') 📖 ΣΥΛ: EBE * MBAO * MMLAO.

361 Πάνος Θεοδοσίου: Ἰωάννης Μάνθος, Στιχολογία... Περὶ τῆς συμφορᾶς τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ Μωρέως, Βενετία, 1803.

BIBΛ: Γκίνης - Μέξας I, 38 (233). Ἡλιού, 19ος, 84 (1803.71) 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: EBE.

362 Πάνος Θεοδοσίου: Ψαλτήριον τοῦ Δαβίδ, Βενετία, 1804.

BIBΛ: Γκίνης - Μέξας I, 50 (305). Ἡλιού, 19ος, 120-121 (1804.79) 📖 ΤΣ: Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον (εἰκ. ζ', 1799) 📖 ΣΥΛ: BBE * ΓΒ * MBAO.

365

366

359

363 Πάνος Θεοδοσίου: Ἀνθολόγιον, Βενετία, 1805.

BIBΛ: Γκίνης - Μέξας I, 51-52 (313). Ἡλιού, 19ος, 127 (1805.8) 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: MBAO.

364 Πάνος Θεοδοσίου: Ὠδαὶ τοῦ Δαβίδ, Βενετία, 1810.

BIBΛ: Χατζηδημος - Σίμος, 391. Ἡλιού, 19ος, 291 (1810.60) 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΒΚΣ.

365 Πάνος Θεοδοσίου: Εὐαγγελιστάριον, Βενετία, 1811.

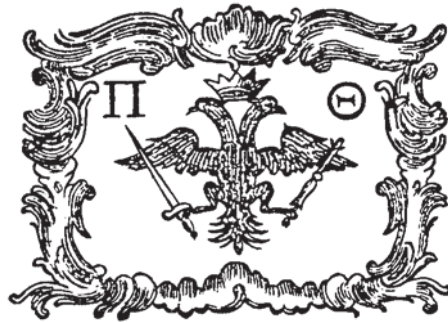
BIBΛ: Γκίνης - Μέξας II, 470 (6652). Ἡλιού, 19ος, 304 (1811.33) 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΞΑΟ.

366 Πάνος Θεοδοσίου: Ἀθανάσιος Βαρούχας, Ἱερομόναχος, Λόγοι ψυχωφελεῖς, Βενετία, 1814.

BIBΛ: Γκίνης - Μέξας I, 131 (817). Ἡλιού, 19ος, 400 (1814.48) 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΓΒ.

363

364

360

**367 Δούκας Σωτήρης, Θάσιος, Νεόφυτος Καυσοκαλυβίτης, Έκ-
λογή του Ψάλτηριου, Μονή Μεγίστης Λαύρας, Άγιον Όρος, 1759.**

Τυπ. Σέμα: Η ιδέα για την ίδρυση τυπογραφείου στο Άγιο Όρος πηγάζει από τη λει-
τουργία της Άθωνιάδας Άκαδημίας στη Μονή Βατοπεδίου το 1759, με σχολάρχη τόν
Ευγένιο Βούλγαρη. Κινητήριοις δύναμη της όλης πρωτοβουλίας και ύλοποίησης του
σχεδίου της εγκατάστασης τυπογραφείου ήταν ο αρχιμανδρίτης της Μεγίστης Λαύρας
Κοσμᾶς ο Έπιδάυριος. Την όργάνωση και τόν έξοπλισμό του εμπιστεύθηκαν στον
Κοσμᾶ Λαυριώτη, ο όποιος και προσκάλεσε τόν Δούκα Σωτήρη ν' αναλάβει τίς τυπο-
γραφικές εργασίες. Άπό τόν τυπογραφείο κυκλοφόρησε μία και μόνο έκδοση: ή Έκλογή
του Ψάλτηριου. Τόν σήμα πού κοσμεί τή σελίδα τίτλου άπαντᾶ μοναδική φορᾶ στήν
έκδοση αὐτή και άπεικονίζει άετό, τόν όποιο στέφουν δύο λιοντάρια. Στίς τέσσερις γω-
νίες της σύνθεσης, πού περικλείονται άπό τετράγωνο, έχουν χαραχθεῖ τᾶ αρχικά ΔΚ
(Δούκας) και ΣΤ (Σωτήρης).

BIBL: ΒΗ III/1, 494-497 (530). ΠΑΠ I, 324-325 (4370). Μπῶκος, 56-65 ❖. ΤΣ: Χάρτης της Έλληνικής
Τυπογραφίας. Μπῶκος, 60. Πεντακόσια Χρόνια Έντυπης Παράδοσης, 118 (66) ❖. ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΓΒ
* ΜΔΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

367

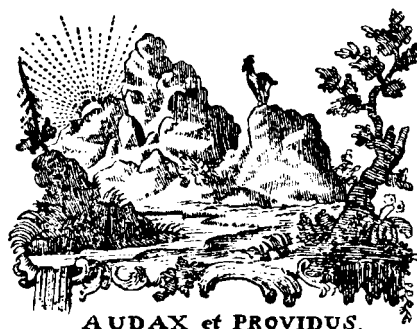
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ ΣΟΥΛΤΖ

**368 Τυπογραφία Σουλτζινιάνη: Παπαγεωργίου Μιχαήλ, Άλφα-
βητάριον Γερμανικόν, Βιέννη, 1768.**

Τυπ. Σέμα: Τόν τυπογραφικό σήμα του Γεωργίου Λουδοβίκου Σουλτζ χαρακτηρίζει
μόνο δύο έλληνικές εκδόσεις πού κυκλοφόρησαν άπό τᾶ πιεστήρια του εργαστηρίου
του τόν 1768, τρία δηλαδή χρόνια μετά τόν θάνατό του (1765), τότε πού κλήθηκε νᾶ συ-
νεχίσει τήν επιχείρηση με προσωπική επιστασία ή γυναίκα του Θηρεσία. Τόν έμβλημα

τῶν ἐκδόσεων τῶν Σούλτζ ἀπεικονίζει ἡλιόλουστη κοιλάδα τὴν ὁποία διασχίζει ποταμός, ἐνῶ στὴ βάση τῆς σύνθεσης ἀναγράφεται ἡ ρῆσις: AUDAX ET PROVIDUS.

BIBL: Ἡλιοῦ I, 190-199 (150). Λαδᾶς - Χατζηδημόσ II/1, 85 (456). ΠΑΠ I, 344 (4612) 📖. ΤΣ: Ἡλιοῦ I, 191 📖. ΣΥΛ: Βιβλιοθήκη Ἑλληνικῆς Κοινότητος τῆς Τεργέστης.

368

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΥΜΠΛΙΟΣ ΜΑΡΚΙΔΕΣ ΠΟΥΛΙΟΥ

369-370 Γεώργιος καὶ Πούμπλιος Μαρκίδες Πούλιου: *Ἐφημερίς*, Βιέννη, 31 Δεκεμβρίου 1790-1793.

Τυπ. Σέμα: Τὸ πρῶτο φύλλο τῆς *Ἐφημερίδος*, ποὺ κυκλοφόρησε τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιάς τοῦ 1790, ἔχει ὡς ἐπίτιτλο μία σύνθεση καθαρὰ συμβολικοῦ χαρακτήρα: ἡ Ἀθηνᾶ, θεὰ τῆς σοφίας, ἀναπαύεται σὲ σύννεφα καὶ ἕνας νεανίσκος τῆς προσφέρει τὸ φύλλο τῆς *Ἐφημερίδος*. Ἀριστερὰ λαμπρὸς ἥλιος προβάλλει ἀνάμεσα ἀπὸ βουνά, πάνω ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὑπερίπτανται σαλπικτές. Ἐνα μελίσι, ποὺ συμβολίζει τὴν παραγωγικότητα, σχεδιάστηκε στὴ δεξιὰ πλευρὰ τῆς σύνθεσης.

Τὸ 1793 ὡς ἔμβλημα τῆς *Ἐφημερίδος* οἱ Μαρκίδες Πούλιοι χρησιμοποίησαν μία ἄλλη σύνθεση: ὁ καλλιγραφικὸς τίτλος *Ἐφημερίς* στέφεται ἀπὸ σαλπικτὴ, ἐνῶ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἡ Ἀθηνᾶ πάνοπλη καὶ ὁ Ἑρμῆς προβάλλοντας τὸ κηρύκειο συμπληρώνουν τὴ σύνθεση.

BIBL: Κουμαριανοῦ, *Ὁ Ἑλληνικὸς Προεπαναστατικὸς Τύπος*, 38-59. *Πεντακόσια Χρόνια Ἐντυπῆς Παράδοσης*, 162-166. 📖. ΤΣ: Κουμαριανοῦ (εἰκ. II) 📖. ΣΥΛ: BBE.

371 [Μαρκίδες Πούλιου]: *Τύποις τοῦ Βαουμαϊστέρου*, Θωμᾶς Δημητρίου, Σιατιστεύς, *Χειραγωγὸς Ἐμπειρος εἰς τὰ τῆς Πραγματείας*, Βιέννη, 1793.

Τυπ. Σέμα: Οἱ ἀδελφοὶ Γεώργιος καὶ Πούμπλιος Μαρκίδες Πούλιου χρησιμοποίησαν στὶς ἐκδόσεις τους τυπογραφικὸ σῆμα ὅταν ἀκόμη δὲν εἶχαν δικό τους τυπογραφικὸ ἐργαστήρι. Τὸ ἔμβλημα αὐτὸ ἀπεικονίζει τὴ θεὰ Ἄθηνᾶ πάνοπλη, πάνω σὲ σύννεφο, καὶ τὴ σύνθεση στέφει ταινία μὲ τὴ ρήση: *Τούτοισιν μὲν ταῦτα μέλει*. Μὲ τὸ τυπογραφικὸ αὐτὸ σῆμα οἱ Μαρκίδες Πούλιου κόσμησαν περιστασιακὰ σελίδες τίτλων, ὅπως: *Ἀνασκευὴ τοῦ Βολταίρου* (Βιέννη 1794) καὶ *Ἱστορία τῶν Μυθολογουμένων θεῶν καὶ ἀρχαίων Ἑλλήνων* (Βιέννη, 1795).

371

Ἐνα ἄλλο διακριτικὸ ἐπιλέχθηκε γιὰ νὰ κοσμεῖ μόνο τὰ ἡμερολόγια τους, τὰ *Καλενδάρια*, ὅπως τὰ ὀνόμαζαν. Ἡ σύνθεση ἔχει κεντρικὸ μοτίβο τὴν ὑδρόγειο σφαῖρα, στὴ βάση τῆς ὁποίας ὑπάρχουν διάφορα ἀστρονομικὰ ὄργανα, χρωστήρες καὶ παλέτες, βιβλία, ἄνθη, μία προτομὴ κ.ἄ. Μία ἀπλὴ κορνίζα μὲ γλυφὲς στὸ ὕφος ἀχιβάδας περιβάλλει τὸ σῆμα κατατεθὲν τῆς ἐκδοσης.

BIBΛ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος III/1, 267-268 (147). Στάικος, *Τὰ τυπωμένα στὴ Βιέννη*, 236-241 (74) 📖. ΤΣ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος III/1, 267. *Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας* 📖. ΣΥΛ: ΒΚΣ.

372 Ἀδελφοὶ Μαρκίδες Πούλιου: *Καλενδάριον τοῦ 1796*, Βιέννη, 1796.

BIBΛ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος III/2, 28 (20). Ἡλιοῦ I, 252-253 (204). Στάικος, *Τὰ τυπωμένα στὴ Βιέννη*, 302-303 (94) 📖. ΤΣ: Ἡλιοῦ I, 214. Στάικος, *Τὰ τυπωμένα στὴ Βιέννη*, 303 (εἰκ. 154) 📖. ΣΥΛ: ΕΒΕ.

369

370

372

373 Γεώργιος Βεντότης: William Robertson, *Ίστορία τῆς Ἀμερικής*, Βιέννη, 1792.

Τυπ. Σέμα: Ὁ Γεώργιος Βεντότης, ποὺ ἐργάστηκε στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Ἰωσήφ Βαουμάστερ ἕως τὸ 1790, ὁπότε ἄνοιξε δικό του ἐκδοτικὸ-τυπογραφικὸ οἶκο, δὲν ἀκολούθησε τὴν παράδοση τῶν βενετσιάνικων ἐκδόσεων, ὅσον ἀφορᾷ τὸν χαρακτηρισμὸ τους μὲ τυπογραφικὸ σῆμα, ἀλλὰ αὐτὴ τῶν Βιεννέζων τυπογράφων. Ἐκτὸς ἀπὸ διάφορες χαρακτηριστικὲς συνθέσεις ποὺ κοσμοῦν τὶς σελίδες τίτλων τῶν βιβλίων του καὶ σχετίζονται θεματικὰ μὲ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἔργου, ὁ Βεντότης χρησιμοποίησε ἐπανειλημμένα, ἐν εἴδει σήματος, ἓνα κόσμημα ποὺ ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορὰ σὲ ἑλληνικὸ βιβλίο σὲ ἐκδοση τοῦ Θωμᾶ Τράττνερ. Πρόκειται γιὰ τὴ *Νεωτερικὴ Γεωγραφία* τοῦ Δανιὴλ Φιλιππίδη καὶ τοῦ Γρηγόριου Κωνσταντᾶ, ποὺ κυκλοφορεῖ μὲ χρονολογία 1791. Ἀπεικονίζει προτομὴ νέου προφίλ, ποὺ περιβάλλεται ἀπὸ στεφάνι. Ὁ Βεντότης γιὰ τὴν ἐκδοση τῶν *Νεκρικῶν Διαλόγων* [Βιέννη] 5793 (= 1793) ἐπιλέγει ὡς σῆμα μία σφαῖρα, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς ὁποίας εἶναι ἐπικολλημένες φτεροῦγες καὶ στὴν κορυφὴ τῆς γυναικεῖα μορφή ἀνεμίζει στενόμακρο μανδύα. Μὲ τὸ ἔμβλημα αὐτὸ κόσμησαν φύλλα τῆς *Ἐφημερίδος* τους καὶ οἱ ἀδελφοὶ Μαρκίδες Πούλιου, τὸ 1797.

Ἐνα τρίτο διακριτικὸ τῶν ἐκδόσεων τοῦ Βεντότη εἶναι αὐτὸ ποὺ κοσμεῖ τὶς σελίδες τοῦ *Ἡμερολογίου* του: ἓνα χαρακτηριστικὸ ποὺ ἀναπαριστᾷ ἀστρονόμο στὸ ἐργαστήρι του νὰ μελετᾷ τὰ οὐράνια σώματα. Ἀστρονομικὰ ὄργανα, ὑδρόγειος σφαῖρα, ἀνοιχτὸ βιβλίο καὶ καλαμάρι ἀποτελοῦν τὰ ἐπιστημονικὰ ἐργαλεῖα του.

BIBL: Βρετὸς II, Λαδᾶς - Χατζηδῆμος III/1, 142-144 (77). ΠΑΠ I, 386 (5140) ΤΣ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος III/1, 17. *Bibliographie Ionienne*, 158 ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΓΒ * ΕΒΕ * ΜΒΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

374 Γεώργιος Βεντότης: Πολυζώης Κοντός, *Νεκρικοὶ Διάλογοι*, Βιέννη, 5793 (= 1793).

BIBL: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος III/1, 255-259 (136). Στάικος, *Τὰ τυπωμένα στὴ Βιέννη*, 210-211 (46) ΤΣ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος III/1, 255 ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΕΒΕ.

375 Γεώργιος Βεντότης: *Ἡμερολόγιον τοῦ παρόντος χρόνου*, Βιέννη, 1793.

BIBL: Βρετὸς II (233). Ἥλιου I, 236-237 (188). Λαδᾶς - Χατζηδῆμος III/1, 247 (126). Στάικος, *Τὰ τυπωμένα στὴ Βιέννη*, 212-213 (65) ΤΣ: Ἥλιου I, 214. Στάικος, *Τὰ τυπωμένα στὴ Βιέννη*, 213 (εἰκ. 108) ΣΥΛ: ΕΒΕ.

373

Όλα τὰ Βιβλία, ὅπῃ ἔχον εἰς τὴν ἀρχὴν τρις τέτο τὸ
Στέμμα μῆ, εἶναι γνήσια τῆς Ἐκδόσεώς μῆ.

376

374

375

376 Ἰωάννης Νικολίδης ὁ ἐκ τῆς Πίνδου: Ἰωσήφ Βαουμάιστερ [Γεώργιος Βεντότης], *Ἑρμηνεῖα περὶ τοῦ πῶς πρέπει νὰ θεραπεύεται τὸ γαλλικὸν πάθος, ἥγουν, ἡ μαλαφράντζα*, Βιέννη, 1794.

BIBΛ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος III/1, 289-297 (164). Στάικος, *Τὰ τυπωμένα στὴ Βιέννη*, 220-223 📖. ΤΣ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος III/1, 290. Στάικος, *Τὰ τυπωμένα στὴ Βιέννη*, 223 (εἰκ. 113) 📖. ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΓΒ * ΕΒΕ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΠΙΧΛΕΡ

377 Σέργιος Μακραῖος: *Τρόπαιον ἐκ τῆς Ἑλλαδικῆς πανοπλίας κατὰ τῶν ὄπαδῶν τοῦ Κοπερνίκου ἐν τρισὶ διαλόγοις*, Βιέννη, Ἀντώνιος Πίχλερ, 1797.

Τυπ. Σέμα: Ὁ λόγιος τυπογράφος Ἀντώνιος Πίχλερ ἔγινε διάσημος γιὰ τὶς σπουδαῖες ἐκδόσεις ἑλληνικῶν καὶ γερμανικῶν ἐντύπων ποὺ κυκλοφόρησαν ἀπὸ τὸ ἐργαστήρι του, ὡστόσο κανένα ἀπὸ τὰ βιβλία του δὲν χαρακτηρίζεται ἀπὸ τυπογραφικὸ σῆμα. Μόνο ἡ ἔκδοση τοῦ *Τρόπαιου* σφραγίζεται ἀπὸ τὸ ἐκδοτικὸ ἔμβλημα τοῦ συγγραφέα Σέργιου Μακραίου, τὸ ὁποῖο ἀπεικονίζει κηρύκειο, στὴ βάση τοῦ ὁποίου ἔχουν ἐγγραφεῖ τὰ ἀρχικὰ Μ. Σ. Ρ. (Μ[ακραῖος], Σ[ε], Ρ[γιος]) καὶ στὴν κορυφή του ἀνθρωπόμορφος ἥλιος. Τὴν ὅλη σύνθεση περιβάλλει πύλη στὴν ὁποία περιελίσσεται γιρλάντα.

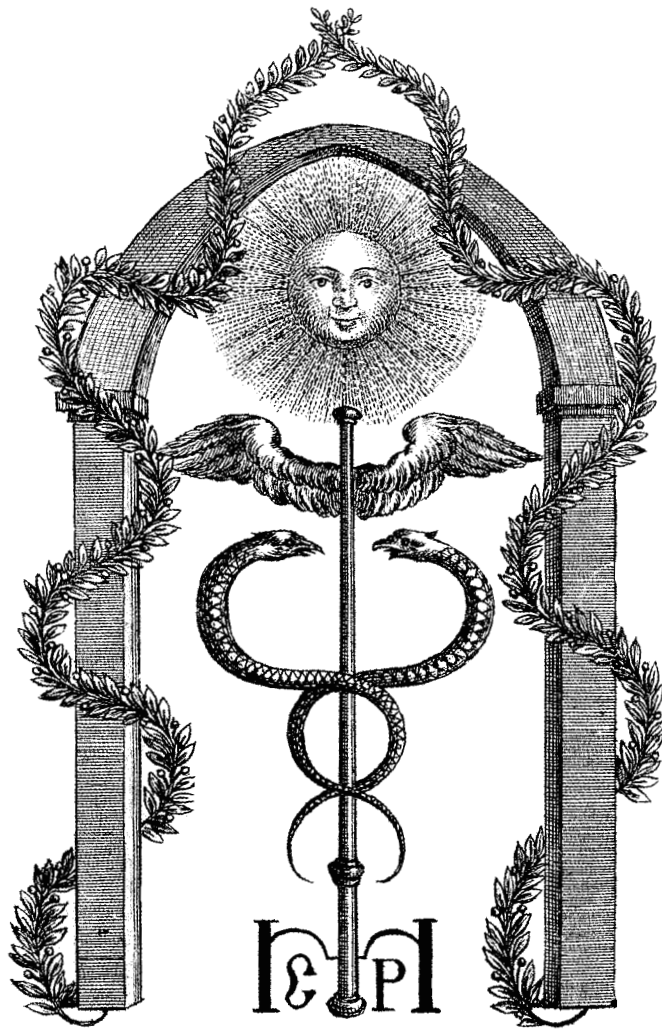
BIBΛ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος III/2, 99-100 (76). ΠΑΠ I, 272 (3682) 📖. ΤΣ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος III/2, 100 (εἰκ. 32). Στάικος, *Τὰ τυπωμένα στὴ Βιέννη*, 321 (εἰκ. 163) 📖. ΣΥΛ: ΒΒΕ * ΒΚΣ * ΓΒ * ΜΒΑΟ * ΜΜΛΑΟ.

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΤΗΛΕΓΡΑΦΟΣ

378-379 Ἰωάννης Φραγκίσκος Χάλλ: *Ἑλληνικὸς Τηλέγραφος*, Δημήτριος Ἀλεξανδρίδης, Βιέννη, 1812.

Τυπ. Σέμα: Ὁ Ἑλληνικὸς Τηλέγραφος ἢ Πολιτικὴ, φιλολογικὴ καὶ ἐμπορικὴ ἐφημερὶς πρωτοκυκλοφόρησε στὶς 24 Ἰανουαρίου τοῦ 1812 καὶ συνέχισε τὴν ἔκδοσή του ἕως τὸ 1836. Ὡς σῆμα κατατεθὲν τῆς ἐφημερίδας αὐτῆς χρησιμοποιήθηκαν δύο συνθέσεις, ἡ πρώτη παριστάνει νεανίσκο νὰ συγγράφει μὲ στήριγμα τὴν ὑδρόγειο σφαῖρα καὶ ἡ δευτέρα μύλο μὲ κλειστὴ τὴ φτερωτὴ του. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις τὰ σήματα πλαισιώθηκαν ἀπὸ τὸν τίτλο τῆς ἐφημερίδας *Ἑλληνικὸς Τηλέγραφος*.

BIBΛ: Κουμαριανοῦ, *Ὁ Ἑλληνικὸς Προεπαναστατικὸς Τύπος*, 68-81. Πεντακόσια Χρόνια Ἐντυπῆς Παράδοσης, 168-169. Ἄννα Ταμπάκη, *Ἐγκυκλοπαίδεια τοῦ Ἑλληνικοῦ Τύπου*, II, 158-160 📖. ΤΣ: Κουμαριανοῦ, 78, 79 📖. ΣΥΛ: ΒΒΕ.

377

378

379

380 Ἰωάννης Βαρθολομαῖος Τζβέκιος: Ἐρμῆς ὁ Λόγιος, Βιέννη, 1814.

Τυπ. Σῆμα: Ὁ Βαρθολομαῖος Τζβέκιος (Σβέκιος) ἔγινε κάτοχος τοῦ τυπογραφείου τοῦ Γεωργίου Βεντότη τὸ 1810 καὶ χρησιμοποίησε γιὰ τὶς ἑλληνικὲς ἐκδόσεις του ὅλο τὸ τυπογραφικὸ ὑλικὸ τοῦ προκατόχου του. Καθοριστικὴ εἶναι ἡ συμβολή του στὴν ἐκδοσὴ τοῦ Ἐρμῆ τοῦ Λογίου (1811-1821), ἓνα περιοδικὸ μὲ ποικίλη ὕλη καὶ κυρίως θέματα παιδείας. Ὡς ἔμβλημα-σῆμα κατατεθέν, σὲ ὀρισμένες ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις τοῦ περιοδικοῦ, καὶ μετὰ τὸ 1814, ὁ Τζβέκιος ἐπέλεξε τὸν φτερωτὸ Ἐρμῆ σὲ δύο σχεδιαστικὲς παραλλαγές. Στὴν πρώτη ὁ Ἐρμῆς ἐμφανίζεται νὰ στέφει μίαν σύνθεσιν μὲ τὴν ὑδρόγειον σφαῖρα, κρατώντας μὲ τὸ ἓνα του χέρι τὸ κηρύκειο, ἐνῶ στὴν ἄλλη ὑπερίπταται τῆς γῆς μὲ ἀνοιχτὰ τὰ χέρια, ὡς νὰ κομίζει χαρμόσυνα νέα.

BIBΛ: Λάιος, Ὁ Ἑλληνικὸς Τύπος τῆς Βιέννης. Κουμαριανοῦ, Ὁ Ἑλληνικὸς Προεπαναστατικὸς Τύπος, 88-129. Πεντακόσια Χρόνια Ἐντυπῆς Παράδοσης, 155-158. Κουμαριανοῦ, Ἐγκυκλοπαίδεια τοῦ Ἑλληνικοῦ Τύπου, II, 250-252 ♡ ΤΣ: Κουμαριανοῦ, Ὁ Ἑλληνικὸς Προεπαναστατικὸς Τύπος, 96 (εἰκ. 38) ♡ ΣΥΛ: BBE * BKΣ * ΓΒ * EBE * BMX.

380

381 Ἰωάννης Βαρθολομαῖος Τζβέκιος: Ἐρμῆς ὁ Λόγιος, Βιέννη, 1817.

BIBΛ: Λάιος, Ὁ Ἑλληνικὸς Τύπος τῆς Βιέννης. Κουμαριανοῦ, Ὁ Ἑλληνικὸς Προεπαναστατικὸς Τύπος, 88-129. Πεντακόσια Χρόνια Ἐντυπῆς Παράδοσης, ὁ.π., 158 ♡ ΤΣ: Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον (εἰκ. 135). Κουμαριανοῦ, 97 (εἰκ. 40) ♡ ΣΥΛ: BBE * BKΣ * ΓΒ * EBE * BMX.

Ε Ρ Μ Η Σ

δ

Λ Ο Γ Ι Ο Σ

1 8 2 0

ΕΝ ΒΙΕΝΝΗ, ΤΗΣ ΑΟΥΣΤΡΙΑΣ

Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Ἰω. Βαρθολ. Σβέικίου.

382

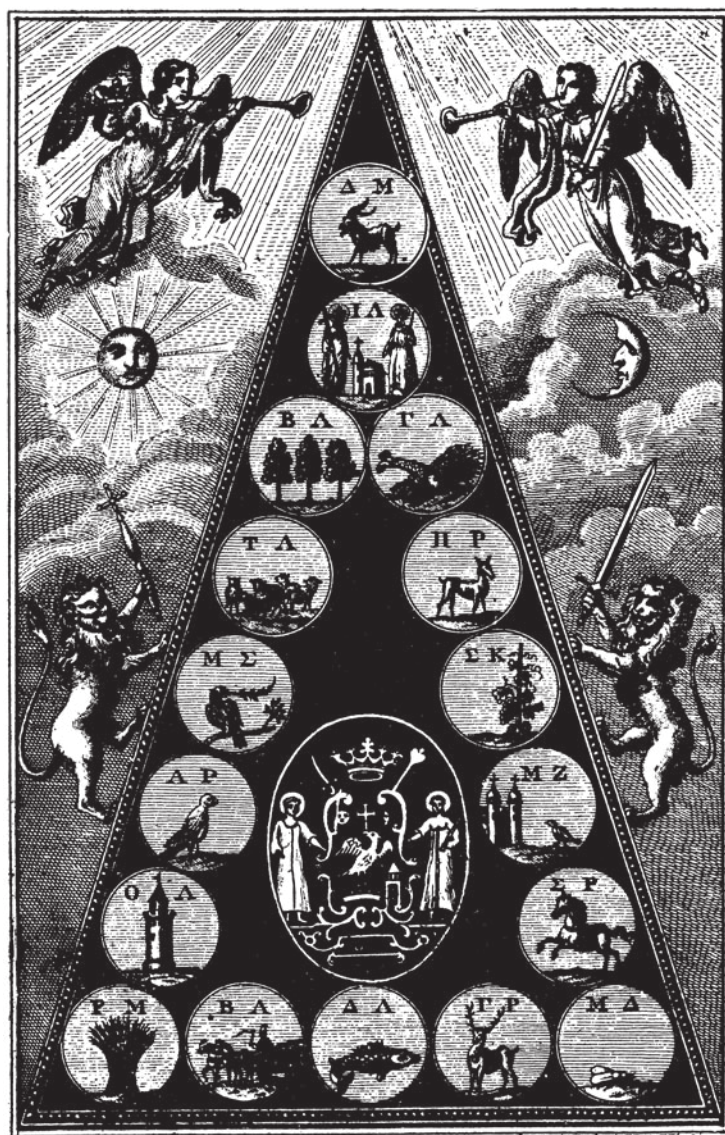
383

382-383 Γεώργιος Καρατζᾶς, Ἡγεμόνας Οὐγγροβλαχίας: Γεώργιος Καρατζᾶς, *Νομοθεσία, Βιέννη, Ἰωάννης Ἀντώνιος Σβέκιος, 1818.*

BIBΛ: Bianu - Hodos III, 271-276 (1000). Γκίνης - Μέξας I, 171 (1073). Ἡλιού, 19ος, 557 (1818.62) 🍷 ΤΣ: Bianu - Hodos III, 271, 273 (εἰκ. 385, 386). Ἡλιού, 19ος, 557. 🍷 ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΓΒ * ΕΒΕ * ΜΒΑΟ * ΜΞΑΟ.

384-385-386 Στέμμα Βλαχίας καὶ Μολδαβίας: Διονύσιος Φωτεινός, *Ἱστορία τῆς Πάλαι Δακίας, τὰ νῦν Τρανσυλβανίας, Βλαχίας καὶ Μολδαβίας, 2 τόμοι, Βιέννη, Ἰωάννης Βαρθολομαῖος Σβέκιος, 1818.*

BIBΛ: Bianu - Hodos III, 251-258 (996). Γκίνης - Μέξας I, 169 (1057). Ἡλιού, 19ος 546 (1818.39 καὶ 40) 🍷 ΤΣ: Bianu - Hodos III, 252-253 (εἰκ. 381, 382) 🍷 ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΓΒ * ΕΒΕ * ΜΒΑΟ * ΜΜΛΑΟ * ΜΞΑΟ.

384

*Πρότυπον ὀρθοδοξίας, κατὰ θυσιαστικῶν ἐκθέσεων,
Σύμβολον κλεινὸν Βλαχίας, φέρει εἰς ἄμφω τὸν φαυλὸν.
Ὅς καὶ Κέρας τοῦ Συμβόλου Μαλδανίας ἀνυψοί,
Τὰς 9 Ἡγεμονείας σφίσει, ἀμφότερας ἀνδοψοί.*

Ελπίδα του ναο του Νικητῆρος.

386

187

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ

387 Πατριαρχικό Τυπογραφείο: Ἀθανάσιος Πάριος, Χριστιανική Ἀπολογία, Κωνσταντινούπολις, 1798.

Τυπ. Σέμα: Τὸ σῆμα τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ ἔμβλημα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὸ Φανάρι καὶ οἰκόσημο τῆς οἰκογένειας τῶν Παλαιολόγων. Πρόκειται γιὰ τὸν ἐστεμμένο δικέφαλο ἀετό, στὴ βάση τοῦ ὁποίου εἶναι χαραγμένα ἐκατέρωθεν ἡ χρονολογία ἔναρξης τῆς λειτουργίας τοῦ τυπογραφείου: 1798. Πολύγωνο σχῆμα περιβάλλει τὸν ἀετό, στὶς πλευρὲς τοῦ ὁποίου ἐγγράφεται ἡ ἔνδειξη: ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΝ. Τὴ σύνθεση, ποὺ κοσμεῖται μὲ δάφνες καὶ ἀνθέμια, στέφει λαμπρὸς ἥλιος μὲ ἀνθρώπινη μορφή. Τὸ τετράγωνο σχῆμα ποὺ περικλείει τὸ σῆμα ὀρίζεται ἀπὸ δύο ἀνισόπαχες γραμμές.

Τὸ ἔμβλημα αὐτὸ διατηρήθηκε ἀπαράλλακτο ἕως τὸ 1815, ὅποτε μίᾳ νέα γραφικῇ σχεδίαση χαρακτηρίζει τὶς ἐκδόσεις τοῦ τυπογραφείου. Πρόκειται γιὰ μίᾳ ὀβάλ κορνίζα στὶς πλευρὲς τῆς ὁποίας εἶναι χαραγμένα τὰ διακριτικά: ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ. Ὁ ὠφέλιμος χώρος τέμνεται ἀπὸ τὴν ὀριζόντια ἐπιγραφή ΕΚ ΤΟΙΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΟΙΣ, στὸ ἐπάνω τμήμα τῆς ὁποίας εἶναι χαραγμένος ὁ δικέφαλος ἀετὸς καὶ κάτω τὸ καλλιγραφικὸ μονόγραμμα Α.Κ., δηλαδὴ τὰ ὀνόματα τῶν τυπογράφων: Ἀλέξανδρος Ἀργυράμμος καὶ Κωνσταντῖνος Κορέσιος.

Παραλλαγή τοῦ ἀρχικοῦ ἐμβλήματος, περισσότερο στυλιζαρισμένο σχεδιαστικά, μὲ τὴν ἴδια ἔνδειξη ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΝ, φέρει χρονολογία 1738. Ὡστόσο, πρωτοεμφανίζεται στὴν προμετωπίδα τῆς ἐκδοσης Νέον Ἐξομολογητάριον ποὺ τυπώθηκε τὸ 1837. Κατὰ διαστήματα, ὡς τυπογραφικὸ σῆμα χρησιμοποιήθηκε καὶ ἡ σφραγίδα τοῦ Πατριαρχείου μὲ τὰ ἀρχικὰ τοῦ ἐκάστοτε Πατριάρχου ἐκατέρωθεν τῆς κορόνας ποὺ στέφει τὸν ἀετό, ἐνῶ στὴ βάση τῆς σύνθεσης ἐγγράφονται τὰ ἀρχικὰ τοῦ ἀξιώματος Π Κ (Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως) καὶ ἡ ἔνδειξη τοῦ χρόνου ἐνθρονισμοῦ.

BIBΛ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος II/2, 190-197 (126). ΠΑΠ I, 69 (915) 📍 ΤΣ: Λαδᾶς - Χατζηδῆμος III/2, 190, Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας 📍 ΣΥΛ: ΒΒΕ * ΒΚΣ * ΓΒ * ΜΜΛΑΟ.

388 Πατριαρχικό Τυπογραφείο: Ἱστορικὴ περιγραφή τοῦ ἐν Βιέννῃ προεκδοθέντος χωρογραφικοῦ Πίνακος, Κωνσταντινούπολις, 1815.

BIBΛ: Γκίνης - Μέξας I, 138 (857). Ἡλιοῦ, 19ος, 427 (1815.15) 📍 ΤΣ: Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας. Μπῶκος, 263 📍 ΣΥΛ: ΓΒ * ΜΒΑΟ.

387

388

389

390

389 Πατριαρχικὸ Τυπογραφεῖο: Καλλίνικος, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, *Νέον Ἐξομολογητάριον*, Κωνσταντινούπολις, Α. καὶ Θ. Ἀργυράμμος, 1837.

BIBΛ: Γκίνης - Μέξας I, 416 (2852) 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΒΚΣ * ΓΒ.

390 Πατριαρχικὸ Τυπογραφεῖο: Μελέτιος Θεοφιλίδης, *Ἐγχειρίδιον Ἐπιστολῶν*, Κωνσταντινούπολις, 1847.

BIBΛ: Γκίνης - Μέξας II, 179 (4523) 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΕΒΕ.

391 Πατριαρχικὸ Τυπογραφεῖο: Νικόλαος Βούλγαρης, *Ἱερὰ Κατήχησις*, Κωνσταντινούπολις, 1861.

BIBΛ: Φίλιππος Ἥλιου - Πόπη Πολέμη, *Βιβλιογραφικὸ Ἔργαστήρι - Ἡλεκτρονικὸς Κατάλογος* 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΒΚΣ.

392 Πατριαρχικὸ Τυπογραφεῖο: *Lettre Encyclique Patriarcale et Synodale*, Κωνσταντινούπολις, 1895.

BIBΛ: Δὲν ἔχει καταλογογραφηθεῖ στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: ΒΚΣ.

391

392

Εἰκ.5. Διαταγαὶ Γάμων, Κωνσταντινούπολις, Παναγιώτης Κυριακίδης, 1767. Ἡ ξυλογραφία αὐτὴ ἀπαντᾶται γιὰ πρώτη καὶ μοναδική φορὰ σὲ σελίδα τίτλου ἐλληνικοῦ βιβλίου.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΙΧΑΗΛ ΕΒΕΡΑΡΤΟΣ

393 Ἰωάννης Μιχαήλ Ἐβεράρτος: Ἀθηνᾶ, ἐκδότης Παναγιώτης Ἰωαννίδης, Παρίσι, 1819.

Τυπ. Σέμα: Τὸ ἔμβλημα τοῦ περιοδικοῦ Ἀθηνᾶ ἢ Ἐφημερίς περιοδική, φιλολογική, ἐπιστημονική καὶ ἐμπορική, παριστάνει προτομή τῆς κεφαλῆς τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς, προφίλ, μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ περικεφαλαία της, στὴν κορυφὴ τῆς ὁποίας ἐλίσσεται ὁ ὄφις. Τὸ ἔμβλημα αὐτὸ ἀνῆκε στὸ πλούσιο ὑλικὸ τοῦ ἐκδοτικοῦ-τυπογραφικοῦ οἴκου τῶν Διδότων (Didot). Τὸ πρῶτο ἀντίτυπο τοῦ περιοδικοῦ κυκλοφόρησε στὶς 30 Μαρτίου τοῦ 1819.

BIBL: Κουμαριανοῦ, Ὁ Ἑλληνικὸς Προεπαναστατικὸς Τύπος, 162-179. Κουμαριανοῦ, Ἐγκυκλοπαίδεια τοῦ Ἑλληνικοῦ Τύπου, I, 125-126 📖. **ΤΣ:** Κουμαριανοῦ, Ὁ Ἑλληνικὸς Προεπαναστατικὸς Τύπος, 169, 172. A. James, *Spécimens de Caractères de Firmin Didot*, Paris, Librairie Paul James. Éditions des Centres (πίν. 15) 📖. **ΣΥΛ:** BMX.

394

393

395

394 Ι. Μ. Ἐβεράρτος: Στράβων, *Γεωγραφία*, ἔκδοση Ἀδαμάντιου Κοραῆ, Παρίσι, 1819.

BIBL: Γκίνης - Μέξας I, 191 (1194) 📖. **ΤΣ:** Ἀδημοσίευτο 📖. **ΣΥΛ:** BBE * BKΘΔ * BKΣ * ΓΒ * EBE.

395 Ι. Μ. Ἐβεράρτος: Ὅμηρος, *Ἰλιάς*, ἔκδοση Ἀδαμάντιου Κοραῆ, Παρίσι, 1820.

BIBL: Γκίνης - Μέξας I, 108-109 (663) 📖. **ΤΣ:** Ἀδημοσίευτο 📖. **ΣΥΛ:** BBE * BKΘΔ * BKNE * BKΣ * ΓΒ * EBE * ΜΜΛΑΟ.

396 I. M. Έβεράρτος: Ξενοφῶν, Ἀπομνημονεύματα καὶ Πλάτων Γοργίας, ἔκδοση Ἀδαμάντιου Κοραῆ, Παρίσι, 1825.

BIBΛ: Γκίνης - Μέξας I, 236 (1510) 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: BBE * BKNE * BKΣ * ΓΒ * MBAO * MMLAO.

397 I. M. Έβεράρτος: Ἀρριανός, Ἐπικτήτου Διατριβαί, ἔκδοση Ἀδαμάντιου Κοραῆ, Παρίσι, 1827.

BIBΛ: Γκίνης - Μέξας I, 252 (1639) 📖 ΤΣ: Ἀδημοσίευτο 📖 ΣΥΛ: BBE * BKΘΔ * BKNE * BKΣ * ΓΒ * EBE * MBAO * MMLAO.

396

397

398

ΜΕΛΙΣΣΑ

398 Σπυρίδων Κονδός: Μέλισσα, Αύγουστος Βοβαῖος, Παρίσι, 1819.

Τυπ. Σέμα: Ὁ Σπυρίδων Κονδός, πού ἐξέδωσε τὸ περιοδικὸ Μέλισσα ἢ Ἐφημερὶς Ἑλληνική, συνεργάστηκε μὲ τὸν Κωνσταντῖνο Νικολόπουλο, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται στὸ περιοδικὸ ὡς «Ἀγαθόφρων Λακεδαιμόνιος Πολίτης Παρισίων». Τὸ πρῶτο φύλλο, πού κυκλοφόρησε τὸ 1819, τυπώθηκε στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Γάλλου Αὔγουστου Βοβαίου (Auguste Bobée). Τὸ ἔμβλημα τοῦ περιοδικοῦ δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ μία καλοσχεδιασμένη μέλισσα, ἀνάλογη μὲ αὐτὴν πού χρησιμοποίησε γιὰ δεκαετίες ὁ οἶκος τοῦ Ν. Γλυκὸ στὴ Βενετία.

BIBΛ: Κουμαριανοῦ, Ὁ Ἑλληνικὸς Προεπαναστατικὸς Τύπος, 140-16. Κουμαριανοῦ, Ἐγκυκλοπαίδεια τοῦ Ἑλληνικοῦ Τύπου, III, 134-135 📖 ΤΣ: Κουμαριανοῦ, Ὁ Ἑλληνικὸς Προεπαναστατικὸς Τύπος, 143 (εἰκ. 65) 📖 ΣΥΛ: BKNE * BMX.

ΦΙΡΜΙΝΟΣ ΔΙΔΟΤΟΣ

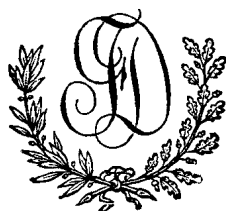
399 Φιρμίνος Διδότος: Ὀνήσανδρος, Στρατηγικὸς καὶ Τυρταῖος
Τὸ πρῶτον Ἐλεγείον, ἔκδοση Ἀδαμάντιου Κοραῆ, Παρίσι, 1822.

Τυπ. Σέμα: Τὸ βιβλίο αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὰ λίγα ποὺ χαρακτηρίζονται μὲ τὸ μονόγραμμα τοῦ Φιρμίνου Διδότου (FD) στὴ σελίδα τίτλου τῶν ἐκδόσεων ποὺ βγήκαν ἀπὸ τὴ συνεργασία του μὲ τὸν Ἀδαμάντιο Κοραῆ. Πρόκειται γιὰ ἓνα καλλιγραφικὸ μονόγραμμα ποὺ κοσμεῖται ἀπὸ δεμένα κλαδιὰ δάφνης καὶ βελανιδιάς. Τὸ βιβλίο αὐτὸ ἀποτελεῖ τμῆμα τῆς σειρᾶς ποὺ ἐγκαινίασε ὁ Κοραῆς τὸ 1805, μὲ πρῶτο τὸν *Πρόδρομο τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης*.

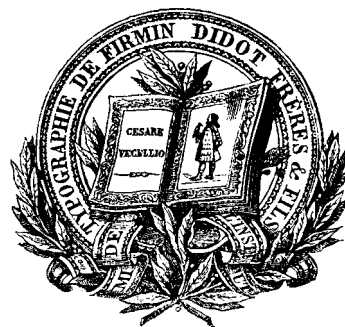
BIBA: Γκίνης - Μέξας I, 215 (1356). Δημαρᾶς, *Ἱστορία*, 257 🍷 ΤΣ: Ἡλιού, 19ος, 540 🍷 ΣΥΛ: BBE * BKΣ * EBE.

400 Τυπογραφεῖο τοῦ Φιρμίνου Διδότου Ἀδελφῶν καὶ Ὑιῶν: Ambroise Firmin Didot, *Essai Typographique et Bibliographique sur l' Histoire de la Gravure sur Bois*, Paris, 1843.

BIBA: Brunet II (UCLA Sp. Coll.), 701 🍷 ΤΣ: *Essai Typographique*, προμετωπίδα 🍷 ΣΥΛ: BKΣ.

399

400

Είχ. 6. Ευλογραφία πού περιβάλλει τή σελίδα τίτλου τῆς ἔκδοσης τοῦ A. F. Didot, Essai Typographique, Paris 1863.

ΓΕΝΙΚΟ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΩΝ - ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΩΝ
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΓΕΝΙΚΟ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

A

Ἄγιον Ὄρος xx, xxix, 174
 Ἀθανάσιος, Ἱερομόναχος 140
 Ἀθήνα xxvii, xxix, xxx, xxxi
 Ἀθηνᾶ 192
 Ἀθηναγόρας 62
 Αἰλιανός, Κλαύδιος 59
 Αἴσωπος 57
 Ἀκαδημία Ἀθωνιάς 174
 Ἀκαδημία Νέα 160
 Ἀλβρίτζι, Ὀρσίνο xxvi, 102, 104
 Ἀλεξανδρίδης, Δημήτριος 180
 Ἀλέξανδρος ἀπὸ τὸν Χάνδακα xvi
 Ἀλικαλὰ xix, xx, xxx, 30, 31
 Ἀλκίνοος (Ἀλβίνος) 40
 Ἀλλάτιος, Λέων 100
 Ἀμβέρσα xviii
 Ἀμμώνιος Ἐρμεῖου 46
 Ἄνθιμος, Ἱερομόναχος ἐξ Ἰβηρίας xxiv, 138, 139, 140, 142, 143, 146
 Ἀνθρακίτης, Μεθόδιος 158
 Ἀντιμεταρρύθμιση τῶν Ἱησοιτῶν xxi
 Ἀποστόλης, Ἀρσένιος, Ἀρχιεπίσκοπος Μονεμβασίας 26
 Ἀποστόλης, Μάνος 143
 Ἀργυράμμος, Ἀλέξανδρος 188, 190
 Ἀργυράμμος, Θεόδωρος 190
 Ἀριστοτέλης 14, 28
 Ἀριστοφάνης 44
 Ἀρχοῦδιος, Πέτρος 98
 Ἀρριανός, Φλάβιος 193
 Ἀφροδισιεύς, Ἀλέξανδρος 52
 Ἀχέλγης, Ἀντώνιος 54
 Ἀχρίδα 168
 Αὐγουστος, Ρωμαῖος αὐτοκράτορας 8
 Αὐθεντικὴ Τυπογραφία Βουκουρεστίου 136
 Achillinus 38, 42
 Aldrich, Henry xviii
 Amerbach, Johann xiv, xviii
 Asola, Andrea de 8
 Aubert, Pierre xxii
 Avanzi, Ludovico 122

B

Βάλερης, Βασίλειος 67, 68, 69
 Βάλερης, Ἴππόλυτος 67, 68
 Βαουμάστερ, Ἰωσήφ (βλ. καὶ Baumeister) xx, 178, 180
 Βαρβώνιος, Μιχαὴλ Ἄγγελος (Barbon, Michel Angelo) xxvi, 132
 Βαρίσκο, Ἰωάννης (Varisco, Giovanni) 47, 48
 Βαρούχας, Ἀθανάσιος 172
 Βασιλεία xiv, xviii
 Βασίλειος ὁ Μακεδῶν 138
 Βασίλειος ὁ Μέγας 38
 Βασιλόπουλος, Μπαλάνος 156
 Βελεστινλῆς, Ρήγας xx, xxi
 Βενετία xii-xxxi καὶ 1-194
 Βεντότης, Γεώργιος xx, xxiv, 178, 180, 182
 Βεντράμος, Ἰωάννης 34
 Βεργίκιος, Ἄγγελος xviii
 Βεργῆς, Ἀντώνιος xxiii, 79
 Βεσπασιανός, Τίτος, αὐτοκράτορας 8
 Βησσαρίων, καρδινάλιος xv, 28
 Βιέννη xx, xxi, xxiii, xxiv, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 182, 185
 Βλαστός, Νικόλαος xvii, xxiii, 4, 6
 Βοβαῖος, Αὐγουστος (Bobée, Auguste) 193
 Βόρτολι, Ἀντώνιος (Bortoli, Antonio) xxvi, 102, 122, 154, 156, 158
 Βούδα-Πέστη xx
 Βουκουρέστι xx, xxi, xxiv, 135, 136, 138, 139, 142, 146, 150, 152
 Βούλγαρης, Εὐγένιος 174
 Βούλγαρης, Νικόλαος 106, 190
 Βρέιτκοπφ, Ἐμμανουὴλ (Breitkopf, Emmanuel) xxiii
 Βυζάντιος, Κωνσταντῖνος 148
 Barbaro, Ermolao xvi
 Barnes, Joseph xviii
 Baumeister, Fr. Chr., xx
 Benigni, Cornelio xiii, 6
 Bissoli, Giovanni 2
 Blado, Antonio xvii, xxix, 59
 Bolzanius, Urbanus 16

Bretonne, R. de la, xx
Brocar, Arnao Guillén de, xix, 30, 31
Bruni, Leonardo xvi

Γ

Γαβριηλόπουλος, Νικόλαος 126
Γαζής, Ἄνθιμος 116
Γαζής, Θεόδωρος xviii, xxx, 14, 24
Γαληνός ἀπὸ τὴν Πέργαμο xvii
Γέμελος, Ἀντώνιος 78
Γέμελος, Αὐγουστίνος 78
Γενεύη xviii, xx, xxii, xxx, 60, 62, 64
Γερμανός, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως 84
Γκίκας, Γρηγόριος Ἀλεξάνδρου, ἡγεμόνας πά-
σης Οὐγγροβλαχίας 172
Γλυζούνης, Ἐμμανουήλ 56, 82, 84
Γλυκός, Μιχαήλ 116
Γλυκός, Νικόλαος xxiii, xxxi, 104, 106, 108, 110,
112, 114, 116, 118, 120, 160, 193
Γόρδιος, Ἀναστάσιος 160
Γουτεμβέργιος, Ἰωάννης xiv
Γραμματικός, Ἰωάννης 50
Γρηγέντιος, Ἀρχιεπίσκοπος Κεφρῶ 124
Γρηγοῤῥᾶς, Μητροφάνης xxiv
Γρηγόριος ὁ Ε΄, Πατριάρχης Κωνσταντινουπό-
λεως xxii
Γρηγόριος Παλαμᾶς, Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλο-
νίκης 96
Γρηγορόπουλος, Ἰωάννης xvi

Canal, Paolo xvi
Clenardus, Nicolaus 16

Δ

Δαμασκηνός, Ἰωάννης 120, 148
Δαμασκηνός ὁ Στουδίτης 42, 52, 102, 126
Δαμιανός ἐκ Σπετζίου 32
Δεβαρῆς, Ματθαῖος 54
Δεκάδουος, Ἰουστίνος xvi
Δεφαράνας, Μάρκος xxvi, 32
Δημήτριος, *Τυπογράφος* 152
Δημητρίου, Θωμᾶς 176
Διδότοι (Didot) 192
Διδότος, Φιρμίνος (Didot, Firmin Ambroise) 194
Διονύσιος, Μοναχὸς 140
Διονύσιος Περιηγητῆς 62
Διονύσιος τοῦ Φλώρου, Ἱερομόναχος 150
Δοσίθεος Σκαρπέτης, Πατριάρχης Ἱεροσολύμων xxi
Δούκας, Δημήτριος xvi, xix
Δούκας, Ἰωάννης 135

Damiano di Santa Maria 34
Dusinelli, Pietro 90

Ε

Ἐβεράρτος, Ἰωάννης Μιχαήλ (Eberhart, Jean-
Michael) 192, 193
Ἐλληνικός Τηλέγραφος 180
Ἐλληνικὸ Τυπογραφεῖο τῆς Μονῆς τῶν Τριῶν
Ἱεραρχῶν 152
Ἐπαρχος, Ἀντώνιος xxix
Ἐπίκτητος 40
Ἐρασμος xvi, xviii
Ἐρμῆς ὁ Λόγιος 182
Ἐρκολε, Μιχαήλ (Hercole, Michel) xxvi
Ἐρμούπολη xxvii
Ἐρφουρτ xviii
Εὐσέβιος Παμφίλου 60
Εὐστάθιος, Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης 59
Εὐστράτιος, Μητροπολίτης Νικαίας 16

Elzevier, τυπογραφικὸς οἶκος xviii, xxx
Episcopus, Nicolaus xviii

Ζ

Ζαννέτι, Βαρθολομαῖος (Zannetti, Bartolomeo)
50, 52
Ζαννέτι (Zannetti) οἰκογένεια 42
Ζαννέτι, Φραγκίσκος (Zannetti, Francesco) 50,
54, 56, 75
Ζαννέτι, Χριστόφορος (Zannetti, Christophoro)
xxv, 50, 52, 54, 56, 78
Ζῆνος, Δημήτριος xix
Ζιγαδηνός, Εὐθύμιος 143

Zarotus, Antonius xv

Γ

Giuliani, Francesco 70
Gourmont, Gilles de, 20, 22
Guarini, Battista 48
Guerra, Domenico 88
Guerra, Giovanni Battista 88
Gusman de Silva xxix

Η

Ἡρόδοτος 10

Haultin, Pierre 75
Haviland, John 96
Holbein, Hans xviii

Θ

Θεοδοσίου, Δημήτριος xxiii, xxxi, 166, 168, 170
 Θεοδοσίου, Πάνος xxiii, xxxi, 166, 170, 172
 Θεοδώριτος, Επίσκοπος Κύρου 40
 Θεόκριτος 6, 58
 Θεοφιλίδης, Μελέτιος 190
 Θεοφύλακτος, Ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας 172
 Θεσσαλονίκη xxix
 Θουκυδίδης 24

Ι

Ίάσιο xx, xxi, xxiv, 135, 140, 148, 150, 152
 Ίεροσόλυμα xx
 Ίουλιανοί, οἶκος (Giuliani) xxvi
 Ίουλιανός, Ἀνδρέας (Giuliani, Andrea) xxvi, 84, 86
 Ίουλιανός, Βαλδισέρα (Giuliani, Valdisera) xxvi, 70, 82, 86
 Ίουλιανός, Ἰωάννης Ἀντώνιος (Giuliani, Giovanni Antonio) 82, 84, 86
 Ίουλιανός, Φραγκίσκος (Giuliani, Francesco) xxvi, 32, 82, 84
 Ίούντα, Βενέδικτος (Junta (Giunta), Benedetto) 26
 Ίούντα, Βερνάρδος (Junta (Giunta), Bernardo) 24
 Ίούντα, Λουκαντόνιο (Junta (Giunta), Lucantonio) 24, 26
 Ίούντα, οἰκογένεια (Junta (Giunta)) xvii
 Ίούντα, Φίλιππος (Junta (Giunta), Filippo) 23, 24, 28
 Ἰσοκράτης 2, 47, 48
 Ἰωάννης Ἐφέσιος xxiv
 Ἰωάννης Κλίμακος 82
 Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος xviii
 Ἰωαννίδης, Παναγιώτης 192
 Ἰωσήφ Β΄, αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας xx

Ignatio, Battista xvi

Ι

Jenson, Nicolas xiv
 Jiménez de Cisneros, Francisco xix, 30
 Jones, William 96

Κ

Καίμπριτζ xviii
 Κακαβέλας, Γεράσιμος 122
 Καλλιέργης, Ζαχαρίας xiii, xvii, xix, xxiii, 4, 6
 Καλλιμάχης, Σκαρλάτος, ἡγεμόνας Μολδαβίας 152
 Καλλίνικος Δ΄, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως 190

Καλλιουπολίτης, Μάξιμος xxii
 Καντακουζηνός, Στέφανος, ἡγεμόνας Οὐγγροβλαχίας 146, 148
 Καποδίστριας, Ἰωάννης xxvii
 Καρατζᾶς, Γεώργιος, ἡγεμόνας Οὐγγροβλαχίας 185
 Καρτάνος, Ἰωαννίκιος 34, 52
 Καυσοκαλυβίτης, Νεόφυτος 174
 Κέρκυρα xxvii, xxix
 Κεφαλονιά xx, 96, 154
 Κιγάλας, Μιχαήλ 122
 Κλαπατζαράς, Βίκτωρ 156
 Κονδός, Σπυρίδων 193
 Κοντός, Πολυζώης 178
 Κοραῆς, Ἀδαμάντιος 158, 192, 193, 194
 Κορέσιος, Κωνσταντίνος 188
 Κορνήλιος, Ἰάσαφ 114
 Κορυδαλεύς, Θεόφιλος 96, 108
 Κοσμᾶς ὁ Ἐπιδαύριος 174
 Κούβλης, Νικόλαος xxiii, xxv, 70
 Κουνάδης, Ἀνδρέας xix, xxiii, xxv, xxx, 32, 34, 72, 82
 Κωνσταντᾶς, Γρηγόριος 178
 Κωνσταντινίδης (Κωνσταντίνου), Γρηγόριος 160, 162, 164
 Κωνσταντίνου, Γεώργιος 156
 Κωνσταντίνου, Δημήτριος (Cantemir, Demetrius) 140
 Κωνσταντίνου, Ἀντίοχος, ἡγεμόνας Μολδαβίας 140
 Κωνσταντινούπολη xvii, xx, xxi, xxii, xxiv, xxix, 96, 188, 190
 Koberger, Anton xiv

Λ

Λαμπανιτζιώτης, Πολυζώης xx
 Λάνδος, Ἀγάπιος 101, 104, 112, 124
 Λάονικος ὁ Κρῆς xvi
 Λάσκαρης, Ἰανὸς xvi, xxix
 Λάσκαρης, Κωνσταντίνος 10, 18, 44, 46, 56, 94, 106, 120
 Λαυρέντιος ὁ Μεγαλοπρεπῆς xxix
 Λαυριώτης, Κοσμᾶς 174
 Λέιντεν xviii
 Λειψία xx, xxiii
 Λεογίνι, Ἰάκωβος (Leoncini, Giacomo) xxv, 32, 34, 36, 72, 74
 Λεονταρίτης, Φραγκίσκος 76
 Λεοντόπολη 81

Λέων ὁ Γ', πάπας xxix
Λόγγος 28
Λονδίνο xviii, xx, xxii, 96
Λούκαρης, Κύριλλος, Πατριάρχης Κωνσταντι-
νουπόλεως xxi, xxii, 96
Λουκιανὸς ἀπὸ τὰ Σαμόσατα 10, 14

Laurentius de Rubeis de Valentia xv
Leoniceno, Nicolò xvi
Lippomano, Tommaso xvii

M

Μαγεντία xv
Μάκολας, Ἰωάννης 132
Μακραιῖος, Σέργιος 118, 180
Μακρῆς, Βησσαρίων, Ἱερομόναχος 118, 168
Μάνθος, Ἰωάννης 172
Μανολάκης τοῦ Περισιάνου 152
Μανούτιος, Ἄλδος (Manuzio, Aldo) xiv, xvi,
xvii, xix, xxii, 8, 10, 14, 18
Μανούτιος, Παῦλος (Manuzio, Paolo) 16
Μαργουίνιος, Μάξιμος, Ἐπισκόπος Κυθήρων xxii,
106
Μαρία Θηρεσία, αὐτοκράτειρα τῆς Αὐστρίας xx
Μαρκίδες Ποῦλιοι, ἀδελφοὶ xx, xxiv 175, 176, 178
Μαρκίδες-Ποῦλιου, Γεώργιος 175, 176
Μαρκίδες-Ποῦλιου, Πόμπλιος 175, 176
Μαρμαρέτος, Δημήτριος 66, 67
Μαυρογένης, Νικόλαος Πέτρου, ἡγεμόνας Οὐγ-
γροβλαχίας 152
Μαυροκορδάτος, Κωνσταντῖνος, ἡγεμόνας πά-
σης Οὐγγροβλαχίας 154
Μαυροκορδάτος, Νικόλαος Ἀλεξάνδρου, ἡγε-
μόνας Οὐγγροβλαχίας 148, 150
Μέγας Ἀλέξανδρος xxvi
Μεθόδιος ὁ Ὀλύμπου 100
Μελάγχθων, Φίλιππος xviii
Μέλισσα 193
Μένανδρος 64
Μεσσερίνης, Φραγκίσκος (Messerini, Francesco)
101
Μεταξᾶς, Νικόδημος xxii, xxxi, 96
Μεταρρύθμιση τοῦ Λούθηρου xxi
Μηνιατής, Ἡλίας 154
Μητρόπολις Βουκουρεστίου 146
Μητροφάνης, Ἱερομόναχος Ναυπλίου 114
Μιλάνο xv, xvi, 2
Μιχαήλ ὁ Γενναῖος 135
Μογίλας, Πέτρος xxi
Μονὴ Ὁσίου Ναοῦμ (τυπογραφεῖο) 160

Μονὴ Τζετατζούα (τυπογραφεῖο) 135
Μονὴ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου τοῦ Συναγωγ-
βου (τυπογραφεῖο) xxi, 139, 140
Μονὴ τῶν Ἁγίων Πάντων (τυπογραφεῖο) 150
Μοντζελέζε, Θεόδωρος 86
Μόσχα xx
Μοσχόπολη xx, 160, 162, 164
Μοσχόπουλος, Μανουήλ 60
Μουσοῦρος, Μᾶρκος xvi, 14
Μπασαράμπα, Κωνσταντῖνος, ἡγεμόνας Οὐγ-
γροβλαχίας 136, 138, 139, 140, 142, 143
Μπεργαδῆς xxvi, 92, 102
Μπουνιαλῆς, Μαρίνος Τζάνες 86

Mangio, Benedetto 2
Marmontel, J.Fr. xx
Martin, B. xx
Matthews, Augustine 96
Meynberger, Fridericus xv

N

Ναθαναήλ, Ἰωάννης xxv, 69, 72
Νάπολη 88
Ναύπλιο xxvii
Νικήτας ὁ Φιλόσοφος 56
Νικολίδης, Ἰωάννης ἀπὸ τὴν Πίνδο 180
Νικολίνοι (βλ. Σάβιοι)
Νικολόπουλος, Κωνσταντῖνος 193
Νοταρᾶ, Ἄννα xvii
Νοταρᾶς, Λουκᾶς, Δούκας τῆς Κωνσταντινούπο-
λης xvii
Νοταρᾶς, Χρῦσανθος, Πατριάρχης Ἱεροσολύμων
xxi, 158
Ντεπολώνιος, Δομίνικος (Poloni, Domenico de) 88

Ξ

Ξενοφῶν 193

Ο

Ὀδησὸς xx
Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο xxi, xxii, xxiv
Ὅμηρος 14, 32, 46, 192
Ὀνήσανδρος (Ὀνάσανδρος) 194
Ὀξφόρδη xviii
Οὐτρέχτη xviii

Π

Πάδοβα 66
Παλαιολόγοι, οἰκογένεια xxxiii, 135, 166, 188
Παπαγεωργίου, Μιχαήλ 174

Πάριος, Ἀθανάσιος 188
Παρίσι xiv, xvii, xx, xxii, xxxi, 20, 22, 60, 64, 102, 104, 192, 193, 194
Πασχαλεύς, Νικηφόρος 92
Πάτρα xix
Πατριαρχικὸ Τυπογραφεῖο Κωνσταντινουπόλεως 188, 190
Πετρούπολη xx, xxiii
Πηγᾶς, Μελέτιος, Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας 81, 164
Πίνδαρος xiii, 6, 64
Πινέλι, Ἀντώνιος (Pineli, Antonio) 92
Πινέλι, Ἰωάννης Ἀντωνίου (Pineli, Giovanni Antonio) xxvi, 90
Πινέλι, Ἰωάννης Πέτρου (Pineli, Giovanni di Pietro) 94
Πινέλι, οἶκος (Pineli) 90
Πισίδειος, Σεραφεῖμ 118, 156
Πίχλερ, Ἀντώνιος (Pichler, Anton) 180
Πλανούδης, Μάξιμος 10, 62
Πλάτων xviii, 14, 64
Πλούταρχος 10, 22
Πολιτιανός, Ἄγγελος xvi, 8
Πολίφιλος (Ἰπνερωτομαχία) 8
Πολωνία xxi
Πτολεμαῖος Κλαύδιος xiv

Pasquati, Lorenzo 66
Petri, Heinrich xviii
Pilpai, Ἰνδὸς φιλόσοφος xx
Plantin, Christophe xviii
Plantin, τυπογραφικὸς οἶκος xviii

P

Ραβάνι, Βίκτωρ (Ravanni, Victor) xxv, 47, 48
Ραβάνι, Πέτρος (βλ. καὶ Ravanni, Pietro) xxv, 47
Ραδοβίτζης, Γεώργιος 148
Ραμπαζέτος, Φραγκίσκος (Rampazeto, Francesco) xxv, 48, 76
Ραρτοῦρος, Ἀλέξιος xiv, 75
Ρικένιος (Ρικαῖνος ἢ Ρικένι), Ἰωάννης (Riceni-Tauroceni, Giovanni) 80
Ρίκης, Στυλιανὸς 92, 132
Ροδινός, Νεόφυτος 100
Ρωμανίτης, Ἐμμανουήλ 110
Ρώμη xiii, xiv, xvii, xx, xxi, xxv, xxix, xxxi, 6, 40, 47, 54, 56, 59, 88, 98, 100
Ρῶ, Μιχαήλ 150
Ramsay, M.A. xx

Ravanni, Pietro 122
Reuchlin, Johann xviii
Rhenanus, Beatus xviii
Rhodiginus, Ludovicus Caelius 8
Richeni ἢ Rikenius, Giovanni Battista (βλ. Ρικένιος) 80
Robertson, William 178
Rosetto, Francesco xvi

Σ

Σάβιοι, ἀδελφοὶ καὶ γιοὶ τοῦ Νικολίνι (Nicolini da Sabio) xxv, 38, 40, 42
Σάβιος, Ἰωάννης Βίκτωρ (Sabio, Giovanni Victor) xxvi, 101
Σάβιος, Ἰωάννης Ἀντωνίου (Sabio, Giovanni Antonio) 34
Σάβιος, Πέτρος (Sabio, Pietro da) 34
Σάβιος, Στέφανος (Sabio, Stephano da) 32, 38, 40
Σάρος, Νικόλαος xxiii, xxvi, 122, 124, 126, 128, 130, 154, 160
Σβέκιος (βλ. Τζβέκιος)
Σεβήρος, Γαβριήλ 90
Σιμπλίσιος ἀπὸ τὴν Κιλικία 6
Σιναΐτης, Ἱερεμίας 110
Σκορδύλης, Ζαχαρίας xiv, xxv, 56, 72, 74
Σμύρνη xx, xxix
Σορβόννη xviii
Σουητώνιος Τραγκύλλος, Γάιος 8
Σουΐδας 2
Σούλτζ, Γεώργιος Λουδοβίκος (Schulz, Georg Ludwig) 174, 175
Σοφιανός, Νικόλαος 66, 67
Σοφοκλῆς 8
Σπινέλλι, Ἀνδρέας (Spinelli, Andrea) xxv, 70, 79, 80, 82
Σπινέλλι, Ἰάκωβος (Spinelli, Jacovo) 70
Σπινέλλι, οἰκογένεια (Spinelli) xxv
Στάνου, Λοβέρδος 166
Στέφανος, Ἐρρίκος (Estienne, Henri) xiv, xviii, xxii, 62, 64
Στέφανος, Παῦλος (Estienne, Paul) 64
Στέφανος, Ροβέρτος (Estienne, Robert) xiv, xvii, xviii, xxii, 60
Στέφανος, Ροβέρτος Γ' (Estienne, Robert III) 64
Στριλίτσι, Μιχαήλ 150
Στοβαῖος, Ἰωάννης 52
Στράβων 192
Στρασβοῦργο xviii
Συμεών, Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης 135

Συνέσιος ὁ Κυρηναῖος 112, 118
Συρίγος, Μελέτιος 136
Στώικας, Ἰακωβίτζης, ἱερεὺς 150
Σωτήρης, Δούκας xxiv, 174
Sacra Congregatio de Propaganda Fide (τυπο-
γραφεῖο) xxi, 98, 100
Salvioni, Giovanni Marco 42
Schoeffler, Peter xiv, xv
Scinzenzeler, Ulrich 2
Scotto, Giovanni Maria 88
Sessa, Giovanni Battista 42, 44
Sessa, Melchiore xxv, 38, 42, 44, 46
Soncini, οἶκος xxix
Stanhope, Ph.-D. xx
Stansby, William 96
Sweynheim, Konrad xiv

T

Τάγιας, Δημήτριος 78
Ταρχανιώτης, Ἰωάννης 28
Τεργέστη xx
Τεργοβίστε 143, 148
Τζβέκιος (Σβέκιος), Ἰωάννης Βαρθολομαῖος
(Zweck, Johann Bartolomäus) 182, 185
Τορρεσάνο, Ἀνδρέας (βλ. Torresano, Andrea)
Τούμπινγκεν xv
Τραπεζούντιος Κυμηνίτης, Σεβαστὸς xxi, 142
Τράττνερ, Θωμᾶς (Trattner, Thomas) xxiii, 178
Τυπογραφεῖο Μεγίστης Λαύρας 174
Τυπογραφεῖο Μητροπολίτου Γρηγορίου 164
Τυπογραφεῖο Ὁσίου Ναοῦμ 162
Τυπογραφεῖο Πατριαρχικό, Κωνσταντινούπολις
(βλ. Πατριαρχικό Τυπογραφεῖο) 188, 190
Τυπογραφεῖο τῆς Ἀδελφότητος, Λεοντόπολις 81
Τυπογραφεῖο τῆς Μονῆς τῶν Ἁγίων Πάντων 150
Τυπογραφεῖο τῆς Μονῆς Τζετατζούια 135
Τυπογραφεῖο τῆς Μητροπόλεως Οὐγγροβλαχίας
139, 150
Τυπογραφεῖο τοῦ Ἁγίου Τάφου 148
Τυπογραφεῖο τοῦ Θωμᾶ Τράττνερ 178
Τυπογραφία Αὐθεντικῆ Βουκουρεστίου 136
Τυπογραφία Σουλτζινιάνη 174
Τύποις τοῦ Βαουμαϊστέρου 176
Τύπος Κουνάδου 34, 36, 72
Tauroceni, Zuan (βλ. καὶ Ρικένιος) 70
Thomaeus, Nicolaus Leonicus 24, 57

Thomas a Kempis 168
Thomas de Blavis xv
Tissard, François 20
Torresano, Andrea xvii, 14, 18
Torresano, Federico 16, 18
Torresano, Francesco 18

Υ

Ὑψηλάντης, Ἀλέξανδρος Ἰωάννου, ἡγεμόνας
Οὐγγροβλαχίας 150

Φ

Φαληρέας, Δημήτριος 26
Φάρι, ἀδελφοὶ (Farri) xxv
Φάρι, Ἰωάννης (Farri, Giovanni) 57, 58
Φεντόροφ, Ἰβάν 81
Φίλελφος, Φραγκίσκος xvi
Φιλιπίδης, Δανιὴλ 178
Φίλιππος ὁ Β΄, βασιλιάς τῆς Ἰσπανίας xxix
Φιλιστίων ἀπὸ τῆς Νίκαια 64
Φιλόστρατος Β΄, Φλάβιος 24
Φλωρεντία xvi, xvii, xx, xxii, 23, 24, 26, 28
Φραγκίσκος Α΄, βασιλιάς τῆς Γαλλίας xvii, xxix
Φρανκφούρτη xviii
Φωτεινός, Διονύσιος 185

Fabriano, Giacomo 66
Fell, John xviii
Froben, Johann xviii
Fust, Johann xiv, xv

X

Χάγη xviii
Χαλκοκονδύλης, Δημήτριος xvi, 2
Χάλλ, Ἰωάννης Φραγκίσκος (Hall, Joseph Franz)
180
Χατζῆ Δήμου, Γεώργιος, ἐκ Τρίκκης 150
Χρυσανθος, Πατριάρχης Ἱεροσολύμων 148
Χρυσολωρᾶς, Ἐμμανουὴλ xix, xxx, 14, 18, 20,
22, 23, 26, 30, 42, 47, 48, 58

U

Urceo, Antonio xvi

W

Wolfe, Reginald xviii

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΩΝ - ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΩΝ

A

Άλβρίτζι, Όρσίνο xxvi, 102, 104
Άλέξανδρος από τὸν Χάνδακα xvi
Ἄνθιμος, Ἱερομόναχος ἐξ Ἰβηρίας xxiv, 138, 139, 140, 142, 143, 146
Ἀποστόλης, Μάνος 143
Ἀργυράμμος, Ἀλέξανδρος 188, 190
Ἀργυράμμος, Θεόδωρος 190
Αὐθεντικὴ Τυπογραφία Βουκουρεστίου 136

Amerbach, Johann xiv, xviii
Aldrich, Henry xviii
Asola, Andrea de 8
Aubert, Pierre xxii
Avanzi, Ludovico 122

B

Βάλερης, Βασίλειος 67, 68, 69
Βάλερης, Ἰππόλυτος 67, 68
Βαουμάστερ, Ἰωσήφ (βλ. καὶ Baumeister) xx, 178, 180
Βαρβώνιος, Μιχαὴλ ἄγγελος (Barbon, Michel Angelo) xxvi, 132
Βαρίσκο, Ἰωάννης (Varisco, Giovanni) 47, 48
Βεντότης, Γεώργιος xx, xxiv, 178, 180, 182
Βεργῆς, Ἀντώνιος xxiii, 79
Βλαστός, Νικόλαος xvii, xxiii, 4, 6
Βοβαῖος, Αὐγουστος (Bobée, Auguste) 193
Βόρτολι, Ἀντώνιος (Vortoli, Antonio) xxvi, 102, 122, 154, 156, 158
Βρέιτκοπφ, Ἐμμανουὴλ (Breitkopf, Emmanuel) xxiii
Βυζάντιος, Κωνσταντῖνος 148

Barnes, Joseph xviii
Baumeister, Fr. Chr., xx
Benigni, Cornelio xiii, 6
Bissoli, Giovanni 2
Blado, Antonio xvii, xxix, 59
Brocar, Arnao Guillén de, xix, 30, 31

Γ

Γλυκός, Μιχαὴλ 116

Γλυκός, Νικόλαος xxiii, xxxi, 104, 106, 108, 110, 112, 114, 116, 118, 120, 160, 193
Γουτεμβέργιος, Ἰωάννης xiv
Γρηγοῶς, Μητροφάνης xxiv

Δ

Δαμιανὸς ἐκ Σπετζίου (βλ. καὶ Damiano di Santa Maria) 32
Δημήτριος, Τυπογράφος 152
Διδότοι (Didot) 192
Διδότος, Φιρμίνος (Didot, Firmin Ambrose) 194
Διονύσιος, Μοναχὸς 140
Διονύσιος τοῦ Φλώρου, Ἱερομόναχος 150
Δούκας, Δημήτριος xvi, xix

Damiano di Santa Maria 34
Dusinelli, Pietro 90

Ε

Ἐβεράρτος, Ἰωάννης Μιχαὴλ (Eberhart, Jean-Michael) 192, 193
Ἑλληνικὸ Τυπογραφεῖο τῆς Μονῆς τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν 152
Ἑρκολε, Μιχαὴλ (Hercole, Michel) xxvi

Elzevier, τυπογραφικὸς οἶκος xviii, xxx
Episcopius, Nicolaus xviii

Z

Ζαννέτι, Βαρθολομαῖος (Zannetti, Bartolomeo) 50, 52
Ζαννέτι (Zannetti) οἰκογένεια 42
Ζαννέτι, Φραγκίσκος (Zannetti, Francesco) 50, 54, 56, 75
Ζαννέτι, Χριστόφορος (Zannetti, Christophoro) xxv, 50, 52, 54, 56, 78
Ζῆνος, Δημήτριος xix

Zarotus, Antonius xv

G

Giuliani, Francesco 70
Gourmont, Gilles de, 20, 22

Guerra, Domenico 88

Guerra, Giovanni Battista 88

H

Haviland, John 96

Θ

Θεοδοσίου, Δημήτριος xxiii, xxxi, 166, 168, 170

Θεοδοσίου, Πάνος xxiii, xxxi, 166, 170, 172

I

Ίουλιανοί, οἶκος (Giuliani) xxvi

Ίουλιανός, Ἀνδρέας (Giuliani, Andrea) xxvi, 84, 86

Ίουλιανός, Βαλδισέρα (Giuliani, Vardisera) xxvi, 70, 82, 86

Ίουλιανός, Ἰωάννης Ἀντώνιος (Giuliani, Giovanni Antonio) 82, 84, 86

Ίουλιανός, Φραγκίσκος (Giuliani, Francesco) xxvi, 32, 82, 84

Ίούντα, Βενέδικτος (Junta (Giunta), Benedicto) 26

Ίούντα, Βερνάρδος (Junta (Giunta), Bernardo) 24

Ίούντα, Λουκαντόνιο (Junta (Giunta), Lucantonio) 24, 26

Ίούντα, οἰκογένεια (Junta (Giunta)) xvii

Ίούντα, Φίλιππος (Junta (Giunta), Filippo) 23, 24, 28

J

Jenson, Nicolas xiv

Jones, William 96

K

Καλλιέργης, Ζαχαρίας xiii, xvii, xix, xxiii, 4, 6

Κορέσιος, Κωνσταντίνος 188

Κουνάδης, Ἀνδρέας xix, xxiii, xxv, xxx, 32, 34, 72, 82

Κωνσταντινίδης (Κωνσταντίνου), Γρηγόριος 160, 162, 164

Koberger, Anton xiv

Λ

Λαόνικος ὁ Κρής xvi

Λεογκίνι, Ἰάκωβος (Leoncini, Giacomo) xxv, 32, 34, 36, 72, 74

Laurentius de Rubeis de Valentia xv

M

Μανούτιος, Ἄλδος (Manuzio, Aldo) xiv, xvi, xvii, xix, xxii, 8, 10, 14, 18

Μανούτιος, Παῦλος (Manuzio, Paolo) 16

Μαρκίδες Πούλιοι, ἀδελφοὶ xx, xxiv 175, 176, 178

Μαρκίδες-Πούλιοι, Γεώργιος 175, 176

Μαρκίδες-Πούλιοι, Πούμπλιος 175, 176

Μεσσερίνης, Φραγκίσκος (Messerini, Francesco) 101

Μεταξᾶς, Νικόδημος xxii, xxxi, 96

Μονή Ὁσίου Ναοῦμ (τυπογραφεῖο) 160

Μονή Τζετατζούια (τυπογραφεῖο) 135

Μονή τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου τοῦ Συναγωγίου (τυπογραφεῖο) xxi, 139, 140

Μονή τῶν Ἁγίων Πάντων (τυπογραφεῖο) 150

Mangio, Benedetto 2

Matthews, Augustine 96

Meynberger, Fridericus xv

N

Νικολίνι (βλ. Σάβιοι)

Ντεπολώνιος, Δομίνικος (Poloni, Domenico de) 88

Π

Πατριαρχικὸ Τυπογραφεῖο Κωνσταντινουπόλεως 188, 190

Πινέλι, Ἀντώνιος (Pineli, Antonio) 92

Πινέλι, Ἰωάννης Ἀντωνίου (Pineli, Giovanni Antonio) xxvi, 90

Πινέλι, Ἰωάννης Πέτρου (Pineli, Giovanni di Pietro) 94

Πινέλι, οἶκος (Pineli) 90

Πίχλερ, Ἀντώνιος (Pichler, Anton) 180

Pasquati, Lorenzo 66

Petri, Heinrich xviii

Plantin, Christophe xviii

Plantin, τυπογραφικὸς οἶκος xviii

P

Ραβάνι, Βίκτωρ (Ravanni, Victor) xxv, 47, 48

Ραβάνι, Πέτρος (βλ. καὶ Ravanni, Pietro) xxv, 47

Ραδοβίτζης, Γεώργιος 148

Ραμπαζέτος, Φραγκίσκος (Rampazeto, Francesco) xxv, 48, 76

Ραρτοῦρος, Ἀλέξιος xiv, 75

Ρικένιος (Ρικαῖνος ἢ Ρικένι), Ἰωάννης (Riceni-Tauroceni, Giovanni) 80

Ρῶ, Μιχαήλ 150

Ravanni, Pietro 122

Richeni ἢ Rikenius, Giovanni Battista (βλ. Ρικένιος) 80

Σ

- Σάβιοι, ἄδελφοὶ καὶ γιοὶ τοῦ Νικολίνι (Nicolini da Sabio) xxv, 38, 40, 42
 Σάβιος, Ἰωάννης Βίκτωρ (Sabio, Giovanni Victor) xxvi, 101
 Σάβιος, Ἰωάννης Ἀντώνιος (Sabio, Giovanni Antonio) 34
 Σάβιος, Πέτρος (Sabio, Pietro da) 34
 Σάβιος, Στέφανος (Sabio, Stephano da) 32, 38, 40
 Σάρος, Νικόλαος xxiii, xxvi, 122, 124, 126, 128, 130, 154, 160
 Σβέκιος, (βλ. Τζβέκιος)
 Σούλτζ, Γεώργιος Λουδοβίκος (Schulz, Georg Ludwig) 174, 175
 Σοφιανός, Νικόλαος 66, 67
 Σπινέλλι, Ἀνδρέας (Spinelli, Andrea) xxv, 70, 79, 80, 82
 Σπινέλλι, Ἰάκωβος (Spinelli, Jacovo) 70
 Σπινέλλι, οἰκογένεια (Spinelli) xxv
 Στέφανος, Ἑρρίκος (Estienne, Henri) xiv, xviii, xxii, 62, 64
 Στέφανος, Παῦλος (Estienne, Paul) 64
 Στέφανος, Ροβέρτος (Estienne, Robert) xiv, xvii, xviii, xxii, 60
 Στριλβίτσι, Μιχαήλ 150
 Στώικας, Ἰακωβίτζης, ἱερεὺς 150
 Σωτήρης, Δούκας xxiv, 174
- Sacra Congregatio de Propaganda Fide (Τυπογραφεῖο) xxi, 98, 100
 Salvioni, Giovanni Marco 42
 Schoeffler, Peter xiv, xv
 Scinzenzeler, Ulrich 2
 Scotto, Giovanni Maria 88
 Sessa, Giovanni Battista 42, 44
 Sessa, Melchiorre xxv, 38, 42, 44, 46
 Soncini, οἶκος xxix
 Stansby, William 96
 Sweynheim, Konrad xiv

Τ

- Τζβέκιος (Σβέκιος), Ἰωάννης Βαρθολομαῖος (Zweck, Johann Bartolomäus) 182, 185
 Τορρεσάνο, Ἀνδρέας (βλ. Torresano, Andrea)
 Τράττνερ, Θωμᾶς (Trattner, Thomas) xxiii, 178
 Τυπογραφεῖο Μεγίστης Λαύρας 174
 Τυπογραφεῖο Μητροπολίτου Γρηγορίου 164
 Τυπογραφεῖο Ὁσίου Ναοῦμ 162
 Τυπογραφεῖο Πατριαρχικό, Κωνσταντινούπολις (βλ. Πατριαρχικό Τυπογραφεῖο) 188, 190
 Τυπογραφεῖο τῆς Ἀδελφότητος, Λεοντόπολις 81
 Τυπογραφεῖο τῆς Μονῆς τῶν Ἁγίων Πάντων 150
 Τυπογραφεῖο τῆς Μονῆς Τζετατζούια 135
 Τυπογραφεῖο τῆς Μητρόπολης Οὐγγροβλαχίας 139, 150
 Τυπογραφεῖο τοῦ Ἁγίου Τάφου 148
 Τυπογραφία Αὐθεντική Βουκουρεστίου 136
 Τυπογραφία Σουλτζινιάνη 174
 Τύποις τοῦ Βαουμαϊστέρου 176
 Τύπος Κουνάδου 34, 36, 72
- Tauroceni, Zuan (βλ. καὶ Ρικένιος) 70
 Thomas de Blavis xv
 Torresano, Andrea xvii, 14, 18
 Torresano, Federico 16, 18
 Torresano, Francesco 18

Φ

- Φάρρι, ἄδελφοὶ (Farri) xxv
 Φάρρι, Ἰωάννης (Farri, Giovanni) 57, 58
 Φεντόροφ, Ἰβάν 81
- Fabriano, Giacomo 66
 Fell, John xviii
 Froben, Johann xviii
 Fust, Johann xiv, xv

Χ

- Χάλλ, Ἰωάννης Φραγκίσκος (Hall, Joseph Franz) 180

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ

ABB	Ἀποστολική Βιβλιοθήκη τοῦ Βατικανοῦ	KBM	Κρατική Βιβλιοθήκη τοῦ Μονάχου
BAA	Βιβλιοθήκη τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν	ΚΚΠΗΚ	Κουτλουμουσιανὸν Κελλίον Προφήτου Ἡλιοῦ, Καρυές (Ἅγιον Ὄρος)
BAKX	Βιβλιοθήκη Ἀδαμαντίου Κοραῆ, Χίος	MAMX	Μονὴ Ἁγίου Μάρκου, Χίος
BAM	Βιβλιοθήκη Ambrosiana, Μιλάνο	ΜΑΠΑΟ	Μονὴ Ἁγίου Παύλου, Ἅγιον Ὄρος
BB	Βρετανικὴ Βιβλιοθήκη, Λονδίνο	ΜΑΣΜ	Μονὴ Ἁγίου Στεφάνου, Μετέωρα
BBE	Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων	ΜΒΑΟ	Μονὴ Βατοπεδίου, Ἅγιον Ὄρος
BBM	Βιβλιοθήκη Βυζαντινοῦ Μουσείου, Ἀθήνα	ΜΒΘ	Μονὴ Βαλτάδων, Θεσσαλονίκη
BBO	Βοδληγιανὴ Βιβλιοθήκη, Ὁξφόρδη	ΜΓΑΟ	Μονὴ Γρηγορίου, Ἅγιον Ὄρος
ΒΔΚ	Βιβλιοθήκη Δημητρίου Κοντομηνᾶ, Ἀθήνα	ΜΔΑΟ	Μονὴ Διονυσίου, Ἅγιον Ὄρος
ΒΕΦΛ	Βιβλιοθήκη Ἐταιρείας Φίλων τοῦ Λαοῦ, Ἀθήνα	ΜΔΧΑΟ	Μονὴ Δοχειαρίου, Ἅγιον Ὄρος
ΒΘΑ	Βιβλιοθήκη Θεόδωρου Ἀβραμιώτη, Ἀθήνα	ΜΕΑΟ	Μονὴ Ἐσφιγμένου, Ἅγιον Ὄρος
ΒΚΘΔ	Βιβλιοθήκη Κ.Θ. Δημαρᾶ, Ἀθήνα	ΜΕΒ	Μαρκιανὴ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, Βενετία
ΒΚΝΕ	Βιβλιοθήκη Κέντρου Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν	ΜΖΑΟ	Μονὴ Ζωγράφου, Ἅγιον Ὄρος
ΒΚΣ	Βιβλιοθήκη Κωνσταντίνου Στάικου, Ἀθήνα	ΜΙΑΟ	Μονὴ Ἰβήρων, Ἅγιον Ὄρος
ΒΜΔ	Βιβλιοθήκη Μάριου Δαπέργολα, Ἀθήνα	ΜΙΘΠ	Μονὴ Ἰωάννου Θεολόγου, Πάτμος
ΒΜΚΜ	Βιβλιοθήκη Μάνου & Κάρεν Μαυρίδη, Ἀθήνα	ΜΚΑΟ	Μονὴ Καρακάλλου, Ἅγιον Ὄρος
ΒΜΛ	Βιβλιοθήκη Μαριάννας Λάτση, Ἀθήνα	ΜΚΛΑΟ	Μονὴ Κουτλουμουσίου, Ἅγιον Ὄρος
ΒΜΜ	Βιβλιοθήκη Μουσείου Μπενάκη, Ἀθήνα	ΜΚΝΑΟ	Μονὴ Κωνσταμονίτου, Ἅγιον Ὄρος
ΒΜΧ	Βιβλιοθήκη Μάνου Χαριτάτου, Ἀθήνα	ΜΜΛΑΟ	Μονὴ Μεγίστης Λαύρας, Ἅγιον Ὄρος
ΒΠΘ	Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης	ΜΜΜ	Μονὴ Μεταμορφώσεως, Μετέωρα
ΒΠΚΡ	Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Κρήτης, Ρέθυμνο	ΜΞΑΟ	Μονὴ Ξενοφώντος, Ἅγιον Ὄρος
ΒΦΗΛ	Βιβλιοθήκη Φίλιππου Ἡλιοῦ, Ἀθήνα	ΜΞΡΑΟ	Μονὴ Ξηροποτάμου, Ἅγιον Ὄρος
ΓΒ	Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Ἀθήνα	ΜΠΑΟ	Μονὴ Παντοκράτορος, Ἅγιον Ὄρος
ΔΒΚ	Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη Κοζάνης	ΜΠΛΑΟ	Μονὴ Παντελεήμονος, Ἅγιον Ὄρος
ΕΒΓ	Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Γαλλίας, Παρίσι	ΜΣ	Μονὴ τοῦ Σινᾶ
ΕΒΕ	Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδας, Ἀθήνα	ΜΣΑΟ	Μονὴ Σταυρονικήτα, Ἅγιον Ὄρος
ΕΚΑΑΡ	Ἑλληνικὸ Κολλέγιο Ἁγίου Ἀθανασίου, Ρώμη	ΜΣΠΑΟ	Μονὴ Σίμωνος Πέτρας, Ἅγιον Ὄρος
ΙΒΣΛ	Ἴδρυμα Βιβλιοθήκης Σπύρου Λοβέρδου	ΜΣΤΖ	Μονὴ Στροφάδων, Ζάκυνθος
ΚΒΑ	Καΐρειος Βιβλιοθήκη Ἄνδρου	ΜΦΑΟ	Μονὴ Φιλοθέου, Ἅγιον Ὄρος
ΚΒΑΟΥ	Κρατικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Ἄουκσμπουργκ	ΜΧΑΟ	Μονὴ Χειλανδαρίου, Ἅγιον Ὄρος
ΚΒΚ	Κοριαλένειος Βιβλιοθήκη, Κεφαλονιά	ΠΒΑ	Πανεπιστημιακὴ Βιβλιοθήκη Ἀθηνῶν (Θεολογικὴ)
		ΠΒΟ	Πανεπιστημιακὴ Βιβλιοθήκη τῆς Οὐαλίας
		ΣΑΑΑΟ	Σκήτη Ἁγίας Ἄννης, Ἅγιον Ὄρος
		ΣΚΠΡΑΟ	Σκήτη Προδρόμου, Ἅγιον Ὄρος

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abad I = Abad, J.M., *La imprenta en Alcalà de Henares (1502-1600)*, Introducción ala «Tipobibliografía Española», 3 τόμοι, José Simón Diaz, Madrid, Arco Libros, 1991.
- Adams, I-II = *Catalogue of Books printed on the continent of Europe, 1501-1600, in Cambridge Libraries*, compiled by H.M. Adams, Cambridge, University Press, 1967.
- Ahmanson-Murphy I-IIIb = *A Catalogue of the Aldine Collection at UCLA, The Publications of Aldus Manutius the Elder*, University of California/Los Angeles, 1989-1993.
- Aldo Manuzio Editore I-II = Orlandi, G., *Aldo Manuzio editore. Dediche. Prefazioni. Note ai testi*, 2 τόμοι, Milano, Il Polifilo, 1976.
- Aldo Manuzio Tipografo 1494-1515 = Catalogo a cura di L. Bigliarri - A. Dillon-Bussi - G. Savino - P. Scapechi, Biblioteca Medicea Laurentina, Firenze, Octavo, Franco Cantini Editore, 1994.
- Ascarelli, *Le Cinquecentine Romane* = Ascarelli, Fernanda, *Le Cinquecentine Romane. Censimento delle edizioni Romane del XVI secolo possedute dalle biblioteche di Roma*, Milan, Casa Editrice de Lettere, 1972.
- Ascarelli = Ascarelli, Fernanda, *La Tipografia Cinquecentesca Italiana*, Firenze, Casa Editrice Le Lettere, 1996 (ἀνατύπ. τοῦ 1953).
- Armstrong = Armstrong, Elizabeth, *Robert Estienne Royal Printer. An Historical Study of the Elder Stephanus*, Cambridge, University Press, 1954.
- Augliera = Augliera, L., *Libri Politica Religione nel Levante del Seicento. La tipografia di Nicodemo Metaxas, primo editore di testi greci nell' Oriente Ortodosso*, Venezia, Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 1996.
- AEBBE = *Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, Ἀρχέτυπα καὶ Ἐκδόσεις ΙΕ' καὶ ΙΖ' αἰῶνος*, Τόμος Πρῶτος, Ἀθήνα 1971.
- Ἀντωνίου, Μητροπολίτου πρώην Ἡλείας, «Κατάλογος χειρογράφων καὶ ἐντύπων τῆς ἐν Σκιάθῳ Ἱερᾶς Μονῆς Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου», *Θεολογία* 32, τεύχ. Β' (1961), 608-630.
- Bandini I-II = Bandini, A.M., *Specimen literaturae florentinae saeculi XV in quo dum gesta Christophori Landini enarrantur, virorum ea aetate doctissimorum in literariam rempublicam merita Status Gymnasii Florentini a Landino instaurato a Magno Cosma exitatae cui idem praeerat recensentur et illustrantur*, Florence 1747-1751.
- Barberi I-II = Barberi, F., *Il Frontespizio nel Libro Italiano del Quattrocento e del Cinquecento*, Milano, Il Polifilo, 1969.
- Bernays, J., *Joseph Justus Scaliger*, Berlin, 1855 (ἀνατύπ. Osnabrück 1965).
- BH I/1-5 = Legrand, É., *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés en Grec par des Grecs aux XVe et XVIe siècles*, Paris, 1885-1906.
- BH II/1-4 = Legrand, É., *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-septième siècle. Vols I-II*, Paris, 1894-1903.
- BH III/1-2 = Legrand, É., *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par*

des Grecs au dix-huitième siècle par... Oeuvre posthume complétée et publiée par Louis Petit et Hubert Pernot, Tome Premier, Paris, 1918-1928.

Bianu-Hodos I-IV = Bianu, Ian - Hodos, Nerva, *Bibliografia Romanesca veche (1508-1830)*. București, 1903-1910.

Bibliographie Ionienne, I- II = Legrand, É., Bibliographie Ionienne. Description raisonnée des ouvrages publiés par les Grecs des Sept-Iles ou concernant ces Iles du quinzième siècle à l'année 1900, par... Oeuvre posthume complétée et publiée par Hubert Pernot, Tome Premier, Paris, 1910.

Bibliotheca Auerbachiana = Catalogus van de collectie Neograeca bijeengebracht door Paul Auerbach, vol. I, Vulgairgriekse en religieuze werken gedrukt voor 1800, Amsterdam, Universiteitsbibliotheek van Amsterdam, 1973.

BMC I-XII = *Catalogue of Books Printed in the XVth Century now in the British Museum*, London 1908-1985.

BMSTCI = *Catalogue of Books Printed in Italy and Italian Books printed in other countries from 1465 to 1600, now in the British Museum*, London, Trustees of the British Museum, 1958.

BMSTCS = Thomas (Sir Henry), *Short-title catalogue of Books printed in Spain and of Spanish books printed elsewhere in Europe before 1601 now in the British Museum*, London 1926.

Brunet I-VIII = Brunet, J.-C., *Manuel du libraire et de l'amateur des livres and Supplement*, Paris, ἀνατύπ. G.P. Maisonneuve & Larose, 1966.

Βέης, Ν., *Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων τῶν ἀποκειμένων εἰς τὰς μονὰς τῶν Μετεώρων, ἐκδιδόμενος ἐκ τῶν καταλοίπων... τόμ. Α', Ἀθήναι 1967.*

Βελουδῆς = Βελουδῆς, Γ., *Τὸ Ἑλληνικὸ Τυπογραφεῖο τῶν Γλυκῆδων στὴ Βενετία (1670-1854). Συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας*, Ἀθήνα, Χ. Μπούρας, 1987 (μετφ. τοῦ: Veloudis, G., *Das griechische Druck- und Verlagshaus «Glikis» in Venedig (1670-1854). Das griechische Buch zur Zeit der Türkenherrschaft*, in Kommission bei Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1974).

Βρανούσης, Α.Ι., «Ἐπιστημονικὰ ἀποστολαὶ τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου κατὰ τὸ ἔτος 1960», *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 35 (1960), 509-516.

Βρετὸς I-II = Βρετὸς-Παπαδόπουλος, Α., *Νεοελληνικὴ φιλολογία, ἤτοι Κατάλογος τῶν ἀπὸ πτώσεως τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας μέχρι ἐγκαθιδρύσεως τῆς ἐν Ἑλλάδι Βασιλείας τυπωθέντων βιβλίων παρ' Ἑλλήνων εἰς τὴν ὀμιλουμένην, ἢ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν*, Ἀθήναι 1854-1857.

Γεδεών, «Πατριαρχικὴ μέριμνα» = Γεδεών, Μανουὴλ Ι., «Πατριαρχικὴ μέριμνα περὶ ἐκδόσεως βιβλίων λειτουργικῶν», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 29 (1909), 404-414.

Γεδεών, «Σημειώσεις ἐκ σεισμοπλήκτων βιβλίων» = Γεδεών, Μανουὴλ Ι., «Σημειώσεις ἐκ σεισμοπλήκτων βιβλίων», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 32 (1912), 291-299.

Γεδεών, *Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες* = Γεδεών, Μανουὴλ Ι., *Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες. Εἰδήσεις ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας 1500-1912*, Ἀθήναι, Τυπογραφεῖον Σεργιάδου, 1936-1938.

Γκίνης - Μέξας I-II = Γκίνης, Δ. - Μέξας, Β., *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1863. Ἀναγραφή τῶν κατὰ τὴν χρονικὴν ταύτην περίοδον ὅπου δῆποτε ἑλληνιστὶ ἐκδοθέντων βιβλίων καὶ ἐντύπων ἐν γένει. Μετὰ πίνακος τῶν ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν τῆς περιόδου ταύτης: Α' (1800-1839), Β' (1840-1955)*, Ἀθήνα, Πραγματεῖα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1939-1941.

Darlow - Moule = Darlow, T.A. - Moule, A.F., *Historical Catalogue of the Printed Editions of the Holy Scriptures in the Library of the British and Foreign Bible Society*, 2 τόμοι, London 1911.

Davies = Davies, H.W., *Devices of the Early Printers 1457-1560. Their History and Development with a Chapter on Portrait Figures of Printers*, London, Grafton & Co, 1935.

Decia - Delfiol = Decia, D. - Delfiol, R. - Camerini, L.S., *I Giunti tipografi editori di Firenze 1497-1570*, *Annali*, 2 τόμοι, Giunti Barbèra, 1978-1979 (ό δεύτερος τόμος με την επιμέλεια του Camerini μόνο).

Δαπέρογολας, Έκθεσις έπτανησιακοῦ βιβλίου και έντύπου = Δαπέρογολας, Δ.Μ., Έκθεσις έπτανησιακοῦ βιβλίου και έντύπου μέχρι του έτους 1900 εις τὸ έκκλησάκι τῆς Ἀκαθίστου Αἰξωνῆς Γλυφάδος, Ἀθήνα 1968.

Δε-Κιγάλλας = Δε-Κιγάλλας, Ίωσήφ, Σχεδιάγραμμα κατόπτρου τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας. Ὀνομαστικός κατάλογος τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων συγγραφέων και μεταφραστῶν (δηλ. ἀπὸ τοῦ 1550 μέχρι τέλους τοῦ 1838) ὅπου σημειοῦνται και οἱ νεοελληνιστὶ συγγράφαντες ἄλλοεθνεῖς, Ἐρμούπολις 1846.

Δελεδῆμος, Ε. (έπιμ.), *Θησαυρὸς Δαμασκηνοῦ τοῦ ὑποδιακόνου και Στουδίτου τοῦ Θεσσαλονικέως*, Θεσσαλονίκη 1971.

Δημαρᾶς, Ἱστορία = Δημαρᾶς, Κ.Θ., Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας. Ἀπὸ τὶς πρώτες ρίζες ἕως τὴν ἐποχὴ μας, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Γνώση, 2000⁹.

Δημητρακόπουλος, Ὁρθόδοξος Ἑλλάς = Δημητρακόπουλος, Ἀνδρόνικος, Ὁρθόδοξος Ἑλλάς ἦτοι περὶ τῶν Ἑλλήνων τῶν γραψάντων κατὰ Λατίνων και περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν, Λειψία 1872.

Δρούλια = Δρούλια, Λουκία, Κατάλογος Ἐκθέσεως, Ἀπαρχές τῆς ἑλληνικῆς τυπογραφίας, Ἐθνικὴ Πινακοθήκη, Ἀθήνα, Ἑλληνικὴ Ἐταιρεία Βιβλιοφίλων, 1976.

Eideneier = Eideneier, H., «Von der Handschrift zum Druck: Martinus Crusius und David Hoeschel als Sammler griechischer Venezianer Volksdrucke des 16. Jahrhunderts», *Graeca recentiora in Germania. Deutsch-griechische Kulturbeziehungen vom 15. bis 19. Jahrhundert*, Wolfenbütteler Forschungen, Harassowitz Verlag, Wiesbaden, 59 (1994), 93-111.

Essai Typographique = Firmin-Didot, Ambr., *Essai Typographique et Bibliographique sur l'Histoire de la Gravure sur Bois*, Paris 1843.

Essling I-III = Prince d'Essling, *Études sur l'art de la gravure sur bois a Venise. Les livres à figures vénitiens, de la fin du XVe siècle et du commencement du XVIe*, Florence, Librairie Leo S. Olschki/Paris, Librairie Henri Leclerc, 1909-1914.

Ἐγκυκλοπαίδεια τοῦ Ἑλληνικοῦ Τύπου 1784-1974. Ἐφημερίδες, Περιοδικά, Δημοσιογράφοι, Ἐκδότες, έπιμ. Λουκία Δρούλια - Γιούλα Κουτσοπανάγου, Ἀθήνα, Ἰνστιτούτο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν/103, Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἐρευνῶν, 4 τόμοι, 2008.

Finazzi = Finazzi, M., *La stampa greca à Venezia nei secoli XVe e XVI*, Catalogo di Mostra, Venezia 1968.

Firmin-Didot = Firmin-Didot, Ambr., *Alde Manuce et l'Hellénisme à Venise*, Paris, A. Firmin-Didot, 1875.

Fletcher = Fletcher, H.G., III, *New Aldine Studies. Documentary Essays on the Life and work of Aldus Manutius*, San Francisco, Bernard M. Rosenthal, Inc., 1988.

Fletcher, H.G., *In Praise of Aldus Manutius. A Quincentenary Exhibition*, New York, The Pierpont Morgan Library, 1995.

Follieri Enrica, «Il libro greco per i Greci nelle imprese editoriali romane e veneziane della prima metà del Cinquecento», *Venezia, centro di mediazione tra Oriente e Occidente (secoli XV-XVI)*, Aspetti e problemi II, Firenze, S. Olschki, τόμ. II, 1977, 483-508.

Φλάμπουρας, Δ., «Ἑλληνικὲς ῥήσεις σὲ σήματα τῶν πρώτων Γάλλων τυπογράφων. Οἱ περιπτώσεις τῶν τριῶν Γερμανῶν ποὺ εἰσήγαγαν τὴν τυπογραφία στὴ Γαλλία», *Ζυγὸς* 10-11 (1974), 118-128.

Φώσκολος, Μ., «Τὰ Παλαιὰ Ἑλληνικὰ Βιβλία τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῆς Ρώμης», *Ὁ Ἑραμιστὴς* 9 (1971), 1-62.

Φώσκολος, Μ., «Συμπλήρωμα στὶς ἑλληνικὲς ἱστορικὲς βιβλιογραφίες (1523-1874)», *Ὁ Ἑραμιστὴς* 12 (1975), 28-51.

Gaidagis, N., *Catalogue cartolor Grecesti de la Biblioteca Centrală Universitară «M. Eminescu»*, τόμ. 2, Ἰάσιο 1975.

Graesse I-VI = Graesse, J.G.Th., *Trésor des livres rares et précieux, and supplement*, Berlin 1922.

GW I-VIII = *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, published by the Kommission für den Gesamtkatalog der Wiegendrucke, Stuttgart (ἀνατύπ. A. Hiersemann), 1968.

H = Hain, L., *Repertorium bibliographicum in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum MD, typis expressi ordine alphabetico vel simpliciter enumerantur vel adcuratius recensentur*, 2 τόμοι, Stuttgart/Paris 1826-1838.

HC = Copinger, W.A., *Supplement to Hain's Repertorium Bibliographicum*, London 1895.

Hilyard, B., «Girolamo Aleandro Editor of Plutarch's *Moralia*», *Bibliothèque d' Humanisme et Renaissance* 36 (1974), 517-531.

Hoffmann I-III = Hoffmann, S.F.W., *Bibliographisches Lexicon der gesammten Literatur der Griechen*, Amsterdam (ἀνατύπ. Adolf M. Hakkert), 1961.

Homère chez Calvin = Reverdin, O., *Homère chez Calvin. Figures de l'hellénisme à Genève*, Genève, Librairie Droz, 2000.

Hutton, J., *The Greek Anthology in France and in the Latin Writers of the Netherlands to the year 1800*, Ithaca, 1946.

Ἡλιοῦ I = Ἡλιοῦ, Φ.Η., *Προσθήκες στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία Α) Τὰ βιβλιογραφικὰ κατάλοιπα τοῦ Ἐ. Legrand καὶ τοῦ H. Pernot (1515-1799)*, Ἀθήνα 1973.

Ἡλιοῦ, 1905 = Ἡλιοῦ, Φ.Η., *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία τοῦ 19ου αἰώνα. Βιβλία-Φυλλάδια, τόμ. Α' (1801-1818)*, Βιβλιολογικὸ Ἐργαστήρι, ΕΛΙΑ, Ἀθήνα 1997.

Ἡλιοῦ, Φ., «Ἑλληνικὰ Βιβλία στὴ Βουλγαρία», *Ὁ Ἑραμιστὴς* 15 (1978-1979), 321-329.

Ἡλιοῦ, Φίλιππος - Πολέμη, Πόπη, *Βιβλιογραφικὸ Ἐργαστήρι - Ἡλεκτρονικὸς Κατάλογος*.

Θησαυροὶ τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης = *Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος. Θησαυροὶ τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης, Κατάλογος Ἐκθεσης*, ἔκδ. Β. Κρεμμυδᾶς - Τρ. Σκλαβενίτης - Κ. Σπ. Στάικος, Ἀθήνα 1999.

Jammes, A., *Spécimens de Caractères de Firmin et Jules Didot*, Paris, Librairie Paul Jammes, Éditions des Cendres, 2002.

Camariano, Ariadna - Camariano, N., «Cantece populare crece{ti despre Mihai Viteazul», *Opere*

- Postume*, έκδ. με επιμ. τοῦ Constantin C. Giurescu, τόμ. 1, *Studi Istorice Greco-Române*, Βουκουρέστι, Fundația Pentru Literatură și Artă «Regele Carol II», 1939.
- Canart, P., «La carrière ecclésiastique de Jean Nathanael, chapelain de la communauté grecque de Venise (XVIe siècle)», *La chiesa greca in Italia dall' VIII al XVI secolo. Atti del Convegno storico interecclesiale (Bari 30 apr. - 4 magg. 1969)*, Padova 1972, τόμ. 2, 793-824.
- Canart, P., «Jean Nathanaël et le commerce des manuscrits grecs à Venise au XVIe siècle», *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente (secoli XV-XVI). Aspetti e problemi*, Firenze 1977, τόμ. 2, 417-438.
- Carmela, *Bibliografia* = Carmela, J., *Bibliografia di Leone Allaci (1588-1669)*, Palermo 1962.
- Carter, H., «Plantin's Types and their Makers», *Gedenboek der Plantin-Dagen 1555-1955. International Congress voor Boekdrukkunst en Humanisme, 4-10 September 1955*, Antwerpen, 1956, 247-269.
- Cataldi Palau = Cataldi Palau, Annaclara, *Gian Francesco d'Asola et la Tipografia Aldina. La vita, le edizioni, la biblioteca dell'Asolano*, Genova, sagep, 1998.
- Census = *Incunabula in American Libraries. A third census of fifteenth-century books recorded in North American collections*, ed. F.R. Goff, New York (Kraus/Reprint), 1973.
- Cranz, F.E., *A Bibliography of Aristotle Editions, 1501-1600*, Baden-Baden, 1971.
- Indice I-VI = Indice Generale degli Incunaboli delle Biblioteche d'Italia*, ed. T.M. Guarnaschelli - E. Valenziani, Rome 1943-1981.
- Kiselev, N.P., «Knigi grecheskoi pechati v sobranii gossudarstvennoi biblioteki SSSR im V. I. Lenina», *Kniga* 26 (1973), 124-147.
- Knös, B., «Un miroir des femmes du XVIe siècle», *Ελληνικά* 14 (1955), 123-157.
- Kristeller = Kristeller, P., *Die italienischen Buchdrucker- und Verlegerzeichen, bis 1525*, Naarden (ἀνατύπ. A.W. van Bekhoven), 1969.
- Kunze, H., *Das grosse Buch vom Buch*, Berlin 1983.
- Κακουλίδη-Πάνου = Καρτάνος Ίωαννίκιος, *Παλαιά τε και Νέα Διαθήκη* [Βενετία 1536], φιλολογική επιμέλεια Έλένη Κακουλίδη-Πάνου, γλωσσικό επίμετρο Έλένη Καραντζόλα, Θεσσαλονίκη, Κέντρο Έλληνικής Γλώσσας, 2000.
- Καρᾶς, «Έλληνικά βιβλία και χειρόγραφα» = Καρᾶς, Γ., «Έλληνικά βιβλία και χειρόγραφα σ' ένα μοναστήρι της Βόρειας Μολδαβίας [Νεάμτς-Neamt]», *Ό Έρανιστής* 13 (1976), 78-87.
- Κατάλογος βιβλίων εκκλησιαστικῶν και ἄλλων έκδοθέντων ὑπό τοῦ ἑλληνικοῦ τυπογραφείου «Ό Φοίνιξ»*, Βενετία 1898.
- Κατάλογος βιβλίων τοῦ καταστήματος Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφείως*, Ἀθήνα 1856.
- Κατάλογος τῶν βιβλίων τῆς Έθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ελλάδος*, τόμ. Β' (*Έλληνική Φιλολογία*), Ἀθήναι, Τυπογραφείον τοῦ Κάλλου, 1884.
- Κατραμῆς, *Φιλολογικά ἀνάλεκτα Ζακύνθου* = Κατραμῆς, Ν., *Φιλολογικά ἀνάλεκτα Ζακύνθου*, Ζάκυνθος 1880.
- Κεχαγιόγλου, Γ., «Πρώτες έκδόσεις τῆς ριμάδας τοῦ Ἀπολλωνίου: Νέα στοιχεία», *Έλληνικά* 37 (1986), 154-156.
- Κλεόμβροτος, Ι.Γ., *Mutilena Sacra*, τόμ. Β', Θεσσαλονίκη 1974.
- ΚΟΚ = Κόκωνας, Γ., *Κατάλογος τῶν ἀρχετύπων τῆς Έθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ελλάδος. Με ἔνταξη τῶν ἀντιτύπων τοῦ Μουσείου Μπενάκη (= Τετράδια Έργασίας, 5)*, Ἀθήνα, ΚΝΕ, 1983.

- Κορδώσης, Μ. Σ., «Ἑλληνικά παλαιότυπα τῆς Μονῆς Παντοκράτορος τοῦ Ἁγίου Ὁρους», *Κληρονομιά* 11 (1979), 403-441.
- Κουμαριανοῦ, Αἰκατερίνη, «Ἐπιτομὴ Γραμμῆς Ἑλληνικῆς», *Ὁ Ἑραμιστής* 9/10 (1964), 163-186.
- Κουμαριανοῦ, Ὁ Ἑλληνικὸς Προεπαναστατικὸς Τύπος = Κουμαριανοῦ, Αἰκατερίνη, Ὁ Ἑλληνικὸς Προεπαναστατικὸς Τύπος. Βιέννη-Παρίσι (1784-1821), Ἀθήνα, Ἰδρυμα Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ, 1995.
- Κουτλουμουσιανοῦ, Πεντηκοστάριον = Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, Πεντηκοστάριον..., διορθωθὲν καὶ δι' ἐνὸς Προλόγου πλουτισθὲν ὑπὸ..., Βενετία 1837.
- Layton I = Layton, Evro, «Greek Bibliography. Additions and corrections (c. 1471-1829)», *Θησαυρίσματα* 16 (1979), 89-112.
- Layton II = Layton, Evro, «Notes on some printers and publishers of 16th century modern Greek Books in Venice», *Θησαυρίσματα* 18 (1981), 119-144.
- Layton III = Layton, Evro, *The Sixteenth Century Greek Book in Italy. Printers and Publishers for the Greek World*, Venice, Library of the Hellenic Institute of Byzantine and Post-Byzantine Studies, 16, Venice 1994.
- Layton, «Nikodemos Metaxas» = Layton, Evro, «Nikodemos Metaxas, the First Greek Printer in the Eastern World», *Harvard Library Bulletin* XV, 2 (1967), 140-168.
- Layton, *The Harvard College Library* = Layton, Evro, *Five Centuries of Book and Manuscripts in Modern Greek, A Catalogue of an Exhibition at the Houghton Library December 4, 1987 through February 17, 1988*, Cambridge, Massachusetts, The Harvard College Library, 1990.
- Le civiltà del Libro = Le civiltà del Libro e la stampa a Venezia. Testi sacri ebraici, cristiani, islamici del Quattrocento al Settecento*, Venezia, Fondazione Giorgio Cini, Biblioteca Nazionale Marciana, II Poligrafo, 2000.
- Lecuir, C., *Les éditeurs Grecs à Venise au XVIe siècle*, ἀδημοσίευτη διατριβὴ κατατεθειμένη στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Παρισιῦ Δ', περ. 1985.
- Le Edizioni di Testi Greci* = Manoussakas, M. I. - Staikos, C., *Venetiae quasi alterum Byzantium. Le Edizioni di Testi Greci da Aldo Manuzio e le prime tipografie Greche di Venezia*, Ἀθήνα 1993.
- Le Edizioni Italiane del XVI secolo* = Istituto Centrale per il catalogo unico delle biblioteche italiane e per informazioni bibliografiche, τόμ. 1, Roma, 1985.
- Legrand, É., *Bibliographie hispano-grecque: 1477-1800. Bibliographie hispanique*, τόμ. 3, New York, G.P. Putnam's Sons, 1915-1917.
- Λαδᾶς, Γ., «Προσθήκαι καὶ Σημειώσεις εἰς τοὺς ἐκδοθέντας τόμους τῆς *Bibliographie Hellénique* τοῦ Ém. Legrand καὶ τῶν συνεχισάντων ταύτην L. Petit καὶ H. Pernot. Σειρὰ πρώτη (1522-1790)», *Ὁ Συλλέκτης* 1 (1947-1951), Παράρτημα, 1-24.
- Λαδᾶς - Χατζηδῆμος I = Λαδᾶ, Γεωργίου - Χατζηδῆμος, Ἀθανασίου Δ., *Προσθήκαι διορθώσεις καὶ συμπληρώσεις στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία τοῦ Émile Legrand γιὰ τοὺς αἰῶνες XV, XVI καὶ XVII*, Ἀθήνα 1976.
- Λαδᾶς - Χατζηδῆμος II/1-2 = Λαδᾶ, Γεωργίου - Χατζηδῆμος, Ἀθανασίου Δ., *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία: Συμβολὴ στὸ δέκατο ὄγδοο αἰῶνα*, Ἀθήνα 1964-1976.
- Λαδᾶς - Χατζηδῆμος III/1-2 = Λαδᾶ, Γεωργίου - Χατζηδῆμος, Ἀθανασίου Δ., *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία τῶν ἐτῶν 1791-1795 καὶ τῶν ἐτῶν 1796-1799*, Ἀθήνα 1970-1973.
- Λαζάρου, Κατάλογος Ἐντύπων Βιβλιοθήκης Ὀλυμπιωτίσσης = Λαζάρου, Γ. Ἀχ., *Κατάλογος Ἐντύ-*

πων Βιβλιοθήκης Ὀλυμπιωτίσσης, Ἀθήνα, Δημοσιεύματα Ἱερᾶς Μονῆς Ὀλυμπιωτίσσης Ἐλασσόνος, 1964.

Λάιος, Γ., Ὁ Ἑλληνικὸς Τύπος τῆς Βιέννης ἀπὸ τὸ 1784 μέχρι τοῦ 1821, Ἀθήνα 1961.

Λάμπρου, Π., «Βιβλιακά», Πανδώρα 9 (1858-1859), 246-438.

Λάμπρου, Π., Κατάλογος Β' σπανίων βιβλίων τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας, πωλουμένων ἐν Ἀθήναις παρὰ..., Ἀθήνα 1864.

Λάμπρου, Π., «Ἱστορικὴ πραγματεία περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ προόδου τῆς τυπογραφίας ἐν Ἑλλάδι μέχρι τοῦ ἔτους 1821». Χρυσάλλις 3 (1865), 361-364, 398-402.

Λάμπρου, Σπ., «Προσθῆκαι εἰς τὴν νεοελληνικὴν βιβλιογραφίαν», Νέος Ἑλληνομνημῶν 2 (1905), 209-225.

Λιάτα, Εὐτυχία Δ., «Ἱερεῖς τῶν Ἑλλήνων τῆς Βενετίας ἀπὸ 1412-1558 (Κατάλογοι καὶ Ἑγγραφα)», Θησαυρίσματα 13 (1976), 86-111.

Λοβέρδου-Τσιγαρίδα, «Τὰ παλαιὰ ἑλληνικὰ βιβλία» = Λοβέρδου-Τσιγαρίδα, Κάτια, «Τὰ παλαιὰ ἑλληνικὰ βιβλία στὶς ἐκκλησίες τῆς Καστοριᾶς», Μακεδονικά 20 (1980), 237-251.

Maittaire I-IX = Maittaire, M., *Annales Typographici ab Artis Inventae Origine ad Annum MD-CLXIV* (Amsterdam/London 1719-1741), Graz (ἀνατύπ. Akademische Druck), 1965.

Manni = Manni, Teresa Rogledi, *La tipografia a Milano nel XV secolo*, Firenze, Leo S. Olschki, 1980.

Manoussakas - Staikos, *L' activité éditoriale* = Manoussakas, M. - Staikos, C., *L' activité éditoriale des Grecs pendant la Renaissance. De l' Italie à Genève XVe-XVIe siècle*, Athènes 1988.

Manoussakas - Staikos, *The Publishing Activity* = Manoussakas, M., - Staikos, K., *The Publishing Activity of the Greeks During the Italian Renaissance (1469-1523)*, Athens 1989.

Manoussakas - Staikos, *Griekse Uitgeversactiviteiten* = Manoussakas, M. - Staikos, K., *Griekse Uitgeversactiviteiten tijdens de Italiaanse Renaissance (1469-1523)*, Leiden 1989.

Martini, E., «Chi era il copista Camillo Veneto?», *La Bibliofilia* 15 (1913), 41-51.

McKerrow = McKerrow, R.B., *Printers & Publishers' Devices in England & Scotland 1485-1640*, London, Printed for the Bibliographical Society at the Chiswick Press, 1913.

Moeckli = Moeckli, G., *Les Livres Imprimés à Genève de 1550 à 1600*, Nouvelle édition, revue et augmentée, Genève, Librairie Droz, 1966.

Moreau = Moreau, Brigitte, *Inventaire Chronologique des éditions Parisiennes du XVIe siècle, I (1501-1510)*, Paris, Imprimerie Municipale, 1972.

Mortimer, *Harvard College Library, I-II* = Department of Printing and Graphic Arts. *Catalogue of Books and Manuscripts. Part II. Italian 16th Century Books*, by R. Mortimer, Cambridge, MA, 1974.

Mamoukas, Z., *Ἡ βιβλιοθήκη Ἀνδρέου Ζ. Μάμουκα*, Athens 1886.

Makrymichalos, S. I., «Ἑλληνικοὶ Πορτολόανοι τοῦ 16ου, 17ου καὶ 18ου αἰώνα», Ὁ Ἑραμιστῆς 1 (1963), 128-155.

Maniopoulos, *Εὐρετήριο* = Maniopoulos, G., *Εὐρετήριο τῶν ἀρχαίων ἐντύπων ἐκδόσεων τῆς Μονῆς Σινά (1540-1900)*, Cairo 1965.

Manoussakas, «Προσθῆκαι» = Manoussakas, M.I., «Προσθῆκαι καὶ Συμπληρώσεις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιογραφίαν τοῦ Ἐ. Legrand (Συμβολὴ πρώτη)», *EMA* 7 (1958), 34-83.

Mavroidi, «Εἰδήσεις γιὰ ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα» = Mavroidi, Fani, «Εἰδήσεις γιὰ ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα τῆς Ἰταλίας τοῦ 16ου αἰώνα», *Δωδώνη* 4 (1975), 237-252.

Mavroidi, Fani, *Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος Βενετίας στὸν ἸΣΤ' αἰώνα: ἔκδοση Β' Μητρώου ἐγγράφων 1533-1562*, Athens, Library of Historical Studies, 1976.

- Mertzios, K.D., «Κατάλογος τῶν Ἐνετίησι παρὰ Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων ἐκτυπωθέντων καὶ ἐκδοθέντων βιβλίων ἀπὸ τοῦ 1670-1831», *Ἡπειρωτικά Χρονικά* 10 (1935), 53-157.
- Mertzios, K.D., «Ὅκτῶ ἄδεια διὰ τὴν ἐκτύπωσιν βιβλίων ἐν Βενετία (1559-1572)», *Ἀθηνᾶ* 69 (1966-1967), 171-180.
- Michalopoulos, *Μοσχόπολις* = Michalopoulos, Ph., *Μοσχόπολις, αἱ Ἀθῆναι τῆς Τουρκοκρατίας 1500-1769*, Athens, Touring Club, 1941.
- Moschonas, *Κατάλογοι τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης* = Moschonas, Th.D., *Κατάλογοι τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης [Ἀλεξανδρείας], τόμ. Β': Ἐντυποι παλαιαὶ ἐκδόσεις*, Alexandria, 1946.
- Bouboulidis, Ph.K., «Παρατηρήσεις εἰς μεσαιωνικὸν κείμενον. Τζᾶνε Βεντράμου Ἱστορία τῶν γυναικῶν», *Ἀθηνᾶ* 59 (1955), 231-239.
- Nastase, D., 'L' aigle bicephale dissimulée dans les armoiries de pays Roumains, vers une crypto-heraldique', in *Roma, Constantinopoli, Mosca, Atti del I Seminario Internazionale di Studi Storici 'Da Roma alla terza Roma', 21-23 Aprile 1981*, Università degli Studi di Roma 'La Sapienza', 357-374.
- Nicolardi = Nicolardi, Silvia, *Una società tipografico - editoriale a Venezia nel secolo XVI: Melchiorre Sessa e Pietro di Ravani (1516-1525)*, Florence, L.S. Olschki, 1984.
- Norton = Norton, F.J., *Printing in Spain 1501-1520*, Cambridge, University Press, 1966.
- Omout, H., 'Alphabets Grecs & hébreux publiés à Paris au XVIe siècle', *Bulletin de la Société de l'histoire de Paris et de l'Ile-de-France*, Paris 1885, 5-15 (Pls. I-III).
- Omout, 'Essai sur les débuts' = Omout, H., 'Essai sur les débuts de la typographie grecque à Paris, 1507-1516', *Mémoires de la Société de l'histoire de Paris et de l'Ile-de-France*, 18 (1891), 1-14.
- Ongania = Ongania, F. and John C. Nimmo, *Early Venetian Printing Illustrated*, New York 1895.
- Orcutt = Orcutt, William Dana, *The Book in Italy during the fifteenth and sixteenth centuries shown in facsimile reproductions from the most famous printed volumes*, London/Bombay/Sydney, George G. Harrap & Company Limited, 1928.
- Panzer I-XI = Panzer, W.G., *Annales typographici ab artis inventae origine ad annum MDXXXVI*, Hildesheim (repr. G. Olms), 1963-1964.
- Petit, L., *Bibliographie der Acolouthies Grecques*, Brussels 1926.
- Pierris = Pierris, Nakis, *Bibliographie Ionienne. Supplémentes à la description raisonnée des ouvrages publiés par les Grecs des Sept - Iles ou concernant ces Iles du quinzième siècle à l'année 1900 par Émile Legrand*, Athens 1966.
- Pol. I-IV = Polain, M.L., *Catalogue des livres imprimés au quinzième siècle des bibliothèques de Belgique*, Brussels 1932.
- Panayiotakis = Panayiotakis, N.M., *Φραγκίσκος Λεονταρίτης. Κρητικός Μουσικοσυνθέτης τοῦ 16ου αἰώνα. Μαρτυρίες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του*, Βιβλιοθήκη τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν Βενετίας, ἀρ. 22, Βενετία 1990.
- Παντελεήμων Λαυριώτης, «Κατάλογος ἀρχετύπων» = Παντελεήμων Λαυριώτης, «Κατάλογος ἀρχετύπων, ἦτοι τῶν ἀρχαιοτέρων ἐκδόσεων (1488-1599) τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Ἀθῶν Ἱ.Μ. Μεγ. Λαύρας ἀποκειμένων», *Ἀγιορείτικη Βιβλιοθήκη (Βόλος)*, ἔτος ΙΣΤ' (τεύχ. 3), ἀρ. 179-180 (1951), 155-185.
- Παπαδάκη = Παπαδάκη, Εἰρήνη, *Ὁ Μανόλης Γλυζούνης καὶ ἡ κυκλοφορία τῶν Ἑλληνικῶν Βιβλίων*

στη Μεσόγειο (1540-1596), ἀδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Φιλοσοφική Σχολή (Τμήμα Φιλολογίας), Ρέθυμνο 2005.

Παπαδόπουλος, Ἑλληνική Βιβλιογραφία (1544-1863) = Παπαδόπουλος, Θ.Ι., Ἑλληνική Βιβλιογραφία (1544-1863): Προσθήκες – Συμπληρώσεις, Ἀθήνα, ΕΛΙΑ, 1992.

ΠΑΠ Ι = Παπαδόπουλος, Θ.Ι., Ἑλληνική Βιβλιογραφία (1466 ci -1800), Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1984.

ΠΑΠ ΙΙ = Παπαδόπουλος, Θ.Ι., Ἑλληνική Βιβλιογραφία (1466 ci -1800), Παράρτημα, Προσθήκες, Συμπληρώσεις, Διορθώσεις, Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1986.

ΠΑΠ ΙΙΙ = Παπαδόπουλος, Θ.Ι., Βιβλιοθήκες Ἁγίου Ὁρους. Παλαιὰ Ἑλληνικὰ Ἐντυπα. Πρώτη προσπάθεια συγκροτήσεως Συλλογικοῦ Καταλόγου, Ἀθήνα 2000.

Παπαϊωάννου, «Ἑλληνικὰ παλαιότυπα» = Παπαϊωάννου, Α.Γ., «Ἑλληνικὰ παλαιότυπα σὲ βιβλιοθήκες τῆς περιοχῆς Ζαγορίου Ἰωαννίνων (1645-1863)», Ἡπειρωτικά Χρονικά 22 (1980), 133-150.

Παυλόπουλος = Παυλόπουλος, Νικόδημος, Ἀρχιμανδρίτης, Τὸ Α, Β, Γ τοῦ Καταλόγου τῆς Βιβλιοθήκης τῶν ἐντύπων τῆς Ἱεράς Μονῆς Λειμῶνος, Μυτιλήνη 1976.

Πεντακόσια Χρόνια Ἐντυπῆς Παράδοσης = Πεντακόσια Χρόνια Ἐντυπῆς Παράδοσης τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ (1499-1999), Κατάλογος Ἐκθεσης, ἐπιμ. Κ. Σπ. Στάικος - Τρ. Ε. Σκλαβενίτης, Ἀθήνα, Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων, 2000.

Πηδῶνια, Ἑλληνικὰ Παλαιότυπα τῆς Βιέννης = Πηδῶνια, Κομνηνὴ Δ., Ἑλληνικὰ Παλαιότυπα τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου καὶ τῶν Ἑλληνικῶν Ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν τῆς Βιέννης (= Τετράδια Ἐργασίας, 13), Ἀθήνα, ΚΝΕ, 1987 (ἀνάτυπο).

Πικραμένου-Βάρφη, Ἡ Ἁγία Λαύρα τῶν Καλαβρῦτων = Πικραμένου-Βάρφη, Δήμητρα (ἐπίμ.), Ἡ Ἁγία Λαύρα τῶν Καλαβρῦτων, Β' Κατάλογος ἐντύπων (1502-1943), Ἀθήνα, Ἐθνικὸ Ἴδρυμα Ἑρευνῶν, 1978.

Πλουμίδης = Πλουμίδης, Γ.Σ., «Τὰ ἐν Παδοῦῃ παλαιὰ ἑλληνικὰ βιβλία», Θησαυρίσματα 5 (1968), 204-248.

Πολέμη = Polemi, Kalliopi, *La Page du Titre du Livre Grec et son evolution (XVIe-XVIIIe). Première approche d'un problem et d'une source*, ἀδημοσίευτη ἐργασία, 1983.

Renouard = Renouard, Ant. Aug., *Annales de l'imprimerie des Alde, ou Histoire des trois Manuce et de leurs éditions*, Paris, Renouard, 1834.

Renouard, *Annales de l'imprimerie des Estiennes* = Renouard, Ant. Aug., *Annales de l'imprimerie des Estiennes*, 2 τόμοι, Paris 1843².

Renouard, *Les marques typographiques* = Renouard, Ph., *Les marques typographiques parisiennes des XVe et XVIe Siècles*, Paris, Librairie Ancienne Honoré Champion, 1928.

Reverdin = Reverdin, O., *Ἑλληνικὲς Ἐκδόσεις στὴν Ἑλβετία τὸν 16ο καὶ 17ο αἰῶνα*, Ἀθήνα, Ἐθνικὴ Πινακοθήκη, 1991.

Rhodes = Rhodes, D.E., *Incunabula in Greece. A first Census*, München 1980.

Ραστέ = Ραστέ, Ε.Β., Ἑλληνική Βιβλιογραφία (Συμβολὴ στὴ δεκαετία 1791-1799), Ἀθήνα 1969.

Salaville, S. - Dallegio, E., *Karamanlidika. Bibliographie analytique d'ouvrages en langue turque imprimés en caractères grecs, Tome I (1584-1850)*, Athenes, Collection de l'Institut Français d'Athènes, 1958.

Schreiber = Schreiber, F., *The Estiennes. An Annotated Catalogue of 300 Highlights of their Various Presses*, New York, E.K. Schreiber, 1982.

- Silvestre I-II = Silvestre, M.L.-C., *Marques Typographiques ou Recueil des Monogrammes, Chiffres, Enseignes, Emblèmes, Devises, Rebus et Fleurons des Libraires et Emprimeurs*, Paris 1853 (ἀνατύπ. Bruxelles 1966).
- Staikos, *Greek Philosophical Editions* = Staikos, C. Sp., *Greek Philosophical Editions in the first century of Printing, Exhibition Catalogue*, Athens, European Culture Centre of Delphi, 2001.
- Stoyanov = Stoyanov, Manio, *Livres grecs anciens en Bulgarie*, Sofia (Bibliothèque Nationale «Kiril i Metodij»), 1978.
- Σάθας = Σάθας, Κ., *Νεοελληνική φιλολογία. Βιογραφία τῶν ἐν τοῖς γράμμασι διαλαμφάντων Ἑλλήνων, ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐθνεγεροσύνης (1453-1821)*, Ἀθήναι 1868.
- Σκλαβενίτης, «Προσθήκες στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία» = Σκλαβενίτης, Τρ. Ε., «Προσθήκες στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1536-1799)», *Θησαυρίσματα* 14 (1977), 127-156.
- Σκορδέλης, Β.Γ., «Ἡ Ὀκτώηχος καὶ ἡ φυλλάδα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἢ τὸ σχολεῖον καὶ ὁ λαός», *Παρνασσός* 7 (1883), 197-211.
- Σταμέλος, Ι.Ν., «Περὶ δύο βιβλίων», *Πανδώρα* 7 (1856-1857), 335-336.
- Στεργιογλίδης, *Κατάλογος τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Πυθαγορείου Γυμνασίου* = Στεργιογλίδης, Α., *Κατάλογος τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Πυθαγορείου Γυμνασίου*, Σάμος 1898.
- The Publishing Centers* = Staikos, Κ. Sp., - Sklavenitis, Tr. E., *The Publishing Centers of the Greeks. From the Renaissance to the Neohellenic Enlightenment. Catalogue of Exhibition*, Athens, National Book Centre of Greece, Ministry of Culture, 2001.
- Thomas, Christine, «Russian Printing to 1700, as Reflected in the Collections of the British Library», *Bulletin du bibliophile*, ἀρ. 1 (Paris-1995), 17-42.
- Tinto, A., «Nuovo contributo alla storia della tipografia greca a Roma nel secolo XVI: Nicolo Sofiano», *Gutenberg Jahrbuch*, 1965, 171-175.
- Tinto, A., «The History of a Sixteenth-Century Greek Type», *The Library*, 5η σειρ., 25 (1970), 285-293.
- Toovey Catalogue of a Collection of Books Formed by James, Toovey Principally from the Library of the Earl of Gosford, the Property of J. Pierpont Morgan*, New York, privately printed by J. Pierpont Morgan, 1901.
- Τετράδια Ἐργασίας*, 2000 = Eideneir, H., Moenning, V., Winterwerb, Helma, *Neograeca in Germania*, Ἀθήνα, KNE, 2000.
- Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον* = Κουμαριανοῦ, Αἰκατερίνη - Δρούλια, Λουκία - Layton, Ενρο, *Τὸ Ἑλληνικὸ Βιβλίον 1476-1830*, Ἀθήνα, Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, 1986.
- Τὸ Ἐντυπο Ἑλληνικὸ Βιβλίον* = *Τὸ Ἐντυπο Ἑλληνικὸ Βιβλίον, 15ος-19ος αἰώνας*, Πρακτικὰ Διεθνοῦς Συμποσίου, Δελφοί, 16-20 Μαΐου 2001, ἔκδ. Τρ. Ε. Σκλαβενίτης - Κ. Σπ. Στάικος, Ἀθήνα, Κότινος, 2001.
- Τσάκωνα = Τσάκωνα, Πίτσα, *Μουσεῖο Μπενάκη. Παλαιὰ Ἐντυπα τῆς Βιβλιοθήκης*, Ἀθήνα 1985.
- Τυπάλδος-Λασκαράτος, Ι.Γ., «Συλλογὴ Ἑραλδικῶν Μνημείων τῆς Κεφαλονιάς», *Κεφαλληνικά Χρονικά* 4 (1980-1982), 174-177.
- Vaccaro = Vaccaro, Emerenziana, *Le Marche dei Tipografi ed Editori Italiani del Secolo XVI, nella Biblioteca Angelica di Roma*, Firenze, Leo S. Olschki Editore, 1983.
- Vlassi Sponza = Vlassi Sponza, Despina, «I Greci a Venezia: una presenza costante nell'editoria (sec. xv-xx)», *Armeni Ebrei Greci Stampatori a Venezia*, Venezia 1989, 71-99.

Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας = Ἱστορικὸς Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας, βλ. ΧΕΤ, ιε'-ιη'.

Χατζηδημῶς - Σίμος = Χατζηδημῶς, Ἄ. - Σίμος, Γ., «Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1863. Προσθηκὲς», Ὁ Ἑραμιστῆς 3 (1965), 249-270.

ΧΕΤ I = Στάικος, Κ. Σπ., *Χάρτα τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας. Ἡ Ἐκδοτικὴ Δραστηριότητα τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ Συμβολὴ τους στὴν Πνευματικὴ Ἀναγέννηση τῆς Δύσης*, τόμ. Α', 15ος αἰώνας, Ἀθήνα 1989.

Zappella I-II = Zappella, Giuseppina, *Le Marche dei tipografi e degli editori italiani del Cinquecento. Repertorio di figure, simboli e soggetti e dei relativi motti*, Milano, Editrice Bibliografica, 1998².

Ζαβίρας = Ζαβίρας, Γ.Ι., *Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον, ἐκδοθὲν ὑπὸ Γεωργίου Π. Κρέμου*, Ἀθήνα 1872.

Ζαρίδης, Κ.Φ., «Ἐγνωστὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν Κερκυραῖο ἱερομόναχο Ἰωαννῆλιο Καρτάνο ἀπὸ ἀνέκδοτα ἔγγραφα τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Κερκύρας (1528-1529)», *Δωδώνη* 21 (1992), 57-77.

Ζώρας, Γ.Θ., *Βυζαντινὴ Ποίησις*, Ἀθήνα, Βασικὴ Βιβλιοθήκη I, 1956.

ΤΑ «ΕΚΔΟΤΙΚΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΗΜΑΤΑ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ (1494 - 1821)» ΤΟΥ Κ. ΣΠ.
ΣΤΑΙΚΟΥ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΑΝ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΑ ΜΕ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ GFS-DIDOT * ΔΙΟΡΘΩΣΗ
ΣΤΕΛΛΑ ΤΣΑΜΟΥ * ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ ANNA
ΧΑΤΖΗΑΝΤΩΝΙΟΥ * ΤΥΠΩΘΗΚΑΝ ΤΟΝ ΑΠΡΙΛΙΟ ΤΟΥ
2009 ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΕΤΡΟ ΜΠΑΛΛΙΔΗ ΣΕ 1.000 ΑΝΤΙ
ΤΥΠΑ ΜΕ ΧΑΡΤΙ VELVET SHINMOORIM 128 ΓΡ.
ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΑΤΩΝ Ε.Ε.»
ΤΗΝ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑΣ ΕΙΧΕ ΤΟ
«ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΩΝ ΜΠΑΜΠΗ ΛΕΓΓΑ»

